

Poliittinen vaikuttaminen tulevaisuudessa

Toimittanut Rauli Mickelsson

Poliittinen vaikuttaminen tulevaisuudessa

Toimittanut Rauli Mickelsson

Tulevaisuudentutkimuksen Verkostoakatemia &
Turun yliopiston politiikan tutkimuksen laitos

Turku 2014

Turun yliopisto
University of Turku

Kirjoittajat (artikkelien mukaisessa järjestyksessä)

Petri Kylliäinen, FM (valtio-oppi), tutkija, Tampereen yliopisto

Rauli Mickelsson, VTT, dosentti, yliopisto-opettaja, Turun yliopisto

Heikki Paloheimo, valtio-opin emeritusprofessori, Tampereen yliopisto

Heikki Patomäki, maailmanpolitiikan professori, Helsingin yliopisto

Mikko Lahtinen, YTT, FT, yliopistonlehtori, Tampereen yliopisto

Tiina Rättilä, YTT, tutkija, Tampereen yliopisto

Kari A. Hintikka, MA, tutkija, Jyväskylän yliopisto

Maija Setälä, valtio-opin professori, Turun yliopisto

Emilia Palonen, PhD, tutkija, Helsingin yliopisto

Tapio Raunio, valtio-opin professori, Tampereen yliopisto

TVA-julkaisuja 2/2014

Tekstien editointi ja taitto: [Jyrki Jylhä](#)

Kansikuva: [Pixabay](#)

ISBN 978-952-249-288-3 (epub)

ISBN 978-952-249-289-0 (pdf)

ISBN 978-952-249-290-6 (kirja)

ISSN 1798-5498

© Kirjoittajat sekä [Tulevaisuudentutkimuksen Verkostoakatemia](#) ja [Turun yliopiston politiikan tutkimuksen laitos](#)

Esipuhe

Tampereen yliopiston politiikan tutkimuksen laitoksella järjestettiin keväällä 2012 Poliittinen vaikuttaminen tulevaisuudessa -kurssi, joka koostui kahdestatoista luennosta. Suositun kurssin luentojen pohjalta tehtiin tämä kirja, jonka kirjoittajina on yhdeksän politologia sekä yksi sosiologi Tampereen, Turun, Helsingin ja Jyväskylän yliopistoista.

E-kirjaan päädyimme, koska alhaisten kustannusten vuoksi voimme tarjota kirjan kaikille halukkaille ilmaiseksi. Näin saamme levitettyä haluamaamme keskustelua mahdollisimman laajalle - etenkin tulevaisuuden poliittisille vaikuttajille.

Artikkelien laatiminen ja toimittaminen on ollut pitkä prosessi. Kiitän ennen kaikkea kirjoittajia, jotka muiden tehtäviensä ohella ovat löytäneet kirjalle aikaa. Kiitän myös Tampereen yliopiston politiikan tutkimuksen laitosta, joka järjesti mainitun luentosarjan. Sydämellinen kiitos kustannustoimittaja Jyrki Jylhälle, joka paitsi teki aineistosta luettavampaa myös taittoi kirjan. Vielä kiitokset nimettömäksi jääneelle refereelle, joka antoi kirjastamme hyödyllistä palautetta.

Kirja toimii syksyllä 2014 pidettävän ”Pirstoutuva politiikka - poliittinen osallistuminen tulevaisuudessa” -kurssin oheislukemistona. Toivon, että kirja päättyy monien muidenkin kurssien lukemistoon sekä antaa uusia ajatuksia laajemmallekin lukijakunnalle.

Turussa 30.9.2014

Rauli Mickelsson

Sisällys

1. Johdanto ... 10

Petri Kylliäinen & Rauli Mickelsson

- Tulevaisuuksien tutkimuskin on politiikkaa ... 10
- Poliittinen vaikuttaminen ennen ja nyt ... 16
 - Luokkaleiryhteiskunnan osallistumismallit ... 16
 - Poliittinen osallistuminen luokkaleirien hajoamisen jälkeen ... 20
- Kirjan sisältö ... 26
- Kirjallisuus ... 32

Osa I: Maailman megatrendit ja poliittinen osallistuminen

2. Aikakäsitykset ja tulevaisuudentutkimus ... 36

Petri Kylliäinen

- Syklinen aikakäsitys ... 38
- Lineaarinen aikakäsitys ... 44
- Dialektinen aikakäsitys ... 50
- Indeterministinen aikakäsitys ... 58
- Epälineaarinen aikakäsitys ... 65
- Viitteet ... 70
- Kirjallisuus ...70

3. Poliitiikan pitkät syklit ja poliittisen kentän uusjako ... 73

Heikki Paloheimo

- Talouden ja politiikan pitkät syklit ... 73
- Sosiaalidemokraattinen suhdanne ... 77
- Globalisaation ja vastademokratian vaihe ... 80

- Puoluekentän uusjako ... 91
 - Vihreät ja ekologiset puolueet ... 92
 - Populistiset puolueet ... 96
- Puoluejärjestelmän lohkeamat ja puolueiden tulevaisuus ... 103
- Kirjallisuus ja muut lähteet ... 108

4. Globaalin poliittisen talouden kolme kenttää: kohti demokraattista globaalikeynesiläisyyttä ... 111

Heikki Patomäki

- Johdanto ... 111
- Globaalin poliittisen talouden kolme kenttää ... 117
- Käännös kohti uusliberalisaatiota 1970-luvulla ... 128
- Talousliberalistisen kentän todelliset kausaaliset vaikutukset ... 133
- Globaalin poliittisen talouden hololiike 2015-2040 ... 138
- Johtopäätöksiä ... 143
- Viitteet ... 145
- Kirjallisuus ... 147

5. Hegemoniset kamppailut tulevaisuudesta ja tulevaisuudessa ... 152

Mikko Lahtinen

- Hegemonia ja demokratia ... 152
- Edustuksellisen demokratian ala ja rajat ... 155
 - Kansalaisyhteiskunta ... 163
- Hegemonia ja vastahegemonia ... 164
 - Thatcherismin opetukset ... 164
 - Vastahegemonisen projektin haasteet ... 166
- Kohti sosiaalista demokratiaa ... 172
 - Erilaiset yhdessä ... 179
- Viitteet ... 181
- Kirjallisuus ... 182

Osa II: Poliitiikan uudet ja vanhat paikat

6. Poliitiikan valtausoperaatio. Occupy Wall Street -liike poliitiikan muutosvoimana ... 187

Tiina Rättilä

- Johdanto: Yllätys vai ei? ... 187
- Valtausliike performatiivisena vastarintana ... 192
- Mitä seuraavaksi? ... 208
- Lopuksi: Postmodernien poliittisten liikehdintöjen merkityksestä ja ennakoinnista ... 216
- Viitteet ... 220
- Lähteet ... 221

7. Verkot ja poliittisen vaikuttamisen tulevaisuus. Yhteiskunnallisten yhteenliittymien muotoja internetissä 2024 ... 228

Kari A. Hintikka

- Max Weberin organisaatioteoria ... 236
- Väkijoukko ... 238
- Sosiaalinen verkosto ja ekosysteemi ... 240
- Yhteisö ... 246
- Kollektiivi ... 248
- Tapaus Anonymous-rihmasto ... 250
- Rihmaston organisoitumisesta ... 252
- Typologia internet-ajan yhteenliittymistä ... 255
- Johtopäätöksiä ... 258
- Lähteet ... 262

8. Mihin deliberatiivista demokratiaa tarvitaan tulevaisuudessa? ... 269

Maija Setälä

- Johdanto ... 269
- Deliberatiivisen demokratian perusideat ... 270
- Demokraattinen deliberaatio edustuksellisissa järjestelmissä ... 273
- Deliberatiivisen järjestelmän patologiat ... 279
 - Päätöksenteon ja kansalaismielipiteen eriytyminen ... 279
 - Enklaavideliberaatio ... 282
- Demokraattiset innovaatiot ja uudistukset ... 286
 - Deliberatiiviset kansalaisfoorumit demokraattisina innovaatioina ... 286
 - Demokraattiset innovaatiot ja uudistukset lääkkeinä demokratian ongelmiin ... 293
- Johtopäätökset: Mihin deliberatiivista demokratiaa tarvitaan tulevaisuudessa? ... 302
- Kirjallisuus ... 303

9. Lähidemokratian tulevaisuus ... 308

Emilia Palonen

- Palvelut, yhteisö ja subjekti ... 313
- Yrittäjät ja kuluttajat ... 319
 - Skenaario: Kaupan kassalta osuuskuntatoimintaan ... 322
- Aikapankki ... 323
 - Skenaario: Orgaaniset lähipalvelut ... 325
- Paikallinen päätöksenteko ... 327
 - Skenaario: Päätöksentekoa asukastalolla ... 336
- Suora nettidemokratia ... 338
 - Skenaario: Sähköisen demokratian verkostoissa ... 340
- Johtopäätökset: lähidemokratian tulevaisuus ... 342
- Kirjallisuus ... 347

10. Demokraattinen Eurooppa? Kolme skenaariota EU:n tulevaisuudesta ... 351

Tapio Raunio

- Demokratiavaje? ... 353
- Skenaario I: EU säilyy muuttumattomana ... 357
- Skenaario II: ylikansallinen demokratia ... 363
- Skenaario III: jäsenvaltioiden koordinaatioon perustuva Eurooppa ... 371
- Keskustelua ... 379
- Viitteet ... 382
- Kirjallisuus ... 383

Osa III: Johtopäätökset

11. Johtopäätöksiä - Millaista poliittinen osallistuminen voisi olla tulevaisuudessa? ... 391

Rauli Mickelsson

- Sosiaaliset verkostot ja julkisuus ... 394
- Konfliktit ja ideologia ... 401
- Poliitiikan teon paikat ja subjektit ... 407
 - Kansa kokoontuu torilla ... 409
 - Toreilta jatketaan asukasraateihin ... 415
 - Jatkavatko puolueet tulevaisuudessa? ... 421
 - Ylikansalliset ja globaalit politiikan teon paikat ja subjektit ... 425
 - Yksisuuntainen media on myös politiikan teon paikka ... 429
- Yhteenvetoa - millaista poliittinen osallistuminen voisi olla tulevaisuudessa? ... 431
- Kirjallisuus ... 434

1. Johdanto

Tulevaisuuksien tutkimuskin on politiikkaa

Poliittisen vaikuttamisen tulevaisuus on ollut marginaalinen pohdinnan aihe sekä tulevaisuuden- että politiikan tutkimuksessa. Tämän kirjan tarkoituksena on tehdä aihetta näkyvämmäksi. Kirjan keskeinen kysymys kuuluu: *Miten poliittinen vaikuttaminen muuttuu, kun kollektiivisubjektit ovat hajonneet, tulevaisuusperspektiivit kadonneet (tai ainakin lyhentyneet), ihmisten käsitys yhteistoiminnasta ja demokratiasta muuttunut, viestintä monipuolistunut ja politiikan maantieteellinen kenttä laajentunut kansallisesta maanosan tasolle sekä globaaliksi?*

Laajasti määrittäen politiikka on toimintaa yhteiskunnallisten asioiden hoitamiseksi. Toisaalta kaikki yhteiskuntaa ohjaava politiikka vaikuttaa sen tulevaisuuden muotoutumiseen, vaikka politiikan päämäärät eivät aina halutulla tavalla toteutuisikaan. Tulevaisuudentutkimuksen perimmäinen tarkoitus on ollut tuottaa tietoa tulevaisuuteen vaikuttavan päätöksenteon tueksi, niin yrityksissä kuin yhteiskunnallisissa organisaatioissa (Cornish 1969, 244; Mannermaa 1991, 20-22; Bell 1997, xxiii). Laajassa merkityksessä myös yritysten tekemän tulevaisuuden-

tutkimuksen voi nähdä poliittiseksi, sillä sen vaikutukset ovat myös yhteiskunnallisia, vaikka tämä osa yhteiskunnallisesti vaikuttavasta päätöksenteosta on nyky-yhteiskunnassa rajattu yhteiskuntapoliittisen päätöksenteon ulkopuolelle.

Absoluuttisia totuuksia ei mistään poliittisesta, tieteellisestä tai tulevaisuudentutkimuksellisesta kysymyksestä ole löydettävissä. Siksi harjoitetussa politiikassa ja tulevaisuudentutkimuksessa on tärkeää *avoimuus* oletuksista, joiden varaan ne on rakennettu, ja muista johtopäätösten perusteista. Muussa tapauksessa niin politiikasta kuin tulevaisuudentutkimuksesta tulee poliittisesti puolueellista tai vääristynyttä, joko tietoisesti tai tiedostamatta.

Politiikassa tällaista tietoista, tulevaisuuteen vaikuttavan päätöksenteon manipulointia tapahtuu päivittäin. Joko vedotaan johonkin menneisyyden negatiiviseen asiantilaan (esim. "Suomi taisteli yksin talvisodassa") ja perustellaan sillä toisenlainen tulevaisuuden ratkaisu ("pakko liittoutua Natoon, ettei jäädä Venäjää vastaan yksin" tai "apua ei kuitenkaan saada, parempi oma hyvä puolustus") tai sitten perustellaan muutosta negatiivisella kehityksellä tulevaisuudessa (esim. "kasvihuoneilmiö pakottaa meitä päästövähennyksiin"). Positiivisemmin voidaan myös vedota ideaaliin visioon (esim. "EU perustettiin, jotta sotaa Euroopassa ei enää syntyisi, EU:n laajentuminen ja liittovaltiokehitys vie tätä rauhanprojektia eteenpäin"). Puolueiden ohjelmat ovat niin ikään hyvä esimerkki näistä ideaaleista visioista. Kärjistyneimmin tällainen tulevaisuutta manipuloiva pyrkimys näkyy

sotapropagandassa, josta ajankohtaisena esimerkkinä on Ukrainan sisällissota - uutisoinneilla ja kannanotoilla muokataan tulevaisuutta mieluisaksi niin idässä kuin lännessä.

Miten politiikan tai tulevaisuudentutkimuksen taustaolettamukset muokkaavat tulevaisuuteen vaikuttavia päätöksiä tai tulevaisuudentutkimuksen tuloksia, eli näkemyksiä tulevaisuudesta? Jos esimerkiksi oletamme maailman taloustilanteen vakaasti kasvavaksi ja ohjaamme tältä pohjalta valtiota rohkeammin tekemään investointeja velkarahalla, niin päätöksentekomme pohja romahtaa, jos maailmantalous syöksyykin seuraavana vuonna lamaan eikä odotettu kasvu tuokaan lisää verotuloja velkojen maksuun. Tämän esimerkin ennuste perustuu lineaariseen aikakäsitykseen ja siihen pohjautuvaan edistysajatteluun, eli oletukseen, että talouskehitys jatkuu lineaarisesti samaan suuntaan kuin tähänkin asti.

Olettamukset, joiden varaan politiikkaa ja tulevaisuudentutkimusta rakennetaan, ovat aikakäsityksiä, maailmankuvia ja arvoperusteita. Näihin perustamme kausaaliset päättelymme tulevaisuudesta, kuin myös politiikkamme oikeutuksen. Poliitikassa erityisesti ideologiat luovat maailmankuvan ja arvoperustan, joilla ratkaisujen hyvyttä punnitaan. Esimerkkiargumentti voisi olla: "Jotta naisilla olisi tasa-arvoinen mahdollisuus osallistua työelämään, on kuntien järjestettävä päivähoitopaikat tarpeen mukaan kaikille alle kouluikäisille lapsille". Näin tasa-arvoa voidaan tulkita arvona ja käyttää sitä oikeutuksena ja perusteluna yksittäiselle politiikkaesitykselle tai -ratkaisulle. Toisaalta joku voisi lasten

oikeuksien näkökulmasta vaatia, että "kaikille lapsille on taattava mahdollisuus kotihoitoon ennen koulu- ja esikouluikä, siksi kotihoidontukea pitää jatkaa seitsemään ikävuoteen asti".

Valitettavasti vaikuttaa siltä, että kylmän sodan jälkeen yksinapaistunut maailma on tehnyt niin poliittisista toimijoista, tutkijoista kuin kansoistakin aiempaa vähemmän tietoisia talouden ja politiikan ideologisista perusteista. Tai jos näin ei ole, niin ne tunnutaan ottavan aiempaa enemmän annettuina pakkoina elämässä.

Taloudessa ja politiikassa on 1990-luvulta lähtien vallinnut uusliberalismin ideologia, joka tosiasiallisesti on vanhan, 1800-luvun kapitalismin oikeuttaneen klassisen talousliberalismin näköisuusintapainos. Tätä ideologiaa ovat esimerkiksi taloustieteilijät Friedman ja Hayek omin termein kaunistelleet (esim. "luonnollinen työttömyys"), mutta olennaisilta piirteiltään uusliberalismi on sama kuin vanhan kapitalismin synnyttänyt ideologia. Sen pohjalta maailmanmarkkinat on vapautettu sääntelystä, erityisesti finanssimarkkinat, jotka vapauduttuaan ovat voineet pompottaa valtioita ja niiden poliittisia järjestelmiä. (Heywood 2007, 92-97; Harvey 2008, 6-10.)

Kaikki tämä on kuitenkin poliittisen päätöksenteon tulosta. Jos valtiot ja niiden poliittiset järjestelmät kokevat voimattomuutta mielivaltaisen vapaiden finanssimarkkinoiden jaloissa, tämä ei johdu mistään "talouden lainalaisuuksista", vaan siitä, että sääntelyn purkamisella on poliittisen päätöksenteon kenttää kavennettu liikaa (vrt. Harvey 2008, 8).

Uusliberalismin ideologisista mantroista on tullut kyseenalaistamattomia totuuksia, esimerkiksi kilpailun autuaaksi tekevistä vaikutuksista; toinen yleinen väite on, että julkinen on aina tehoton ja yksityinen tehokas - väittämän taustaoletuksena on, että omaisuuttaan itsekkäästi kasvattava ihminen on tehokas ja toisia palveleva julkissektorin palkkatyöläinen laiska tai tehoton, kun hänen työsuoritustaan ei motivoi mahdollisuus saada itselleen enemmän tuottoa työstään (Heywood 2007).

Suorastaan sosiaalidarwinistiselta vaikuttaa viimeaikainen innostus selittää "luovan tuhon" olevan hyväksi yrityksille. Toisin sanoen nykyistä tuotantolaitosten häviämistä länsimaissa on selitetty Schumpeterin (1883-1950) naftaliinista kaivetulla käsitteellä "luova tuho". Se tarkoittaa, että laskusuhdanteessa lopahtaneiden heikkojen yritysten raunioille syntyy uusia ja tuottavuudeltaan tehokkaampia yrityksiä ja/tai tuhosta selvinneet yritykset saavat paremmat tuotot tuotteistaan. On myös pyritty vakuuttamaan, että ne yhteiskunnat, jotka sallivat "uovan tuhon", muuttuvat tuottavammiksi ja rikkaammiksi. Meidän tulisi siis unohtaa kaikki se inhimillinen kärsimys, mitä "luova tuho" aiheuttaa ja hyväksyä se sosiaalidarwinistisesti, ohjaten työttömät sosiaaliturvan puoleen (vrt. Hänninen 6.6.2014).

Se, että uusliberalismi on kehittynyt opissaan ja sen aiheuttamassa kapitalistisessa käytännössä tähän pisteeseen, siten että sen kehityksen jatkoa pitää oikeuttaa luovan tuhon opilla, osoittaa myös sen, mihin kilpailu vapailla markkinoilla johtaa. Heikommat häviävät laskusuhdanteessa ja vahvemmat

pääsevät monopolisempaan asemaan, minkä vuoksi heidän pääomansa tuottavuus lisääntyy. Epäilemättä tähän selviytymistaistoon liittyy luovuutta, kun keksitään tapoja tuottaa halvemmalla, mutta jokainen laskusuhdanne keskittää omistuksia askeleen eteenpäin, köyhiä köyhdyttäen ja rikkaita rikastuttaen. Mihin kilpailu yleensä johtaa: siihenkö, että kaikki voittavat vai että löytyy yksi tai muutama muita voimakkaampi? Eikö taloudessa "voittaminen" edellytä ja tarkoita loppujen lopuksi samaa - joko oligopolistista tai monopolistista asemaa markkinoilla, jolloin tuotot maksimoidaan määräävässä markkina-asemassa? Yksi esimerkki tästä monopolihakuisuudesta on patenttioikeudet, joiden avulla päästään hinnoittelemaan myytävä tuote. Monopolisen tai oligopolisen aseman vuoksi myös yritysten osakkeiden arvo nousee pörseissä, kun tulevaisuudessa on odotettavissa suurempia tuottoja osakkeille. Tähän suuntaan myös Schumpeter uskoi asioiden kehittyvän ja luovuuden hiipuvan suuryritysten muodostumisen myötä (Nokia lienee hyvä esimerkki tästä). Hän uskoi sosialismin nousevan kapitalismin tilalle jälkimmäisen kehittyessä poliittisesti mahdottomaksi - toisin sanoen sen menettäessä legitiimiytensä palvellessaan vain harvoja. Tämä osa Schumpeterin teoriasta on jäänyt keskustelussa huomiotta - hän ei uskonut kapitalismin "luovan tuohon" olevan ikuista ja kaikille, tai edes suurelle osalle, onnea tuottavaa (vrt. Harvey 2008, 84-88; Böckerman 2000).

Yllä käsitelty uusliberalismin esimerkit toivottavasti valaisevat sellaisia maailmankuvallisia ja arvoperustaisia olettamuksia, joita politiikan ja tulevaisuudentutkimuksen

taustalla voi olla. Petri Kylliäisen artikkelissa käsitellään lisää aikakäsityksiä ja maailmankuvia - tarkoituksena on auttaa hahmottamaan näitä tulevaisuuskäsityksien olettamuksellisia lähtökohtia. Niihin perehtymällä voi kirjan muiden tutkimusten arviointiin saada paremmat eväät. Kuten aiemmin totesimme, ihmiset eivät aina ole tietoisia ajatustapojensa perusteista, mutta ymmärrys aikakäsityksistä ja maailmankuvista saattaa antaa työkaluja ajatustapojen analysoimiseksi.

Tämän kirjan kirjoittajat ovat pääosin politiikan tutkijoita. Senkin vuoksi meidän on helppo tunnustaa myös oman tutkimuksemme poliittinen aspekti; emme pääse pakoon arvojamme, kuten demokratian kehittämisen tarpeellisuutta. Aikakäsityksistä meillä ei ole suurta yhteistä linjaa, oletamme lähinnä, että poliittinen vaikuttaminen on murroksessa. Oletamme myös, että tulevaisuuden siemenet ovat menneisyydessä ja nykyisyydessä. Siksi syvennymme tässä johdantokappaleessa aluksi poliittisen vaikuttamisen menneisyyteen ja nykyisen murroksen syihin.

Poliittinen vaikuttaminen ennen ja nyt

Luokkaleiri yhteiskunnan osallistumismallit

Keskeinen osa nykyisistä poliittisen osallistumisen malleista on peräisin noin sadan vuoden takaa, jolloin syntyivät kansallisvaltiot ja teollisuusyhteiskunta ja niiden seurauksina ristiriitautottuvuuksiin perustuvat modernit kollektiivi-

subjektit, kuten yhteiskuntaluokat. Tuolloin laajennettiin demokratiaa koskemaan kaikkia täysi-ikäisiä ja muodostettiin parlamentaariseen demokratiaan perustuva puoluekenttä. Puolueet olivat modernin yhteiskunnan keskeisiä poliittisia toimijoita. Puolueita "tehtiin" puolueosastoissa ja niiden varaan rakennetuissa järjestöissä, ja tämän vuoksi kutsumme niitä järjestöpuolueiksi.

Järjestöpuolueiden aika koitti teollistumisen myötä. Varsinkin 1900-luvun alussa rynnistys työväenpuolueiden jäseniksi oli ennennäkemätöntä. Suomen noin kolme miljoonaisesta kansasta SDP:n jäsenenä oli vuonna 1906 yli 85000 aikuista (Mickelsson 2007, 98). Demokratian takaamiseksi järjestöpuolueet organisoitiin edustuksellisesti. Puoluetta oikeuttava ja keskeisen elementti oli hierarkkisesti organisoitu järjestökenttä. Suuri järjestöpuolue koostui aidoista - kasvokkaiseen kommunikaation perustuvista - sekä kuvitteellisista yhteisöistä. Keskeisin osa aitoa yhteisöä olivat paikalliset puoluejärjestöt. (Anderson 2007; Mickelsson 2007.) Suomen puolueissa järjestöhierarkkia on alueellinen ja kolmiportainen: paikkakuntataso, vaalipiiritaso ja valtakunnan taso. Useassa Euroopan liittovaltiossa hierarkkia on neliportainen (esim. Pokuntge - Boll 1992, 341-348).

Järjestöpuolueen keskeiset lähtökohdat olivat pluralistis-korporatiivinen demokraatiakäsitys sekä edustuksellishierarkkinen järjestökäytäntö. Malli edellytti ihmisten identifioitumista johonkin ryhmään, kuten luokkaan, uskontoon tai kotipaikkaan (mm. Lipset & Rokkan 1967). Puoluetta tehtiin paikallisten puolueyhymien yhteisöissä,

edustuksellisesti delegaateista ja mandaatinhaltijoista muodostuvissa ryhmissä. Lähes koko 1900-luvun ajan organisaatio oli myös aluekeskeinen, johtuen maantieteellisistä olosuhteista. Suomen kokoisessa maassa matkat olivat pitkiä, ja koska kasvokkaisten kontaktien ylläpito vaati rahaa ja aikaa, aidot yhteisöt muodostuivat alueellisesti.

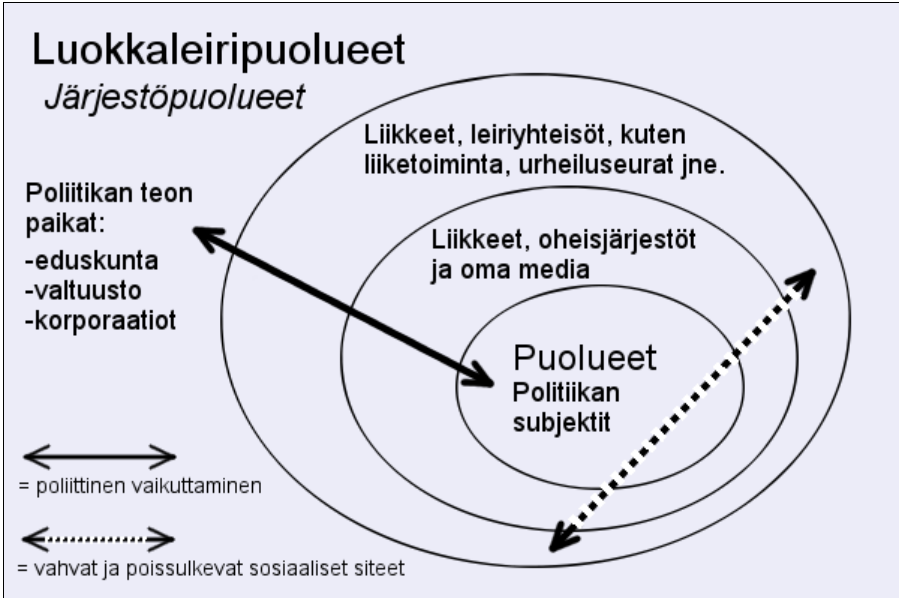
Kuvitteellisia yhteisöjä rakennettiin varsinkin 1900-luvun alkupuolella puoluelehdistössä. Muun muassa Suomessa puoluelehdistö oli tuolloin todella voimakas. Vuosisadan alkuvuosikymmeninä sanomalehdistä 80 % oli jonkin puolueen äänenkannattajia (Nygård 1987; Salokangas 1987; Mickelsson 2007, 95-97). Suomessa puoluelehdetkin olivat tosin alueellisia, niiden levikkialueena oli tavallisemmin vaalipiiri. Työväenpuolueissa rakennettiin myös kansainvälistä kuvitteellista yhteisöä, esimerkiksi sosialististen ajattelijoiden klassikoita käänneettiin usella kielelle ja puoluediskurssissa puhuttiin kansainvälisestä työväenliikkeestä (ks. esim. Ehrnrooth 1992). Sen sijaan esimerkiksi suomalainen porvarillinen järjestöpuolue - Maalaisliitto - tukeutui pelkästään Suomen laajuiseen kuvitteelliseen yhteisöön.

Useassa Euroopan maassa puolueiden ympärille muodostuivat luokkaleirit, jotka koostuivat kollektiivisubjektien äänenkannattajista, puolueiden oheisjärjestöistä, tuottaja- ja työmarkkinajärjestöistä sekä luokkaleirin hallinnoimasta liiketoiminnasta. Tällaisessa luokkaleirissä pystyi viettämään aikaansa aamusta iltaan ja elämään kehdestä hautaan. Sosiaaliset siteet luokkaleireissä

olivat vahvat ja myös poissulkevat, oman leirin kollektiivi-identiteettiä pidettiin yllä voimakkaalla retoriikalla, jossa haluttiin määritellä toiset itsensä vastakohtiksi. Tästä paras esimerkki lienee voimakas kansallisuusaatteita sekä eri yhteiskuntaluokkia koskeva diskurssi.

Puolueiden aatteita hallitsi edistysusko: ihmisen toiminnalla uskottiin pystyttävän luomaan parempi tulevaisuus. Ideologinen ymmärrys oli jaettavissa ydintotuusideologiaan ja sen muunnelmaan intressi-ideologiaan. Ydintotuusideologian mukaista oli uskoa, että yhteiskunnallista olemista säätelee jokin tietty laki tai voima, kuten ihmisen perimmäinen hyvyys tai itsekkyyys, nationalismi tai luokkataistelu. Tästä aksiomana koetusta ydintotuudesta on johdettavissa pelastussuunnitelma, kuten itsenäistyminen ja sen säilyttäminen tai sosialismi. Ideologia sisälsi vielä strategian, miten tavoitteeseen päästään. (Pulkkinen 1998, 46-64.) Modernin ajan ydintotuusideologia muistutti rakenteeltaan erittäin paljon kristillisten kertomusten rakennetta maallisine kärsimyksineen ja taivaan valtakuntineen. Voi sanoa, että ateistinen marxismi otti luokkataistelukertomuksensa rakenteen suoraan kristinuskon Jeesus-kertomuksesta (Alker 1996, 105; Tamminen 1994, 25). Luokkaleirin luonnetta ja puolueiden paikkoja siinä on havainnollistettu kuviossa 1.

Kuvio 1. Poliittinen vaikuttaminen luokkaleiri yhteiskunnassa.

Poliittinen osallistuminen luokkaleirien hajoamisen jälkeen

Kollektiivisubjektiuteen perustuvat luokkaleirit alkoivat hajota viimeistään 1980-luvulle tultaessa. Tuolloin teollisuusyhteiskunta alkoi muuttua länsimaissa jälkiteolliseksi yhteiskunnaksi, maailmasta tuli keskinäisriippuvaisempi ja maailmanpolitiikan asetelmat muuttuivat Neuvostoliiton ja sen liittolaismaiden romahdettua 1990-luvun alussa. Samaan aikaan alkoi ajattelutapojen muutos. Francis Lyotard julisti vuonna 1979, että valistuksesta alkunsa saaneet ja modernia länsimaista yhteiskuntaa legitimoineet suuret, universaalit kertomukset, kuten nationalismi, sosialismi ja edistys, olivat loppuun kerrotut ja maailman jäsentämiseen vaikuttavat

entistä enemmän postmodernit ajattelutavat. Postmodernissa tietoisuudessa ei ole historiaa eikä tulevaisuutta, vaan alati jatkuva näköalaton nykyisyys (Lyotard 1985). Lyotardin avaus sai aikaan merkittävän keskustelun; sosiologit Ulrich Beck ja Zygmunt Bauman väittävät kuitenkin, ettei moderni yhteiskunta ole siirtynyt postmoderniin, vaan se jatkaa muuntuneena. Beck kirjoitti siirtymisestä yksinkertaisesta refleksiiviseen moderniin ja Bauman raskaasta notkeaan moderniin. Beckin mukaan ihmiset joutuvat kohtaamaan refleksiivisessä modernissa edistyksen varjopuolet, kuten ympäristötuhot, laajan sodan uhan ja maailman köyhyyden lisääntymisen. Baumanin mukaan raskaassa modernissa uskottiin täydelliseen yhteiskuntaan vievään edistykseen, notkeassa modernissa edistys on jatkuvaa. Raskaan modernin kollektiivisubjektit ovat hajonneet notkeassa modernissa ja yksilö on jätetty oman onnensa nojaan. (Beck 1997, 10, 152; Bauman 2002, 160-161, 237-239.) Toisaalta yksilöityminen ei kuvaa kokonaan tätä ilmiötä: ennalta määrättyjen yhteisöjen tilalle ovat tulleet yksilöllisiin valintoihin perustavat yhteisöt (Lash 1995, 160-161; Häyhtiö 2010, 26).

Vuosituhanen viimeisellä vuosikymmenellä alkoivat vanhojen järjestöpuolueiden jäsenmäärät laskea suurimmassa osassa läntisen Euroopan maita (Mair & Van Biezen 2001; Whiteley 2010). Vakiintuneille puolueille tämä merkitsi muun muassa sitä, että puolueita konstruointiin yhä enemmän riippumattomassa mediassa ja eteenkin televisiossa. Televisiosta tulikin keskeinen poliittisen subjektin teon paikka. Toki vakiintuneita puolueitakin konstruointiin televisiossa

poliittisiksi subjekteiksi, mutta niiden rinnalle tulivat yksilöt ja liikkeet. Kuvakeskeinen televisio vetoaa enemmän emootioon, kun taas teksti vetoaa ration (Maffesoli 1996). Televisiossa korostuivatkin aatteita enemmän puolueiden symbolit ja mielikuvat - kuten puheenjohtajien ulkonäkö (vrt. Panebianco 1988). Muut tiedotusvälineet mukautuivat television hegemoniaan. Kun ne olivat aiemmin kuvanneet poliittisia tapahtumia, tuli esimerkiksi television vaalitenteistä poliittisia tapahtumia itsessään. (Pitkänen 2014.)

Modernina aikana järjestöpuolueiden paikallisyhdistyksissä puolueita tehtiin horisontaalisesti: hierarkkisissa ja edustuksellisissa organisaatioissakin saman hierarkiatason ihmiset kommunikoivat kasvokkain. Vertikaalista, ylhäältä alaspäin tapahtuvaa puolueen konstruointia tehtiin ainoastaan puolueiden äänenkannattajissa. Televisio pystyy välineenä vain vertikaaliseen kommunikaatioon, ja niinpä televisio-puolueisuus rakentuu eri tavalla kuin järjestöpuolueisuus - vähäkin horisontaalinen kommunikaatio korvautuu vertikaalisella. Angelo Panebiancon (1988) mukaan puolueissa ovat tulleet keskeisiksi ammattilaiset, jotka sekä laativat puolueiden tavoitteet että suunnittelevat sen mainoskampanjan. Televisiopuolueen - tai Panebiancon käsittein vaalipuolueen - johtaja ei tarvitse enää harrastajamaista jäsenistöä.

Politiikan maantieteellinen ulottuvuus on yhä enemmän globaali. Kunnanvaltuustokin joutuu ottamaan ilmastonmuutoksen huomioon tehdessään päätöksiä energiahuollosta ja joukkoliikenteestä. Käsitys demokratiastakin on muuttunut.

Berndhard Maninin (2002) mukaan parlamentarismien alkutaivalta tarvittiin eliittidemokratian voimin. Parlamenttiin valitut eliitit olivat oman väestöryhmänsä edustajia ja heillä oli avoin valtakirja tehdä päätöksiä oman harkintansa mukaan. Puoluedemokratia tuli eliittidemokratian tilalle yleisen äänioikeuden ja joukkopuolueiden myötä. Puoluedemokratian edustuksellisia ja hierarkkisia toimintatapoja on kuvattu edellä. Yleisdemokratiavaihe alkoi, kun päätöksentekijät eivät enää tavoittaneet kansaa puolueiden vaan joukkoviestimien kautta (Manin 2002, 193-238). Tuolloin järjestöpuolueiden rinnalle kasvoivat televisiopuolueet.

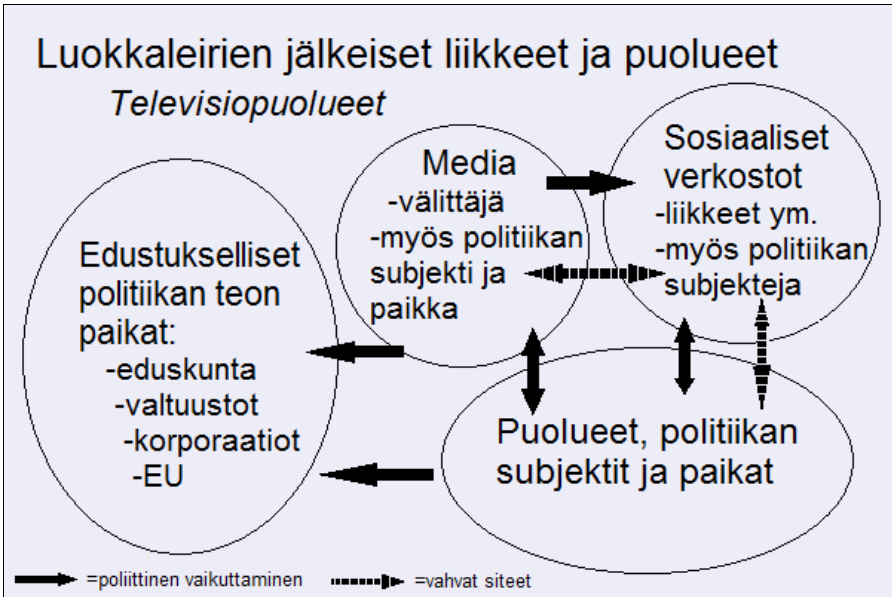
David Held (1987) on esittänyt samanlaisia huomioita kuin Manin. Heldinkin mukaan ensimmäinen demokratian malli oli eliittidemokratia, jota seurasi pluralistis-korporatiivinen demokratian vaihe, jossa keskeisiä toimijoita puolueiden lisäksi olivat korporaatit. Pluralistis-korporatiivisen demokratian kadotettua voimaansa tilalle tuli klassiseen liberalismiin ja individualistiseen elämäkatsomukseen perustuva demokratiakäsitys. Tämän vastapainoksi kehitettiin osallistuva demokratia, joka perustuu mukaan ottamiseen, päinvastoin kuin vanhempi yhteisöllisyys, joka perustuu vahvoihin sosiaalisiin siteisiin ja poissulkemiseen. Osallistuva demokratia on jaettavissa radikaali- ja deliberatiiviseen demokratiaan. Maija Setälä esittelee deliberatiivisen demokratian mahdollisuuksia myöhemmin tässä kirjassa.

Usean tutkimuksen mukaan puolueet ovat integroituneet valtioihin, irtaantuneet kansalaisyhteiskunnasta ja tulleet vaalipuolueiksi. Liikkeet ovat hyödyntäneet uutta

informaatioteknologiaa, ja niiden valtioiden rajat ylittävä toiminta on tullut vaivattomaksi. (Esim. della Porta 2000; Katz & Mair 1995; Panebianco 1998; della Porta & Diani 1999; Ylä-Anttila 2010.) Kun puolueiden yhteydet kansalaisiin ovat höllentyneet, ovat ammattipoliitikot ryhtyneet vetomaan suuren yleisöön ennen kaikkea median kautta. Tapio Häyhtiö ja Jarmo Rinne ovat tutkineet refleksiivistä politiikkaa. Heidän mukaansa perinteisen, institutionalisoituneiden ja valtioon integroituneiden puolueiden tekemän politiikan rinnalle on tullut tilapäispolitiikkojen harjoittama tee-se-itse-politikointi. Häyhtiötä ja Rinnettä tulkiten refleksiivisessä politikoinnissa ei enää pidetä keskeisenä yhtä ideologiaa, intressiä eikä arvoakaan, vaan välittömästi koettu arvio asian oikeudenmukaisuudesta tai haluttavuudesta määrää osallistumisen sisällön ja kannanoton. (Häyhtiö & Rinne 2007, 76-91; Häyhtiö 2010, 23.) Kuvioihin 2 ja 3 on hahmoteltu luokkaleirien jälkeistä poliittista vaikuttamista.

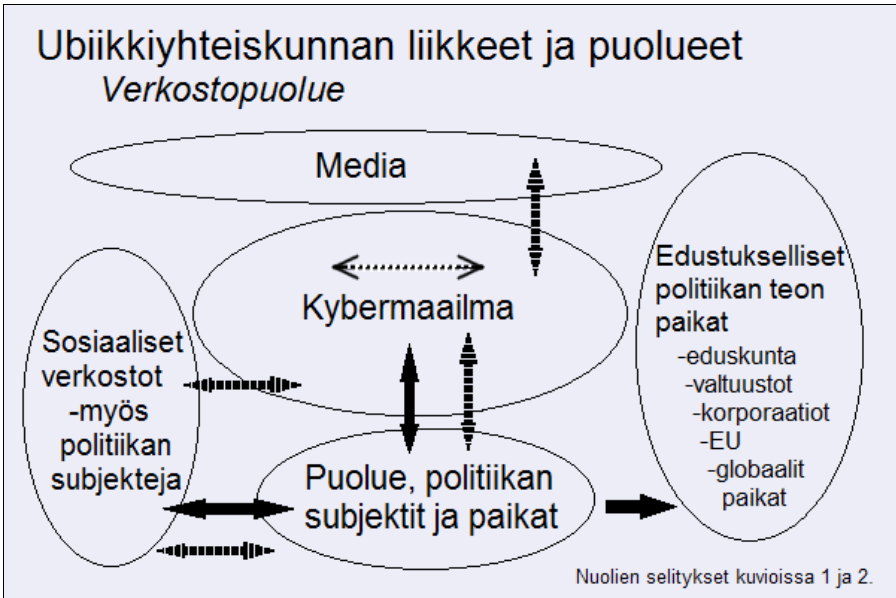
Televisiopuolueen mallissa poliittinen vaikuttaminen oli hyvin välittynyttä. Puoluejärjestöjen hiivuttua edustaja ja edustettava eivät välttämättä kommunikoineet horisontaalisesti lainkaan, vaan poliittisia subjekteja luotiin mediassa. Hiipumisesta huolimatta järjestöpuolueisuus säilyi televisiopuolueisuuden ohella.

Kuvio 2. Luokkaleirien jälkeinen poliittinen vaikuttaminen: televisiopuolueet ja liikkeet.

Kybermaailma toi uuden elementin poliittisten subjektien konstruointiin. Järjestöjen kautta vaikuttaminen (järjestöpuolueisuus) oli ollut hierarkkista, mutta suureksi osaksi myös horisontaalista ja ei-välitteistä. Televisiovaikuttaminen oli vertikaalista ja kokonaan välittynyttä. Verkostovaikuttaminen on ei-hierarkkista ja horisontaalista.

**Kuvio 3. "Tietoyhteiskunta 2" (ubiikkiyhteiskunta):
liikkeet ja puolueet.**

Kirjan sisältö

Kirjan kirjoittajat ovat analysoineet megatrendejä, jotka saattavat vaikuttaa tulevaisuuden politiikkaan. Ilmiselvästi kaikkien kirjoittajien lähtökohtana on ollut, että elämme aikaa, jossa vanhat suhteet ja toimintatavat ihmisten välillä väistyvät ja uudet tekevät tuloaan. Miten ihmisten väliset sosiaaliset suhteet järjestyvät, millaisia konflikteja ja uskomuksia tulevaisuuden maailmassa on ja miten voimme rakentaa keskinäisriippuvuuden maailmasta sellaisen, että se perustuu demokraattisiin toimintasäntöihin ja päätöksen-

tekoon? Nämä ovat kysymyksiä, jotka vaikuttavat tulevaisuuden poliittiseen vaikuttamiseen. Kirjassa ei ole eksplisiittisesti käsitelty globaaliuhkien (kuten ilmastonmuutoksen) vaikutusta poliittiseen vaikuttamiseen, mutta implisiittisesti se on kirjoituksissa mukana: kirjoitusten näkökulma on globaalinen, ja tämä tarkoittaa myös taloudellista globalisaatiota ja sen demokraattista hallintaa.

Neljän ensimmäisen luvun keskiössä ovat tulevaisuuden megatrendit. Petri Kylliäisen kirjoituksen tarkoituksena on avata tulevaisuuden hahmottamisen mahdollisuuksia erilaisten aikakäsitysten kautta. Kylliäinen esittelee ja arvioi viittä aikakäsitystä: syklinen, lineaarinen, dialektinen, indeterministinen ja epälineaarinen. Kuten jo johdannon alussa todettiin, tulevaisuutta (ja menneisyyttä) hahmottavan aikakäsityksen käyttäminen on myös poliittinen ja arvoihin perustuva teko.

Heikki Paloheimon artikkelin nimestäkin käy jo selville, millaiseen aikakäsitykseen se perustuu. Venäläisen tilastotieteilijän Nikolai Kondratjevin mukaan taloussyklit ovat 50 vuoden pituisia. Paloheimo soveltaa hänen teoriaansa politiikan tutkimukseen ja pohtii, millainen on poliittisen kentän uusjako sen jälkeen kun hyvinvointivaltiomallia rakentanut sosiaalidemokraattinen sykli päättyy. Paloheimo on verrannut sosiaalidemokraattisten, vihreiden ja populististen puolueiden kannatuskehitystä Euroopan maissa ja päättyy siihen, että uusin vastakohta-asetelma tulee olemaan vihreiden ja nationalististen populistipuolueiden välillä.

Paloheimon mukaan vihreät edustavat uutta vasemmistoa ja populistit uutta oikeistoa.

Sosiaalidemokraattisen syklin aikana vallinnut hyvinvointi-valtioajatus perustui keynesiläiseen talouspoliittiseen ajattelumalliin, jossa valtion tehtävinä nähtiin muun muassa täystyöllisyyden ylläpitäminen ja elintasoerojen kaventaminen. Kansallisvaltioihin perustuva keynesiläisyys koki tiensä pään globalisaation ja uusliberalismin vallattua alaa niin talouspolitiikassa kuin ihmisten mielissä. Globalisaatio muutti kansalliset pääomat globaaleiksi, kansallisvaltioilla ei enää ollut samanlaisia mahdollisuuksia taloutensa ohjailuun kuin aiemmin "kansalliskeynesiläisyyden" oloissa.

Heikki Patomäki vaatii artikkelissaan siirtymistä *demokraattiseen globaalikeynesiläisyyteen*. Patomäen artikkeli perustuu Pierre Bourdieun kehittämään kenttäteoriaan. Yhteiskunnallinen kenttä jakaantuu talousliberalismin, valtiojärjen ja sosiaali/demokraattisiin kenttiin, viimeksi mainittua Patomäki kutsuu myös virheistä oppimisen kentäksi. Kenttien vaikutus ihmisten käyttäytymiseen voi olla merkittävä ja syvälinen, esimerkiksi uusliberalismi (talousliberalismin kenttä) on ollut itseään vahvistava prosessi. Kun vaikkapa uusliberalismin kenttä kohtaa vaikeuksia, saattaa sosiaali/demokraattinen kenttä vahvistua: muutos on syvälinen ja vaikuttaa ihmisten jokapäiväiseen käyttäytymiseen. Patomäki ennustaa, että uusliberalistinen trendi kokee tiensä pään viimeistään 2020-luvulla. Silloin on aika ryhtyä toteuttamaan demokraattista globaali-keynesiläisyyttä.

Mikko Lahtinen yhtyy Patomäen ajatukseen, että muutos on syvällinen eikä tapahdu (pelkästään) eduskunnan tai valtuustojen voimin, vaan jokapäiväisessä elämässä. Lahtisen ennakoima muutos vie sosiaaliseen demokratiaan. Kun Patomäki keskittyy globaalitason demokratian synnyttämiseen, paneutuu Lahtinen kansalaisyhteiskunnan demokratisointiin ja politisointiin. Artikkelissaan Lahtinen toteaa, että uusliberalistisen hegemonian kaudella myös sosiaalidemokraattiset hallitukset ovat tehneet uusliberalistisia uudistuksia. Kyse ei ole ollut niinkään puolueiden tahdosta, vaan hegemonisista rakenteista, jotka pakottavat ei-haluttuun ratkaisuun. Lahtisen mukaan viimeinen hegemoninen muutos tapahtui, kun Margaret Thatcher tuli Britanniassa valtaan. Kyse ei ollut ainoastaan konservatiivien parlamenttien enemmistön syntymisestä, vaan sitä edelsi ja seurasi vanhan todellisuuden murtuminen, mitä tyhjiötä brittikonservatiivit pystyivät käyttämään hyväkseen. Lahtinen esittää, miten muutos demokraattisempaan voi tapahtua *vastahegemonian* keinoin. Vision mukaan oleellista on, että politiikka ulottuu myös kansalaisyhteiskuntaan, niin että ihmiset pystyvät sosiaalisessa demokratiassa päättämään aidosti tulevaisuudestaan. Sosiaalinen demokratia yltäisi kansallisvaltioiden rajojen yli.

Kirjan viisi seuraavaa artikkelia ovat konkreettisempia. Niissä pohditaan pääasiassa politiikan teon paikoissa tapahtuvia muutoksia. Lähtökohtana on ajatus, että politiikan teon paikat mahdollistavat ja rajoittavat poliittisten subjektien syntymistä - siis poliittista osallistumista. Näin

esimerkiksi parlamentaarinen demokratia sekä yleinen ja yhtäläinen äänioikeus mahdollistivat edustuksellisuuteen perustuvan puoluejärjestelmän synnyn. Mikko Lahtisen vaatimus kansalaisyhteiskunnan politisoinnista näkyy jo nyt Occupy Wall Street -liikkeessä, jota Tiina Rättilä käsittelee artikkelissaan. Rättilä on käyttänyt valtausliikkeen tutkimiseen performatiivista teoriaa ja tulkinnut liikkeen toimintatavat postmoderneiksi. Sillä ei ole selkeää ideologiaa, vaan se oikeuttaa toimintansa kritisoimalla suurten rahoitustaitosten valtaa ja niiden harjoittamaa politiikkaa. Wall Streetin varrella olevaan puistoon perustettu leiri on tuonut talouspoliittiseen keskusteluun muun muassa tuloerot. Uutta valtausliikkeessä on leirin toiminta, kuten valtaapitäviä hännävä ote sekä uusien demokraattisten innovaatioiden kehittäminen.

Tietoverkot ovat tärkeässä asemassa valtausliikkeessä, kuten nykyisin yhä useammassa liikehdinnässä. Tietoverkot tarjoavat aivan erilaisia poliittisen vaikuttamisen mahdollisuuksia kuin olemme tähän asti kokeneet. Vertikaalinen hierarkia on vaihtumassa horisontaalisiin verkostoihin. Tietoverkot pystyvät häivyttämään ajan ja paikan esteet: aidosti maailmanlaajuinen poliittinen keskustelu on mahdollista. Kari A. Hintikka kartoittaa kirjoituksessaan erilaisia yhteenliittymiä internetissä lähtökohtanaan Max Weberin organisaatioteoria. Yhteenliittymä voi organisoida verkostoksi, yhteisöksi, kollektiiviksi tai rihmastoksi. Organisoitumistapoja erottaa muun muassa hierarkisuus ja avoimuus.

Demokratia on myös murroksessa. Teollisuusyhteiskunnassa vallinneiden edustuksellisten ja hierarkkisten demokratia-käsitysten rinnalle ovat tulleet osallistuvan demokratian käsitykset. Maija Setälä pohtii kirjoituksessaan deliberatiivisen demokratiakäsityksen perusideoita, deliberatiivisen ja edustuksellisen demokratian suhdetta ja uusia demokratian innovaatioita, jotka perustuvat deliberatiivisiin demokratiateorioihin. Pohdinta deliberatiivisen demokratian ympärillä on innoittanut monia demokratiakokeiluja ympäri maailmaa. Kansalaisfoorumit ja osallistuva budjetointi ovat uusia työkaluja, joilla politiikan teon paikkoja on lisätty, samaan aikaan kun puoluejärjestelmä on menettänyt otettaan.

Deliberatiivisen demokratian teoria on keskeisessä asemassa myös Emilia Palosen artikkelissa. Palonen tuo esille, miten *lähidemokratiaan* on deliberatiivisen demokratian ohella vaikuttanut hierarkkisten organisaatioiden muuttuminen verkostomaisiksi, mihin liittyy läheisesti myös hallintokäsitysten muutos. Onko kunnassa tai sen osassa asuva henkilö asiakas vai asukas, on keskeinen kysymys lähidemokratiassa. Asiakas vain käyttää palveluita ja ehkä valitsee eri palveluntarjoajien välillä, asukas voi itse olla tuottamassa lähiseutunsa palveluita ja hallinnoida niitä.

Missään ei ole ylikansallista demokratiaa viety niin pitkälle kuin Euroopan unionissa. Tapio Raunio pohtii artikkelissaan EU:n demokraattisuutta sekä esittää kolme skenaariota, joista yhdessä pidetään tilanne ennallaan, toisessa viedään EU:ta federalistisempaan suuntaan ja kolmannessa Euroopan

integraatiota puretaan ja kansallisvaltioille annetaan lisää valtaa.

Kirjan päättää luku, jossa pohditaan poliittista osallistumista tulevaisuudessa. Luvun keskeisimpänä materiaalina ovat kirjan kirjoitukset. Tulevaisuuden poliittista osallistumista pohditaan neljästä eri näkökulmasta: sosiaaliset verkostot ja julkisuus, tulevaisuuden konfliktit, politiikan teon paikat ja subjektit sekä politiikan maantieteellinen ulottuvuus.

Kirjallisuus

Alker, Hayward R. (1996): *Rediscoveries and Reformulations. Humanistic Methodologies for International Studies*. Cambridge: Cambridge University Press.

Anderson, Benedict (2007): *Kuvitellut yhteisöt. Nationalismin alkuperän ja leviämisen tarkastelua*. Vastapaino: Tampere.

Bauman, Zygmunt (2002): *Notkea moderni*. Vastapaino: Tampere.

Beck, Ulrich (1997): *The Reinvention of Politics. Rethinking Modernity in the Global Social Order*. Cambridge: Polity Press.

Bell, Wendell (1997): *Foundations of Futures Studies. Volume 1: History, Purpose and Knowledge*. Transaction Publishers: New Brunswick.

Böckerman, Petri (2000): *Schumpeter ja "luova tuho"*. Palkansaajien tutkimuslaitos, Työpapereita 167: Helsinki.

Cornish, Edward S. (1969): "The Professional Futurist". Teoksessa Jungk, Robert & Galtung, Johan (toim.): *Mankind 2000*. Universitetsforlaget: Oslo.

della Porta, Donatella (2000): "Edustuksellisten demokratioiden uudet haasteet". Teoksessa *Politiikka* (4/2000), s. 234-248.

della Porta, Donatella & Diani, Mario (1999): *Social Movements. An Introduction*. Oxford: Blackwell.

Ehrnrooth, Jari (1992): *Sanan vallassa, vihan voimalla. Sosialistiset vallankumousopit ja niiden vaikutus Suomen työväenliikkeessä 1905-1914*. Helsinki: SHS.

Harvey, David (2008): *Uusliberalismin lyhyt historia*. Vastapaino: Tampere.

Held, David (1987): *Models of Democracy*. Oxford: Polity Press.

Heywood, Andrew (2007): *Political ideologies: An Introduction (4th ed.)*. Palgrave Macmillan: Basingstoke.

Hänninen, Anna-Mari (6.6.2014): "ETLA: Luova tuho yrityksille hyväksi". *Kauppalehti*.

<http://www.kauppalehti.fi/etusivu/etla+luova+tuho+yrietyksille+hyaaksi/201406685577>

Häyhtiö, Tapio (2010): *Demokratiaa vai toimintaa? Näkökulmia kansalaislähtöiseen verkkopolitiikkaan, teoriaan ja käytäntöön*. Poliitiikan tutkimuksen laitos, Tampereen yliopisto.

Häyhtiö, Tapio & Rinne, Jarmo (2007): "Satunnaisesta poliitikosta refleksiiviseksi toimijaksi - Poliittisen osallistumisen muutoksesta". Teoksessa *Politiikka* (2/2007, 49:2), s. 76-91.

Katz, Richard S. & Mair, Peter (1995): "Changing Models of Party Organization and Party Democracy. The Emergency of the Cartel Party". Teoksessa *Party Politics* (1/1995), s. 5-28.

Lash, Scott (1995): "Refleksiivisyys ja sen vastinparit: rakenne, estetiikka ja yhteisö". Teoksessa Beck, Ulrich & Anthony Giddens & Scott Lash: *Muutoksen jäljillä*. Vastapaino: Tampere, s. 153-235.

Lipset, Seymour M. & Rokkan, Stein (1967): *Party systems and voter alignments: cross-national perspectives*. New York: Free Press.

Lyotard, Jean-Francois (1985): *Tieto postmodernissa yhteiskunnassa*. Vastapaino: Tampere.

Maffesoli, Michel (1996): *The contemplation of the world: figures of community style*. Minneapolis: Minnesota University Press.

Mair, Peter & Van Biezen, I. (2001): "Party Membership in Twenty European Democracies, 1980-2000". Teoksessa *Party Politics* (7), s. 5-21.

Manin, Bernard (1997): *Principles of Representative Government*. Cambridge: Cambridge University Press.

Mannermaa, Mika (1991): *Evolutionaarinen tulevaisuudentutkimus: Tulevaisuudentutkimuksen paradigmojen ja niiden metodologisten ominaisuuksien tarkastelua*. VAPK-kustannus: Helsinki.

Mickelsson, Rauli (2007): *Suomen puolueet. Historia, muutos ja nykypäivä*. Vastapaino: Tampere.

Nygård, Toivo (1987): "Poliittisten vastakohtaisuuksien jyrkentyminen sanomalehdistössä". Teoksessa Nygård, Toivo & Raimo Salokangas: *Suomen lehdistön historia 2. Sanomalehdistö suurlakosta talvisotaan*. Kuopio: Kustannuskiila, s. 9-166.

Panebianco, Angelo (1988): *Political Parties: Organization and Power*. Cambridge: Cambridge University Press.

Pitkänen, Ville (2014): *Puolueiden keskustelutilaisuuksista mediatapahtumiksi. Television vaaliohjelmat ja niihin liittynyt sanomalehtijulkisuus 1960-luvulta 1980-luvulle*. Turun yliopiston julkaisu, C 375.

Pulkkinen, Tuija (1998): *Postmoderni politiikan filosofia*. Tampere: Gaudeamus.

Salokangas, Raimo (1987): "Puoluepolitiikka ja uutisjournalismi muuttuvilla lehtimarkkinoilla". Teoksessa Nygård, Toivo & Raimo Salokangas: *Suomen lehdistön historia 2. Sanomalehdistö suurlakosta talvisotaan*. Kuopio: Kustannuskiila, s. 167-428.

Tamminen, Tapio (1994): *Edistyksen myytti. Kertomus modernin yhteiskunnan kulttuurisesta paradigmasta*. Tampere: Suomen antropologinen seura.

Whiteley, Paul F. (2010): "Is the party over? The decline of party activism and membership across the democratic world". Teoksessa *Party Politics* (17:21), s. 20-44.

Ylä-Anttila, Tuomas (2010): *Politiikan paluu. Globalisaatioliike ja julkisuus*. Vastapaino: Tampere.

Osa I

Maailman megatrendit ja poliittinen osallistuminen

2. Aikakäsitykset ja tulevaisuudentutkimus

Ajalle on paljon erilaisia määritteitä. Voimme esimerkiksi käsittää ajan faktaluontoisesti objektista riippumattomana fyysisenä asiantilana - asiat tapahtuvat tiettyssä aikaan sidotussa järjestyksessä - tai subjektiivisemmin voimme käsittää ajan historiallisena asioiden ja tapahtumien jatkumona maailmassa. Kaikille aikakäsityksille, olivat ne sitten fysiikkaan perustuvia (auringon ympärikierron ajanyksikkö, vuosi), biologiaan perustuvia (biologisen organismin elinkaari), historiaan perustuvia (historia toistaa itseään, syklinen aikakäsitys) on yhteistä se, että ne ovat subjektiivisia tai korkeintaan intersubjektiivisiä käsityksiä maailmasta, ja siten ne ovat vain suhteellisia, eivät absoluuttisia totuuksia. (Borg 1989, 35-47; Karjalainen 1991, 5-15.)

Eri aikakausina ja erilaisissa poliittisissa ilmapiireissä vallalla olleet aikakäsitykset ovat myös vaikuttaneet suuresti siihen, miten tulevaisuutta on hahmotettu. Erilaisia aikakäsityksiä ovat muun muassa *syklinen aikakäsitys*, *lineaarinen aikakäsitys*, *dialektinen aikakäsitys*, *indeterministinen aikakäsitys* ja *epälineaarinen aikakäsitys*. Niillä on luotu oikeutusta tulevaisuuteen vaikuttaville poliittisille ratkaisuille:

esimerkiksi käy Fukuyaman ”historian loppu” -teesi, jonka mukaan ideologioiden sota päättyi yhdessä kylmän sodan kanssa, ja liberaalidemokraattinen yhteiskuntamalli yhdistettynä vapaisiin markkinoihin muodostui yhteiskunnallisen rakenteellisen evoluution päätepisteeksi. (Fukuyama 1989, 1-2.) Tämän jälkeen tulevaisuuden suunta oli selvä, ”näillä rakenteilla mennään”.

Käsittelen seuraavassa aikakäsityksiä ja joitakin niiden pohjalle luotuja tulevaisuusvisioita ja tutkimusmetodeja. Aikakäsitysten ymmärryksellä ja niiden perusteiden tuntemuksella on nähdäkseni suuri merkitys, jos tulevaisuudentutkimuksesta kiinnostunut haluaa oppia arvioimaan erilaisten tulevaisuusvisioiden teoreettista pätevyyttä. Muussa tapauksessa tulevaisuusvisiot jäävät vain väittäviksi, joihin uskotaan tai ei sen mukaan, miten ne kullekin tiedostettujen ja tiedostamattomien arvojen pohjalta maistuvat. Kaikki tiede ja tieteelliset metodit perustuvat ontologisiin tai maailmankuvallisiin olettamuksiin siitä, mitä maailma on. Siten on hyvä tiedostaa ja tietää, minkälaisen olettamusten varaan tieto perustetaan, jotta ymmärtää sen suhteellisuuden. Pääsääntöisesti käsittelen aikakäsityksiä niitä edustaneiden teoreetikkojen käsityksiä esitellen. Paikoin tuon esiin myös omia käsityksiäni koskien näitä lähtökohtia, mutta nämä kohdat erottuvat selkeästi.

Tulevaisuudentutkimuksen kannalta olennaisinta on historiaan liittyvät aikakäsitykset, sillä niiden pohjalle rakennetaan tulevaisuuden ennakoinnit trendijatkumoina. Aikakäsitykset ovat usein kehittyneet rinnakkain fysiikan ja

biologian aikakäsitysten kanssa. Siksi esitän seuraavassa, miten ne liittyvät ja ovat liittyneet toisiinsa.

Syklinen aikakäsitys

Syklisen aikakäsityksen juuret löytyvät ainakin jo muinaisen Egyptin ja antiikin Kreikan aikakäsityksistä, joissa maailmankaikkeutta hahmotettiin staattisen kaikkeuden (Jumalan) luoman maailmankaikkeuden elämän ja kuoleman sykleistä. Antiikin Kreikan tieteen kehitys tuotti käsityksen atomeista koostuvasta maailmankaikkeudesta, matemaattisen järjestyksen *kosmoksesta* (tarkoitti järjestystä), jonka kappaleet liikkuvat syklisesti heilahdellen maailmankaikkeuden järjestyksessä, eläen ja kuollen, ja jonka liikkeen alullepanija oli liikkumaton liikuttaja. Tästä myös johdettiin kausaalisuuden käsitys - mitään ei voi tapahtua ilman syytä, on olemassa deterministinen syy ja seuraus. Kaiken alkuliikuttajana oli tuo liikkumaton liikuttaja tai Jumala. (Checkland 1985, 27; Dampier 1979, 23-24, 30; Jantsch 1975, 22-23.)

Modernin tieteen kehitys lähti myös liikkeelle tästä syklisestä aikakäsityksestä ja maailmankuvasta. Galileon ja Newtonin lähtökohdissa kompleksinen maailmankaikkeus edusti hienosti suunniteltua, jättisuurta kellokoneistoa, joka noudatti deterministisiä, syklisesti palautuvia tai palautettavia liikelakeja ilman todellista muutosta. Koneiston kompleksiset tapahtumat voitiin selittää analysoimalla kokonaisuus pieniksi osiksi ja päättelemällä niiden vuorovaikutuksista syy- ja

seuraussuhteita, olettaen näiden lainalaisuuksien pätevän kompleksisen järjestelmän muissakin osissa. Maailmankaikkeus oli siis mekanismi, joka voitiin redusoida osiin ja päätellä osien summasta kokonaisuuden toiminta. Kaikki elollinen miellettiin samaan tapaan monimutkaisiksi koneiksi. Reduktionistinen analyysi on tieteen tekemisessä edelleen vallitseva lähtökohta. (Jantsch 1975, 23 , 75; Laszlo 1972, 11; Davis 1988, 197.)

Tulevaisuudentutkimuksen kannalta mielenkiintoisia ovat sykliseen aikäkäsitykseen ja mekaaniseen maailmankuvaan perustuvat ajatukset tulevaisuuden tieteellisestä ennustettavuudesta. Marquis Pierre Simon de Laplace (1749-1827) kehitti teorian, jota on kutsuttu "Laplacen demoniksi". Laplacen teorian perustana on käsitys ennalta määräytyvästä tai deterministisestä maailmankaikkeudesta ilman valinnan vapauden muuttavaa vaikutusta. Laplacen ajatus oli, että nykyisyys on seurausta menneisyydestä ja tulevaisuus nykyisyydestä. Tunteaksemme tulevaisuuden tarvitsisimme vain älykkään olennon (Laplacen demoni), joka tietäisi kaikki luontoon vaikuttavat voimat sekä luonnon muodostavien olentojen sijainnit siinä; jos tämä älykäs olento omaisi riittävät kyvyt, hän voisi kiteyttää yhteen ainoaan laskukaavaan koko maailmankaikkeuden suurten ja pienten osasten liikkeen, voisi laskea tulevan ja tuntea sen yhtä varmasti kuin menneen ja nykyisen. (Cambel 1993, 7.)

1800-luvun lopulla keksityt termodynamiikan lait kumosivat tätä newtonilaiseen staattiseen maailmankuvaan perustuvaa syklistä aikäkäsitystä, kun havaittiin termodynamiikan toisen

lain muutosta aiheuttava palautumaton prosessi, *entropia*: energia hajaantuu vähitellen eikä palaudu uudeksi käyttökelpoiseksi energiaksi. Aluksi ongelma lakaistiin maton alle ajattelemalla newtonilaiseen maailmankuvaan soveltuvasti, että maailmankaikkeuden suljetussa järjestelmässä entropia johtaa termodynaamiseen tasapainotilaan maailmankaikkeuden lämpötilaerojen tasoittuessa. Tulevaisuuden ajateltiin tuovan tullessaan ”kuumakuoleman” tähtien lämmittäessä maailmankaikkeutta riittävän aikaa. Myöhemmin 1900-luvulla, kun maailmankaikkeuden havaittiin laajenevan, tulevaisuus näyttikin tuovan tullessaan ”kylmäkuoleman”, kun tähdet olisivat sammuneet ja energiakvanttien tiheys kävisi yhä pienemmäksi. Tämän jälkeen muutos ymmärrettiin palautumattomaksi ja maailmankaikkeus avoimeksi järjestelmäksi.¹ (Prigogine & Stengers 1984, 60-61, 117-129.)

Historian tutkimuksessa ja yhteiskuntatieteissä syklinen aikakäsitys oli pitkään vallalla. Historian tutkimuksen käytännöllinen tehtävä oli auttaa ymmärtämään nykyistä ja tulevaa - tulevaisuus nähtiin syklisen kehityksen jatkumona. 1700-luvulta lähtien lineaarinen aikakäsitys alkoi vallata alaa ja syklinen aikakäsitys väistyä, kun historian tutkimuksessa havaittiin tulevaisuuden tuovan aina jotakin uutta eikä vain syklisesti paluuta vanhaan (Männikkö 1992, 13-14). Tästä huolimatta kiinnostus sykliseen tarkasteluun on säilynyt niin historian kuin talouden ja yhteiskuntatieteiden parissa, sillä monet yhteiskunnalliset prosessit ovat syklisiä. Toisaalta, vaikka ihmismaailma ja maailmankaikkeus olisivatkin jatkuvassa palautumattomien prosessien muutoksessa, tämä ei tarkoita sitä, etteikö näissä muutosprosesseissa voisi olla myös

syklisiä piirteitä. Myös monet sosiaalisen muutoksen teorit perustuvat edelleen sykliseen aikakäsitykseen ja kuvaavat prosesseja, jotka toistuvat historiassa ja jotka ainakin laadullisesti muistuttavat aiempia syklejä. (Harper 1989, 66.) Seuraavassa esittelen esimerkin syklisestä historia- ja tulevaisuuskäsityksestä.

Saksalainen Oswald Spengler vaistosi jo 1910-luvun alussa maailman olevan menossa kohden sotaa ja katastrofia. Idean maailman tulevaisuutta ennakoivan teoksensa nimeen *Länsimaiden perikato* (Der Untergang des Abendlandes) hän sai vuonna 1912 nähdessään kirjakaupan ikkunassa Otto Seeckin kuusiosaisen teoksen *Antiikin maailman perikadon historia*. Oman Perikato-teoksensa ensimmäisen osan Spengler sai valmiiksi juuri ennen ensimmäistä maailmansotaa, mutta sai sen julkaistua vasta sodan jälkeen 1918 ja toisen osan vuonna 1922. (Massa 1961, 5-7.) Perikato-teoksen tarkoituksiksi Spengler määritteli pyrkimyksen ennustaa tulevaa historiaa ja tarkemmin ”länsieurooppalais-amerikkalaisen kulttuurin vielä päättymättömiä vaiheita”. Spengler perusti aikakäsityksensä holistiseen historiallisten ilmiöiden merkitysten analogiseen vertailuun nykyajan ilmiöiden kanssa. Analogioihin voidaan Spenglerin mukaan turvautua historian ja tulevaisuudentutkimuksessa, sillä maailmanhistoria toistaa itseään. (Spengler 1961, 23-26, 93-94.)

Spenglerin syklisen aikakäsityksen perusta on ajatuksessa, että elävän organismin tapaan kulttuurit käyvät läpi ihmisen tapaan elämän eri vaiheet tai ikäkaudet - ”jokaisella on lapsuutensa, nuoruutensa, miehuutensa ja vanhuutensa”.

Käytyään läpi nämä elämän vaiheet kulttuuri kuolee, mutta kulttuurin kuoleman vaihe on myös osa Spenglerin aikakäsityksen sykliä. Kuolemasta alkaa jopa satoja vuosia jatkuva sivilisaatiovaihe. Spenglerin käsityksessä kulttuurit eloon saava sielu on uskonnoissa, ja kun uskonnollisuus kuihtuu, alkaa kuolleen kulttuurin uskonnoton, materialistinen sivilisaatiovaihe. (Spengler 1961, 95-97, 222.)

Spengler katsoo länsimaisen kulttuurin sivilisaatiovaiheen alkaneen 1800-luvun alussa. Tärkeitä 1800-luvun taitteen maailmanhistoriallisia tapahtumia, jotka saivat tämän aikaan, olivat Ranskan vallankumous ja Napoleonin käymät sodat. Näiden tapahtumien vaikutuksista keskustellessaan Spengler tuo ilmi teoriansa makrodeterministiset (yhteiskunnallisen muutoksen ennalta määräytyvät) piirteet, mutta samalla yksilön kohtalon sattumanvaraisuuden. Spengler esitti, että ”Ranskan vallankumous” olisi voinut tapahtua toisenlaisena jossakin toisessa länsimaisen kulttuurin maassa, mutta ”sen 'aate', kulttuurin siirtyminen sivilisaatioon, epäorgaanisen maailmankaupungin voitto orgaanisesta maaseudusta, joka tulee nyt henkisessä mielessä 'provinssiksi' oli tosin välttämätön juuri tapahtumahetkellään”. Toisaalta se, että Napoleon suurena yksityishenkilönä oli tuon muutoksen keskiössä, oli Spengleristä historiallista sattumaa, jota kohtalo (tai Jumala) ohjasi. (Spengler 1961, 104-106.)

Spenglerin aikakäsitys ei ole kausaalisen deterministinen, mutta ei myöskään teleologisella tavalla deterministinen. Parhaiten sitä kuvaa nähdäkseni teleonomian käsite (vrt. Checkland 1985, 75-77). Tämä tarkoittaa esimerkiksi sitä, että

niin organismeilla kuin ihmishistorialla on oma kohtalon suunta (syntyä, kasvaa, kehittyä, vanheta ja kuolla), mutta asiat kehittyvät olosuhteiden mukaan sopeutumisen ja toiminnan myötä. Spengler vaikuttaa olleen myös hyvin tietoinen erilaisten maailmankuvien vaikutuksesta historiakäsityksiin ja ihmisten mahdollisuuksiin käsittää maailmaa sekä hahmottaa elämää ja tulevaisuuttaan. (Spengler 1961, 27-28.)

Se, mitä Spengler ennusti maailman tulevaisuudesta, oli Rooman ajan uudelleen toteutuminen länsieurooppalais-amerikkalaisen sivilisaation kehityksessä: 1800-luvulta lähtien kehittynyt, kuninkaan ja aateliston valtaa syönyt kansanvaltainen demokratia muuttuu näennäiseksi demokratiaksi. Rahavalta tai finanssimarkkinat ottaa siitä niskalenkin ostaen kansanedustajien tuen. Tämän jälkeen alkaa taistelevien valtioiden ja maailmansotien 200-vuotinen aikakausi (Spengler laski sen alkaneen Napoleonin sodista), jonka aikana kansat manipuloidaan lehdistön avulla taistelemaan rahaeliitin intressien mukaisesti. Ennemmin tai myöhemmin kansat kyllästyvät taistelemaan demokratian nimissä ja valitsevat itselleen sotilaskeisarit - *caesarism* - jotka ottavat vallan takaisin rahaeliitiltä. Mutta tämänkin jälkeen taistelu eduista jatkuu sotilaskeisareiden kesken. Rinta rinnan lisääntyvän kaoksen kanssa syntyy *toinen uskonnollisuus* vanhojen uskontojen uudistumisen ja uusien syntymisen myötä. Samaan tapaan kuin kristinusko kasvoi Rooman valtakunnan aikaan, toinen uskonnollisuus kehittyi, kun caesarismi etenee. Ihmiset pakenevat sotia ja kurjuutta maailmankaupungeista takaisin maalle ja harjoittavat siellä

uutta tai elvytettyä uskontoaan ja tyytyvät vähään ”keskiaikaisissa” oloissa. (Spengler 1961, 105-106, 324-331, 382-392, 425-434, 437-443, 456-458.)

Osuvaa Spenglerin analyysissä on ollut finanssi-markkinaeliitin valtaannousu, joka tapahtui 1800-luvun kapitalismissa ja joka kansojen sotimisen ja kurjistumisen myötä johti ”sotilaskeisareiden” valtaannousuun Venäjällä (Lenin ja Stalin), Saksassa (Hitler) ja Italiassa (Mussolini). Sama finanssimarkkinoiden yliote demokratioista on tapahtunut kylmän sodan päätyttyä. Riskinämme on jälleen 1930-luvun tapaan ajautuminen laman myötä demokratioista itsevaltaisiin hallitusmuotoihin. Itsevaltaisuus on perinteisesti ollut vahvin keino hallita valtion tilaa ilman ulkoista painostusta, jonka suhteen demokratiat ovat heikkoja (puolueita ja poliitikkoja voidaan ostaa tai painostaa helpommin kuin yksinvaltiaita).

Lineaarinen aikäkäsitys

Lineaarinen aikäkäsitys juontaa myös juurensa antiikin Kreikkaan, jossa jo aikanaan luovuttiin syklisestä aikäkäsityksestä ja kehiteltiin ihmiskunnan ajassa edistymisen ideaa. Uskonnoissa, muun muassa juutalaisuudessa ja kristinuskossa lineaarista aikäkäsitystä on edustanut ajatus maailman alusta ja lopusta (Karjalainen 1991, 6-7; Malaska 2001, 233).

Varsinainen muutos aikäkäsityksessä tapahtui, kun historian tutkimuksessa 1700-luvulla huomattiin tulevaisuuden tuovan

mukanaan aina jotakin radikaalisti uutta, jota menneisyydessä ei ole esiintynyt. Ajatus historian syklisestä toistosta väistyi, ja tilalle tuli idea historian ainutkertaisesta luonteesta. Samalla syntyi spesifisesti historiallinen aika menneisyyden kokemusten ja tulevaisuuden odotusten välisestä jännitteestä, ja historia muuttui syklien sijaan yhdeksi kokonaisuudeksi - "historia oli ajallistunut ja aika historiallistunut" (Männikkö 1992, 14).

Tästä uudesta aikakäsityksestä, jossa historia oli muutoksen alainen, muodostui tietoteoreettinen ongelma: miten tutkia mennyttä ja tulevaa, jos niitä ei voinut tarkastella tutkijan oman ajan perspektiivistä. Esimerkiksi, mitä hyötyä historiallisesta tiedosta on, jos tulevaisuus on aina erilainen kuin menneisyys?

Ongelma pyrittiin ratkaisemaan historian tutkimuksessa ja yhteiskuntatieteissä kahdella tapaa: Useimmat historian tutkijat ratkaisivat asian hylkäämällä historian tutkimuksen perinteisen käytännöllisen funktion olla tulevaisuuden ymmärtämisen apuväline ja määrittivät historian tutkimuksen tarkoituksiksi auttaa ihmisiä ymmärtämään omaa, aikaisemmasta poikkeavaa aikaansa ja siten helpottaa heidän sopeutumistaan siihen. Itse tutkimusmetodeihin liittyvän ongelman tutkijat (erityisesti historismin edustajat) ratkaisivat hylkäämällä ajatuksen luonnontieteiden ja historian tutkimuksen metodologisesta monismista - eli ajatuksen, että luonnon ja ihmistieteiden tutkijoiden tulisi käyttää samoja metodeja tutkimuksessaan. Sen sijaan he omaksuivat hermeneuttisen ymmärtämisen opin ja

lähdekriittisen metodin, jossa analysoimalla menneisyydestä säilyneitä jälkiä kriittisesti ja eläytymällä menneisyyden ihmisten asemaan oli nykyisyydestä mahdollista tutkia menneisyyttä. Samalla historian tutkimuksen suhde tulevaisuuteen muuttui etäiseksi ja refleктоimattomaksi. (Männikkö 1992, 14-17.)

Yhteiskuntatieteiden kehittyessä 1800-luvulla kyseinen uuden aikakäsityksen tuottama tietoteoreettinen ongelma ratkaistiin sovittamalla sitä luonnontieteiden newtonilaiseen staattiseen maailmankuvaan ajattelemalla, että ainutkertaiseksi todettujen muutoksien takana olisi joitakin pysyviä voimia, jotka ohjaisivat historian kulkua. Jos nämä lainalaisuudet opittaisiin tuntemaan ja puettaisiin teorian asuun (vrt. Laplacen demoni), voitaisiin tulevaisuutta jossain määrin ennustaa ja siihen vaikuttaa. Useimmiten tämä muutos ymmärrettiin lineaariseksi, tiettyyn suuntaan eteneväksi prosessiksi ja sen selittämiseksi omaksuttiin edistyksen, kehityksen ja evoluution käsitteet. Edistys ilmaisi muutoksen (tietyn) suunnan normatiivisesti toivottuna suuntana, ja kehitys pyrki määrittelemään muutoksen suunnan faktisesti, tosiasioilla. Evoluutiokäsitteen sisältö määräytyi yleensä analogisesti biologisen evoluution kanssa (vrt. Männikkö 1992, 16-17).

Yhteiskuntatieteissä päällimmäiseksi nousi jo antiikin Kreikasta lähtöisin oleva edistyksen idea, joka valistusajan jälkeen siirtyi 1800-luvulla myös yhteiskunnallisten tieteiden ihanteeksi ja ontologiseksi oletukseksi (Sztompka 1994, 24-27). Piotr Sztompka listaa kirjassaan *The Sociology of Social*

Change seuraavat ydinajatuksat edistyksestä ja sen luonteesta:

1. Edistys yhdistetään käsitteenä aikaan ja sen muuttumattomaan (lineaariseen) suuntaan menneisyydestä nykyisyyteen ja tulevaisuuteen, jossa edistys määritellään positiivisesti arvoitettuna erona (muutoksena) menneisyyden ja nykyisyyden välillä (saavutettuna edistyksestä) tai visioituna edistyksestä nykyisyyden ja tulevaisuuden välillä.
2. Liikkeellä (tai kehityksellä) on suunta, jossa mikään vaihe ei toista itseään, ja jokainen myöhempi vaihe tulee askeleen suhteellisesti lähemmäksi jotakin visioitua lopputilaa kuin mikään aikaisempi vaihe.
3. Itse edistysprosessi voi olla kumulatiivinen, askel askeleelta edistyvä (lineaarinen) prosessi tai vallankumouksellinen, ajoittaisia laadullisia "hyppyjä" sisältävä prosessi.
4. Prosessissa erotellaan usein tyypillisiä "välttämättömiä (tai väistämättömiä) vaiheita" joiden kautta edistysprosessi kulkee.
5. Korostetaan prosessin sisäsyntyisiä syitä, jotka paljastavat muutosta läpikäyvän yhteiskunnan sisäisiä potentiaaleja.
6. Edistysprosessi nähdään väistämättömänä prosessina, jota ei voida pysäyttää eikä estää.
7. Jokaisen uuden kehitysvaiheen katsotaan tuovan parannusta tai etenemistä kohti lopputilaa, jonka oletetaan tuovan mukanaan tavoiteltujen arvojen täydellisen täyttymyksen, kuten esimerkiksi onnellisuuden, yltäkylläisyyden, vapauden, oikeudenmukaisuuden tasa-arvon ja niin edelleen. (Sztompka 1994, 28.)

Positivistiseen sosiologiaan tämä edistyksen idea ja ontologia tuli sen perustajan Auguste Comten mukana. Comte piti edistystä lainomaisena ilmiönä, kuten myös ennen häntä Karl Marx ja Adam Smith. 1900-luvun tulevaisuudentutkimuksessa edistysusko täsmentyi (tai rajoittui) paljolti taloudellisen kasvun uskoksi (Mannermaa 1991, 100-107). Se, että edistys prosessina ja evoluutiona nähtiin deterministisenä, sopi tavallaan newtonilaiseen maailmankuvaan, vaikka se siihen sisältyvästä muutoksesta johtuen sotikin tätä staattista maailmankuvaa vastaan. Samaan tapaan kuin entropia mukautettiin newtonilaisen maailmankuvan osaksi eräänlaisena vääjäämättömänä lakina, niin edistyksestäkin tuli eräänlainen vääjäämätön laki - ”kontrolloitu” muutoksen suunta.

Evolutionaariseksi tämän edistyskäsitteen tekee olettaus, että maailmassa tapahtuva kehitys on lineaarista tai eksponentiaalisen kasvun evoluutiota, jossa menneisyyden ja nykyisyyden kehitys kumuloituu tulevaisuudessa, lineaarisesti menneisyyden ja nykyisyyden osoittamaan suuntaan. (Sztompka 1994, 13-14; Harper 1989, 62-66) Evoluution tuottaman kasvun on myös yleensä nähty olevan kasvua yksinkertaisesta kohden kompleksista (Harper 1989, 8). Sztompka kategorisoi edellä mainitun evoluution määritelmän evoluution sosiologiseksi ideaksi, joka juontaa juurensa 1800-luvulta. Tuohon aikaan sosiologiaa kehitettiin biologisista organismeista johdetun analogian mukaan, jossa yhteiskunnan ajateltiin käsittävän rakenteita ja funktioita kuten elävät organismitkin. Muutokset yhteiskunnissa selitettiin samaan

tapaan kuin elävien organismien kohdalla: evoluutiona yksinkertaisesta kompleksiseen, mikä pohjautui organismin siemenen sisältämään koodiin, josta kasvu ja evoluutio sai alkunsa (koodi keksittiin myöhemmin dna:ksi). Toisin sanoen muutos ymmärrettiin sisäsyntyiseksi tai organismissa läsnä olevaksi, ja sen ajateltiin muokkaavan deterministisesti organismin tulevaisuuden. Toinen, myöskin biologiasta johdettu evoluutiokäsitys, Darwinin evoluutiokäsitys, pohjautui ajatukseen, että sisäsyntyisten muutosten moottorien sijaan ulkosyntyisillä ympäristöllisillä tekijöillä (rasitukset) oli enemmän vaikutusta muutoksen kannustimena (moottoreina). Darwin tarkasteli evoluutiota olemassaolon taisteluna, sattumanvaraisina mutaatioina lajien sisällä, kelvollisten ja parhaiten sopeutuneiden osien luonnollisena valintana. Toisin sanoen darwinismi oli enemmän todennäköisyyteen perustuva kuin sosiologinen evoluutiokäsitys, joka oli lähtökohtaisesti deterministisempi. Sosiologiassa nämä kaksi evoluutiokäsitystä myöhemmin yhdistettiin, esimerkiksi Talcott Parsonsin teorioissa. (Sztompka 1994, 99-128.)

Miten lineaarinen aikakäsitys on näkynyt tulevaisuudentutkimuksessa ja ennakkoinneissa? Esittelen seuraavassa yleisesti käytetyn tulevaisuudentutkimuksen metodin, joka pohjaa lineaariseen aikakäsitykseen, eli *trendi-ekstrapolaation*. Metodilla jonkin ilmiön kehitystä pyritään jatkamaan tulevaisuuteen olettamalla ilmiön muuttuvan aikaisempien havaintojen suuntaisesti, toisin sanoen tulevaisuutta ennustetaan kehityksen suunnan perusteella

(Bell 1997, 250-257; Niemi 1990, 10). Trendiekstrapolaatio, trendin jatkaminen tulevaisuuteen, perustuu käytännössä jonkin kvantitatiivisen muuttujan aikasarjan matemaattisen ”muodon” (*pattern*) tunnistamiseen ja sen ulottamiseen tulevaisuuteen (Mannermaa 1991, 116-117). Metodien käyttöä on pidetty perusteltuna silloin, kun kaikki tarvittava tieto löytyy kvantitatiivisena aineistona, tai kun tutkimuskohteesta ei tiedetä mitään muuta. Metodien perustana on olettaus, että menneisyyden ja nykyisyyden säännönmukaisissa piirteissä ei tapahdu muutosta tulevaisuudessa. Trendiekstrapolaatiossa voidaan kuitenkin tehdä myös vaihtoehtoisia kehityskäyriä, joissa huomioidaan muuttujien vaikutuksia. Esimerkiksi talousennusteissa voidaan varautua suurempaan tai pienempään kasvuun kuin mitä trendin jatko suoraan osoittaisi, ja näin saadaan vaihtoehtoisia skenaarioita.

Ehkä suurin ongelma trendiekstrapolaation kaltaisten, lineaariseen aikäkäsitykseen perustuvien tulevaisuuden-tutkimuksen metodien käytössä on, että ne eivät ennakkoinneissaan ota huomioon muutoksia, jotka eivät ole lineaarisia (vrt. Männikkö 1992, 19). Lineaarisen aikäkäsityksen varaan tehdyt ennakkoinnit toimivat kuitenkin hyvin järjestyksen olotilassa, jolloin yhteiskunnassa ei ole oven takana suuria rakenteellisia tai toiminnallisia yllätyksiä.

Dialektinen aikäkäsitys

Dialektiseen aikäkäsitykseen perustuvat käsitykset historiasta ja yhteiskunnallisesta muutoksesta lähtevät siitä, että pitkällä

aikavälillä yhteiskunnallinen muutos on aina kumulatiivinen ja progressiivinen. Tämä muutos ei kuitenkaan ole tasainen, asteittainen evolutionaarinen prosessi, vaan voi sisältää konflikteja tai sisäisiä ristiriitoja vastakkaisten periaatteiden ja trendien välillä, sekä taisteluja ristiriitaisten intressiryhmien välillä. Nämä ristiriidat yhteiskunnallisissa rakenteissa ja kulttuurissa nähdään muutoksen moottorina. (Harper 1989, 71.)

Dialektisen maailmankuvan ja ajan kuuluisin teoreetikko on Karl Marx (1818-1883). Hän kuitenkin kehitti teoriansa pääasiassa Georg Wilhelm Friedrich Hegelin (1770-1831) dialektiikasta, johon puolestaan vaikuttivat Immanuel Kantin (1724-1804), Friedrich Schillerin (1759-1805) ja erityisesti Johan Gottlieb Fichten (1762-1814) ajatukset, jotka ovat ilmeisiä myös Marxin teoriassa (Collingwood 1989, 113-114).

Fichtelle historian jokaisella ajanjaksolla oli oma erityinen luonne, vaikka hän oli myös samaa mieltä kuin Kant siitä, että historia kokonaisuutena on avautuva suunnitelma. Erityinen luonne tarkoittaa, että jokainen aikakausi on yksittäisen idean tai käsityksen konkreettinen ilmentymä. Aikakaudet taas muodostavat käsitysten ketjun loogisessa järjestyksessä, jossa historia kulkee yhdestä käsityksestä väistämättä seuraavaan. Fichten dialektiikka löytyy muuttuvien käsitysten prosessin kuvauksesta. Jokaisella käsityksellä on kolme vaihetta sisältävä looginen struktuuri - teesi, antiteesi ja synteesi (Collingwood 1989, 106).

Niin Fichtelle kuin Kantille historiakäsityksen perustana oli ajatus rationaalisesta vapaudesta. Historian alku merkitsi

Fichtelle historian ajanjaksoa, jossa ei ollut mitään hallitusta. Ihmiset elivät luonnontilassa ja seurasivat vaistojaan, tehden sitä, mikä vaikutti heille hyvältä. Tämä raaka vapauden muoto saattoi kehittyä aidoksi vapaudeksi vain kehittämällä sen vastakohta. Tämä tapahtui, kun yksilön vapautta rajoitettiin luomalla auktoriteetti ja autoritäärinen hallitus, joka asetti lait yksilöiden käytökselle. Vaikka yksilön vapaus tässä toisessa vaiheessa tai ajanjaksossa näytti kadonneen, se ei todellisuudessa hävinnyt. Päinvastoin, autoritäärisen hallituksen vapautta vastustavat toimet johtivat vallankumoukseen, ja tämä kolmas vaihe kasvun prosessissa johtaisi kohti aitoa vapautta. Tässä vaiheessa ihmiset vaatisivat sitä, mitä Rousseau kutsui kansalaisen vapaudeksi, oikeutta hallita yksilöllisesti omaa itseään. Tällä tavoin vallankumous ei johtaisi anarkiaan. Kuitenkin, jotta kansalaisten itsehallinta voisi toimia, tulisi myös sille kehittymään oma (dialektinen) vastakohtansa. Fichten näkemyksessä tämä uusi tarvittava vastakohta ja vaihe kehityksessä löytyisi tieteen kehityksestä. Tieteen objektiiviset totuudet, yhdessä objektiivisen todellisuuden idean kanssa, auttaisivat yksilöä tulemaan rationaaliseksi vapaudessaan - järki tunnistaisi luonnossa vastakohtansa, tullen toimeen sen kanssa, ei kuuliaisuuden kautta, vaan suopeuden ja rakkauden kautta (Collingwood 1989, 106-108).

Hegelin historian idea oli se, että sillä oli suunta ja sen edistystä ohjasi *Geist* ("Der absolute Geist", henki, ts. Jumala) kohti sen varsinaista ja lopullista päämäärää - vapauden täydellistä toteutumista (Hegel 2001[1809], 3, 66-

67; Sztompka 1994, 156). Friedrich Engelsin (1820-1895) mukaan vapaus merkitsi Hegelille tietoisuutta välttämättömyyksistä. Vapaus ei merkitse vapautta yhteiskunnallisista tai luonnonlaeista, vaan tietoisuutta niistä ja siten mahdollistuvaa kykyä muuttaa ja suunnitella elämää (yhteiskunnallista tai yksilöllistä). Hegelin vapaus tarkoitti siis kykyä tehdä päätöksiä asiantuntemuksella. Toisin sanoen mitä vapaampi (eli tietoisempi) ihminen on tietyissä kysymyksessä, sitä välttämättömämmin tätä kysymystä koskeva mielipide on päätetty. Tietämättömyydestä johtuva epävarmuus mielipiteessä taas johtaa kypsymättömiin, mielivaltaisiin ja ristiriitaisiin päätöksiin, ja ihminen on kyvytön hallitsemaan kohdettaan (Engels 1975, 36-37).

Hegelille progressiivinen historiallinen kehitys ei ole kuitenkaan lineaarinen - suora ja johdonmukainen - vaan dialektinen prosessi sykleineen, jossa kehitys on syklistä eteenpäin ja taaksepäin menoa. Juuri silloin, kun kehitys näyttää palaavan takaisin aiempaan tilaansa, se tapahtuukin jo korkeammalla tasolla, jolla dialektinen prosessi perustavanlaatuisesti ja radikaalisti muuttuu. Syklin viimeinen vaihe, rappeutuminen, valmistelelee pohjaa seuraavan syklin aloittamiselle korkeammalla tasolla. Spiraali metaforana selittää hyvin ideaa, sillä vaikka prosessi on syklinen, se on myös edistyvä. Hegelille tätä dialektista historiallista prosessia liikuttavat Hengen (Geist) sisäsyntyiset voimat, joiden puitteissa Henki on jatkuvassa taistelussa oman itsensä kanssa. Ristiriidat, jännitteet ja paineet johtavat Hengen päätöksiin, itsensä toteuttamiseen ja täyttymiseen, jotka johtavat

kehitystä kohden vapauden konkreettista toteutumista. Eri tasoilla, käytännön historiallisissa tapahtumissa ja myös ihmisten käytöksessä, Henki ohjaa kohden vapauden lopputavoitetta. (Sztompka 1994, 155-157.)

Collingwoodin mukaan Hegel väitti, että luonto ja historia ovat erilaiset. Luonnon prosessit ovat sykliset, luonto toistaa itseään (newtonilainen maailmankuva), mutta historia päinvastoin ei ikinä toista itseään, sillä sen muutoksen prosessi on spiraali, ei sykli (Collingwood 1989, 114-115). Marx ei voinut hyväksyä Hegelin metafyyisistä lähestymistapaa historiaan ja muotoili teorian uudelleen materialistisin termein. Sama dialektinen prosessi ohjaa evoluutiota myös luonnossa - tässä Marx ja Engels luopuivat newtonilaisesta staattisesta maailmankuvasta (joka edusti heille metafyyisistä ajattelua). He väittivät, että luonto yhtä lailla kuin ihmishistoria ovat jatkuvassa dialektisessä prosessissa, jossa ristiriidat, paineet ja konfliktit, sekä tarve voittaa nämä esteet, ovat muutoksen moottoreita. Marxin ja Engelsin ontologia eroaa Hegelin ontologista siinä, että muutoksen perimmäinen aiheuttaja ei ollut heille Henki, vaan liikkeen periaate. Sitä ei tulisi ymmärtää mekaanisena liikkeenä, vaan intona, luovana elinvoimaisuutena, energiana ja intohimona, jota löytyy sisäsyntyisesti (endogeenisesti) niin luonnosta kuin ihmisolennoista (Engels 1975, 20-44; Sztompka 1994, 157-177).

Vaikka Marx ja Engels väittivät, että heidän dialektiikkansa oli puhtaasti materialistinen eikä siihen liittynyt metafyyisisiä piirteitä, näyttää kuitenkin siltä, että heidän selityksensä

muutokselle (dialektiikka ja sen aiheuttaja) on yhtä ontologinen olettamus kuin Fichtellä tai Hegelillä oli. Marx ja Engels kykenivät kehittämään materialistisemmän kuvauksen dialektiselle muutosprosessille luonnossa ja yhteiskunnassa - esimerkiksi Engels määritteli dialektiikan lyhyesti vain liikkeen, luonnon kehityksen, ihmisyhteiskuntien ja ajattelun tieteenksi (Engels 1975, 42). He eivät kuitenkaan pystyneet selittämään dialektiikan perustana olevan liikkeen aiheuttajaa ja muutosta olettamatta ontologisesti liikkeen sisäsyntyistä periaatetta, joka on metafyyminen olettamus vastaavaan tapaan kuin jo Heraclituksen antiikin Kreikassa esittämä väite, *panta rhei* ("kaikki virtaa") - eli että kaikki on jatkuvassa liikkeen virrassa.

Käytännössä Marxin idea yhteiskunnallisen muutoksen dialektisesta prosessista on yleisimmässä muodossaan assosioitu Fichten muutoksen teoriaan teesistä, antiteesistä ja synteesisistä. Sykli alkaa hieman sen jälkeen kun yhteiskuntajärjestelmä on luotu, kun ne, jotka hyötyvät järjestelmästä (teesi) joutuvat konfliktiin niiden kanssa, jotka häviävät tai joilla ei ole mitään menetettävää olemassa olevassa järjestelmässä (antiteesi). Muutoksen moottorina on siis luokkataistelu niiden välillä, joiden etu on ylläpitää olemassa olevaa tuotantojärjestelmää ja omistusjärjestelyä, ja niiden, jotka hyötyisivät uudesta omistusjärjestelystä ja tuotantojärjestelmästä. Konfliktin jälkeen muodostetaan uusi rakenteellinen ratkaisu (synteesi) tuotantojärjestelmälle ja omistusjärjestelyille. Ne, jotka hyötyvät uudesta järjestelmästä muuttuvat uudeksi teesiksi ja ne, jotka eivät

hyödy siitä muodostavat piilevän antiteesin, joka tulee näkyväksi, kun eturistiriita muuttuu ilmeiseksi järjestelmässä. Näin dialektinen muutos jatkuu, uusien ratkaisujen muodostaessa ajan mittaan tulevaisuuden ongelmat ja uudet vaatimukset järjestelmän muutokselle. Tämä vastakkainen muutospiraali loppuisi Marxin visiossa (yleisen harhakäsityksen mukaan) ainoastaan luokattomassa kommunistisessa yhteiskunnassa. (Ritzer 1988, 43; Harper 1989, 86.)

Ritzerin mukaan ”oikeat kommunistit” näkevät tämän mallin sekä yksinkertaistettuna että deterministisenä, mitä Marxin dialektiikka ei ollut. Marxilaiset käsittävät yhteiskunnallisen muutoksen jatkuvan toimimisen ja uudelleen toimimisen prosessina, joka alituisesti uudelleenkirjoittaa tulevaisuutta. Tulevaisuus on perin juurin indeterministinen, ja sitä pitää siksi pyrkiä ohjaamaan ja tekemään töitä paremman yhteiskunnan eteen (Ritzer 1988, 43) Kuitenkin elämän indeterministiset piirteet ovat rajoitetut - Marxin mukaan:

Ihmiset tekevät historiansa, mutta he eivät tee sitä itse valitsemisensa olosuhteissa, vaan olosuhteissa, jotka he löytävät edestään, ja jotka ovat annettu ja välitetty menneisyydestä. Kaikkien kuolleiden sukupolvien traditiot painavat kuin painajaiset elävien aivoissa. (Marx 1852; ref. Ritzer 1988, 44.)

Marxin teorit ovat deterministisiä makrotasolla - yleinen historiallinen kehitys nähdään peruuttamattomana prosessina samanlaisine vaiheineen johtaen lopulta kommunistiseen yhteiskuntajärjestelmään. Siten yhteiskunnallisella

muutoksella ja evoluutiolla on suunta Marxin lähtökohdissa. Mikrotasolla yksilön toiminta on indeterminististä, mikä tuo mukanaan satunnaisuutta ja sattumaa, mutta yhteiskunnan rakenteista juontuvat, taloudelliset määräävät tekijät ohjaavat sosiaalista ja yksilöllistä käyttäytymistä kohden teleologisesti kuvattua päämäärää - kommunismia (Sztompka 1994, 161).

Liekö Marx siirtynyt tiedemiehen roolista poliittisen vaikuttajan rooliin määriteltessään kehityksen loppupisteeksi kommunismin, joka lopettaisi dialektisen muutoksen yhteiskunnassa, sillä ajatus ”historian lopustahan” sotisi dialektista kehitystä vastaan. Makrotason taloudellisesta determinismistä huolimatta marxilaiset eivät ymmärrä dialektisen analyysin metodia yksinkertaisten ja yksisuuntaisten kausaalisuhteiden analyysiksi. Dialektisesta näkökulmasta katsoen sosiaaliset vaikutukset eivät koskaan toimi vain yhteen suuntaan (syynä ja seurauksena): yksi tekijä saattaa vaikuttaa toiseen, mutta aivan yhtä todennäköistä on, että jälkimmäisellä on samanaikaiset vaikutukset edelliseen (Ritzer 1988, 39). Tämän huomaa myös Marxin kirjoituksista, joissa ”kaikki vaikuttaa kaikkeen”, ja kokonaisuudesta syntyy hyvin holistinen kuva (vrt. Marx 1973). Tällainen dialektinen analyysi luo kuitenkin suuren haasteen kyseisenlaista tutkimusta lukeville, sillä se edellyttää laajempaa perehtyneisyyttä muihinkin tieteisiin kuin vaikkapa taloustieteeseen. Toisaalta sen tulokset eivät ole verifioitavissa reduktionistisen tieteen metodein, koska sitä ei voida muuttaa yksinkertaisilla kausaalisuhteilla mitattavaksi. Dialektisella

tutkimuksella ja tulevaisuudentutkimuksella on siten yksi yhteinen piirre - molemmissa pyritään useiden tekijöiden vuorovaikutusten kokonaisvaltaiseen tarkasteluun. Tämän tarkastelun tulokset eivät ole reduktionistisen tieteen menetelmin mitattavissa ja verifioitavissa, mutta ne voivat tuottaa laajempaa ymmärrystä, tai ainakin oivaltavia lähtökohtia toimille ja päätöksenteolle paremmin kuin vaikkapa tilastollisin metodein tehdyt tutkimukset.

Indeterministinen aikakäsitys

Marxin dialektinen aikakäsitys painotti tietyssä määrin indeterminismia mikrotasolla - eli yksilön vapautta ja mahdollisuutta valita ja vaikuttaa omaan tulevaisuuteensa yhteiskunnan rakenteiden ja historiallisen, dialektisen makrodeterminismin puitteissa. *Indeterministinen aikakäsitys* lähtee siitä, että mikrotason lisäksi myös muutokset yhteiskunnallisella makrotasolla ovat sattumanvaraisia eivätkä niitä ohjaa historialliset lainalaisuudet. Makrotason muutokset ovat riippuvaisia yksilöiden indeterministisistä valinnoista. Siksi tulevaisuus ei ole tiedettävissä tai ennustettavissa - voimme ainoastaan arvailla, mitä saattaa tapahtua tulevaisuudessa.

Tämän indeterministisen aikakäsityksen juuria voidaan löytää jo 1700-luvulta. Silloin alkaneella aikakäsityksen muutoksella (lineaarinen syrjäytti syklisiä) sekä tieteen sekularisoitumisella lienee ollut suuri vaikutus indeterministisen aikakäsityksen synnylle. David Humella (1711-1776)

oli suuri vaikutus indeterministisen maailmankuvan luomisessa. Hume ei käsittänyt kausaalisuutta yhtä deterministisesti kuin newtonilaisessa maailmankuvassa esitettiin, mihin sisältyi ontologinen olettaus maailman ja sen kappaleiden syklisistä ja palautuvista liikeradoista sekä ajatus, että alkulähtökohdat determinoivat olosuhteet ja määräävät liikkeen tuloksen. Hume kielsi tämän kausaalisuuden "välttämättömälle ehdolle" perustuvan käsityksen väittäen, että lukuun ottamatta menneisyydessä havaittua peräkkäisten tapahtumien suhdetta, missä tyyppin A tapahtumista on aina havaittu seuraavan tyyppin B tapahtumia, ei ole mitään, jonka voimme A:n ja B:n suhteesta havaita, mikä voisi perustaa "välttämättömän yhteyden" näiden välille. Tämän käsityksen hän rakensi sen varaan, että jos A ja B ovat olemassa eri ajassa, niin ne ovat eriytettävissä myös ajatuksissa, eli toisen olemassaolo voidaan käsittää ilman olettamusta toisen olemassaolosta. Tähän pohjautuen Hume johti ajan peruuttamattomuutta koskevat ontologiset olettamuksensa. Jos jonkin (A) olemassaolo voidaan käsittää olettamatta toisen (B) olemassaoloa, tämä tarkoittaa, että mikä tahansa väittäminen, jossa väitetään A:ta seuraavan aina B on kontingentti (mahdollinen tai sattumanvarainen) eikä välttämätön totuus. Tämän ajan palautumattomia prosesseja korostavan väittämänsä hän yhdisti erityisesti ihmiskunnan tulevaisuuden ennustamiseen. Koska emme voi ennustaa esimerkiksi sitä, milloin kuolemme, emme voi ennustaa tulevaa kausaalisen varmasti nykyhetkeä pidemmälle (vrt. Scruton 1984, 120-133).

Huolimatta tästä todellisuuden kontingentista luonteesta me kuitenkin ajattelemme, että todellisuudessa on ”välttämättömiä” kausaalisia yhteyksiä. Kausaalinen ajattelu on tieteellisen ajattelun leviämisen myötä todennäköisesti vielä yleisempää tänä päivänä kuin Humeen aikaan. Kontingentin sattumanvaraisuuden ongelmasta huolimatta kausaalinen päättely on deterministisyydestään huolimatta tärkein väline tulevaisuuden mahdollisuuksien ymmärtämisessä - ilman kausaalista ajattelua emme voi hahmottaa tulevaisuutta.

Humeen innokkuutta hylätä newtonilainen käsitys kausaalisuudesta saattoi selittää myös sekularisaatioprosessi, jossa uskonto ja tiede erotettiin. Ateistina Humea ei varmasti miellyttänyt se, että kausaalisuuden alkusyy haettiin jo antiikin Kreikassa liikkumattomasta liikuttajasta eli Jumalasta liikkeen alkuunpanijana. Samat lähtökohdat olivat myös newtonilaisella tieteellä. Esimerkiksi Descartes perusti väittämänsä Jumalan olemassaolosta kausaalisuuden käsitteeseen - tietoisena epätäydellisyydestään ihmisolento voi omata kaikkein täydellisemmän olennon (Jumalan) idean vain, jos tämä täydellinen olento on tämän tiedon aiheuttaja. Eli Descartes järkeili, että täytyy olla vähintään yhtä paljon todellisuutta syystä kuin seurauksessa. (Dampier 1979, 23, 30; Scruton 1984, 34-35, 120-133.)

Indeterministisen aikakäsityksen toinen vahva aalto tuli toisen maailmansodan jälkeen. Vaikuttavin tätä aikakäsitystä edistänyt teoreetikko on ollut Karl Popper. Jos indeterminismin ensimmäinen aalto pohjasi tieteen

sekularisaatioon, toista aaltoa ehkä luonnehtii sekularisoitujen ideologioiden välinen taistelu - klassinen liberalismi / uusliberalismi vastaan fasismi ja kommunismi. Karl Popper omisti kirjansa *The Poverty of Historicism* (1957) tälle ideologioiden taistelulle. Käsitteellään *historicism* Popper tarkoitti sellaista yhteiskuntatieteen lähtökohtaa, jossa pidetään historian ennustamista päätavoitteena ja joka olettaa sen olevan mahdollista keksimällä historiallisesta evoluutiosta rytmejä, kaavoja, lakeja tai trendejä. Popperin teoksen perusteet ovat, että uskomus historialliseen kohtaloon on silkkää harhaluuloa ja että ihmiskunnan historiaa ei voi ennustaa millään tieteellisellä tai muullakaan järjellisellä keinolla. Tarkemmin hän kieltää muun muassa sykliset aikakäsitykset (mm. elinkaarimallit), evoluutio-teoriapohjaiset lineaaristen trendien päättelyt sekä luonnollisesti myös dialektiset lähtökohdat, joita hän ideologisista syistä erityisesti vastusti. (Popper 1972 [1957], iii-iv, 3, 109-112.)

Yllä esitetyt väittämät historiallisten lakien ja trendien olemattomuudesta ovat luonnollisesti yhtä lailla ontologisiin ja tietoteoreettisiin oletuksiin perustuvia kuin mitkä tahansa trendejä tai lakeja historiassa näkevät aikakäsitykset. Popper kirjoitti *The Poverty of Historicism* -kirjan varhaisimmat versiot jo 1930-40-luvuilla. Vuonna 1957 painetun version johdannossa hän myöntää, että esitetyt perustelut eivät riitä kumoamaan muita aikakäsityksiä. Tähän on hyvä yhtyä viitaten suoraan Popperin omaan perusteluun, jossa hän julisti lait ja trendit mahdottomiksi todistaa tieteellisesti - yhtä

vähän mahdollista on todistaa vaikkapa tilastollisesti, että mitään trendejä ja lakeja ei ole kuin että niitä on. Kyseisessä johdannossa Popper kuitenkin väittää pystyvänsä aiempaa paremmin kumoamaan muita aikakäsityksiä. Hän esittää perustelunsa lyhyesti viidessä väittämässä:

(1) Ihmiskunnan historian suuntaan vaikuttaa suuresti ihmisten tiedon kasvu. (Tämän premissin totuuden täytyy myöntää myös niiden, jotka näkevät meidän ideat, sisältäen tieteelliset ideamme, vain yhtenä tai toisena materiaalsen kehityksen sivutuotteina.)

(2) Emme voi ennustaa järkiperaisilla tai tieteellisillä keinoilla tulevaisuuden tieteellisen tiedon kasvua. (Tämän väittämän voi loogisesti todistaa alla kuvailemiemme ajatusten pohjalta.)

(3) Emme voi siksi ennustaa ihmiskunnan historian tulevaa suuntaa.

(4) Tämä tarkoittaa sitä, että meidän täytyy hylätä teoreettisen historian mahdollisuus; tarkoittaen siis sellaista historiallista yhteiskuntatiedettä, joka vastaisi teoreettista fysiikkaa. Sellaista tieteellistä teoriaa historiallisesta kehityksestä ei voi olla, jonka varaan voitaisiin perustaa historiallista ennustamista.

(5) Historicististen metodien perustavanlaatuisen tavoite (katso tämän kirja kappaleet 11 ja 16) on väärin ymmärretty ja siten historicismi romahtaa. (Popper 1972 [1957], v-vi.)

On totta, että varmana, ennakkoon määriteltävänä kehityksen polkuna emme ainakaan nykyisin kykene ennustamaan yhteiskunnallista tulevaisuutta, emmekä voi tietää, mitä

uudet keksinnöt ja tieteellisen ja teknologisen tietomme kasvu tuovat tullessaan tai kuinka ne tulevat muuttamaan yhteiskuntiamme ja elämäntapaamme pitkällä aikavälillä.

Toisaalta tietomme kasvu parantaa tulevaisuudessa myös ennakkoinnin kykyämme. Olennaista tulevaisuuden ennakkoinnin suhteen ei kuitenkaan aina ole uuden teknisen keksinnön ilmaantuminen. Esimerkiksi sotia on ennen käyty keihäin ja miekoin, tänä päivänä niitä käydään tankein, lentokonein ja täsmäohjuksin. Sodat eivät kuitenkaan ole loppuneet historiallisena ilmiönä. Toisaalta, vaikka emme kykene tulevaisuudentutkimuksen suhteen tänä päivänä sellaiseen tarkkuuteen millä fysiikassa kyetään ennustamaan taivaankappaleiden liikkeitä, tämä ei tarkoita sitä, etteivätkö kyvyt ensin mainitunkin osalta voisi parantua. Absoluuttista tietoa ei uskota löytyvän edes fysiikan piiristä, miksi sitä pitäisi siis löytyä tulevaisuuden ennakkoinneista. Silti molemmista voi olla suurta hyötyä suhteellisenakin tietona.

Antipatioistaan huolimatta myös Popper myönsi yhteiskunnallisen ennakkoinnin olevan jossain määrin mahdollista, olettaen tietynlaisen yhteiskunnallisen kehityksen tapahtuvaksi tietyissä olosuhteissa (Popper 1972, vi). Indeterministinen aikakäsitys tuli 1960-luvulla myös länsimaiden tulevaisuudentutkimuksen yleiseksi aikakäsitykseksi. Taustalla oli kahden blokin, lännen liberalistisen ja idän kommunistisen välinen maailmankuvien taisto, jossa idän suurta kertomusta kommunismiin siirtymisestä pyrittiin länessä vastustamaan tyrmäämällä dialektinen aikakäsitys ja esittelemällä vaihtoehtoinen indeterministinen aikakäsitys

(Sahnazarov 1979). Tulevaisuudentutkimukseen tämän aikakäsityksen toi de Jouvenel, jonka *The Art of Conjecture* (1967) muokkasi lännen futuristien tutkimuksen tietoteoreettisia perusteita. De Jouvenel perusti indeterministiset lähtökohdansa Raymond Aronin ja Karl Popperin teorioihin (de Jouvenel 1967). Niin de Jouvenelin kuin Popperin teokset ovat marxismi-leninismien kieltäviä oppeja ja lännen indeterministisen, liberaalin maailmankuvan puolustajia.

Tulevaisuudentutkimusta indeterministinen aikakäsitys suuntasi muun muassa vaihtoehtoisten skenaarioiden kirjoittamisen pariin, joilla ei pyritty ennakoimaan vaan hakemaan vaihtoehtoisia tulevaisuuksia - todennäköisiä, toivottavia ja mahdollisia, koska aikakäsitys määritteli ennustamisen mahdottomaksi tehtäväksi (vrt. Amara 1981). Toisaalta tässäkin lähtökohdassa ei päästä karkuun sitä, että hyvän skenaarionkin on perustuttava havaittuihin trendeihin tai säännönmukaisuuksiin, jotta sillä olisi mitään ennakoivaa merkitystä. Siksi läntisen tulevaisuudentutkimuksen aikakäsityksen ja käytännön välillä on ollut nähdäkseen ”skitsofreeninen suhde” - skenaarioilla ennustetaan kausaalisesti päätellen, mutta aikakäsitys kieltää kausaalisuuden olemassaolon ”poliittis-ideologisista syistä”. Samalla tulevaisuudentutkimuksen aikakäsityksen kehitys on jämähtänyt suurelta osin paikalleen. Hiljaista kehitystä on tapahtunut indeterministisen aikakäsityksen ideoitakin hyödyntäneen epälineaarisen aikakäsityksen parissa, jota käsittelemme seuraavassa.

Epälineaarinen aikakäsitys

Epälineaarisen aikakäsityksen ytimessä on laajasti tunnustettu fakta, että maailma, ja kaikki mitä siinä on, voi muuttua. Tämä muutos ei ole aina tasaista, samansuuntaista ja lineaarista, vaan toisinaan hyvin dynaamista, suuntaansa muuttavaa tai taantuvaa. Se voi johtua sekä sisäsyntyisistä että ulkoisista syistä, ja tulos voi olla laadullista tai määrällistä kasvua, edistystä tai taantumaa (von Wright 1985, 22-41; Männikkö 1992, 13; Sztompka 1994, 185-190) Tämän verran yhtäläistä löytyy erilaisista epälineaarisen muutoksen teorioista. Tarkastelen seuraavassa tulevaisuudentutkimuksen parissa hyödynnettyä ja suurelta osin myös kehitettyä epälineaariseen aikakäsitykseen perustuvaa teoriaa - *evolutionaarista systeemiteoriaa*.

Evolutionaarinen systeemiteoria syntetisoi *yleisessä systeemiteoriassa* havaitut järjestelmien rakenteelliset ja toiminnalliset periaatteet *dissipatiivisten rakenteiden teoriassa* löydettyjen järjestelmien evoluutiota ohjaavien periaatteiden kanssa. Alkujaan tämän linkityksen teki Erich Jantsch 1970-luvun alussa, kun hän yhdisteli Ervin Lazlon teoreettisia näkemyksiä yleisestä systeemiteoriasta sekä Ilya Prigoginen teoriaa dissipatiivisista rakenteista kirjassaan *Design for Evolution* (Jantsch 1975), sekä hieman myöhemmin kirjassaan *The Self-Organizing Universe* (Jantsch 1980). Ilya Prigogine kirjoitti itse aiheesta teoksessa *Order out of Chaos* (Prigogine & Stengers 1984). Laszlo vei tutkimusta eteenpäin 1987 kirjallaan *Evolution: The Grand Synthesis* (1987). Näiden

jälkeen Prigogine ja Laszlo ovat julkaisseet edelleen lisää aiheesta, mutta aikakäsityksen teoreettinen perusta luotiin yllä mainituissa teoksissa.

Tässä teorioiden synteessissä maailmankuva ja käsitys muutoksen prosesseista perustettiin Ilya Prigoginen dissipatiivisten rakenteiden teorialle, jonka mukaan maailmankaikkeudessa on termodynaamiikassa havaitun disintegroivan entropiaprosessin rinnalla myös integroiva suuntaus, jossa järjestelmien kompleksisuus kasvaa evolutionaarisessa prosessissa. Järjestelmät kasvavat ja kehittyvät kohti yhä kompleksisempia olomuotoja ja korkeampia hierarkiatasoja, kasvun moottorina ollessa järjestelmien ulkopuolelta tuleva informaatio-, energia- ja materiavirta. Itse muutosprosessi on järjestelmissä kaaoksen ja järjestyksen vaihtelua sekä ajoittaisia hyppäyksiä korkeammille kompleksisuuden ja hierarkian tasoille. Tarkemmin evolutionaarisen systeemiteorian ontologia on seuraavanlainen:

Evolutionaarisen systeemiajattelun aikakäsitykseen ja maailmankuvaan liittyy oleellisesti *muutos*, jolla on moottori, suunta ja sykli. Muutoksen moottorina on järjestelmiä (esim. yhteiskunnat) ulkoapäin kasvattavat energia-, materia- ja informaatiovirrat. Avoimet, kompleksisuusasteen mukaan hierarkkisesti järjestäytyneet "autonomiset" järjestelmät kasvavat ja kehittyvät näistä virroista ja suuntaavat näin evoluutiota kohti yhä kompleksisempia järjestelmätasoja. Kompleksisemmat järjestelmät ovat korkeammalla hierarkiassa kuin yksinkertaiset; kukin taso sisältää sille

ominaiset emergentit (uutena ilmenevät) ominaisuudet. Evoluutioprosessi on järjestyksen ja kaaoksen sykli, jossa järjestelmät järjestysvaiheessaan kasvavat tasaisesti ja kontrolloidusti järjestelmän hallinnon pitäessä järjestelmää *steady state* -tasapainotilassa palautteen (*feedback*) avulla. Kun ulkoapäin tuleva materia-, energia- ja informaatiovirta kasvattaa järjestelmät yli (hallinnollisten) rajojensa (esim. kaupankäynnissä), järjestelmän hallinto menettää kykyään kontrolloida järjestelmää. Tässä vaiheessa alkaa järjestelmän kaaosvaihe. Kaaosvaiheessa järjestelmät ovat alituisesti ongelmassa järjestelmän tasapainon (tai *steady state* -tilan) ylläpitämisessä. Järjestelmän sisäinen kontrolli alkaa pettää, ja ulkoapäin tulevat, kontrolloimattomat materia-, informaatio- ja energiavirrat saattavat järjestelmän yhä kaaottisempaan tilaan. Jossakin vaiheessa järjestelmät eivät enää kestä tätä ulkoista vaikutusta ja hallitsemattomuutta, ja ne hajoavat. Tätä hajoamispistettä, joka muodostaa käännekehitykselle, voidaan kutsua käännekohtaksi tai bifurkaatiopisteeksi. Hajoamista seuraa kaaottinen ja kontrolloimaton tila järjestelmässä, joka johtaa uudelleenorganisointiprosessiin, mikäli järjestelmän evoluutio jatkuu - se voi myös päättyä. Kaaokseen vajonneen järjestelmän tai useamman järjestelmän reuna-alueilta alkaa uuden järjestelmän rakentamisprosessi. Tuloksena voi siis olla yhden tai useamman järjestelmän uudelleenorganisointi, useamman järjestelmän pohjalle luotu uusi kompleksisempi järjestelmä tai tuho ja evoluution päättyminen kyseessä olevien järjestelmien kohdalla. (Laszlo 1972, 1987, 1989, 1994.)

Determinististä tässä mallissa on syklisen muutosprosessin lisäksi ajatus, että jossakin vaiheessa järjestelmät rajojensa yli kasvaneina ja toisistaan riippuvaisina hajottavat toisensa. Indeterminististä mallissa on se, että hajoamisprosessin jälkeen voi muodostua tai olla muodostumatta yksi yhteinen ja kompleksisempi järjestelmä. Tältä pohjalta Ervin Laszlo selittää ihmisyhteisöjen kasvun kyläyhteisöistä valtioiksi ja federatiivisiksi valtiomuodoiksi evolutionaarisena kompleksisuuden kasvuna. Loogisena johtopäätöksenä tulevaisuuden odotetaan tuovan tullessaan uuden kompleksisuuden tason, joka ylittää valtioiden ja federatiivisten valtioiden tason. Tällaisena laadullisesti kompleksisempänä järjestelmänä voi pitää maailman valtioiden muodostamaa federatiivista yhteiskuntaa, jolla olisi uusi, astetta korkeampi hierarkiataso päätöksenteossa, toisin sanoen globaalihallinto.

Indeterminististä tässä teoriassa on myös kehityksen käännekohdan hetki, jota itse luonnehdin yhteiskunnallisen vallan tyhjiöksi. Tällaisen vallan tyhjiön hetken kokeneilla ihmisillä on historian saatossa ollut suuremmat mahdollisuudet vaikuttaa - niin hyvässä kuin pahassa - tulevaan yhteiskunnalliseen kehitykseen kuin järjestysvaiheessa rakenteiden kahleissa eläneillä ihmisillä. Esimerkiksi Venäjän tsaarinvallan jälkeinen tyhjiö 1917 tuotti monenlaisia ratkaisuja uusista yhteiskuntarakenteista, muun muassa Leninin ja Stalinin luoman Neuvostoliiton sekä Suomen tasavallan, jotka molemmat vakiintuivat vasta sotimisen jälkeen.

Systeemiteoria tarjoaa tulevaisuudentutkimukselle paljon eväitä järjestelmien kokonaisvaltaiseen analyysiin,

rakenteiden ja toimintojen tarkastelusta lähtien. Tietoteoreettisen ja metodologisen lisäyksen systeemi-ajatteluun tuo evoluutioajatus aikasarjatarkastelun muodossa. Aikasarjoista voidaan analysoida, milloin järjestelmät vaikuttavat olevan kaaos- ja järjestysvaiheissa, ja milloin on tapahtunut bifurkaatioita tai käänköpisteitä kehityksessä, joiden jälkeen vanha järjestelmä on hajonnut ja uuden muodostuminen alkanut. Itse järjestelmien evoluutioprosessin tarkastelu, jossa identifioidaan järjestelmien keskinäisen riippuvuuden aste on myös keino saada tietoa järjestelmän tilasta ja tulevaisuudesta (Cambel 1993, 195-200) Tosin mikäli halutaan löytää evolutionaarista (laadullista ja rakenteellista) kompleksisuuden kasvua yhteiskunnista, on tarkasteltava yhteiskuntien rakenteellista muutosta satojen vuosien aikasarjalla.

Evolutionaarisen systeemiteorian epälineaarissa aikakäsityksessä on nähdäkseni yksi ylivertainen piirre muihin aikakäsityksiin nähden: se sisällyttää itseensä muut aikakäsitykset, jotka kuvaavat erilaisia prosesseja ihmis yhteisöjen evolutionaarissa kehityksessä. Evolutionaarisen systeemiteorian sisälle mahtuu niin syklisiä, lineaarisia kuin dialektisia muutoksen prosesseja, mutta myös indeterminismia ja epälineaarisuutta. Järjestyksen vaiheessa olevan järjestelmän tulevaisuutta voidaan ennakoida vaikkapa lineaarisen tai syklisen talousteorian avulla. Toisaalta esimerkiksi talousromahduksista ja yhteiskunnallisista levottomuuksista voidaan päätellä, että järjestelmä on kaaosvaiheessa, ja näin voidaan ennakoida sen laadullista tai

rakenteellista muutosta. Näin epälineaarisen aikakäsityksen ja evolutionaarisen systeemiteorian alla voidaan hyödyntää kaikkia tulevaisuudentutkimuksen metodeja sekä yhteiskunnalliseen muutokseen liittyviä teoreettisia näkemyksiä.

Viitteet

1. Maailmankaikkeuden kylmenemistä koskevaa mallia kutsutaan fysiikassa (maallikon kannalta ehkä hieman harhaanjohtavasti) lämpökuolemaksi.

Kirjallisuus

Amara, Roy (1981): "How to Tell Good Work from Bad". Teoksessa *The Futurist*(Volume XV, No. 2).

Bell, Wendell (1997): *Foundations of Futures Studies. Volume 1: History, Purpose and Knowledge*. Transaction Publishers, New Brunswick.

Borg, Olavi (1989): "Ajan ongelma erityisesti reaalisuusteesin näkökulmasta". Teoksessa Suhonen, Pertti (toim.): *Suomi - Muutosten yhteiskunta*. WSOY, Juva.

Cambel, A. B. (1993): *Applied Chaos Theory: A Paradigm for Complexity*. Academic Press Inc., New York.

Checkland, Peter (1985): *Systems Thinking, Systems Practice*. John Wiley & Sons, New York.

Collingwood, R. G. (1989 [1946]): *The Idea of History*. Oxford University Press, Oxford.

Dampier, W. C. (1979): *A History of Science: And Its Relation With Philosophy & Religion*. Cambridge University Press, Cambridge.

Davis, Paul (1988): *The Cosmic Blueprint: New Discoveries in Nature's Creative Ability to Order the Universe*. Touchstone, New York.

de Jouvenel, Bertrand (1967): *The Art of Conjecture*. Basic Books Inc., New York.

Engels, Friedrich (1975[1878]): "Anti-Dürringista". Teoksessa Marx & Engels & Lenin: *Dialektisesta materialismista*. Progress, Moskova.

Fukuyama, Francis (1989): "The End of History?" Teoksessa *The National Interest*.

Harper, Charles, L. (1989): *Exploring Social Change*. Prentice-Hall Inc., New Jersey.

Hegel, G. W. F. (2001[1809]): *Philosophy of Mind (Phenomenology of Spirit)*. <http://www.hegel.net/en/pdf/Hegel-Enc3.pdf>. Haettu 15.6.2013.

Jantsch, Erich (1975): *Design for Evolution: Self-Organization and Planning in the Life of Human Systems*. George Braziller Inc., New York.

Jantsch, Erich (1980): *The Self-Organizing Universe*. Pergamon Press, Oxford.

Karjalainen, Kari (1991): *Politiikka, rakenteistuminen ja tulevaisuus*. Tampereen yliopisto, Poliittikan tutkimuksen laitos, Tampere.

Laszlo, Ervin (1972): *The Systems View of the World: The Natural Philosophy of the New Developments in the Science*. George Braziller, New York.

Laszlo, Ervin (1987): *Evolution: The Grand Synthesis*. Shambhala Publications Inc., Boston.

Laszlo, Ervin (1989): *The Inner Limits of Mankind: Heretical Reflections on Today's Values, Culture and Politics*. One World Publications Ltd., London.

Laszlo, Ervin (1994): *The Choice: Evolution or Extinction? A Thinking Person's Guide to Global Issues*. G.P. Putnam's Son's, New York.

Malaska, Pentti (2001): "A Future Research Outline of a Post-modern Idea of Progress". Teoksessa *Futures* (No. 33).

Mannermaa, Mika (1991): *Evolutionaarinen tulevaisuudentutkimus: Tulevaisuudentutkimuksen paradigmojen ja niiden metodologisten ominaisuuksien tarkastelua*. VAPK-kustannus, Helsinki.

Marx, Karl (1973 [1849]): "Palkkatyö ja pääoma". Teoksessa Engels, Friedrich (1973[1891]): *Marx: Palkkatyö ja pääoma. Työpalkka, hinta ja voitto*. Tieteellisen sosialismin kirjasto, Progress, Moskova.

Massa, Yrjö (1961): "Suomentajan alkusanat". Teoksessa Spengler, Oswald: *Länsimaiden perikato*. Kirjayhtymä, Helsinki.

Männikkö, Matti (1992): "Historian tutkimuksen suhde tulevaisuuteen ja tulevaisuudentutkimukseen". Teoksessa *Futura* (2/1992), s. 12-24. Helsinki.

Niemi, Matti (1990): *Tulevaisuudentutkimuksen menetelmät hallinnossa*. VAPK-kustannus, Helsinki.

Popper, Karl R. (1972 [1957]): *The Poverty of Historicism*. Routledge & Kegan Paul, London.

Prigogine, Ilya & Stengers, Isabella (1984): *Order Out of Chaos: Man's New Dialogue With Nature*. Bantam Books, Inc., New York.

Ritzer, George (1988): *Sociological Theory*. Alfred A. Knopf, New York.

Sahnazarov, G. H (1979): *Fiasko Futurologii*. Politisdat, Moskova.

Scruton, Roger (1984): *A Short History Of Modern Philosophy: From Descartes to Wittgenstein*. Ark Paperbacks, London.

Spengler, Oswald (1961): *Länsimaiden perikato*. Kirjayhtymä, Helsinki.

Sztompka, Piotr (1994): *The Sociology of Social Change*. Blackwell Publishers, Oxford .

von Wright, Georg Henrik (1985): "Determinismi ja tulevaisuudesta tietäminen". Teoksessa Malaska, P. & Mannermaa, M. (toim.): *Tulevaisuuden tutkimus Suomessa*. Gaudeamus, Helsinki.

3. Poliitiikan pitkät syklit ja poliittisen kentän uusjako

Talouden ja poliitiikan pitkät syklit

Historiankirjoissa on tapana jäsentää yhteiskunnallista kehitystä erilaisiin kehitysjaksoihin ja periodeihin. Tarkasteltavasta aiheesta ja näkökulmasta riippuu, ovatko periodit pitkiä vai lyhyitä ajanjaksoja. Venäläinen tilastotieteilijä Nikolai Kondratjev (1892-1938) analysoi teollisten maiden taloustilastoja 1700-luvun teollisesta vallankumouksesta 1800-luvun lopulle (Barnett 1998). Hän päätyi siihen käsitykseen, että kansantalouksien kehityksessä on tavanomaisten suhdannevaihteluiden lisäksi pitempiä, useiden tavanomaisten suhdannekiertojen mittaisia syklejä, jotka ovat noin 50 vuoden mittaisia. Kondratjevin mukaan nämä pitkät aallot saavat alkunsa teknologisista innovaatioista, jotka lisäävät sijoituksia pääomahyödykkeisiin ja kiihdyttävät taloudellista kasvua. Ajan mittaan näiden innovaatioiden aikaansaama kasvupotentiaali ehtyy, ja talouden pitkä aalto kääntyy laskuvaiheeseen. Ensimmäinen Kondratjevin analysoima pitkä aalto (noin 1790-1850) perustui innovaatioihin, joissa mekaaniset koneet korvasivat käsityöläisten ammatteja. Toinen aalto (noin 1850-1900) perustui höyryvoiman käyttöön ja terästeollisuuden

kehittymiseen. 1920-luvulla kirjoittamassaan artikkelissa Kondratjev oletti, että 1800- ja 1900-lukujen taitteessa oli alkanut kolmas pitkä aalto. Sen liikkeellepanevana voimana on pidetty sähkön käyttöä energialähteenä.

Ajatus kansantalouden tavanomaisia suhdannesykleja pitemmistä aalloista on kiinnostanut kansantaloustieteilijöitä ja taloushistorioitsijoita myös Kondratjevin kuoleman jälkeen (esim. Korpinen 1981; North 1990). Toisen maailmansodan jälkeisiä vuosikymmeniä onkin nimitetty neljänneksi pitkäksi aalloksi. Sen yhtenä perustana olivat petrokemiallisen teollisuuden antamat mahdollisuudet yhä energia-intensiivisempien tuotantotapojen käyttöön taloudellisessa toiminnassa. 1970-luvun öljykriisit ja raakaöljyn hinnan tuntuva kallistuminen käänsivät toisen maailmansodan jälkeisen pitkän aallon laskuvaiheeseen. 1990-luvulta alkaen on puhuttu myös viidennestä Kondratjevin syklistä. Sen liikkeellepanevana voimana on informaatioteknologian lisääntyvä käyttö taloudellisessa toiminnassa.

Kondratjevin teoriasta on paljon kiistelty. Monet pitävät sitä liian mekanistisena. Kiinnostus sitä kohtaan on kuitenkin säilynyt. Se perustunee siihen, että tavanomaisista talousteorioista poiketen se näyttäisi antavan työkaluja myös pitemmän ajan taloudellista kehitystä koskevien ennusteiden esittämiseen. Historioitsija Eric Hobsbawnin sanoin:

Se, että hyvät ennusteet ovat osoittautuneet mahdollisiksi Kondratjevin pitkien aaltojen pohjalta, mikä ei ole kovinkaan yleistä taloustieteessä, on vakuuttanut monet

historioitsijat ja jopa jotkut taloustieteilijät siitä, että niissä on jotain perää, vaikka emme tiedäkään mitä (Hobsbawn 1999, 117).

Monet kansantaloustieteilijät kiinnittävät taloudellisen kehityksen pitempiä kaaria selittäessään huomiota institutionaalisiin tekijöihin. Esimerkiksi sekä ensimmäistä maailmansotaa edeltänyttä että toisen maailmansodan jälkeistä taloudellisen kasvun kulta-aikaa on selitetty myös institutionaalisilla tekijöillä (esim. Olson 1982). 1800-luvun lopulla taloudellisen liberalismien periaatteet syrjäyttivät aiemman merkantilistisen sääntelyn lisäten taloudellisen kehityksen dynaamisuutta. Ensimmäisen maailmansodan jälkeen protektionismi kauppapolitiikassa taas lisääntyi, kunnes toisen maailmansodan jälkeen teollistuneiden maiden asteittain vapautuva ulkomaankauppa loi edellytyksiä 1950- ja 1960-lukujen taloudellisen kasvun kulta-ajalle.

Myös poliittisessa toiminnassa on pitkiä aaltoja. Toisinaan niistä käytetään nimitystä poliittinen suhdanne. 1800-luvulla liberalismi nousi Euroopassa konservatismien haastajaksi. Se ilmeni sekä taloudellisen että poliittisen liberalismien suosion kasvuna. Tällöin poliittinen suhdanne ja talouden pitkä aalto lomittuivat toisiinsa. Vanha ammattikuntalaitos syrjäytyi uuden liberalistisen talousopin periaatteiden mukaisesti. Ulkomaankaupassa omaksuttiin vapaakaupan periaatteita. Poliittisen osallistumisen ja päätöksenteon alueella äänioikeutta ja sen yhdenvertaisuutta laajennettiin asteittain, ja kansanedustuslaitosten asemaa poliittisessa päätöksenteossa vahvistettiin. Puoluetoiminnassa kehitys ilmeni

liberalistista aatetraditiota edustavien puolueiden vahvana asemana. Liberalistiset puolueet olivat 1800-luvun Euroopassa sen ajan poliittista vasemmistoa, joka vaati yhteiskuntaan suuria muutoksia. Konservatiiviset puolueet vastustivat suuria muutoksia ja olivat valmiita kannattamaan korkeintaan pieniä, asteittaisia uudistuksia.

1800-luvun loppu ja 1900-luvun alku olivat eurooppalaisten liberaalipuolueiden kulta-aikaa (Mackie & Rose 1991). Liberaalipuolueet olivat suuria tai keskikokoisia puolueita useimmissa Länsi-Euroopan maissa, ja esimerkiksi Isossa-Britanniassa Liberaalipuolue oli 1900-luvun alussa parlamentaariselta kannatukseltaan maan suurin puolue. 1900-luvun ensimmäisinä vuosikymmeninä liberaalien keskeiset poliittiset tavoitteet - elinkeinovapaus sekä yleinen ja yhtäläinen äänioikeus - toteutettiin useimmissa läntisen Euroopan maissa. Liberaalisen ideologian aikanaan omaleimaiset, muista aatesuuntauksista poikkeavat piirteet muuttuivatkin nyt useimpien aatesuuntausten yhteisesti hyväksymiksi poliittisen toiminnan periaatteiksi. Kun liberaalipuolueiden omaleimainen identiteetti oheni, myös niiden joukkokannatus alkoi laskea. 1900-luvun mittaan ne kutistuivatkin useimmissa Länsi-Euroopan maissa pieniksi tai korkeintaan keskikokoisiksi puolueiksi.

Jokaisen puolueen ideologiassa voidaan erottaa toisistaan yhtäältä puolueen omaleimaiset arvot ja uskomukset ja toisaalta arvot ja uskomukset, jotka ovat yhteisiä monille eri puolueille (Helenius 1970). Minkä tahansa puolueen menestys edellyttää, että sen omaleimaiset arvot ja uskomukset saavat

kannatusta ainakin joissakin väestöpiireissä. Suotuisissa olosuhteissa puolueen omaleimaisten arvojen ja uskomusten kannatus laajenee niin, että niistä kehkeytyy aikakauden poliittinen suhdanne. Tällöin puolueella on hyvät edellytykset kasvattaa kannatustaan. Samalla saattaa kuitenkin käydä niin, että muutkin puolueet omaksuvat kyseisen puolueen arvoja ja uskomuksia. Tällöin ne lakkaavat olemasta yhden puolueen omaleimaisia arvoja ja uskomuksia. Puolueen omintakeinen identiteetti ohenee, ja sen kyky vedota äänestäjiin omintakeisella identiteetillään heikkenee. Näin kävi liberaalisille puolueille 1900-luvun alkupuolella.

Sosiaalidemokraattinen suhdanne

Teollisten elinkeinojen kehittyminen, äänioikeuden asteittainen laajeneminen varattoman väestön keskuuteen ja 1800-luvulla esitetyt sosialistiset oppirakennelmat loivat perustan eurooppalaisten sosialististen puolueiden menestykselle 1900-luvulla. Venäjän vallankumouksessa sosialismin kommunistinen suuntaus sai vahvan jalansijan Itä-Euroopassa. Sosiaalidemokraattinen suuntaus sen sijaan vahvasti asemiaan Länsi-Euroopassa, kun se ensin oli uudistanut aatevarantoaan sitoutumalla länsimaisen edustuksellisen demokratian periaatteiden noudattamiseen ja vaihtamalla tuotantovälineiden sosialisointivaatimukset markkinataloudessa toteutetuiksi hyvinvointivaltio-ohjelmiksi.

1930-luvun pulakausi heikensi klassiselle liberalismille ominaista luottamusta markkinoiden itsesääntelykykyyn.

Uuden ajattelutavan merkkipaaluja olivat Britanniassa John Maynard Keynesin kirja *The General Theory of Employment, Interest and Money* (Keynes 1936) ja lordi William Beveridgen raportti vuodelta 1942, sekä käytännön politiikassa Ruotsin sosiaalidemokraattien nousu (yli neljä vuosikymmentä kestäneeseen) hallitusvastuuseen vuonna 1932, samoin kuin presidentti Franklin D. Rooseveltin *New Deal* -politiikka 1930-40-luvuilla.

Keynes esitti talouspoliittisen ohjelman, jonka avulla hänen mukaansa on mahdollista päästä eroon jyrkistä suhdannevaihteluista. Se edellytti, että hallitukset sääntelevät aktiivisesti markkinoiden toimintaa, elvyttävät laskusuhdanteiden aikana ja hillitsevät markkinoiden ylikuumenemista noususuhdanteiden aikana. Lordi Beveridge esitti raportissaan kattavan ohjelman köyhyyden, sairauden, tietämättömyyden ja työttömyyden vähentämiseksi brittiläisessä yhteiskunnassa. Beveridgen raportti sai myönteistä palautetta niin poliittisesta oikeistosta kuin vasemmistostakin. Oikeistoa viehätti Beveridgen raporttiin sisältyvä ajatus, että köyhyyden poistamiseen tähtäävä sosiaalivakuutus on omiaan edistämään taloudellista aktiviteettia. Vasemmistoa taas lämmittivät raportin tavoitteet köyhyyden vähentämiseksi ja tuloerojen kaventamiseksi. Sodan jälkeisen pula-ajan jälleenrakennustyö lisäsi myönteistä suhtautumista Beveridgen raportissa esitettyä valtion aktiivista roolia kohtaan.

Sen paremmin Keynes kuin Beveridgekään eivät olleet vasemmistolaisia, vaan liberaaleja porvareita. Heidän ajatuksensa kuitenkin vahvistivat Länsi-Euroopan maiden

politiikassa myönteistä suhtautumista valtion aktiviteettiin niin markkinoiden säätelemisessä kuin valtion laajaan vastuuseen kansalaisten hyvinvoinnin edistäjänä. Näin syntynyt suhdanne antoi seuraavina vuosikymmeninä myönteiseltä sosiaalidemokraattisten puolueiden joukkokannatukselle ja poliittisille valta-asemille Länsi-Euroopassa. Suhtautuminen valtion talouspoliittiseen aktiviteettiin ja hyvinvointivaltion rakentamiseen olikin toisen maailmansodan jälkeen vuosikymmenien ajan puoluepolitiikan keskeisin jakolinja useimmissa Länsi-Euroopan maissa. Vasemmistopuolueet kannattivat valtion aktiivista roolia ja oikeistopuolueet valtion pidättyvää roolia markkinoiden sääntelyssä ja tulojen uudelleenjaossa. Ajanjakso 1950-luvulta 1970-luvulle oli Länsi-Euroopassa sosiaalidemokraattisten puolueiden valtakautta. Monet eri tekijät edistivät tuolloin niiden kasvua ja aseman vahvistumista poliittisessa päätöksenteossa (Paloheimo 1981, 187-190).

Teollisuustyöväestön osuus ammatissa toimivasta väestöstä kasvoi. Sen seurauksena vasemmistopuolueiden kannattajakunnan ydinosa kasvoi aina 1970-luvulle asti agraari- puolueiden ja konservatiivipuolueiden kannattajakuntien ydinosan supistuessa.

Keynesin talouspoliittiset opit antoivat oikeutuksen markkinoiden aktiiviselle sääntelylle hallitusten harjoittamalla talouspolitiikalla, ja vasemmistopuolueet omaksuivat yleensä oikeistopuolueita hanakammin nämä opit. Valtion talouspoliittinen aktivismi - suhdannepolitiikka ja kasvupolitiikka - oli omiaan edistämään työmarkkinoiden eri

osapuolten sosiaalista kumppanuutta muun muassa työehtosopimuspolitiikan ja joissakin maissa tulopolitiikan muodossa.

Jo maailmansotien välisenä aikana sosiaalidemokraattiset puolueet hylkäsivät marxilaispohjaisen käsityksen valtiosta luokkahallinnan välineenä ja alkoivat tarkastella valtiota neutraalina instituutiona erilaisten poliittisten tavoitteiden toteuttamiseksi. Uusi ajattelutapa vähensi työväestön radikaalisuutta ja pienensi poliittisen vasemmiston ja oikeiston välistä juopaa.

1960- ja 1970-luku olivat läntisessä Euroopassa sosiaalidemokratian kulta-aikaa. Sosiaalidemokraattiset puolueet olivat vahvistaneet asemiaan lukuisien Länsi-Euroopan maiden hallituksissa, ja sosiaalidemokraattien esille nostamat tavoitteet saivat aikaisempaa enemmän kannatusta myös poliittiseen keskustaan ja oikeistoon kuuluvien puolueiden keskuudessa. Tuona aikana hyväksytyt kansalaisten taloudellisia, sosiaalisia ja kulttuurisia oikeuksia koskevat kansainväliset julistukset ja sopimukset sopivat myös hyvin sosiaalidemokraattisten puolueiden arvomaailmaan.

Globalisaation ja vastademokratian vaihe

1970-luvun öljykriisien jälkeen poliittinen suhdanne muuttui. Kun sekä työttömyys että inflaatio olivat samaan aikaan korkealla tasolla, eivät kysynnän sääntelyyn perustuvat keynesiläispohjaiset talouspolitiikan tyylit näyttäneet toimivan. Luottamus hallitusten kykyyn ohjata tehokkaalla ja

tarkoituksenmukaisella tavalla markkinoiden toimintaa alkoi rapautua, ja talouspolitiikan tyyli alkoi eri maissa taas kääntyä aikaisempaa markkinaorientoituneempaan suuntaan. Markkinaorientoituneemman talouspolitiikan kannattajat katsoivat laajan julkisen sektorin avokätisine hyvinvointipalveluineen hidastavan talouskasvua ja heikentävän markkinoiden toimintaedellytyksiä.

Länsieurooppalaisen sosiaalidemokratian kukoistusvaiheessa poliittinen päätöksenteko oli valtiokeskeistä. Vaikka kansainvälinen kauppa lisääntyi ja avautui, se oli kuitenkin säänneltyä nykyiseen verrattuna. Jokainen maa päätti itsenäisesti siitä, minkälaista suhdanne-, kasvu-, tulonjako- ja hyvinvointipolitiikkaa se harjoitti. Parissa vuosikymmenessä asetelmat kuitenkin ratkaisevasti muuttuivat, kun talouden kansainvälinen vuorovaikutus avautui aikaisempaa vapaammaksi. Uudet kansainväliset kauppasopimukset ovat rajoittaneet hallitusten mahdollisuuksia suojella oman maan yritystoimintaa kansainväliseltä kilpailulta. Pääoman vapaa liikkuvuus nostaa yritystoiminnan kansainvälisen kilpailukyvyn aikaisempaakin keskeisemmäksi talouspolitiikan onnistuneisuuden kriteeriksi.

Globalisaatiokehityksessä politiikan ja talouden väliset valtasuhteet ovat muuttuneet. Kansainvälisten toimijoiden valta on lisääntynyt kansallisten toimijoiden vallan kustannuksella ja taloudellisten toimijoiden valta poliittisten toimijoiden kustannuksella. Tällaisessa tilanteessa hallitukset harjoittavat politiikkaansa aivan uudenlaisessa kontekstissa. Aikaisempaa suurempi osa kansallisista poliittisista päätöksistä

tehdään tavalla, jossa kansalliset päätökset sovitetaan yhteen muiden maiden vastaavien päätösten kanssa. Globalisaatiokehitys on heikentänyt kansallisen politiikan harjoittamisen edellytyksiä, ja Länsi-Euroopan sosiaalidemokraattiset puolueet ovat ajautuneet puolustus-kannalle.

Myös tuotantorakenteen muutokset alkoivat heikentää sosiaalidemokraattisten puolueiden asemaa. Sosiaali-demokraattisten puolueiden ydinkannattajajoukon, teollisuus-työväestön, osuus ammatissa toimivasta väestöstä alkoi useimmissa Länsi-Euroopan maissa vähentyä 1970- ja 1980-luvuilla, ja vastaavasti porvarillisten puolueiden ydinkannattajakuntaan kuuluvan keskiluokan osuus on kasvanut. Elinkeino- ja ammattirakenteen muutosten seurauksena sosiaalidemokraattisten puolueiden aiemmin kiinteä yhteys ammattiyhdistysliikkeeseen on monissa maissa heikentynyt, kun ammattiliittojen jäsenistön puoluepoliittinen jakautuma on kirjavoitunut.

Samalla kun eurooppalaisia hyvinvointivaltioita toisen maailmansodan jälkeen rakennettiin, hyvinvointivaltion ideologinen pohja avartui. Eurooppalaiselle hyvinvointivaltiolle ominaiset käsitykset kansalaisten sosiaalisista oikeuksista saivat kannatusta yli puoluerajojen. Yhdistyneiden kansakuntien yleiskokous hyväksyi vuonna 1966 kansalaisten taloudellisia, sosiaalisia ja sivistyksellisiä oikeuksia (TSS-oikeudet) koskevan perussopimuksen. Sopimus korosti YK:n jäsenmaiden hallitusten velvollisuutta edistää omissa maissaan sukupuolten tasa-arvoa, kansalaisten mahdollisuuksia saada

työnteostaan toimeentuloon riittävät ansiot, turvallisia työoloja, oikeutta ammatilliseen järjestäytymiseen, oikeutta sosiaaliturvaan, oikeutta koulutukseen ja oikeutta terveydenhoitoon. Sen jälkeen TSS-oikeuksia koskevia periaatteita on kirjattu niin Euroopan neuvoston, Euroopan unionin kuin monien maiden kansalliseen lainsäädäntöön. Suomi ratifioi YK:n yleiskokouksen hyväksymän TSS-oikeuksia koskevan perussopimuksen vuonna 1976 (SopS 6/1976), ja 1990-luvulla tämän sopimuksen keskeiset periaatteet kirjattiin myös maamme hallitusmuotoon ja hieman myöhemmin vuoden 2000 perustuslakiin.

Nämä muutokset heikensivät vasemmistopuolueiden omintakeista identiteettiä taloudellisen ja sosiaalisen tasa-arvon toteuttamisessa, kun näitä asioita koskevat perusoikeudet saivat kannatusta niin vasemmistossa kuin oikeistossakin. Julkisen sektorin kasvaessa porvarilliset puolueet olivat kuitenkin vasemmistopuolueita valmiimpia puuttumaan suureksi kasvaneen julkisen sektorin eitoivottuihin kannustinvaikutuksiin ja vaikutuksiin taloudelliseen kasvuun. Poliittinen aloitteellisuus julkisen sektorin uudistamisessa siirtyi porvarillisille puolueille, kun vasemmistopuolueet joko vähättelivät julkisen sektorin eitoivottuja vaikutuksia tai olivat niitä koskevissa kannanotoissaan sisäisesti jakautuneita. Se lisäsi porvarillisten puolueiden uskottavuutta yhteiskunnallisia uudistuksia tekevinä puolueina.

Hyvinvointivaltio on toisellakin tavalla ollut omiaan heikentämään poliittisen vasemmiston asemaa. Moderni

hyvinvointivaltio tukee koulutuksen ja sosiaalisen tasauksen avulla yksilöllisen elämänhallinnan kehittymistä, mikä edistää yksilökeskeistä elämäntapaa. Näin hyvinvointivaltio on itsessään heikentänyt kollektiivisia arvoja korostavan poliittisen vasemmiston kannatusta.

Viime vuosikymmenien taloudellisen globalisaation hankalat, epävarmuutta lisäävät vaikutukset Länsi-Euroopan maissa ovat kohdistuneet voimakkaimmin vasemmistopuolueiden ydinkannattajakuntaan. Se on lisännyt tyytymättömyyttä sosiaalidemokraattien perinteisessä kannattajakunnassa ja edistänyt näiden puolueiden kannattajien siirtymistä joko vasemmalle (vasemmistososialistit) tai oikealle (oikeistopopulistit).

Hyvinvointivaltiota koskevassa keskustelussa vasemmiston ja oikeiston paikat ovat muuttuneet. Vasemmiston ja oikeiston käsitteethän syntyivät Ranskan suuressa vallankumouksessa. Kansalliskokouksessa puhemiehestä katsoen vasemmalla istuivat yhteiskuntaan suurimpia muutoksia vaativat edustajat ja vastaavasti oikealla istuivat edustajat, jotka kannattivat olojen pysyttämistä ennallaan tai korkeintaan varovaisia muutoksia. Nykyisessä hyvinvointivaltiota koskevassa keskustelussa sosiaalidemokraattiset puolueet usein kannattavat olojen pysyttämistä entisellään tai korkeintaan pieniä muutoksia. Suuret porvarilliset puolueet taas keskustelevat eurooppalaisen hyvinvointivaltion perusrakenteiden uudelleen arvioimisesta. Vasemmiston ja oikeiston paikat ovat tavallaan kääntyneet pääläelleen.

1980-luvulta tai viimeistään 1990-luvulta alkaen sosiaalidemokraattisten puolueiden kannatus alkoikin heikentyä useimmissa läntisen Euroopan maissa (taulu 1). Itävallassa sosiaalidemokraattisen puolueen keskimääräinen kannatus oli vuosina 2000-2011 peräti 16 prosenttia pienempi kuin 1970-luvulla. Saksassa vastaava kannatuksen lasku oli 12 % sekä Ruotsissa, Norjassa ja Alankomaissa noin 8 %. Vain Etelä-Euroopan maissa ja Irlannissa sosiaalidemokraattiset puolueet ovat kasvattaneet kannatustaan 1970-luvun tasoon verrattuna. Kreikassa, Espanjassa ja Portugalissa hyvinvointivaltion rakentaminen oli maiden diktatuuritaustan takia viivästynyt. Italiassa vanhan puoluejärjestelmän luhistuminen 1990-luvulla romahdutti kommunistisen puolueen ja nosti sosiaalidemokraattisen puolueen poliittisen vasemmiston vahvimaksi puolueeksi. Maatalousvaltaisessa Irlannissa nopea teollistuminen käynnistyi vasta 1980-luvulla, mikä lisäsi työväenpuolueen potentiaalisen kannattajakunnan osuutta äänioikeutetuista.

Taulu 1. Sosiaalidemokraattisten puolueiden kannatus Länsi-Euroopan maissa (%).

	1970–79 A	1980–89 B	1990–99 C	2000–11 D	Muutos (D-A)
Itävalta	49,8	45,4	37,3	33,7	-16,1
Saksa	44,2	39,4	36,9	31,9	-12,3
Ruotsi	43,7	44,5	39,9	35,2	-8,5
Norja	38,8	37,4	36,0	30,8	-8,0
Alankomaat	28,6	31,0	26,5	20,8	-7,8
Tanska	33,6	30,9	36,0	26,3	-7,3
Luxemburg	26,8	30,4	23,6	22,5	-4,3
Iso-Britannia	39,1	29,2	38,8	35,0	-4,1
Sveitsi	24,0	20,6	20,9	20,5	-3,5
Suomi	24,5	25,4	24,4	21,7	-2,8
Belgia	26,6	28,0	23,2	24,0	-2,6
Irlanti	12,7	8,9	14,9	13,4	0,7
Ranska	21,7	35,2	20,6	24,4	2,7
Portugali	33,4	26,7	39,0	36,9	3,5
Espanja	29,9	43,9	38,2	37,4	7,5
Italia	13,8	16,4	20,0	28,5	14,7
Kreikka	19,5	43,4	42,3	41,6	22,1
Keskiarvo	30,0	31,6	30,5	28,5	-1,5

Kannatusluvut kuvaavat keskimääräistä kannatusta maan kansanedustuslaitoksen vaaleissa sarakkeissa ilmoitetuilla ajanjaksoilla.

Sosiaalidemokraattisiksi puolueiksi on luokiteltu puolueet, jotka ovat Sosialistisen Internationaalin jäseniä.

Aineisto: *Parties & Elections. The database about parliamentary elections and political parties in Europe* (<http://www.parties-and-elections.eu>).

Sosiaalidemokraattisten puolueiden kannatuksen asteittainen pieneneminen ei näytä hyödyttäneen perinteisiä keskusta-oikeistoon kuuluvia puolueita, vaikka yhteiskunnan ammatti- ja elinkeinorakenteen muutoksen olisi voinut olettaa suosivan niiden kasvua. Päinvastoin, monissa Länsi-Euroopan maissa myös perinteisten keskusta-oikeistoon kuuluvien puolueiden kannatus alkoi heikentyä (taulu 2). Belgiassa perinteisten oikeistopuolueiden keskimääräinen kannatus oli vuosina 2000-2011 yli 13 prosenttia 1970-luvun tasoa alempana ja Saksassa 11 prosenttia alempana.

Kun lasketaan yhteen sosiaalidemokraattisten puolueiden ja perinteisten oikeistopuolueiden yhteenlaskettu kannatuksen muutos, havaitsemme kuinka paljon Länsi-Euroopan maiden politiikan valtapuolueiden kannatus on taantunut kuluneen kolmen vuosikymmenen aikana (taulu 3). Itävallassa näiden toisen maailmansodan jälkeisten valtapuolueiden yhteenlaskettu osuus parlamenttivaalien äänistä on pienentynyt 25 %, Saksassa 24 % ja neljässä muussa Länsi-Euroopan maassa yli 10 %. Selvimpiä poikkeuksia tästä peruslinjasta ovat Espanja ja Portugali. Niihin moderni puoluejärjestelmä alkoi juurtua vasta 1970-luvun demokratisoitumisen tuloksena, ja niissä valtavirran oikeistopuolue ja valtavirran vasemmistolainen puolue ovat ajan mittaan vahvistaneet asemiaan. Myös Ruotsi näyttää poikkeavan Länsi-Euroopan maiden valtavirrasta. Maltillisen kokoomuspuolueen kannatuksen kasvu 1980-luvulta alkaen on jonkinlainen vastareaktio maassa poikkeuksellisen pitkään kestänyttä sosiaalidemokraattista hallintaa kohtaan.

Taulu 2. Perinteisten oikeistopuolueiden kannatus Länsi-Euroopan maissa (%).

	1970–79 A	1980–89 B	1990–99 C	2000–11 D	Muutos (D-A)
Belgia	33,7	20,0	23,1	20,0	-13,7
Saksa	46,8	45,9	40,1	35,8	-11,0
Itävalta	43,2	42,3	28,8	34,2	-9,0
Italia	38,6	33,6	23,8	30,2	-8,4
Norja	33,4	36,8	26,5	25,7	-7,7
Iso-Britannia	41,0	42,4	36,3	33,4	-7,6
Kreikka	48,2	41,8	41,4	40,9	-7,3
Sveitsi	20,9	20,0	17,0	13,7	-7,2
Irlanti	32,8	33,9	26,2	28,6	-4,2
Ranska	41,5	41,0	34,7	38,9	-2,6
Tanska	10,5	19,5	13,3	8,7	-1,8
Alankomaat	23,8	32,5	20,3	24,2	0,4
Suomi	18,9	22,6	19,4	20,4	1,5
Luxemburg	31,1	33,3	30,8	37,1	6,0
Ruotsi	17,0	23,1	29,9	31,0	14,0
Portugali	25,7	34,2	46,3	43,7	18,0
Espanja	7,2	26,1	36,8	41,7	34,5
Keskiarvo	30,3	32,3	29,1	29,9	-0,4

Perinteisiksi oikeistopuolueiksi on luokiteltu puolueet, jotka ovat Euroopan kansanpuolueen (EPP) jäseniä tai ovat vuosikymmeniä olleet maansa suuria keskusta-oikeiston puolueita.

Aineisto: *Parties & Elections. The database about parliamentary elections and political parties in Europe* (<http://www.parties-and-elections.eu>).

Taulu 3. Sosiaalidemokraattisten puolueiden ja perinteisten oikeistopuolueiden yhteenlaskettu kannatuksen muutos (%).

	Sos. dem. puolueiden kannatuksen muutos	Konservatiivisten puolueiden kannatuksen muutos	Edellä mainitut kannatusmuutokset yhteensä
Itävalta	-16,1	-9,0	-25,1
Saksa	-12,3	-11,0	-23,3
Belgia	-2,6	-13,7	-16,3
Norja	-8,0	-7,7	-15,7
Iso-Britannia	-4,1	-7,6	-11,7
Sveitsi	-3,5	-7,2	-10,7
Tanska	-7,3	-1,8	-9,1
Alankomaat	-7,8	0,4	-7,4
Irlanti	0,7	-4,2	-3,5
Suomi	-2,8	1,5	-1,3
Ranska	2,7	-2,6	0,1
Luxemburg	-4,3	6,0	1,7
Ruotsi	-8,5	14,0	5,5
Italia	14,7	-8,4	6,3
Kreikka	22,1	-7,3	14,8
Portugali	3,5	18,0	21,5
Espanja	7,5	34,5	42,0

Laskettu taulujen 1 ja 2 aineistosta.

Aineisto: *Parties & Elections. The database about parliamentary elections and political parties in Europe* (<http://www.parties-and-elections.eu>).

Globalisaatiokehityksen aikana kansalaisten luottamus sekä demokraattisten maiden hallitsemislaitoksia että niiden poliittisia puolueita kohtaan on hiljalleen heikentynyt. Tämä

1970- tai 1980-luvulta alkanut kehitys näyttää olevan tyypillistä kaikissa kehittyneissä demokratioissa. On syntynyt jännitteinen asetelma. Elintason ja koulutustason nousu ovat parantaneet kansalaisten valmiuksia ottaa kantaa poliittisiin asioihin ja osallistua poliittiseen toimintaan. Samaan aikaan keskeisiä yhteiskunnallisia asioita koskeva päätöksenteko on talouden ja politiikan globalisoitumisen seurauksena siirtynyt entistä etäämmälle kansalaisyhteiskunnasta. Lähes kaikissa kehittyneissä demokratioissa äänestysaktiivisuus valtiollisissa vaaleissa on viime vuosikymmeninä laskenut ja poliittisten puolueiden jäsenmäärät ovat pienentyneet (Dalton & Wattenberg 2000; Evans 2004). Vastaavasti kiinnostus osallistua ja ottaa kantaa poliittisiin asioihin muilla tavoilla kuin äänestämällä ja puolueiden toimintaan osallistumalla on lisääntynyt. Ranskalainen Pierre Rosanvallon katsoo, että olemme siirtyneet vastademokratian aikaan. Vuonna 2006 ilmestyneessä ja vuonna 2008 suomeksi ilmestyneessä *Vastademokratia*-kirjassaan Rosanvallon (2008) kuvaa poliittisen osallistumisen laajoja kehityskaaria läntisissä demokratioissa. Rosanvallonin mukaan demokratiassa on aina ollut jännite vaaleilla valitun edustuksellisen järjestelmän ja kansalaisten välittömien osallistumismahdollisuuksien välillä. Eurooppalaisen demokratian muotoutumisprosessissa 1800-luvulla liberaali edustuksellinen demokratia voitti selvästi sellaiset radikaalidemokratian vaihtoehdot, jotka olisivat antaneet kansalaisille laajat osallistumis- ja vaikutusmahdollisuudet myös vaalien välisinä aikoina, esimerkiksi antamalla kansalle mahdollisuuden hylätä kansanäänestyksellä

edustuslaitoksen hyväksymiä lakeja tai peruuttaa edustajan vaaleissa saaman valtakirjan.

Rosanvallonin mukaan liberaaliin edustukselliseen demokratiaan perustuvat järjestelmät ovat viime aikoina kehittyneet tavalla, joka on korostanut edustuksellisen demokratian ja kansalaisten välittömien vaikutusmahdollisuuksien välistä jännitettä. Edustajien ja äänestäjien välinen suhde on heikentynyt, kun päätöksenteko on tullut aikaisempaa monimutkaisemmaksi ja edustamiseen liittyvät identiteetit aikaisempaa epäselvemmiksi. Tämä kannustaa kansalaisia ottamaan kantaa ja vaikuttamaan asioihin myös vaalien välisinä aikoina.

Puoluekentän uusjako

Myös puoluejärjestelmät ovat muuttuneet. Muutamaa vuosikymmentä Rosanvallonia aikaisemmin norjalainen politiikan tutkija Stein Rokkan julkaisi paljon keskustelua herättäneen kirjoituksensa, jossa hän katsoi länsieurooppalaisen puoluejärjestelmän jähmettyneen ja heijastavan edelleen niitä poliittisen elämän jakolinjoja, jotka olivat keskeisiä nykyaikaisen edustuksellisen demokratian juurtuessa Eurooppaan 1900-luvun alussa (Lipset & Rokkan 1967). Näitä keskeisiä jakolinjoja olivat Rokkanin mukaan - maasta toiseen hieman vaihdellen - vauraiden kaupunki-alueiden eliitin ja syrjäseutujen välinen vastakohtaisuus, valtion ja kirkon välinen vastakohtaisuus, pääomien omistajien

ja työntekijöiden välinen vastakohtaisuus sekä teollistuneiden kaupunkien ja maaseudun vastakohtaisuus.

Rokkanin kirjoitusta seuranneet vuosikymmenet ovat osoittaneet, että Länsi-Euroopan maiden puoluejärjestelmät eivät ole paikoilleen jähmettyneitä. Kaksi uutta puoluesuuntausta, vihreät tai ekologiset puolueet sekä populistiset puolueet, ovat vakiinnuttaneet asemansa useimpien Länsi-Euroopan maiden puoluejärjestelmissä, ja puoluejärjestelmien fragmentaatio on lisääntynyt, kun sekä vasemmiston että oikeiston perinteiset suuret puolueet ovat menettäneet kannatustaan Länsi-Euroopan maissa.

Vihreät ja ekologiset puolueet

Ensin puoluekartalle alkoi nousta vihreitä ja ekologisia puolueita. Niiden juuret ovat teollistuneiden demokratioiden ympäristöliikkeissä. Yhdysvalloissa ympäristön pilaantumisen ongelmiin alettiin kiinnittää huomiota jo 1960-luvulla, Euroopassa näkyvämmiin vasta 1970-luvulla. Tosin jo 1800-luvulla oli teollistamista vastustavia protestiliikkeitä, mutta ne olivat pikemminkin modernisaatiota vastustavia liikkeitä kuin ympäristöliikkeitä.

Ympäristöasioiden ohella ekologisten ja vihreiden puolueiden syntyä ja kannatuksen kasvua on selitetty elintason nousulla ja sen vaikutuksella ihmisten arvomaailmaan. Ronald Inglehartin (1977) mukaan elintason noustessa ihmiset alkavat ahtaasti materiaalistien tarpeiden ohella korostaa erilaisten postmateriaalistien arvojen merkitystä. Inglehartin teoria

perustuu itse asiassa Abraham Maslowin teoriaan tarpeiden hierarkiasta. Ihmisen perustavimpia tarpeita ovat fysiologiset, hengissä pysymiseen liittyvät tarpeet. Kun ne on tyydytetty, on edellytyksiä tyydyttää turvallisuuteen liittyviä tarpeita ja sen jälkeen yhteenkuuluvuuteen ja rakkauteen sekä arvonantoon ja itsensä toteuttamiseen liittyviä tarpeita.

Inglehartin mukaan vauraissa yhteiskunnissa etenee hiipivä arvokumous. Suuri osa korkean elintason yhteiskunnissa elävistä nuorista aikuisista omaksuu postmateriaalisia arvoja, ja ikääntyessään he säilyttävät nuorina omaksumansa arvot. Kun vanhat, materialistisemmat sukupolvet kuolevat, yhä suurempi osa aikuisväestöstä alkaa kannattaa postmateriaalisia arvoja. Inglehartin jatkoanalyysit (1990) ovat ainakin osittain vahvistaneet hänen teoriaansa arvojen hiljaisesta vallankumouksesta.

Toisen maailmansodan jälkeiset ympäristöliikkeet olivat aluksi pieniä ruohonjuuritason liikkeitä, jotka kiinnittivät huomionsa paikallisiin ympäristöongelmiin. Nämä liikkeet omaksuivat uuden tyyppisiä poliittisen osallistumisen ja toiminnan tapoja. Ne järjestivät kampanjoita, joilla ongelmana pidetty asia nostettiin julkisuuteen ja viritettiin ongelmaa koskeva julkinen keskustelu. Näin kysymys saatiin politisoitua, minkä jälkeen poliitikkojen odotettiin ottavan kantaa esille nostettuihin ongelmiin. Vaaleihin ekologiset ryhmät tulivat ensin mukaan paikallisella tasolla, lähinnä suurten kaupunkien kunnallisvaaleissa. Ekologisten ryhmien tapa politisoida asioita sopi luontevasti yhteen Inglehartin kuvaaman postmateriaalisen arvokumouksen kanssa.

Vaikka ekologinen liike on toiminut näkyvästi paikallisina kampanjoina, se on samalla korostanut agendansa kansainvälisyyttä. Suuri osa ekologisista ongelmista on sellaisia, että niiden ratkaiseminen edellyttää kansainvälistä yhteistoimintaa. Niinpä jo ensimmäisissä europarlamenttivaaleissa vuonna 1979 ekologisilla tai vihreillä ryhmillä oli ehdokkaita neljässä EY-maassa, Belgiassa, Isonsa-Britanniassa, Ranskassa ja Saksassa (Rüdig 1985). Seuraavalla vuosikymmenellä useimpiin Länsi-Euroopan maihin oli perustettu vihreä tai ekologinen puolue, joka osallistui kotimaansa politiikkaan sekä paikallisella että valtakunnallisella tasolla. Taulu 4 kuvaa vihreiden ja ekologisten puolueiden keskimääräistä kannatusta Länsi-Euroopan maiden kansanedustuslaitosten vaaleissa 1970-luvulta alkaen. Niiden kannatuskehitys on useimmissa taulukon kuvaamissa maissa ollut nousujohteista, ja Belgiassa, Irlannissa, Saksassa ja Suomessa vihreät ovat toimineet myös hallituspuolueena valtakunnallisella tasolla. Suomi oli ensimmäinen maa, jossa vihreä puolue nousi hallituspuolueeksi (vuonna 1995). Saksassa vihreät olivat jo aikaisemmin toimineet hallituksessa osavaltiotasolla.

Vasemmistopuolueiden tavoin vihreät puolueet korostavat tasa-arvon merkitystä ja markkinoiden sääntelytarvetta. Niiden yksilökeskeinen arvomaailma poikkeaa kuitenkin selvästi vasemmistopuolueiden kollektiivisemmasta arvomaailmasta. Yksilökeskeisyyttä ja kansainvälisyyttä koskevan orientaationsa perusteella vihreät ovat tavallaan vallanneet

puoluejärjestelmässä aikaisemmin liberaalisille puolueille kuuluneen paikan.

Taulu 4. Vihreiden ja ekologisten puolueiden kannatus Länsi-Euroopan maissa (%).

	1970–79 A	1980–89 B	1990–99 C	2000–11 D	Muutos (D-A)
Luxemburg	–	7,1	10,0	11,7	11,7
Itävalta	–	3,4	6,1	10,3	10,3
Saksa	–	5,1	6,3	9,1	9,1
Sveitsi	0,4	3,4	5,4	8,5	8,1
Belgia	–	5,9	10,9	7,9	7,9
Suomi	–	2,7	6,9	7,9	7,9
Ruotsi	–	2,9	4,3	5,7	5,7
Alankomaat	–	4,1	5,4	5,4	5,4
Irlanti	–	1,0	2,1	3,4	3,4
Tanska	6,0	12,6	7,7	8,7	2,7
Italia	–	2,5	2,7	2,2	2,2
Kreikka	–	–	–	1,8	1,8
Ranska	2,1	0,9	7,2	3,9	1,8
Iso-Britannia	0,1	0,3	0,4	0,8	0,7
Norja	–	0,4	0,2	0,2	0,2
Espanja	–	–	–	–	0,0
Portugali	–	–	–	–	0,0
Keskiarvo		3,7	5,4	5,8	4,6

Vihreiksi tai ekologisiksi puolueiksi on luokiteltu puolueet, jotka ovat Vihreän internationaalisen jäseniä.

Aineisto: *Parties & Elections. The database about parliamentary elections and political parties in Europe* (<http://www.parties-and-elections.eu>).

Populistiset puolueet

Aivan toisenlaista arvomaailmaa edustavat Länsi-Euroopan maihin viime vuosikymmeninä perustetut populistiset puolueet. Kahden viime vuosikymmenen aikana populistinen aatesuuntaus ja populistiset puolueet ovat lisänneet kannatustaan useimmissa Länsi-Euroopan maissa. Niihin on perustettu uusia, populistisin tunnuksin toimivia puolueita, tai sitten jotkin liberaalin tai konservatiivisen aatetaustan omaavat puolueet ovat omaksuneet populistisen ohjelman ja toimintatavan.

Aate- ja puoluetutkijat eivät ole yksimielisiä siitä, minkälaisia puolueita voidaan nimittää populistisiksi. Populististen liikkeiden ja puolueiden toiminnassa on kuitenkin joitakin yhteisiä piirteitä. Paul Taggartin (2000) mukaan populistisilla puolueilla on kolme ohjelmallista kivijalkaa. Ensinnäkin ne sitoutuvat määrätyllä alueella asuvaan kansaan ja katsovat edustavansa tämän kansan aitoja mielipiteitä ja tunteita. Tästä kumpuaa populistisille puolueille ominainen epäluuloisuus ja vihamielisyys kansainvälisyyttä kohtaan. Kansainvälistyminen uhkaa kansan arvokkaita perinteitä. Toiseksi niillä on idealisoitu, harmoninen ja positiivinen kuva menneisyydestä. Sen käänköpuolena on käsitys, että yhteiskunta on viime aikoina kehittynyt huonompaan suuntaan. Kolmanneksi populistisilla puolueilla on dualistinen maailmankuva, jossa on jyrkkä jako hyviin ja pahoihin, meihin ja heihin. Tältä pohjalta nousee populististen puolueiden kritiikki hallitsemislaitoksia sekä yhteiskunnan

poliittisia, taloudellisia ja hallinnollisia eliittejä kohtaan. Populististen puolueiden suhtautuminen demokratiaan on ambivalentti. Yhtäältä ne yleensä kritisoivat voimakkaasti omien maidensa hallituslaitosten toimintaa ja niiden kannattajat kaipaavat vahvaa poliittista johtajuutta. Toisaalta ne korostavat sitä, että politiikan tulee perustua kansan tahtoon ja toteuttaa kansan aitoja tuntemuksia. Populistiset puolueet suhtautuvatkin yleensä myönteisesti kansanäänestysten aktiiviseen käyttöön poliittisessa päätöksenteossa.

Populistiset puolueet ovat kasvattaneet kannatustaan selvästi enemmän kuin vihreät ja ekologiset puolueet. Taulu 5 kuvaa länsieurooppalaisten populististen puolueiden keskimääräistä kannatusta 1980-luvulla ja ajanjaksolla 2000-2011. Taulun oikeanpuoleisimmassa sarakkeessa on vielä kuvattu, kuinka suuri osuus maan parlamenttipaikoista populistisilla puolueilla oli vuoden 2012 lopussa.

Länsi-Euroopan osalta vain Espanjasta, Irlannista, Luxemburgista ja Portugalista puuttuu puolue, jota selvästi voisimme pitää populistisena. Sen sijaan Alankomaissa, Belgiassa, Itävallassa, Norjassa ja Sveitsissä populististen puolueiden osuus parlamenttivaalien äänistä oli vuosina 2000-2012 yli kymmenen prosenttia suurempi kuin 1980-luvulla. Sveitsissä populistinen SVP on jo kaksissa viime parlamenttivaaleissa ollut kannatukseltaan maan suurin puolue. Konservatiivinen, maatalousväestön SVP omaksui 1990-luvulla ksenofobisen ja siirtolaisvastaisen ohjelman, kaksinkertaisti kannatuksensa ja kasvoi maan suurimmaksi puolueeksi.

Taulu 5. Populististen puolueiden kannatus Länsi-Euroopan maissa (%).

	Puolue	1980– 89 A	2000– 11 B	Muutos (B-A)	Osuus parlamenttipaikoista 2012
Sveitsi	SVP, APS/F PS, LdT ja MCG	12,4	28,2	15,8	28,5
Norja	FRP	7,1	19,9	12,8	24,3
Alankomaat	LN, LPF ja PVV	0,0	11,5	11,5	16,0
Belgia	FN ja VB	1,5	11,9	10,4	8,0
Itävalta	FPÖ ja BZÖ	7,4	17,8	10,4	30,1
Tanska	FRP ja DF	6,6	13,0	6,4	12,3
Italia	LN	0,0	5,6	5,6	9,5
Ruotsi	NyD ja SD	0,0	3,3	3,3	5,7
Iso-Britannia	UKIP ja BNP	0,0	3,2	3,2	0,0
Kreikka	LAOS	0,0	2,9	2,9	5,0
Ranska	FN ja MPF	6,6	8,8	2,2	0,0
Suomi	SMP ja PS	6,6	7,8	1,2	19,5
Saksa	REP	0,0	0,5	0,5	0,0
Keskiarvo		3,7	10,3	6,6	12,2

Taulun 5 selitteet:

Ajanjaksojen 1980–89 ja 2000–11 kannatusluvut kuvaavat keskimääräistä osuutta annetuista äänistä maan kansanedustuslaitoksen vaaleissa kyseisellä ajanjaksolla.

Aineisto: *Parties & Elections. The database about parliamentary elections and political parties in Europe* (<http://www.parties-and-elections.eu>).

Taulukossa 5 populistisiksi luokitellut puolueet ovat seuraavat:

- Alankomaat: Leefbaar Nederland (LN), Lijst Pim Fortuyn (LPF) ja Partij voor de Vrijheid (PVV)
- Belgia: Front National Belgique (FN) ja Vlaams Blok/Vlaams Belang (VB)
- Iso-Britannia: United Kingdom Independence Party (UKIP) ja British National Party (BNP)
- Italia: Lega Nord (LN)
- Itävalta: Freiheitliche Partei Österreichs (FPÖ) ja Bündnis Zukunft Österreich
- Kreikka: Laikós Orthódoxos Synagermós (LAOS)
- Norja: Fremskrittspartiet (FRP)
- Ranska: Front National (FN) ja Mouvement pour la France (MPF)
- Ruotsi: Ny Demokrati (NyD) ja Sverigedemokraterna (SD)
- Saksa: Republikaner (REP)
- Suomi: Suomen Maaseudun Puolue (SMP) ja Perussuomalaiset (PS)
- Sveitsi: Schweizerische Volkspartei (SVP), Autopartei der Schweiz/Freiheitspartei der Schweiz (APS/FPS), Lega Dei Ticinesi (LdT) ja Mouvement Citoyens Genevois (MCG)
- Tanska: Fremskridtpartiet (FRP) ja Dansk folkeparti (DF)

Myös Itävallan Vapauspuolue FPÖ kaksinkertaisti kannatuksensa omaksuttuaan maahanmuuttovastaisen ja EU-kriittisen ohjelman ja on nykyään maan kolmanneksi suurin puolue.

Norjan Edistyspuolue FRP on kaksissa viime suurkäräjävaaleissa (2005 ja 2009) ollut maan toiseksi suurin puolue. Itävallan lisäksi Alankomaissa, Italiassa, Suomessa ja Tanskassa populistiset puolueet olivat vuonna 2012 maansa kolmanneksi suurimpia puolueita.

Populististen puolueiden menestys saa kasvuvoimansa globalisaatiokehityksestä, sen taloudellisista, poliittisista ja kulttuurisista vaikutuksista. Populismi on vastareaktio globalisaation epämiellyttäviä vaikutuksia kohtaan. Pääomamarkkinoiden vapauttaminen on vaikuttanut niin yritysten kuin valtioiden hallitusten toimintaedellytyksiin. Talouden liberalisoinnin seurauksena yrityksillä on edellisiä vuosikymmeniä paremmat edellytykset sijoittaa tuotantolaitoksensa maihin, joissa voittojen maksimoinnille on hyvät edellytykset. Sijoituspäätösten perusteina voivat olla esimerkiksi työvoimakustannusten ja verotuksen pienentäminen tai tuotantoon kohdistuvan, kustannuksia aiheuttavan sääntelyn välttäminen. Nämä muutokset ovat Länsi-Euroopan maissa olennaisesti muuttaneet valtasuhteita. Markkina-sektorilla pääomien omistajien valta on vahvistunut työntekijöiden valtaan verrattuna. Taloudellisten toimijoiden valta suhteessa poliittisiin toimijoihin on kasvanut, ja kansainvälisten toimijoiden valta kansallisvaltioiden hallitusten valtaan verrattuna on vahvistunut.

Liberalisointi on edistänyt taloudellista tehokkuutta, mutta ei ilman kustannuksia. Epävarmuus Länsi-Euroopan maiden työmarkkinoilla on lisääntynyt. Hallitusten edellytykset harjoittaa tuloja uudelleenjakavaa politiikkaa ovat heiken-

tyneet, minkä seurauksena tuloerot ovat useimmissa Länsi-Euroopan maissa kasvaneet 1980-luvulta alkaen, ja suhteellinen köyhyys on lisääntynyt (OECD 2011). Populismi on reaktio näitä taloudellisen kehityksen epämieluisia vaikutuksia vastaan. Useimmissa Länsi-Euroopan maissa populististen puolueiden kannattajat ovat muiden puolueiden kannattajia tyytymättömämpiä oman maansa taloudelliseen tilaan.

Yhteiskunnan modernisaatiokehitys synnyttää uudistajien ja säilyttäjien välisiä vastakohtaisuuksia. Perinteisten yhteisöjen ja arvojen merkitys arkielämässä vähenee. Länsi-Euroopan suuret keskustaoikeistolaiset puolueet ovat toisen maailmansodan jälkeisenä aikana hylänneet monet vanhoista, konservatiiviseen aatetraditioon kuuluvista periaatteistaan ja omaksuneet niiden tilalle liberalistiseen aatetraditioon kuuluvia, yksilökeskeisyyttä ja moniarvoisuutta korostavia oppeja. Se on jättänyt puoluekentällä tilaa niin vanhoille kuin uusillekin arvokonservatiivisille puolueille. Populistiset puolueet ovat täyttäneet puoluejärjestelmässä sen tilan, jonka kansainvälisyyteen ja moniarvoiseen yhteiskuntaan suuntautuneet suuret keskustaoikeiston puolueet ovat jättäneet vapaaksi.

Kansainvälistymiskehitys edistää monikulttuurisuutta. Liberaalin arvomaailman omaavat henkilöt katsovat monikulttuurisuuden ja moniarvoisuuden lisäävän yhteisöjen luovaa dynaamisuutta. Populistit kuitenkin kavahtavat tätä kehitystä. Tätä vastakkainasettelua voi luonnehtia Emile Durkheimin yli sata vuotta sitten muotoilemilla orgaanisen ja mekaanisen solidaarisuuden käsitteillä (Durkheim 1964). Kun

yhteisön kiinteys perustuu sen jäsenten yhteisiin tapoihin ja traditioihin, yhteisön jäseniä yhdistää Durkheimin termin mekaaninen solidaarisuus. Orgaaninen solidaarisuus taas perustuu työnjakoon ja vastavuoroisuuden synnyttämiin sidoksiin, missä erilaisuutta ei ainoastaan siedetä, vaan se on peräti välttämätöntä hyvin toimivan työnjaon ja vastavuoroisuuden etujen toteutumiseksi.

Populistit eivät luota siihen, että monikulttuurisuus ja sille ominainen erilaisuuden arvostaminen ylläpitäisivät yhteiskunnan kiinteyttä. Päinvastoin, he olettavat monikulttuurisuuden ja sen edellyttämän arvopluralismin synnyttävän yhteiskunnallisia ongelmia yhteistä arvoperustaa ja kulttuuritraditiota rapauttamalla.

Arvopluralismiin liittyvään vastareaktioon voi liittyä myös autoritaarisia piirteitä, kun moniarvoisuutta vastustavat kansalaiset vaativat yhteiskuntaan lisää kuria ja järjestystä. Monien populististen puolueiden sisällä onkin ryhmittymiä, joiden autoritaarisuutta ja yksiarvoisuutta korostavat periaatteet lähentelevät fasismia.

Ainakin 1980-luvulta alkaen monet politiikan tutkijat ovat raportoineet länsimaiden kansalaisten heikentyneestä luottamuksesta demokraattisen järjestelmän toimintaan. Luottamus sekä demokraattisten instituutioiden - vaalien, kansanedustuslaitoksen ja hallituksen - toimivuuteen että poliittisiin toimijoihin, puolueisiin ja poliitikkoihin, näyttää heikentyneen (esim. Norris ed. 1999; Putnam 2000). Nämä muutokset ovat tapahtuneet samaan aikaan kun puolueiden aatteelliset erot ovat pienentyneet. Paljon keskustelua

herättäneessä artikkelissaan Richard Katz ja Peter Mair (1995) katsovat poliittisten puolueiden muuttuneen kartellipuolueiksi kehittyneissä demokratioissa. Heidän mukaansa jäsenistön merkitys puolueiden toiminnassa on vähentynyt. Puolueet ovat etääntyneet kansalaisyhteiskunnasta ja integroituneet valtiollisen päätöksenteon osaksi. Vahvan valtiollisen aseman saaneilla puolueilla on paljon yhteisiä intressejä, ja ne käyttävät valtaansa vakiinnuttaakseen asemiaan hallitsevina puolueina. Populismi saa käyntivoimaa asetelmasta, jossa poliittiset eliitit näyttävät toimivan yhtenäisenä, kansasta erottuvana kartellina. Kansainvälistymiskehitys erilaisine huippukokouksineen korostaa entisestään tätä vaikutelmaa.

Poliittinen päätöksenteko on ajan mittaan muuttunut yhä monimutkaisemmaksi. Sen seurauksena kansalaisten kyky ymmärtää, mistä politiikassa kulloinkin oikein on kysymys, on muuttunut haasteellisemmaksi. Tämäkin kehitys ruokkii populismin kannatusta, eli kannatuksen voidaan tulkita olevan tyytymättömyyden ilmaus politiikan vaikeaselkoisuutta kohtaan ja halua muuttaa politiikkaa siihen suuntaan, että päätöksenteossa esillä olevat vaihtoehdot olisivat yksinkertaisia ja selkeitä.

Puoluejärjestelmän lohkeamat ja puolueiden tulevaisuus

Eurooppalaisen sosiaalidemokratian kulta-aikana suhtautuminen valtion rooliin taloudellisen toiminnan sääntelijänä oli politiikan keskeisin jakolinja. Oikeistopuolueet luottivat

markkinoiden kykyyn saada aikaan hyviä tuloksia ilman erityisen suurta poliittisen sääntelyn tarvetta. Vasemmistopuolueet taas katsoivat sääntelemättömien markkinoiden synnyttävän paljon erilaisia ongelmia, minkä vuoksi markkinoita tuli aktiivisesti säännellä. Viime vuosikymmeninä toteutuneen talouden kansainvälistymis-kehityksen olosuhteissa markkinoiden sääntelyä koskevat vasemmiston ja oikeiston vastakohtaisuudet ovat lieventyneet. Vastaavasti suhtautuminen integraatioon ja monikulttuurisuuteen on noussut aiempaa keskeisemmäksi politiikan jakolinjaksi. Kuviossa 1 esitetään, miten Länsi-Euroopan maiden erilaiset aatteelliset puolueetyypit sijoittuvat oman aikamme politiikan kahdella keskeisellä jakolinjalla. Modernit keskusta-oikeistoon kuuluvat puolueet kannattavat markkinaorientoitunutta politiikkaa ja suhtautuvat myönteisesti taloudelliseen integraatioon ja monikulttuuriseen yhteiskuntaan. Luopumalla aikaisemmista kansallismielisistä ohjelmistaan modernit keskusta-oikeiston puolueet ovat jättäneet lisää toimintatilaa sekä kansallista konservatismia edustaville puolueille että populistisille puolueille.

Kuvio 1. Puoluejärjestelmän keskeiset jakolinjat Länsi-Euroopan maissa.

Vihreät ja ekologiset puolueet korostavat vasemmistopuolueiden tavoin tarvetta säännellä markkinoita, kuitenkin selvästi vasemmistopuolueita yksilökeskeisemmin periaattein. Ne kannattavat myös kansainvälistä integraatiota ja korostavat siinä muita puolueita enemmän kansainvälisen yhteistyön välttämättömyyttä erilaisten ekologisten ongelmien ratkaisemisessa. Euroopan unionia koskevissa kannanotoissaan vihreät puolueet tosin ovat jakautuneita. Osa niistä näkee EU:n myönteisenä toimijana Euroopassa, osa taas suhtautuu EU:hun melko kriittisesti.

Sekä sosiaalidemokraattisten että vasemmistososialististen puolueiden suhtautuminen integraatioon ja monikulttuurisuuteen on epävarma. Sosiaalidemokraattisten puolueiden vanha aatetausta on korostanut näiden puolueiden kansainvälistä yhteistyötä, vaikka sosiaalidemokraattinen talous- ja hyvinvointivaltiopoliittikka onkin ollut kussakin maassa erikseen tehtävää politiikkaa. Globalisaation olosuhteissa sosiaalidemokraattiset puolueet ovat yhtäältä tavoitelleet markkinoiden poliittisen sääntelyn avartamista kansalliselta tasolta ylikansalliselle tasolle, mutta populististen puolueiden paineessa ovat usein omaksuneet linjauksia, joissa korostetaan oman maan hyvinvoinnin suojaamista kansainväliseltä kilpailulta ja yhteistyöltä.

Itä-Euroopan sosialististen järjestelmien luhistumisen jälkeen Länsi-Euroopan vasemmistososialistiset puolueet ajautuivat identiteettikriisiin. Monissa maissa vanhat kommunistiset puolueet lakkautettiin ja niiden tilalle perustettiin uusia vasemmistososialistisia puolueita. Niiden ohjelmallisena ytimenä on kriittinen suhtautuminen markkinaorientoituneeseen globalisaatiokehitykseen. Niillä ei kuitenkaan ole yhtenäistä agendaä siitä, minkälaisella poliittisella linjalla globalisaation ongelmia tulisi ratkoa. Niiden peruslinjauksissa näyttää korostuvan kansallinen suojautuminen globalisaation haitallisia vaikutuksia vastaan. Niillä, sen paremmin kuin populistisilla puolueilla, ei myöskään ole vakiintuneisiin perinteisiin perustuvaa kansainvälistä puolueyhteistyötä samaan tapaan kuin keskustaoikeiston, sosiaalidemokraattien ja vihreiden puolueperheillä.

Viime vuosikymmeninä kansalaisten osallistuminen niin vaaleihin kuin puolueiden toimintaan on vähentynyt useimmissa kehittyneissä demokratioissa. Sen sijaan kansalaisten osallistuminen yhteiskunnalliseen elämään ja politiikkaan muilla tavoilla on hiljalleen lisääntynyt. Kansalaisyhteiskunnan ja hallituslaitosten välinen suhde on muuttumassa. Puolueiden ulkopuolella esiintyvien uusien osallistumismuotojen suosio lisääntyy ja niiden poliittinen painoarvo vahvistuu. Kansalaiset vaikuttavat poliittiseen toimintaan kansalaisjärjestöissä, internetissä tai muualla esitettävillä mielenilmauksilla, ottavat kantaa kuluttajina ja boikotoivat. Aikaisempaa useammin asioita politisoidaan ja nostetaan julkiseen keskusteluun pikemminkin uusien osallistumismuotojen kuin perinteisen puoluetoinnin avulla.

Spekulatiivisimmat tulevaisuuden ennustajat ovat arvelleet puolueiden merkityksen poliittisessä elämässä hiipuvan kokonaan. Ei kuitenkaan ole merkkejä siitä, puolueet olisivat menettämässä hallitsevan asemansa edustuslaitosten virallisessa päätöksenteossa. Ne asettavat edelleen ehdokkaat vaaleihin, ja kansalaiset äänestävät edelleen kansanedustuslaitoksiin puolueiden ehdolle asettamia henkilöitä. Edustuksellisen demokratian päätöksenteossa puolueiden tehtävänä on tarkastella, miten julkisessa keskustelussa politisoidut kysymykset ovat ratkaistavissa ja miten erilaiset tavoitteet ovat yhteen sovitettavissa. Tämän kaltaisessa päätöksentekoympäristössä puolueet ovat kotikentällään ja tekevät päätöksiä joko ideologisten periaatteidensa tai pragmaattisten lähtökohtiensa pohjalta.

Uudet osallistumismuodot taas ovat parhaimmillaan asioiden politisoimisessa ja julkisen keskustelun virittämisessä.

Integraation ja kansallisen politiikan vastakkainasettelu sekä monikulttuurisuuden ja yhtenäiskulttuurin vastakkainasettelu ovat synnyttäneet puoluekenttään lohkeaman, joka on nostanut populistiset puolueet vaikutusvaltaisiksi toimijoiksi monissa Länsi-Euroopan maissa. Ei ole näköpiirissä, että tämä vastakkainasettelu olisi nopeasti lievenemässä.

Kirjallisuus ja muut lähteet

Barnett, Vincent L. (1998): *Kondratiev and the Dynamics of Economic Development: Long Cycles and Industrial Growth in Historical Context*. London: Macmillan.

Dalton, Russell J. & Wattenberg, Martin P. (2000): *Parties without Partisans. Political Change in Advanced Industrial Democracies*. Oxford: Oxford University Press.

Durkheim, Émile (1964 [1893]): *The Division of Labor in Society*. New York: Free Press.

Evans, Joselyn A. J. (2004): *Voters and Voting*. London: Sage Publications.

Helenius, Ralf (1970): *Demokraattisten kantaismien kuva: Demokraattisen sosialismin, liberalismien ja konservatismien luonteen sekä yhteisten ja erityisten uskomusten vertailu*. Helsinki: Kyriiri.

Hobsbawn, Eric (1999): *Äärimmäisyyksien aika. Lyhyt 1900-luku (1914-1991)*. Tampere: Vastapaino.

Inglehart, Ronald (1977): *The Silent Revolution. Changing Values and Political Styles among Western Publics*. Princeton, N.J.: Princeton University Press.

Inglehart, Ronald (1990): *Culture Shift in Advanced Industrial Society*. Princeton, N.J.: Princeton University Press.

Katz, Richard S. & Mair, Peter (1995): "Changing Models of Party Organization and Party Democracy: The Emergence of the Cartel Party". Teoksessa *Party Politics* (Vol. 1, No. 1), s. 5-31.

Keynes, John Maynard (1936): *The General Theory of Employment, Interest and Money*. London: Macmillan.

Korpinen, Pekka (1981): *Kriisit ja pitkät syklit*. Helsinki: Työväen taloudellinen tutkimuslaitos.

Lipset, Seymour Martin & Rokkan, Stein (1967): *Party Systems and Voter Alignments*. New York: Free Press.

Mackie, Thomas & Rose, Richard (1991): *The International Almanac of Electoral History. Fully revised 3rd edition*. Houndmills: Macmillan.

Norris, Pippa ed. (1999): *Critical Citizens. Global Support for Democratic Government*. Oxford: Oxford University Press.

North, Douglass C. (1990): *Institutions, Institutional Change and Economic Performance*. Cambridge. Cambridge University Press.

OECD (2011): *Divided We Stand. Why Inequality Keeps Rising*. Paris: OECD Publishing.

Olson, Mancur (1982): *The Rise and Decline of Nations: Economic Growth, Stagflation, and Social Rigidities*. New Haven, Conn.: Yale University Press.

Paloheimo, Heikki (1981): *Politiikka, talous ja yhteiskunnan muutos. Teorioita ja tutkielmia valtion ja taloudellisen yhteiskunnan välisestä determinaatiosuhteista kapitalistisessa yhteiskuntamuodostumassa*. Turun yliopiston julkaisuja, sarja C, osa 32.

Parties & Elections. The database about parliamentary elections and political parties in Europe. <http://www.parties-and-elections.eu>.

Putnam, Robert D. (2000): *Bowling Alone. The Collapse and Revival of American Community*. New York: Simon and Schuster.

Rosanvallon, Pierre (2008): *Vastademokratia. Poliitikka epäluulon aikakaudella*. Tampere: Vastapaino.

Rüdig, Wolfgang (1985): "The Greens in Europe".
Teoksessa *Parliamentary Affairs* [38(1985)], s. 56-72.

Social Insurance and Allied Services (the Beveridge Report) (1942).
London: Cmd 6404, HMSO.

SopS 6/1976: *Asetus taloudellisia, sosiaalisia ja sivistyksellisiä oikeuksia koskevan kansainvälisen yleissopimuksen voimaansaattamisesta*.

Taggart, Paul (2000): *Populism*. Buckingham: Open University Press.

4. Globaalin poliittisen talouden kolme kenttää: kohti demokraattista globaalikeynesiläisyyttä

Johdanto

Pierre Bourdieu toi yhteiskuntatieteisiin käsitteet *habitus* ja *kenttä* (1968; 1993, 72-77; 1998, 31-34, 78-85). Niiden tarkoituksena oli ylittää yhteiskunta-ajattelussa 1950- ja 60-luvuilla vallinneet vastakohtaisuudet: subjektivismi vastaan objektivismi, vapaa valinta vastaan determinismi ja toimija vastaan rakenne (Maton 2012; Thomson 2012). Teoreettisesti Bourdieun käsitteet pyrkivät vastaamaan samoihin kysymyksiin kuin brittisosologiassa samoihin aikoihin kehitetyt rakenteistumisen teoria (Giddens 1979) ja sosiaalisen toiminnan transformationaalinen malli (Bhaskar 1979), joita olen aiemmissa töissäni yhdistellyt ja kehitellyt (Patomäki 1991; Patomäki 2002).

Kentän käsite on kuitenkin kiinnostava, koska se perustuu osittaiseen analogiaan luonnontieteisiin ja erityisesti sellaiseen uudempaan fysiikkaan, jossa kausaatio ei noudata yksinkertaista, newtonilaista aktio-reaktio-mallia. Kentässä kokonaisuus ja sen potentiaalien järjestyminen vaikuttaa osiin; se, mikä on olennaista tai luontaista jollekin entiteetille, ei

välttämättä ole kokonaan fyysisesti sen sisäpuolella tai rajoitu sen sisäpuoleen (Harré & Madden 1975, 87). Michael Faraday alkoi vuonna 1849 puhua sähkö-magneettisista kentistä, jotka voivat järjestää hiukkasten asentoa ja liikuttaa kappaleita. Kenttä on todellinen, ja konstituoi sen osia, koska siihen on ladattu energiaa. Muutama vuosikymmen Faradayn oivalluksen jälkeen Albert Einstein puolestaan tulkitsi painovoiman aika-avaruudelliseksi kentäksi, jota massa taivuttaa (mahdollisesti jopa niin paljon, että aika-avaruuteen syntyy "reikä") ja jossa kappaleet liikkuvat suorinta mahdollista rataa. Suorin rata voi kaartuneessa aika-avaruudessa tarkoittaa esimerkiksi kiertorataa planeetan tai tähden ympärillä. 1900-luvun fysiikka loi klassisten kenttien lisäksi myös kvanttikentän idean. Kvanttikenttien kuvaus vaatii abstraktimpaa vektorimatematiikkaa, kvanttikenttiä ei ole helppo visualisoida ja niiden virtuaalihiukkaset voivat ylittää valon nopeuden.

Kuten sanottu, Bourdieun analogia fysiikan kuvaamiin kenttiin on vain osittainen. Bourdieun "kenttä" on myös taistelua ja kamppailuiden paikka. Joskus se viittaa tilaan, jossa sääntöjen määrittämää peliä pelataan kuin jalkapalloa jalkapallokentällä. Fysikaalisen kentän käsite auttaa kuitenkin ymmärtämään osien ja kokonaisuuden suhdetta. Kentät ovat spatiaalisesti järjestyneitä ja organisoituja potentiaaleja, jotka voivat osaltaan tuottaa tapahtumia ja prosesseja kenttien sisällä. Kyky tuottaa vaikutuksia ei ole vain osissa ja niiden voimissa, vaan pikemminkin kokonaisuus järjestää ja suuntaa osia. Kenttien ominaisuudet ja kyvyt tuottaa vaikutuksia kuitenkin muuttuvat. Kentän voima voi muuttua

tai hävitä, jos sen tuottavien osien sisäiset rakenteet ja taipumukset muuttuvat. Yhteiskunnalliset kentät muuntuvat, usein nopeasti, vaikka niiden identiteetti voi jatkua olennaisesti samana jollakin abstraktiotasolla. Kentän vähittäinen muuntuminen, perustava transformaatio tai sen voiman häviäminen riippuu siis myös kentän osien kehityksestä (analogisesti jos sähkövaraus loppuu, magneettikenttä alkaa hävitä hitaasti tai nopeasti, myös aineesta ja sen rakenteesta riippuen; jos tähti räjähtää supernovana, sen luoma gravitaatiokenttä hajoaa). Toimijat, toimijuuden rakenteistuminen (habitus), säännöt, käytännöt ja voimavarat voivat muuttua. Niitä myös muutetaan tietoisesti, kentän vaikutuksia kriittisesti pohtivan oppimisen ja kamppailuiden tuloksena.¹

Yhteiskunnallinen kenttä koostuu geohistoriallisesti jakautuneista potentiaaleista. Kenttää muodostavat (i) toimijat, (ii) toimijoiden kulloinkin vallitsevat potentiaalit ja taipumukset (habitus), (iii) yhteiskunnalliset säännöt ja käytännöt, (iv) historiallisesti rakentuneiden toimijoiden asemoituminen näissä relationaalisissa käytännöissä sekä (v) voimavarat ja niiden jakaantuminen kentässä asemoituneiden toimijoiden kesken (vrt. Patomäki 2002, 119-20). Yhteiskunnalliset kentät ovat geneerisiä - niiden toimijuutta ja toimintaa organisoiva ja suuntaava voima ei yleensä rajoitu vain yhteen sosiaalisen vuorovaikutuksen sijaintipaikkaan, vaan niillä on potentiaalia levittäytyä laajaksi kentäksi keskusten ympärille, myös globaalisti.

Bourdieu (esim. 1988) puhuu kentistä - ja varsinkin alakentistä ja instituutioista - usein varsin konkreettisesti

mukaillen tavanomaista kielenkäyttöä. Joskus tietty ammattikunta tai sitä vastaava sektori muodostaa kentän, esimerkiksi akateeminen maailma tai laki voisi muodostaa kentän. Täten kenttä liittyisi vain tiettyjen tarkkaan määriteltyjen aktiviteettien alueeseen tai tiettyihin organisaatioihin tai niiden verkostoon (esimerkiksi tietyt urheilulajit, urheilujärjestöt ja niiden keskusjärjestö). Kullakin kentällä tietyt ominaisuudet, kyvyt ja taipumukset ovat arvokkaita, ja näiden sisäisten arvojen ja arvostushierarkioiden mukaisesti ihmiset myös pyrkivät kehittymään ja kunnostautumaan, jopa loistamaan.² Toimijat eivät kuitenkaan välttämättä tiedosta kentän suuntaavaa ja organisoivaa vaikutusta, eivät ainakaan kokonaan, sillä he ovat oppineet ja sisäistäneet sen asenteina ja suhtautumistapoina (dispositioina), joiden järjestelmää Bourdieu kutsuu habitukseksi. Toisaalta toimijat voivat myös pyrkiä vaikuttamaan kentän pelisääntöihin ja arvostuksiin ja muuttamaan kentän luonnetta.

Kenttä voi kuitenkin koskea minkä tahansa mittakaavan sosiaalisia kokonaisuuksia; Maton (2012, 62) erottaa mikro-, meso- ja makrotasot. Bourdieu (2005, 5, 7) itse analysoi esimerkiksi talouden kenttää omana "kosmoksenaan" ja "universumina, jossa pätevät sen omat lait" ja esittää myös, että tämä kenttä dominoi kulttuurisia alakenttiä (Bourdieu 1994, 144). Tässä hengessä³ laajennan kentän käsitteen koskemaan myös maailmantaloutta kokonaisuutena, erottaen globaalin poliittisen talouden kolme kenttää. Teen eräänlaisen koeporauksen siihen, miten globaalin poliittisen talouden dynamiikkaa ja historiallista kehitystä voitaisiin ymmärtää ja selittää kentän käsitteen avulla - ja nimenomaan kenttien (vuoro)vaikutusten kautta, jotka osaltaan johtavat kriittis-refleksiivisesti oppimiseen ja muutoksiin.

Yhteiskunnalliset kentät eivät ole piintyneen muuttumattomia eivätkä sisäisesti täysin yhtenäisiä, johdon-mukaisia tai yhdenmuotoisia. Kenttien perustavat elementit voivat siis olla jatkuvien kiistojen ja myös pohdintojen ja oppimisen kohteena. Tietyt historiallisen ymmärryksen muodot kuitenkin konstituovat kutakin kenttää, ja niille on tyypillistä kehitys kohti niitä konstituoivan tiedon ja käytäntöjen oikeaoppisuutta, kohti tiettyä historiallista *ortodoksiaa* - tosin tämäkin taipumus riippuu kentän luonteesta. Lähtökohtana on, että kukin kenttä voi lävistää moninaisia sosiaalisia tiloja, ja samassa tilassa voi vaikuttaa myös useampia kenttiä, mahdollisesti ristiriitaisella tavalla, samaan tapaan kuin sähkömagneettinen kenttä voi kumota tai vahvistaa liikkeen tai gravitaatiokentän vaikutusta.

Kenttien vaikutukset eivät rajoitu siihen, miten toimijoita kentän sisällä arvostetaan tai palkitaan tai miten he onnistuvat erottautumaan muista. Esimerkiksi tutkijat oppivat ja luovat uusia asioita. Urheilujärjestöjen urheilijat muokkaavat kehoaan ja voivat kohentaa kuntoaan ja terveyttään, samalla kun rakentavat mitä moninaisimpia yhdessäolon tilanteita. Poliittisen talouden kenttien kausaaliset vaikutukset ovat yhtä lailla konkreettisen todellisia. Poliittisen talouden kenttien kausaaliset vaikutukset koskevat tuotantoa ja sen kasvua sekä tuotettujen asioiden ja voimavarojen jakautumista ja siten sosiaalisia suhteita. Niiden vaikutukset ovat kuitenkin mittakaavaltaan paljon suurempia kuin alakenttien, muokkaavathan ne myös maapallon geologiaa, elonkehää ja ilmastoja kaikkina.

Poliittisen talouden kentillä on monia muitakin vaikutuksia, esimerkiksi modernien arvojen ja niitä konstituovien intressien kannalta: rauha, vapaus, oikeudenmukaisuus, tasa-arvoisuus, demokratia ja niin edelleen (jotka tyypillisesti ymmärretään kussakin modernissa kentässä eri tavoin). Kuhunkin poliittisen talouden kenttään kuuluvat omat arvonsa ja luonteenomaiset utopiansa, jotka koskevat kokonais-yhteiskunnallisten suhteiden oikeaa järjestämistä.

Poliittisen vaikuttamisen mahdollisuuksia ei siis voi analysoida vain toimijälähtöisesti - eli pelkästään jonkin tietyn jo olemassa olevan ja mahdollisesti vallitsevan kentän osista käsin - vaan pikemminkin lähtökohtana täytyy olla merkityksellisen kentän järjestyminen, kenttien historiallinen dynamiikka ja niiden vuorovaikutus. Kentät organisoivat toimijuuden ja aktiviteetin muotoja ja suuntaavat niitä, esimerkiksi sitä kautta miten arkijärki, yleisesti hyväksytyt valinnat ja järkevän toiminnan ja oikeutetun osallistumisen muodot järjestyvät. Kenttien kehitys kulkee pitkin historiallisesti kontingentteja liikeratoja, mikä ei kuitenkaan poissulje universaalien vaiheiden mahdollisuutta jollakin abstraktiotasolla. Liikeratoja joka tapauksessa leimaavat prosessien moninaiset polkuriippuvuudet ja positiiviset palautekytkennät.

Poliittiset kamppailut koskevat konstitutiivisia ymmärryksen muotoja ja niitä vastaavien sääntöjen, voimavarojen, käytäntöjen ja instituutioiden järjestämistä, millä on usein itseään vahvistavia vaikutuksia. Vallitsevan vahvan kentän alueella toisin toimiminen vaatii paitsi vaihtoehtoisia ideoita -

joita moniaineksisessä yhteiskunnassa on aina lähtökohtaisesti ja joita voi löytyä monista perinteistä - myös lujaa tahtoa, voimavaroja ja energiaa (aivan kuten vaatii työtä kumota vahvan sähkömagneettisen tai gravitaatiokentän vaikutuksia). Yleensä on helpompaa toimia pääosin kentän mukaisesti ja mukauttaa sen tuottamaa liikettä, tai yrittää vivuta joitakin vektoreita hieman eri suuntaan, kuin yrittää uudelleen suunnata tai muokata koko voimakenttää tietyiltä olennaisilta osiltaan.

Globaalin poliittisen talouden kolme kenttää

Teollisena aikakautena taloudesta on tullut globaalia, maailman väkiluku kasvanut arviolta kahdeksankertaiseksi ja tuotanto ja energiankulutus 25-kertaisiksi. Globaalin poliittisen talouden kolme kenttää ovat olleet vallitsevia modernin talouskasvun aikana 1820-luvulta alkaen, muuntuen aika ajoin. Nämä poliittisen talouden kolme kenttää ovat (A) oikeaoppisen talousliberalismin kenttä, (B) *raison d'etat*'n eli valtioaktiivisuuden ja usein lyhytnäköisen nationalistisen responsiivisuuden kenttä ja (C) "kriiseistä" oppimisen sosiaali/demokraattinen kenttä. Talousliberalismi vallitsi 1800-luvun loppupuolelle saakka ja uudelleen 1920-luvulla. 1930-luvun suuren laman ja toisen maailmansodan jälkeen kenttä C (yhdessä edelleen vahvan kentän B kanssa) oli vallitseva aina 1970-luvulla saakka. Sen jälkeen uusliberalisaatio on merkinnyt kentän A uudelleen vahvistumista, joskin sekä tuo kenttä että sen yhteiskunnallinen konteksti on kokenut monia

muodonmuutoksia, joten kyse ei ole vain paluusta menneisyyteen.

Talouseliberalismin kenttä kehkeytyi osin 1700-luvun sivilisoivan projektin tuloksena (Hirschman 1977) ja osin itsesäätelvien markkinoiden valtiollisen rakentamisen kautta (Polanyi 1957). Sivilisoivan projektin tavoitteena oli työstää rationaalinen ja laskelmoiva habitus, joka pystyisi ylittämään tuolloin vielä vallinneen miehisen kunnian ja väkivallan kulttuurin, jonka tärkein ilmenemismuoto oli aateliston sotaisuus, ja siihen liittyvät etuoikeudet. Modernisoiva valtio tuotti 1800-luvun puolivälin *laissez faire* -markkinajärjestelmän, usein väkivaltaisesti. Markkinayhteiskunta rakennettiin hajottamalla perinteiset yhteisöt sekä yhteisomistuksen ja yhteisvastuun muodot (esim. 1600- ja 1700-lukujen köyhäinapujärjestelmä). Samalla yksityisen omistusoikeuden alaa laajennettiin koskemaan yhä useampia asioita. (Ks. myös Patomäki, ilmestyy.)

David Humen, Adam Smithin, David Ricardon ja muiden brittiteoreetikoiden mukaan markkinoiden itseään tasapainottavat mekanismit luovat järjestyksen ikään kuin näkymättömän käden kautta. Pelkkä kaupan ja työnjaon laajeneminen näiden teorioiden mukaisesti ei kuitenkin riittänyt käynnistämään nopeaa taloudellista kasvua, vaan se edellytti lisäksi teollistumista, eli ulkoisten energialähteiden, erityisesti fossiilisten polttoaineiden, laajamittaista valjastamista tuotannon ja kuljetuksen palvelukseen. Uusien energialähteiden myötä tehdastuotanto ja markkinat saattoivat laajeta nopeasti. Syntyi uusi sosiaalinen luokka,

tehdastyöläiset, ja työmarkkinoiden kautta myös työttömyyden kategoria.

Nykyaikainen nopea talouskasvu alkoi Britanniassa 1820-luvulla, ja sen vuoksi Britannia myös kävi ensimmäisenä läpi väestöllisen siirtymän prosessin (brittien määrä nelinkertaistui 1800-luvulla). Vuosikymmenien ajan Britannia oli paitsi maailman teollisuustyöpaja myös johtava valtio, joka aktiivisesti ajoi vapaakauppaa kaikkialle maailmaan, imperiaalisen laajenemisen ja sotienkin kautta. Tuotannon nopea kasvu, teknisten mahdollisuuksien laajeneminen ja Britannian menestys tarjosivat talousliberalismin periaatteille oikeutusta, teollisuuskaupunkien laajamittaisesta kurjuudesta huolimatta.

Talousliberalismin kentän tiedollinen perusta muuttui. Kun teollisen kapitalistisen markkinatalouden luonteenomainen habitus ja instituutiot vakiintuivat, ja kun 1860- ja 1870-luvulla keksittiin tapa soveltaa Newtonin ja Lagrangen (sekä Hamiltonin) mekaniikkaa ja niiden matemaattisia välineitä hinnanmuodostuksen tutkimukseen, syntyi uusi epähistoriallinen itseymmärrys, usklassinen talousteoria, jota Britanniassa olivat ensivaiheessa kehittämässä Stanley Jevons ja Alfred Marshall. (Näkökulmista usklassisen talousteorian syntyyn ja nousuun ks. esim. Mirowski 1991; Weintraub 2002: Morgan & Patomäki, ilmestyy.)

Sekä klassisessa että usklassisessa muodossa talousliberalismiin kuuluvat omat vapauden ja oikeudenmukaisuuden ihanteensa. Kukin on vapaa tekemään mitä haluaa tai solmimaan hyviksi katsomiaan sopimuksia. Vapailta

markkinoilla kukin saa mitä ansaitsee, sillä markkinoilla muodostuva hyödykkeen hinta vastaa sen todellista arvoa ja palkka työntekijän (raja)tuottavuutta. Jos vapaiden markkinoiden toimintaan puututaan esimerkiksi minimipalkkalainsäädännön tai tukipolitiikan avulla, taloudellinen kehitys vääristyy ja syntyy muun muassa työttömyyttä. Käytännössä monilla talousliberalismin teoreetikoilla oli kuitenkin syynsä kannattaa valtion puuttumista ainakin joihinkin kehityskulkuihin. Ja tosiasiallisesti imperiaalisen Britannian valtion rooli kapitalistisen markkinatalouden luonnissa sekä sen kasvussa ja laajenemisessa oli ratkaisevan tärkeä. Karl Polanyi totesi tästä suuresta transformaatiosta (1957, 139), että "*laissez-faire*'ssa ei ollut mitään luonnollista [...] se oli valtion toteuttama ja toimeenpanema".

Valtiojärki, raison d'etat, on kenttä, joka kumpuaa tietystä rajallisesta ja rajoitetusta tulkintahorisontista. Valtiojärki käsittelee poliittisen talouden kysymyksiä yhden valtion näkökulmasta ja kansallisen kuvittelumaailman ja sen tarinoiden mukaisesti. Tämä kenttä syntyy, kun arvoista, kunnostautumisesta ja voimavaroista käydään kamppailuja yhden valtion hierarkioiden ja hallinnon sisällä osana sellaista maailmantaloutta, jossa talouskasvu on eriaikaista ja epätasaista. Epätasaisen kasvun olosuhteissa historiallisen kehityksen eri kerrostumat voivat yhdistyä odottamattomalla tavalla, samalla kasaten vaurautta ja voimavaroja joillekin. Valtiojärjen käsite syntyi jo renessanssiajan Italiassa, mutta vasta 1700-luvun kuluessa eurooppalaiset valtiokoneistot saavuttivat kyvyn enemmän tai vähemmän kontrolloida

hallinnollisesti koko territoriaalista aluettaan. Samaan aikaan kirjapainokapitalismi loi uuden ideologian, nationalismin, edellytyksiä.

1700- ja 1800-lukujen poliittiset vallankumoukset ajoivat demokratisaatiota universaalien ihmisoikeusperiaatteiden mukaisesti. Laajan verotuksen hyväksyminen alkoi edellyttää nationalismia ja edustuksellisia instituutioita. Tältä pohjalta työstettiin myös uusia kansallisia kuvittelumaailmoja sivistyksen levittämisestä. (Bourdieu 1998, 35-60; Elias 1978.) Pyrkimykset johtivat myös sotiin, jotka edelleen muokkasivat nationalistista kuvittelumaailmaa. Vallankumoukselliset ottivat yleisen asevelvollisuuden käyttöön ja pyrkivät vahvistamaan valtion veronkantokykyä, samalla kun modernit rahamarkkinat tarjosivat mahdollisuuksia velanottoon. Esimerkiksi Ranskan vallankumouksen universalismi kääntyi patriotismiksi ja yritykseksi rakentaa Ranska-keskeinen imperiumi Eurooppaan.

Teollisena aikakautena *kansallinen valtiojärki* on generoinut argumentteja talousliberalismin vapaakauppaperiaatteita vastaan. Ensin Yhdysvalloissa (Henry Clay) ja sitten Saksassa (Friedrich List, erit. List 1885) kehkeytyi ajatus kehitysvaltiosta, joka aktiivisesti pyrkii luomaan teollistumisen edellytyksiä, myös suojellen kehittymässä olevia teollisuudenalojaan tuonnilta ja ylivertaiselta kilpailulta jo aiemmin teollistuneista maista. Teollistuminen oli niin ikään keino vastata jo teollisoituneiden mahtien sotilaalliseen uhkaan (USA kävi sodan Britanniaa vastaan 1812-15, ja vuoden 1816 tariffi oli suora vastaus teollistuvan Britannian tuotteiden menestykseen; samalla alettiin luoda amerikkalaisen

teollistumisen perusrakenteita ja koulutusjärjestelmiä). Poliittisissa debaateissa ja kamppailuissa vedotaan kansalliseen mielenmaisemaan ja tarinoihin kansakunnan luonteesta, menneisyydestä ja tulevaisuudesta, sen kohtalosta.

Kokonaisuus on kuitenkin enemmän kuin osiensa summa. Valtiotoimijoiden tarinat menevät helposti ristiin ja voivat olla monessa mielessä illusorisia tai perustua virhepäätelmiin. 1800-luvun kehitysvaltioteoria toimi ja tuotti myös toivottuja vaikutuksia. Saksan ja Yhdysvaltojen teollinen tuotantokapasiteetti ohitti Britannian muutamassa vuosikymmenessä. Yhdessä maailmantalouden oskillaatioiden (eripituisten syklien ja niihin liittyvien kriisien) kanssa se kuitenkin provosoi uusimperiaalisen kilpailun, jonka kuluessa jaettiin Afrikka ja osia Aasiasta suurvaltojen kesken. Tuotantokapasiteetin kasvaessa nopeasti ei vastaavaa kysyntää usein löytynytäkään, osin suurten eriarvoisuuksien takia. Kaikki maat eivät voi yhtä aikaa tuoda enemmän kuin vievät; tai toisinpäin, kaikkien vaihtotase ei voi olla ylijäämäinen. 1800-luvun loppupuolella ja 1900-luvun alussa, jolloin eurooppalainen sivilisoiva projekti kääntyi oikeuttamaan laajentumista muualle maailmaan (kullakin "suurmaalla" oli oma versionsa samasta tarinasta), territoriaalisesti laajentuvat suurvallat kohtasivat toisensa myös sotilaallisesti eri puolilla maailmaa ja liittoutuivat toisiaan vastaan. (Patomäki 2008, 53-99.) Nationalistinen kuvittelumaailma sekä itsekeskeiset ja lyhytjänteiset vastaukset alati kasvavan maailmantalouden sykleihin ja ongelmiin luovat alttiuden myös valtioiden välisten konfliktien eskalaatiolle. 1930-luvun suurlaman valtaan nostanut Adolf

Hitler ja kansallissosialistit jatkoivat kertaalleen jo päättynyttä maailmansotaa. Projekti päättyi perikatoon.

Kolmas kenttä on kriiseistä oppimisen *sosiaali/demokraattinen kenttä*. Ei ole olemassa yhtä ylihistoriallista subjektia, joka tuottaisi tai manipuloisi kenttiä ja niiden sisäisiä merkityksiä mieleisekseen. Talousliberalismin konstituoima kenttä luo eriäviä intressejä ja kokemuksia - kasvusta huolimatta monet kokevat riistoa ja vieraantumista, jopa ennen aikaista kuolemaa ja suoranaista väkivaltaa - ja lisäksi kentän todelliset kokonaistaloudelliset vaikutukset poikkeavat talousliberalismin "oikean opin" esittämistä. Modernissa kompleksisessa yhteiskunnassa myös *doxa*, joka koostuu arkisista itsestäänselvyyksistä ja kyseenalaistamattomista taustamerkityksistä, on itsessään eriytynyt (enemmän kuin mitä Bourdieu 1977, 167-71, antaa ymmärtää). Kentän generointi ja muunnokset tapahtuvat toimijoiden habituksen kautta. Se miten habitus *mukautuu* kenttään ja osallistuu sen vahvistamiseen tai muuntumiseen ei koskaan voi olla kuin osin toimijoiden itse tiedostamaa. Yhtä lailla on totta, että kenttien siirtymät ja muutokset ovat aina tulosta toimijoiden tietoisesta oppimisprosessista. Kentän siirtymä tai muuttuminen muuttaa monien habitusta, samaan aikaan kun se modifioi arvostuksia ja sitä, minkälaiset kyvyt ja voimavarat ovat relevantteja.

Vallitsevan kentän merkitykset voivat olla illusorisia kahdella tavalla. Yhtäältä vallitsevilla merkityksillä on taipumusta valaista yhteiskuntaa ja sen dynamiikkaa vain tiettyjen hegemonisten asemien näkökulmasta, sulkien

näkyviltä monien kokemuksia ja intressejä. Toisaalta kentän generoimat kausaaliset vaikutukset usein poikkeavat melkein kategorisesti todellisista vaikutuksista. Liberaalissa yhteiskunnassa merkitysten valikointi tapahtuu yleensä pikemminkin sen kautta, miten laajimmin kierrätettyjä tulkintoja ja tarinoita valikoidaan ja kehystetään, kuin suoran sensuurin ja propagandan avulla. Esimerkiksi median omistusrakenteilla on tässä keskeinen rooli. Merkitysten kierrättäminen edellyttää transformationaalista kapasiteettia, siis valtaa, joka on pohjimmiltaan sama asia kuin kausaatio ja energia. Niinpä kamppailut koskevat myös koulutuksen ja median institutionaalisia järjestelyitä, eivät aina suoraan itse sisällön tulkintaa.⁴

Ne, jotka samaistuvat marginalisoitujen kokemuksiin ja asettuvat alistettujen ryhmien, luokkien tai kansojen puolelle, voivat yrittää paljastaa ja problematisoida vallitsevan doxan rajoituksia paljastamalla hegemonisten olettamusten ongelmia. Tämä on oppimisprosessi, joka edellyttää sellaisten käsitteellisten, symbolisten ja materiaalien välineiden kehittämistä, joiden avulla vallitsevat oletukset "yhteisestä" tai "universaalista" hyvästä voidaan kiistää.⁵ Siellä missä teollistuva, kapitalistinen maailmantalous on ollut talousliberaalin kentän dominoima, kriittiset vastaukset ja niiden synnyttämät julkiset kamppailut ovat luoneet sosiaali/demokraattisen kentän. Tämä kenttä (joskaan eivät kaikki sen elementit) on syntynyt myöhemmin kuin talousliberalismi ja nationalistinen valtiojärki ja on tyypillisesti artikuloitu kritiikkinä niitä ja varsinkin talousliberalismia kohtaan. Kapitalistisen markkina-yhteiskunnan kriitikot ovat kuitenkin valjastaneet intellektuaalisia voimavaroja ja merkityksiä myös aiemmista

historiallisista kerrostumista sekä tulkinneet liberalismiin ideoita ja periaatteita omalla tavallaan.

Karl Marx on tästä erinomainen esimerkki, vaikka hän ei millään muotoa ollutkaan kapitalistisen markkinatalouden ensimmäinen kriitikko. Omaan aikanaan Marx oli marginalisoitu hahmo, sekä akateemisesti että poliittisesti, mutta kun työväenpuolueet - joita hän oli itse mobilisoimassa - nousivat 1800-luvun lopulla ja 1900-luvulla, Marxin kokoon kursimat merkitykset alkoivat konstituoida uusia poliittisia käytäntöjä ja instituutioita. Marx ei ainoastaan nojannut aristoteelisiin ja kristillisiin käsitteisiin ja ideoihin (Pike 1999; Judt 2006), usein kirjaamatta lähteitään, vaan pyrki myös kapitalistisen yhteiskunnan sisäiseen kritiikkiin hyödyntämällä sen omia ideoita ja periaatteita. Niinpä Marx argumentoi, että jos oletamme talousliberalistien kannattaman lockelaisen arvon työteorian, voidaan osoittaa, että työläiset tuottavat lisäarvon, jonka tuotannontekijöiden omistajat, kapitalistit, heiltä riistävät. Hän lainasi ja tulkitsi uudelleen myös Hegelin ideaa subjektin kehittymisestä. Marxin mukaan vieraantuneisuus voidaan ylittää ja subjektien vastavuoroinen tunnustus voidaan saavuttaa vasta kun siirrytään tuotantojärjestelmään, joka perustuu työntekijöiden vapaaehtoiseen yhteenliittymiseen tuotanto-organisaatioissa (eli taloudellisista pakoista vapaaseen demokraattiseen organisoitumiseen). Pakko myydä omaa hyödykkeistettyä ja esineellistettyä työvoimaansa työmarkkinoilla on inhimillisen vapauden, arvokkuuden ja autonomian antiteesi. (Ollman 1975, 131-214.)

Marx kehitti myös teorioita kapitalistisen talouden kausittaisista ja systeemisistä kriiseistä, uskoen niiden johtavan poliittisiin mullistuksiin ja viime kädessä vallankumoukseen. Yhdessä modernin tieteen ja insinööritaitojen kanssa kapitalistinen markkinatalous johtaa yhä uusien ja yhä tehokkaampien tuotantovälineiden käyttöön-ottoon (Marx 1973, 706). Näin syntyvä potentiaali, tuotantokapasiteetti, jää kuitenkin helposti hyödyntämättä, jos riittäviä markkinoita tuotteille ei ole. Työläisten rajoitettu kyky ostaa tuotteita sekä rahan kysyntä ja aktiivinen rooli taloudessa luovat tilanteita, jossa on ylikapasiteettia ja työttömyyttä. Työväenpuolueiden reaktiot talouskriiseihin ja pula-aikoihin ovat vaihdelleet demokraattisista uudistus-ehdotuksista vallankumoukselliseen kiihkoon.

Kuten muutkin kentät, myös sosiaali/demokraattinen kenttä on muuntunut ja haarautunut monia kertoja, perustuen eettis-poliittiseen ja talousteoreettiseen oppimiseen maailmanhistorian eri vaiheissa. Esimerkiksi arvoteoria, rahateoria ja moraalisen järkeilyn periaatteet ovat olleet jatkuvan uudelleen ajattelun ja debatoinnin kohteena. Tyypillisesti suhdannevaihtelut, talouskriisit, työttömyys, epäoikeutetuksi koettu imperialismi ja sodat ovat lisänneet tämän kentän voimaa, luoden potentiaalia habituksen ja instituutioiden muutoksiin. Esimerkiksi, ja ehkä aivan erityisesti, 1930-luvun suuri lama - jota ilman Hitler ei olisi noussut valtaan Saksassa - edisti uusien poliittis-taloudellisten ideoiden ja teorioiden nousua. Muun muassa Michał Kalecki, John Maynard Keynes,

Joan Robinson ja Gunnar Myrdal kehittivät uusia poliittisen talouden teorioita ja eettis-poliittisia argumentteja.

Talusteorian kehittäjät korostivat, että kapitalistinen markkinatalous on sisäisesti yhteenkietoutunut ja ulkoisesti keskinäisriippuvainen kokonaisuus, jolla on taipumusta tuottaa merkittäviä oskillaatioita taloudellisten aktiviteettien määrässä. Pidän tätä myös todenmukaisena kuvauksena geohistoriallisesta todellisuudesta. Kasvu-ura itsessään riippuu kulloisistakin kehityskuluista. Eripituiset ja ajoittain voimakkaat heilahtelut kasvu-uran ympärillä näkyvät ihmisten arjessa vaurastumisen ja pula-aikojen kausina. Uudet talusteoriat auttavat selittämään usein toistuvia talouskriisejä, jotka kulminoituivat 1930-luvun suuressa lamassa.

Osien ja kokonaisuuden kehitysmahdollisuuksia ei voi irrottaa toisistaan. Itseään vahvistavat prosessit ovat mahdollisia sekä ylös- että alaspäin. Teollistuvat ja jo teollistuneet kapitalistiset markkinataloudet lähenevät täystyöllisyyttä spontaanisti vain ajoittain, niinä lyhyinä hetkinä, jolloin kasvu on nopeimmillaan. Julkisten toimintojen ja niiden laajentamisen avulla täystyöllisyyttä voidaan kuitenkin pitää yllä paljon pysyvämmiin - sikäli kuin omistajat ja liikkeenjohtajat suostuvat talouspolitiikkaan, joka johtaa yhteiskunnan demokratisaatioon. Kalecki (1943) kuitenkin argumentoi vakuuttavasti, että tämä on vaikeaa ja epätodennäköistä, ellei suorastaan mahdotonta, kun otetaan huomioon valtasuhteet kapitalistisessa markkinataloudessa, ja siten talousliberalistisen kentän vahvuus. Jos täystyöllisyyteen ei ole tietä, valtioilla on vain rajallinen määrä keinoja

käytössään ja kukin niistä sisältää potentiaalisen konfliktin siemenen muiden valtioiden kanssa.

Käännös kohti uusliberalisaatiota 1970-luvulla

Aikakautta 1945-1973 on usein pidetty kapitalismin kulta-aikana, sillä Bretton Woods -kaudella tapahtui ennen näkemätöntä vaurastumista ja työllisyyskin oli korkealla tasolla, lähennellen parhaillaan täystyöllisyyttä. Miten sitten voimme selittää käänteeseen 1970- ja 80-luvuilla, jossa talousliberalismin kenttä alkoi uudelleen vahvistua? Kaikki vakioselitykset kertovat jotain olennaista siitä kontekstista, missä tämä käänne tapahtui, mutta yksikään niistä ei selitä käännettä kunnolla.

Valtavirtataloustieteen perinteinen tulkinta on ollut, että keynesiläisen talouspolitiikan aiheuttamat ongelmat, ja aivan erityisesti asteittain nopeutunut inflaatio, aiheuttivat perustellun siirtymän kohti "modernimpia" talousteorioita ja niihin pohjautuvaa talouspolitiikkaa. Ranskalainen sääntelykoulukunta puolestaan on yrittänyt selittää käänteeseen marxilaiseen tapaan tuotantosuhteiden muutosten avulla. Tämän selityksen mukaan jälki-fordistinen pääoman kasaa-misen toimintamalli edellyttää yhä suurempaa nopeutta, joustavuutta ja poikkikansallisuutta, eli uusliberaalia sääntelyjärjestelmää. Suoraviivaisemman marxilaisen selityksen mukaan kyse on yksinkertaisesti ollut yrityksestä palauttaa yläluokkien asema maiden sisällä ja/tai Britannian ja USA:n asema globaalissa poliittisessa taloudessa.⁶

Yksikään selityksistä ei ole kokonaan väärä, mutta ne kattavat vain rajoitettuja puolia relevanteista kausaalisista komplekseista. Inflaatio todella alkoi jonkin verran nopeutua 1960- ja 70-luvuilla, mihin monet poliittiset toimijat reagoivat. Yhtiöt ovat etsineet tehokkuutta muun muassa nopeammista tuotantoprosesseista (esim. "*just-in-time*"-järjestelmät). Monet yritykset ovat maapalloistaneet tuotantoketjujaan ja toimintaansa. Varakkaat yksilöt ja monet yhtiöt ovat avokätisesti rahoittaneet uusliberaaleja ajatushautomaita. Britannia ja Yhdysvallat ovat hyödyntäneet uusia geoeconomisia tiloja ja käyttäneet finansialisaatiota edistääkseen kansallisia päämääriä (esimerkiksi britit palauttaakseen Lontoon Cityn aseman rahoituskeskuksena tilanteessa, jossa teollisuus katoaa maasta).

Useimpien vakioselitysten taustalla on kuitenkin yksi yhteinen tekijä: ristiriita territoriaalisten valtioiden ja liberaalin maailmantalouden välillä. Uusliberalisaation alkuperä on kamppailuissa kapitalistisen maailmantalouden alati muuttuvassa työnjaossa. Kamppailut koskevat työehtoja, tulonjakoa, palkkoja, hintoja, voittoja, tehokkuutta, kasvun sosiaalisia ja ekologisia vaikutuksia ja monia muita asioita. Ja tietenkin myös valtasuhteita. Valta transformatiivisena kapasiteettina kuuluu kaikkeen toimintaan. Vallan summa ei ole vakio, vaan se on kasvanut tieteellisten ja teollisten vallankumousten myötä. Kuitenkin valtasuhteiden dynamiikalla voidaan selittää monia asioita. Toimijat esimerkiksi pyrkivät muuttamaan toiminnan taustakontekstia - rakenteita

ja hallinnan instituutioita - sellaiseen suuntaan, että se tukee heidän erityisiä näkemyksiään, visioitaan ja intressejään.

Olennaista viimeisimmälle globalisaation aallolle on ollut, että kaupan ja rahoituksen globalisaatio laajentaa yksityisten yhtiöiden toimintatilaa, kun taas valtiot ovat sidottuja maantieteelliseen alueeseen. Monet toimijat ovat aktiivisesti hyödyntäneet ja pyrkineet laajentamaan tätä epäsymmetriaa, esimerkiksi megayhtiöt, pankit ja rahoitussijoittajat, varakkaat yksilöt, ajatushautomot, tietyt valtiot kuten Britannia ja USA sekä kansainväliset organisaatiot - kukin omalla tavallaan ja omien tarkoitustensa mukaisesti.

Ristiriita alueeseen sidotun valtion ja liberaalin maailmantalouden välillä ei kuitenkaan ole ainoa mahdollinen selitys. Rinnakkaisen, mutta osin myös kilpailevan pääselityksen mukaan kapitalistisessa markkinataloudessa vallitsee jatkuva pyrkimys tehdä suurempia ja nopeampia voittoja. Pääomakierron peruskaava on Marxin (1979, 141-67) mukaan seuraava: rahaa (R_1) sijoitetaan tuotantovälineisiin ja työhön (pääomaan P), mikä tuottaa rahaa (R_2). Voitto on erotus $R_2 - R_1$. Pankkitoiminta luo mahdollisuuden tehdä rahaa suoraan rahasta. Spekulaatiivisen rahatalouden kehittyminen moninkertaistaa "rahaa rahasta" -sijoitusmahdollisuuksia ja lyhentää kiertoaikoja. Keinottelutaloudessa merkittäviä voittoja voidaan tehdä jopa päivässä tai viikossa. Silloin kun ketju $R_1 - R_2 - R_3 \dots$ tuottaa enemmän tai nopeammin rahaa ja voittoja kuin $R_1 - P - R_2$, on päämäärärationaalista alkaa siirtyä yhä enenevässä määrin $R_1 - R_2 - R_3$ -tyyppiseen toimintaan.⁷ Bretton Woods -aikakaudella luotua sääntelyä purkamalla tai muuntamalla, ja poliittisen talouden instituutioita uudelleen järjestämällä, on voitu lisätä rahoitustoiminnan tilaa ja

kanavoidsa varoja rahoitussijoitustoimintaan (esimerkiksi rahastoimalla eläkkeet ja kanavoimalla varat sijoitustoimintaan). Näin talousliberalismin kentän A voimistuminen olisi myös tulosta kapitalismin sisäsyntyisestä logiikasta.

Finansialisaatio on prosessi, jossa rahoitusmarkkinat, rahoituslaitokset ja rahoituseliitit kontrolloivat yhä enemmän taloudellisia prosesseja ja talouspoliittisia päätöksiä. Keynesiläisen taloustieteilijän Hyman Minskyn (1982; 2008) mukaan kapitalistisella markkinataloudella on taipumusta kehittyä finansialisaation suuntaan. Kun teollinen talous kasvaa ja kun yritysten voimavarat lisääntyvät ja investoinneista ja sijoituksista päättävien valta-asema yhteiskunnassa vahvistuu, aletaan uskoa hyvien aikojen jatkuvan ikuisesti. Vaaditaan rahoitussäätelyn purkamista nopeampien voittojen toivossa. Kun näin avatut tuotto- ja voittomahdollisuudet näyttävät houkuttelevilta, syntyy positiivinen palautekytkentä: vaaditaan sääntelyn purkamisen jatkamista. Myös valtiot voivat käyttää nopeita tuottoja kilpailuetuna. Täten siirtymä kohti keinottelutaloutta alkaa vahvistua.

Olellainen kysymys on, missä määrin tämä taipumus on yleispätevä kapitalistisessa markkinataloudessa ja missä määrin se liittyy erityisiin historiallisiin valintoihin ja olosuhteisiin? Onko pysyvä institutionaalinen oppiminen mahdollista, erityisesti globaalin sääntelyn kautta? Joka tapauksessa on selvää, että viimeisten vuosikymmenten aikana sekä talousglobalisaation uusin kierros että finansialisaatio ovat vahvistaneet toisiaan, ja siten asteittain myös kenttää A.

Esimerkiksi offshore-keskukset ja veroparatiisit ovat avanneet mahdollisuuksia monikansallisten yhtiöiden verovapaille voitoille ja sijoituksille - ja näin antaneet niille kilpailuetua suhteessa pienempiin ja paikallisempiin yrityksiin - sekä luoneet virtuaalisia tiloja sääntelyn ulkopuoliselle spekulatiiviselle rahataloudelle. Lisäksi raha on valtaa, joka helposti kasautuu, koska valtaa voidaan käyttää myös tulojen, voittojen ja pääomien ohjaamiseen. Ne, joiden tulot ja varallisuus lisääntyvät prosessissa, saavat myös asteittain enemmän mahdollisuuksia vaikuttaa prosessin kehittymiseen, median kautta ja suoraan. Rahoitusfiaskot ja -kriisit kuitenkin voivat ajoittain johtaa tämän vallan rajoittamiseen ja kenttien B ja C vahvistumiseen.

Vaikka kehitys ei ole lineaarista tai yksiselitteistä, pätee yleisesti, että ortodoksisen talousliberalismin kenttä generoi positiivisia palautekytkentöjä uusien institutionaalisten järjestelyjen kautta, mikä vahvistaa sen omaa voimaa. Tällä itseään vahvistavalla prosessilla on kyky tukea ja institutionalisoida alkuperäisiä valintoja, varsinkin taloudellisen kasvun jatkuessa. Itseään vahvistavien prosessien myötä toimijat voivat ikään kuin lukita itsensä tiettyihin tiedollis-poliittisiin asemiin, jotka alkavat konstituoida heidän habitustaan. Prosessin myötä myös annettuna otettu tausta järjestyy uudelleen. Arkijärki uusliberalisoituu.

Talouseliberalistisen kentän todelliset kausaaliset vaikutukset

Tietyn historiallisen aikakauden syiden tunteminen auttaa luomaan skenaarioita sen lopusta, mutta yhtä lailla tarvitaan myös analyysia kentän todellisista kausaalisista vaikutuksista. Kausaalisten vaikutusten analyysi edellyttää myös talusteoreettisia käsityksiä, jotka ovat itsessään - refleksiivisesti ymmärrettynä - olennainen osa kenttiä konstituoivia merkityksiä (sama pätee myös relevantteihin eettis-poliittisiin teorioihin). Toisin sanoen tutkija on väistämättä osa kenttien kokonaisuutta.⁸

Keskeinen hypoteesini on, että uusliberalisaatio on itseään vahvistava prosessi tiettyyn pisteeseen saakka; samalla se on kuitenkin luonut yhä enemmän potentiaalia erilaisten ongelmien ja jopa suuronnettomuuksien luomiseen. Kokonaisuuden sisäinen "koodi" tuottaa erilaisten konkreettisten geohistoriallisten episodien ja prosessien purkauksia.⁹ Nämä purkaukset puolestaan muuttavat osia ja niiden muotoja, ja oppimisen kautta itse "koodia". Kollektiivinen oppiminen ei riipu vain oppimisesta sinänsä vaan myös poliittisista kamppailuista, jotka koskevat ideoita ja institutionaalisia järjestelyjä ja jotka aina tapahtuvat jonkin vallitsevan kentän sisällä. Toisin sanoen vallitseva kenttä ehdollistaa kollektiivista oppimista.

Ennakoin, että vastauksena uusliberalisaation todellisiin vaikutuksiin sosiaali/demokraattinen kenttä alkaa vahvistua, samalla kun se järjestyy uudelleen tilallisesti. On todennäköistä, että suuri murros tapahtuu jo 2020-luvun kuluessa. On kuitenkin olemassa muitakin mahdollisia

maailmanhistoriallisia polkuja kuin pehmeä siirtymä kohti demokraattista globaali-keynesiläisyyttä (joka sekin on korkeintaan vain maailmanhistorian yksi vaihe). Lisäksi ennakkoinneissa on kriittis-refleksiivisesti otettava huomioon, että tulevaisuusodotukset ovat olennainen osa vallitsevia kausaalisia komplekseja. Odotukset konstituivat toiminnan perusteita ja toimijoiden luonteenomaisia tapoja vastata käsillä oleviin ongelmiin.

Uusliberaalina aikakautena henkeä kohti laskettu *kasvu* on yleisesti ottaen hidastunut, mutta ei suinkaan kaikkialla, ja kasvua on silti edelleen ollut. Varsinkin itäisen ja osin myös eteläisen Aasian talous on vaiheittain kasvanut nopeasti. Koko maapallolla ihmisten määrä on melkein kaksinkertaistunut 1970-luvun alkupuolelta lukien (vuonna 1970 ihmisiä oli 3,7 miljardia). Myös henkeä kohti laskettu bruttokansantuote on Bretton Woods -kauden jälkeen noussut keskimäärin noin 60 %, tosin tätä on vaikea laskea yksiselitteisesti, eikä markkina-aktiviteettien lisääntyminen suinkaan aina tarkoita hyvinvoinnin lisääntymistä. Hidastumisesta huolimatta epätasainen kasvu jatkuu edelleen, vaikka globaalin rahoituskriisin (2008-09) ja sen toisen vaiheen, eurokriisin (2010-13), aikana muun muassa EU:n talous ei ole enää kasvanut lainkaan. Lisäksi monin paikoin väestön kasvu on kääntynyt tai kääntymässä negatiiviseksi. Kokonaisuutena väestönkasvu jatkuu vielä muutaman vuosikymmenen; 2040- tai 2050-luvulla ylitetään yhdeksän miljardin raja.

Eriarvoisuus on lisääntynyt useimmilla ulottuvuuksilla (systemaattisin, joskin paljolti maakohtainen esitys aiheesta

on Piketty 2014). Tosin satojen miljoonien köyhien kiinalaisten ja myös monien intialaisten ja brasilialaisten vaurastuminen on monimutkaistanut globaaleja vertailuja. Eriarvoisuuden nopea kasvu maiden sisällä on ennen kaikkea seurausta (i) valtasuhteiden muutoksista, jotka ovat suosineet maapalloistunutta pääomaa sekä (ii) vapaiden markkinoiden ihanteista, jotka ovat olleet johtoasemassa mediassa, poliittisen luokan keskuudessa ja osin myös akateemisessa maailmassa. 1970-luvun alun jälkeen työn tuottavuuden lisäys Yhdysvalloissa on hyödyttänyt melkein pelkästään yhteiskunnan ylimpiä tulokerrostumia. Pääoman osuus kansantulosta on noussut selvästi, kun taas työn osuus on laskenut 60 prosentista alle 50 prosenttiin. (Lim & Khor 2011.) Tavallisten työntekijöiden keskimääräiset tuntipalkat olivat huipussaan vuonna 1973 ja ovat sen jälkeen polkeneet paikallaan tai laskeneet. Ihmiset tekevät aiempaa pidempiä työviikkoja, naiset käyvät aiempaa enemmän töissä, eikä lomiin ole aikaa.

Varakkaimman viidenneksen tulot sen sijaan ovat nousseet kolmessa vuosikymmenessä kohtuullisen reippaasti, eli 80 prosenttia. Rikkaimman sadanneksen tulot kasvoivat samassa ajassa reilusti yli kaksinkertaisiksi. Kaikkein eniten tulojaan kasvatti ultrarikas 0,01 % kotitalouksista. Ultrarikkaiden osuus Yhdysvaltain kansantulosta on nyt yli 6 prosenttia, mikä on jopa enemmän kuin aiempaan huippuvuonna 1929 (vuonna 1973 ylimmän luokan osuus kokonaistuloista oli 0,9 prosenttia). Sama pätee myös omistuksiin. 2000-luvun alussa rikkain prosentti omisti jo 40 % Yhdysvaltain varallisuudesta.

Eliitin tulot ja omaisuus ovat niin suuret, että lisätuloja on jokseenkin mahdotonta kuluttaa edes leveimmällä kerskakulutustyylillä. Sijoitusneuvojille ja rahamanagereille on siksi riittänyt töitä. Sen sijaan tavallisten kansalaisten kulutus on rakentunut yhä hauraammalle ja epävarmemmalle pohjalle. Puutteita ja aukkoja kulutuksessa on paikattu helposti saatavalla velkarahalla. Vaikka eliitti säästää ja työntää rahaa rahastoihin ja keinotteluun, kokonaisuutena kotitalouksien velkaantuneisuus Yhdysvalloissa on kasvanut jo pitkään, ja säästäminen on kääntynyt negatiiviseksi. (Rasmus 2010.)

Muu maailma on seurannut ja seuraamassa Yhdysvaltojen kehitystä. Esimerkiksi Kiinassa eriarvoisuuden kasvu on tarkoittanut merkittävää alikulutusta kotimaassa ja yli-investointeja erityisesti vientisektorille. Työn tuottavuus on noussut huikeat 20 prosenttia vuodessa, mutta vain osa tästä on päätynyt palkkoihin. Työn osuus Kiinan kansantuotteesta on pudonnut kohtuullisesta 57 prosentista vuonna 1978 vain 37 prosenttiin vuonna 2005. Loppu on mennyt säästämiseen ja investointeihin. Vaikka Kiinassa investointiaste on ollut hyvin korkea - merkittävin osa investoinneista on kohdentunut menestykselliselle vientisektorille - se ei ole riittänyt imemään valtavia säästöjä taloudesta. Tämän seurauksena Kiinassa on kehittynyt massiivinen vaihtotaseen ylijäämä ja alati kasvavat keskuspankkivarannot, joista suurin osa on dollarimääräisissä arvopapereissa, loput euroissa ja muissa valuutoissa. Ironisesti alikulutus ja ylisäästäminen Kiinan kaltaisessa, keskimäärin edelleen suhteellisen köyhässä

maassa on osaltaan mahdollistanut Yhdysvaltain ylikulutuksen jatkumisen velaksi. Tämä epäsuhta on myös ollut yksi keinottelurahan lähde.

Globaali rahoitus on hallinnut kehitystä, samalla kun rahoitusmarkkinoiden ailahtelevuus ja räjähdysherkkyys ovat lisääntyneet. Talousliberalismin kentän vahvistuessa kasvu-ura on painunut alaspäin ja oskillaatiot sen ympärillä laajentuneet (Patomäki 2008, 100-123). Kasvun hidastuessa voittoja on etsitty uusien elämänalueiden hyödykkeistämistä ja yksityisomistuksen laajentamisesta aiemmin yhteisiin asioihin. Hyödykkeistämisen syvetessä sisäisillä arvoilla ja mielekkyydellä on taipumusta kadota, mikä vaikuttaa sekä legitimaatioperustaan että habitukseen.

Kasvun tyrehtyminen ja siitä seuraavat työttömyys, vastakkainasettelujen jyrkentyminen ja yhä suuremmat kriisit (myös sodat) kääntävät aikanaan todistamisen taakan ortodoksian hartioille. Kritiikki voi saavuttaa pisteen, jolloin vallitsevat rakenteet murtuvat. Vaihtoehtojen etsimisestä ja löytämisestä tulee nopeasti itseään vahvistava prosessi. Mukaan tulevat ne, jotka samaistuvat marginalisoitujen kokemusten kanssa ja jotka haluavat problematisoida vallitsevan doxan rajoituksia paljastamalla hegemonisten olettamusten ongelmia ja luomalla vaihtoehtoja niille. Kritiikki on aina osa oppimisprosessia, mutta oppiminen voi olla myös taannehtivaa, jolloin palataan joihinkin vanhoihin merkityksiin historian opetukset ehkä unohtaen, tai patologista, mikä tarkoittaa oppimisen mahdollisuuden

vähennemistä. Parhaimmillaan kritiikki on kuitenkin olennainen osa aitoa, positiivista oppimista.

Globaalin poliittisen talouden hololiike 2015-2040

Globaalin poliittisen talouden osat (toimijat mukaan lukien) eivät ole erillisiä, vaan osin autonomisia, mutta paljolti aina myös heteronomisia, jatkuvassa liikkeessä olevan kokonaisuuden ilmenemismuotoja kaikkine tuottamineen kausaalisine vaikutuksineen. Kausaaliset vaikutukset puolestaan voivat oppimisen kautta muuttaa niitä syväkoodeja (merkityksiä, rakenteita), jotka generoivat ne kentät, joista globaalin poliittisen talouden kokonaisuus muodostuu. Kokonaisuuden liikettä voidaan kutsua hololiikkeeksi (kreikan kielen sana *holo* tarkoittaa kokonaisuutta).¹⁰

Tietoisuus on refleksiivistä, kun se kykenee pohtimaan itsensä ja oman toimintansa ehtoja ja ennakoedellytyksiä. Joseph Camillerin ja Jim Falkin (2009, 535-8) mukaan inhimillinen refleksiivisyys on oppimisen kautta kehittymässä kohti holorefleksiivisyyttä. Holorefleksiivisyys viittaa kykyyn nähdä itsensä osana maapallon laajuista sosialisaatiota ja globaaleja sosiaalisia rakenteita. Camillerin ja Falkin mukaan holorefleksiivisyyden nousu ennakoi kauaskantoisia muutoksia siinä, miten maailmaamme hallitaan. Holorefleksiivisyyttä ei kuitenkaan määritä ensisijaisesti tilan laajuus - koko planeetta maa ja sen satelliittien kiertoradat - vaan kyky nähdä itsensä syväkoodien generoimana kokonaisuuden liikkeen osana. Vaikka toimijuus on aina kokonaisuuden liikkeen mahdollistamaa ja tuottamaa, voi toimija oppimisen kautta

saavuttaa autonomisuutta ja siten omaehtoista kykyä osallistua tuon liikkeen ohjaamiseen, mikä on samalla itse määräämistä.

Maailmantalous on niin yhteenkietoutunut, ettei sitä voida hallita kestävästi edes koordinoimalla valtioiden talouspolitiikkaa tai millään yksittäisellä rahoitusveron muunnelmalla. Esimerkiksi jos monet valtiot yrittävät yhtä aikaa yksipuolisin toimenpitein viedä talousongelmiaan muihin maihin kasvattamalla vientiään suhteessa tuontiin, käy kaikille huonosti. Yhden ylijäämä on toisen alijäämä. Samoin käy, jos kaikki ajavat menojaan alas yhtä aikaa: kokonaisyksityntä laskee tai voi jopa romahtaa. Jo pelkästään eurokriisin dynamiikka kertoo, kuinka tärkeää maailmantalouden hallintajärjestelmiä on uudistaa syvällisesti (Patomäki 2012). Globaali keynesiläisyys on lähestymistapa, joka korostaa taloudellisten ongelmien julkista hallintaa maailmanjärjestelmän mittakaavassa. Tavoitteena on vakaa ja kestävällä pohjalla oleva talouskasvu, työllisyys ja hyvinvointi kaikkialla ja kaikille yhtä aikaa. Ajatus demokraattisesta ja globaalista keynesiläisyydestä kumpuaa perimmiltään eettis-poliittisesta oppimisesta. Se on kosmopoliittinen, holorefleksiivinen oppi, joka ei katso asioita ainoastaan yhden ryhmän, kansakunnan tai valtion näkökulmasta, vaan lähtökohtana on globaalin poliittisen talouden kokonaisuus kaikkine sosiaalisine, ekologisine ja muine seurauksineen.

Järkevä holorefleksiivinen vastaus talousliberalismin ja valtiosjärjen kenttien generoimiin ongelmiin olisi luoda sosiaali/demokraattisia globaalin hallinnan instituutioita.

Tarvitaan sellaisia globaaleja mekanismeja, jotka kykenevät säätelemään rahan määrää, tasoittamaan yli- ja alijäämiä ja ohjaamaan taloudellisen kasvun muodostumista, koostumusta ja jakautumista planetaarisessa mittakaavassa. Tällaisia voisivat olla maailman keskuspankin tai globaalien veroorganisaatioiden kaltaiset uudet instituutiot. Niihin voisi kuulua myös maailmanparlamentti, jonka tehtävänä olisi koordinoida valtioiden ja kansainvälisten järjestöjen talouspolitiikkaa. Globaali kasvihuonepäästövero tuottaisi tuloja maailman yhteisen talouspolitiikan käyttöön ja samalla nopeuttaisi siirtymistä fossiilisten polttoaineiden jälkeiseen talouteen. Koulutuksesta voitaisiin tehdä osa tulojen globaalia uusjakoa takaamalla ja rahoittamalla kaikkien ihmisten kunnollinen peruskoulutus - naisia kouluttamalla nopeutettaisiin samalla väestöllistä siirtymää ja hidastettaisiin väestönkasvua.

Vaikka eepinen taantuma 2008-13 on jonkin verran aktivoinut sosiaali/demokraattista kenttää ja synnyttänyt holo-refleksiivisiä eettis-poliittisia aloitteita, kokonaisuuden dynamiikka toimii edelleen yhtäältä talousliberalismin kentän itseään vahvistavien mekanismien ja positiivisten palautekytkentöjen pohjalta (Mirowski 2014) ja toisaalta valtiojärjen kentän usein lyhytnäköisten ja nationalististen vastausten kautta, jotka ovat jopa vahvistuneet (Patomäki 2010). Ongelmana on, että yhden näkökulman illuusioihin ja virhepäätelmiin perustuvat reaktiot muuttuviin olosuhteisiin voivat johtaa konfliktien eskalaatioon eri toimijoiden ja erityisesti valtioiden välillä ja että kenttien vuorovaikutus voi

saada aikaan mullistavia tapahtumakulkuja. Vaikka kokonaisuuden liikettä koskevat väitteet ovat väistämättä itsekin tuon liikkeen sisällä, ja vaikka nuo väitteet ovat yhtä vääjäämättä myös kiistanalaisia ja mahdollisesti ongelmallisia tai virheellisiä tulkintoja kokonaisuudesta ja sen kehityksestä, on oppimisen, yhteistoiminnan ja rauhanomaisen politiikan näkökulmasta paljon parempi, jos väitteet ovat luonteeltaan holorefleksiivisiä.

Järkiperäisen eettis-poliittisen ennakkoinnin näkökulmasta maailmanhistorian seuraava vaihe on globalisoitu ja muutoinkin uusi versio sosiaali/demokraattisesta kentästä. Siksi olennainen kysymys kuuluu: miten ja milloin käännekohta tulee? Mikä on maailmanhistorian seuraava solmukohta? Kuinka suuri kriisi tai katastrofi vaaditaan, jotta muutosprosessi kohti demokraattista globaalikeynesiläisyyttä voisi muodostua itseään vahvistavaksi? Kritiikkiä laukaisevat purkaukset puolestaan muuttavat osia ja niiden muotoja, ja oppimisen kautta itse "koodia". Muutosprosessi voidaan jakaa osiin koskien eri pisteitä prosessissa (Bhaskar 1986, 209-217):

- laukaisupiste: aloittaa muutosprosessin tai voimakkaasti vahvistaa sitä
- murtumispiste: sosiaaliset rakenteet ja niiden muodostama kenttä ikään kuin revähtävät auki
- hyppäyspiste: luo uuden mahdollisuuksien horisontin
- satulapiste: saa aikaan taantuvan kehityksen.

Laukaisupiste ei välttämättä johda murtumispisteeseen saakka, mutta jos se johtaa, se voi luoda perustaa joko

satulapisteelle, joka saa aikaan taannehtivan kehityksen, tai hyppäyspisteelle, joka avaa uuden positiivisten mahdollisuuksien horisontin. Valinta näiden välillä riippuu olennaisesti oppimisesta. Kollektiivinen oppiminen ei kumpua vain kokemuksista ja argumenteista vaan myös poliittisista kamppailuista, jotka koskevat ideoita ja institutionaalisia järjestelyjä.

Globaalin poliittisen talouden kentät ovat olemassa yhtäaikaaisesti erilaisten organisatoristen ja intellektuaalisten kenttien sisällä. Jokainen konkreettinen alakenttä voidaan nähdä bourdieulaisittain myös "pelinä" tai ajoittain jopa "taistelukenttänä", jonka sisällä poliittisen talouden kentät vaikuttavat ja jossa käydään kamppailuja voimavaroista ja asemista. "Pelin" ja "taistelun" metaforien kanssa pitää kuitenkin olla varovainen. Usein on viisaampaa puhua yksinkertaisesti argumentaatiosta organisaatioissa tai julkisissa tiloissa.

Vähittäistä oppimista on tapahtunut jo eepin taantuman 2008-13 aikana, mutta murtumispistettä ei olla vielä saavutettu. Uusliberalismin aikakausi päättynee 2020-luvun loppuun mennessä, ja loppu voi olla jo alkamassa. Mitä kauemmin uusliberalisaation kausi jatkuu myös vuosien 2008-09 kriisin jälkeen, sitä todennäköisemmäksi satulapiste muodostuu. Poliitiikalla on merkitystä, myös jokaisen alakentän sisällä. Vallitsevan kentän itseään vahvistavaa prosessia ei ole helppo kääntää ennen kuin olosuhteet muuttuvat ja solmukohta saavutetaan, mutta toisaalta

poliittinen toiminta vaihtoehtojen puolesta on olennainen osa olosuhteita.

Johtopäätöksiä

Tämä artikkeli voidaan tiivistää väitteeseen, jonka mukaan rationaalisesti ajateltuna ihmiskunnan kollektiivisen oppimisen seuraava vaihe on holorefleksiivinen ja demokraattinen globaalikeynesiläisyys. Sama argumentti voidaan esittää myös ennakoivana väitteenä: vastauksena talousliberalismin kentän todellisiin kausaalisiin ja konstitutiivisiin vaikutuksiin sosiaalidemokraattinen kenttä tulee vahvistumaan kriisien kautta ja muotoutuu uudelleen holorefleksiiviseksi, planetaariseksi hallintajärjestelmäksi (ks. myös Patomäki, ilmestyy).

Esittämäni väitteet kokonaisuuden liikkeestä ovat itsekin tuon liikkeen sisällä, osa sosiaali/demokraattista kenttää. Olen työstänyt käsitteellisiä argumentteja, tiivistänyt tutkimusten tuloksia ja esittänyt jonkin verran historiallista ja tilastollista todistusaineistoa väitteideni tueksi. Esittämäni väitteet kentistä ja niiden dynamiikasta perustuvat metaforiin ja ovat itsetietoisesti tulkinnallisia ja erehtyväisiä. Ne voivat siis antaa myös virheellisen kuvan kokonaisuudesta ja sen kehityksestä.

Pääidea on joka tapauksessa ollut sijoittaa 2000-luvun alun politiikkaa ja poliittista toimijuutta laajaan globaalin poliittisen talouden maailmanhistorialliseen kontekstiin. Hegelin vaikutus voi olla ilmeinen, mutta yhteiskuntatiede ei

ole spekulatiivista filosofiaa. Väitteeni siis vaatisivat tarkempaa täsmennystä, jotta niitä voitaisiin testata empiirisen tutkimuksen keinoin ja jotta niiden avulla voitaisiin rakentaa yksityiskohtaisia skenaarioita (tätä työtä olen tehnyt jonkin verran toisissa yhteyksissä, esim. Patomäki 2010). Skenaarioiden rakentamisen perusidea on, että vaikka tulevaisuus on todellinen, se ei ole vielä määräytynyt. On monia mahdollisia tulevaisuuksia, jotkut lähempänä, jotkut todennäköisempi kuin toiset.

Hololiikkeen syväkoodit - joita voidaan kutsua myös *holonomiaksi* - perustuvat oppimiseen. Oppimisen myötä ajattelun peruskategoriat, metaforat, kehystämiset, kaavat ja mallit muuttuvat. Toisin ajattelevat nousevat esiin, uuden sukupolven edustajat tulevat vaikuttajiksi ja yksilötoimijat tarkistavat käsityksiään. Seuraa julkisia keskusteluja ja kamppailuja yhteisistä rakenteista ja instituutioista. Rakenteiden ja instituutioiden muutoksien kautta koko kenttä ja sen asemoitumiset, voimavarojen jakautuminen ja valtasuhteet muuttuvat.

Monet kehityskulut ovat itseään vahvistavia, ei ainoastaan talousliberalismin kentän vahvistuminen. Kehityskulut myös tuottavat tarkoittamattomia seurauksia, joita tulevat toimijat taas kritisoivat. Maailmanhistorian seuraavissa vaiheissa myös demokraattinen globaalikeynesiläisyys voi ajautua vaikeuksiin. Tulevaisuus on avoin.

Viitteet

1. Habitus ja kentät ovat sosiaalisia, mutta sosiaalinen vain muokkaa jo olemassa olevaa biologista materiaalia ja siten mahdollistaa olevan uuden tason, mutta se ei rakenna sitä yksin. Kuten Giddens rakenteistumisen teoriassaan myös Bourdieu korosti improvisaation roolia sosiaalisessa toiminnassa: habitus ja kenttä eivät yksin määrää mitä ihmiset tekevät. Tässä kirjoituksessa minua kiinnostaa kuitenkin eniten muutos nimenomaan *oppimisen* kautta.

2. Bourdieun tutkimuksia leimaa usein tietty "hermeneuttinen epäluulo" tai jopa kyynisyys, koska hän tarkastelee kenttiä kilpailun, hierarkioiden ja dominanssin kautta. Samaan liittyy myös Bourdieun omaksuma ja laajentama *pääoman* käsite, joka tuo strategis-instrumentaalisen taloudellisen toiminnan logiikan sosiaaliseen toimintaan. Itse näen pääoman historiallisemmin ennen kaikkea osana teollista kapitalistista markkinataloutta ja ymmärrän käytäntöihin liittyvät arvot ja arvostukset myös osana etiikkaa ja hyveitä. Käytäntöihin osallistumalla tavoitellaan myös niille ominaisia sisäisesti hyviä asioita (MacIntyre 2007, 188-203). Ei ole mitään syytä jo teoriatasolla etukäteen päättää sitä, mistä sosiaalisessa toiminnassa kulloinkin on kyse, vaan pitää säilyttää hermeneuttinen avoimuus.

3. Osin analogisesti myös sen kanssa, miten fysiikassa on laajennettu potentiaalisten kenttien alaa. Ensin 1800-luvulla tutkittiin rajallisia aika- ja tila-alueita kattavia sähkömagneettisia kenttiä; sitten gravitaatiokentät johtivat yhä laajempien kokonaisuuksien dynamiikan tutkimiseen; ja viimein on teoretisoitu esimerkiksi Higgsin kenttää, joka antaa partikkeleille niiden massan ja määrittää luonnonvakioiden suuruutta, lävistäen koko kosmoksen.

4. Kuvio on luonnollisesti vaihdellut historiallisten tilanteiden mukaan. 1900-luvun lopun ja 2000-luvun alun uusliberaalin vaiheen tyypillisistä mekanismeista mediassa ja korkeam-massa koulutuksessa kirjoittavat esim. Fuller (2000; 2009), Herman ja McChesney (1997), Schmidt (2001) ja Szántó (2007).

5. Kriittisten vastausten ei tarvitse luopua universalisoinnista myöskään jälkikonventionaalisen tai kriittis-refleksiivisen moraalisen oppimisen tasolla (vrt. Kohlberg 1973; Habermas 1990). Osoittamalla talousliberalismin implisiittiset rajoitukset ja puolueellisuuden, vaihtoehtoiset näkemykset etiikasta, politiikasta ja poliittisesta taloudesta pyrkivät historiallisempaan, kokonaisvaltaisempaan ja oikeammin yleistettävään näkemykseen.

6. Käsittelen eri selityksiä teoksessa Patomäki 2008 (luku 6, erityisesti loppuviite 4, s. 257-8).

7. Teoreettisesti Marx joutui painimaan arvon työteorian ja rahateorian seurausten kanssa silloin, kun hän teoretisoi luotto- ja rahajärjestelmän toimintaa. Vaikka hän oli monta kertaa oikeilla jäljillä, ei hän kuitenkaan voinut kunnolla hyväksyä rahan omaehtoisuutta ja kausaalisia vaikutuksia kapitalistisen markkinatalouden kiertokuluissa. Engels kirjoitti *Pääoman* 3. osan lopussa, että "sitten vuoden 1865, jolloin teos kirjoitettiin, on tapahtunut muutos. Pörssi on saanut huomattavasti merkittävämmän ja yhä tärkeämmäksi tulevan roolin ja kehityksen kulkiessa eteenpäin tendenssinä on, että koko tuotanto, niin teollinen kuin maanviljelys-tuotantokin, ja koko kanssakäyminen [...] keskittyy pörssi miesten käsiin, niin että pörssistä tulee itse kapitalistisen tuotannon huomattavin edustaja. [...] Vuoden 1866 kriisistä lähtien kasautuminen on edistynyt yhä kasvavalla nopeudella, tarkemmin sanoen niin, ettei tuotannon laajeneminen ole yhdessäkään teollisuusmaassa, kaikkein vähiten Englannissa, pystynyt etenemään samassa tahdissa [reaalipääoman] kasautumisen kanssa". (Marx 1980, 432-558, 894-5.)

8. Niinpä näkemykseni kolmen poliittisen talouden kentän (vuoro)vaikutuksellisesta dynamiikasta perustuu pitkälti jälkikeynesiläisen (ja vähemmässä määrin jälkimarxilaisen ja muiden heterodoksisten talousteorioiden) näkemyksiin siitä, mitä talousliberalismin kentän tosiasialliset kausaaliset vaikutukset ovat. Lisäksi on sanomattakin selvää, että esitän näkemykseni tämän dynamiikan sisäpuolelta, en sen ulkopuolelta.

9. Tässä kohtaa palaan analogiaan uudempiin fysiikan teorioihin. Määrittelen kokonaisuuden liikkeen (hololiikkeen) tarkemmin pian, mutta perusidea on kotoisin David Bohmin (2002, erit. 197-9) kvanttimekaniikan tulkinnasta. Kvanttimekaniikan sisäinen koodi, joka tuottaa kolmiulotteisen avaruutemme ilmiöt, ei muutu, mutta historiallisen yhteiskunnan sisäiset koodit perustuvat tietoon, tulkintaan ja oppimiseen.

10. Tämä idea tulee siis kvanttimekaniikan tieteellisestä tulkinnasta, jonka mukaan kvanttitasoin ilmiöt selittyvät syvemmän tason mekanismeilla, jotka luovat kokonaisuuden, joka on jatkuvassa liikkeessä ja jossa osat saavat merkityksensä ja potentiaalin paljolti kokonaisuuden kautta (Bohm 2002).

Kirjallisuus

Bhaskar, Roy (1979): *The Possibility of Naturalism. A Philosophical Critique of Contemporary Human Sciences*. Brighton: Harvester Press.

Bhaskar, Roy (1986): *Scientific Realism and Human Emancipation*. Lontoo: Verso.

Bohm, David (2002 [1980]): *Wholeness and the Implicate Order*. Lontoo: Routledge (Classics).

Bourdieu, Pierre (1968): "Intellectual Field and Creative Project". Teoksessa *Social Science Information* (8:2), s. 89-119.

Bourdieu, Pierre (1977): *Outline of a Theory of Practice*. Cambridge: Cambridge University Press.

Bourdieu, Pierre (1988): *Homo Academicus*. Cambridge: Polity.

Bourdieu, Pierre (1993): *Sociology in Question*. Lontoo: Sage.

Bourdieu, Pierre (1994): *In Other Words: Essays Towards a Reflexive Sociology*. Cambridge: Polity.

- Bourdieu, Pierre (1998): *Practical Reason: On the Theory of Action*. Cambridge: Polity.
- Bourdieu, Pierre (2005): *The Social Structures of the Economy*. Cambridge: Polity.
- Camilleri, Joseph A. & Jim Falk (2009): *Worlds in Transition. Evolving Governance Across a Stressed Planet*. Northampton, MA: Edward Elgar.
- Elias, Norbert (1978 [1939]): *The Civilizing Process: The History of Manners*. New York: Urizen Books.
- Fuller, Steve (2000): *The Governance of Science*. Buckingham: Open University Press.
- Fuller, Steve (2009): *The Sociology of Intellectual Life: The Career of the Mind in and Around Academy*. Lontoo: Sage.
- Giddens, Anthony (1979): *Central Problems in Social Theory*. Los Angeles: University of California Press.
- Habermas, Jürgen (1990): "Justice and Solidarity: On the Discussions Concerning 'Stage 6'". Teoksessa Kelly, M. (toim.): *Hermeneutics and Critical Theory in Ethics and Politics*. Cambridge, MA: The MIT Press, s. 32-52.
- Harré, Rom & Madden, E.H. (1975): *Causal Powers*. Oxford: Blackwell.
- Herman, Edward & Robert McChesney (1997): *Global Media: The New Missionaries of Global Capitalism*. Lontoo: Continuum.
- Hirschman, Albert O. (1977): *The Passions and Interests. Political Arguments for Capitalism Before Its Triumph*. Princeton: Princeton University Press.
- Judt, Tony (2006): "Goodbye to All That?". Teoksessa *New York Review of Books* (21 September). Saatavilla osoitteessa <http://www.nybooks.com/articles/archives/2006/sep/21/goodbye-to-all-that/>.
- Kalecki, Michal (1943): "Political Aspects of Full Employment". Teoksessa *Political Quarterly* (14:4), s. 322-31.

Kohlberg, Lawrence (1973): "The Claim to Moral Adequacy of a Highest Stage of Moral Judgment". Teoksessa *Journal of Philosophy* (70:18), s. 630-46.

Lim, Michael & Khor, Hoe Ee (2011): "From Marx to Morgan Stanley: Inequality and Financial Crisis". Teoksessa *Development and Change* (42:1), s. 209-27.

List, Friedrich (1885 [1841]): *The National System of Political Economy*. Saatavilla osoitteessa <http://socserv2.socsci.mcmaster.ca/~econ/ugcm/3ll3/list/>.

MacIntyre, Alasdair (2007): *After Virtue*. Lontoo: Bristol Classical Press.

Marx, Karl (1973 [1939]): *Grundrisse: Foundations of the Critique of Political Economy (Rough Draft)*. Lontoo: Penguin Books (yhdessä New Left Review'n kanssa).

Marx, Karl (1979): *Pääoma. Kansantaloustieteen arvostelua, 1. osa. 2. painos*. Progress: Moskova.

Marx, Karl (1980): *Pääoma. Kansantaloustieteen arvostelua, 3. osa. 2. painos*. Valmistanut painoon Engels, F. Progress: Moskova.

Maton, Karl (2012): "Habitus". Teoksessa Grenfell, M. (toim.): *Pierre Bourdieu. Key Concepts*. Durham: Acumen, s. 48-64.

Minsky, Hyman (1982): *Can "It" Happen Again? Essays on Instability and Finance*. Armonk, NY: M.E.Sharpe.

Minsky, Hyman (2008): *Stabilizing an Unstable Economy, 2. painos*. New York: McGraw Hill.

Mirowski, Philip (1991): *More Heat than Light: Economics as Social Physics, Physics as Nature's Economics*. Cambridge: Cambridge University Press.

Mirowski, Philip (2014): *Never Let a Serious Crisis Go to Waste: How Neoliberalism Survived the Financial Meltdown*. Lontoo: Verso.

Morgan, Jamie & Patomäki, Heikki (ilmestyy): *Unprincipled Economics. From Marshall to the Crisis of Separation of Time and Theory in Modern Economics*. Lontoo: Routledge.

- Ollman, Bertell (1975): *Alienation: Marx's Conception of Man in Capitalist Society*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Patomäki, Heikki (1991): "Concepts of 'Action', 'Structure' and 'Power' in 'Critical Social Realism': A Positive and Reconstructive Critique". Teoksessa *Journal for the Theory of Social Behaviour* (21:2), s. 221-250.
- Patomäki, Heikki (2002): *After International Relations. Critical Realism and the (Re)Construction of World Politics*. Lontoo: Routledge.
- Patomäki, Heikki (2008): *The Political Economy of Global Security. War, Future Crises and Changes in Global Governance*. Lontoo: Routledge.
- Patomäki, Heikki (2010): "Exploring Possible, Likely and Desirable Global Futures: Beyond the Closed vs. Open Systems Dichotomy". Teoksessa Joseph, J. & C. Wight (toim): *Scientific Realism and International Relations*. Palgrave: Lontoo, s. 147-166.
- Patomäki, Heikki (2012): *Eurokriisin anatomia. Mitä globalisaation jälkeen?* Helsinki: Into.
- Patomäki, Heikki (ilmestyy): "On the Dialectics of Global Governance In the 21st Century: A Polanyian Double Movement?". Teoksessa *Globalizations*.
- Pike, Jonathan E. (1999): *From Aristotle to Marx: Aristotelianism in Marxist Social Ontology*. Aldershot: Ashgate.
- Piketty, Thomas (2014): *Capital in the Twenty-First Century*. Harvard: Harvard University Press.
- Polanyi, Karl (1957 [1944]): *The Great Transformation. The Political and Economic Origins of Our Time*. Boston: Beacon Press.
- Rasmus, Jack (2010): *Epic Recession. Prelude to Global Depression*. Lontoo: Pluto Press.
- Schmidt, Jeff (2001): *Disciplined Mind: A Critical Look at Salaried Professionals and the Soul-Battering System that Shapes Their Lives*. Lanham, MD: Rowman & Littlefield.

Szántó, András (toim.) (2007): *What Orwell Didn't Know: Propaganda and the New Face of American Politics*. New York: Public Affairs.

Thomson, Patricia (2012): "Field". Teoksessa Grenfell, M. (toim.): *Pierre Bourdieu. Key Concepts*. Durham: Acumen, s. 65-80.

Weintraub, E. Roy (2002): *How Economics Became a Mathematical Science*. Durham: Duke University Press.

5. Hegemoniset kamppailut tulevaisuudesta ja tulevaisuudessa

Hegemonia ja demokratia

Seuraavan esityksen keskeinen käsite on *hegemonia*. Pyrin tämän, erityisesti Antonio Gramscin (1891-1937) *Vankilavihkoissaan* kehittämän käsitteen avulla tarttumaan demokratian tulevaisuutta koskeviin, kansallisiin ja kansakuntien rajat ylittäviin haasteisiin sekä niihin liittyviin poliittisen päätöksentekojärjestelmän demokraattisuutta koskeviin ongelmiin. Erityisen vaativia ongelmat ovat demokratian syventämiseen tai ainakin puolustamiseen pyrkivien poliittis-yhteiskunnallisten liikkeiden kannalta katsottuna. Sellaistenhan tulisi kyetä organisoitumaan varteenotettavaksi ja uskottavaksi vaihtoehdoksi viime vuosikymmeninä vallinneelle oikeistijohtoiselle, uus-liberalistisesti painottuneelle poliittis-yhteiskunnalliselle hegemoniselle projektille ja sen perustana olevalle nykyiselle kapitalistiselle järjestelmälle. Kysymys on hegemonisten voimasuhteiden muutoksesta.

Teesini on, että hegemonisten voimasuhteiden muutos ei voi perustua pelkästään edustuksellisen demokratian poliittisissa voimasuhteissa tapahtuvaan muutokseen, vaan sen tulisi olla osa huomattavasti laajempaa ja syvempää historiallista

muutosta. Jotta muutos ei toisi tullessaan nykyistäkin epädemokraattisempaa ja eriarvoisempaa yhteiskunta- ja maailmanjärjestelmää, tulisi nykykapitalismin syvenevien kriisien ratkaisijaksi ennemmin tai myöhemmin kehittyä demokraattisiin tavoitteisiin tähtäävä kansallisesti, kansainvälisesti ja globaalisti vaikutusvaltainen *vastahegemoninen projekti*.

Vastahegemonisessa projektissa ei kuitenkaan voi eikä pidä olla kysymys ylhäältä johdetusta autoritaarisesta hankkeesta, vaan päinvastoin siitä, että nykyistä huomattavasti laajemmat ihmis- ja kansalaisryhmät pystyvät aktiivisesti ja menestyksellisesti määrittelemään ja ratkomaan hyvinvointinsa kannalta olennaisia kysymyksiä. Tämä edellyttää politiikan painopisteen siirtymistä *kansalaisyhteiskuntaan*, tavallisten kansalaisten jokapäiväisen elämän käytäntöihin ja niissä realisoituviin yhteiskunnallisiin suhteisiin. Tällaisen *sosiaaliseen demokratiaan* perustuvan vastahegemonisen projektin luonnetta hahmottelen esitykseni loppuosassa. Tässä lähtökohtanani ovat erityisesti Antonio Gramscin ja hänen merkittävän nykytulkitsijansa Stuart Hallin näkemykset. Gramscilaisessa katsannossa kansalaisyhteiskunta avautuu nimenomaan yhteiskunnallisten voima- ja valtasuhteiden uusintamisen sekä ”suostuntaan” perustuvan vallankäytön alueena tai toimintalogiikkana. Ajatukset demokratian ”sosiaalisesta” luonteesta puolestaan palautuvat kauemmas historiaan, kuten Montesquieun näkemyksiin demokratian edellyttämästä taloudellis-sosiaalisesta tasa-arvoisuudesta (ks. Lahtinen 2012).

Esitystäni motivoi myös se politiikan tutkimuksessa ja politiikkaa koskevassa julkisessa keskustelussa esiintyvä oletus, että yhteiskunnallista kehitystä koskevat ratkaisut tehdään poliittisen järjestelmän puitteissa ja sen mukaan, millaisilla poliittisilla voimilla (mm. puolueet ja painostusryhmät) on mahdollisuus saattaa näkemyksensä "vaikuttavaksi totuudeksi" eli toimenpantaviksi poliittisiksi päätöksiksi. Tällaiseen näkemukseen sisältyvä, edustuksellisen demokratian instituutioihin rajoittuva tulkinta politiikasta ja poliittisesta vallasta yhtäältä rajaa "kansan" tehtävät edustajiensa valitsemiseen, kun taas heidän hyvinvointiaan koskevat poliittiset ratkaisut ovat poliittis-hallinnollisen eliitin asia, ja toisaalta se kaventaa mahdollisuuksia ymmärtää "talouden" poliittisuutta.

En kuitenkaan väitä, että edustuksellinen demokratia olisi aikansa elänyt päätöksentekojärjestelmä. Kysymys on siitä, että myös sen *demokraattisuuden* kannalta on ratkaisevaa, että ihmisten enemmistöllä on nykyistä huomattavasti aktiivisempi rooli heidän hyvinvointiaan koskevilla päätöksillä ja samalla huomattavasti enemmän valtaa jokapäiväisen elämän kansalaisyhteiskunnallisissa käytännöissä. Ulottamalla politiikka ja poliittiset kysymykset *koko* yhteiskuntaan on myös mahdollista irtaantua varsinkin poliittis-hallinnollisen järjestelmän aktiivisille toimijoille ominaisesta "pienen politiikan" perspektiivistä ja siirtyä "suuren politiikan" kysymyksiin, eli arvioimaan kansallisella, kansainvälisellä ja globaalilla tasolla toteutuvan demokraattisen käänteiden ehtoja ja edellytyksiä.

Historiaa tarkasteltaessa on helppo havaita, että siinä tapahtuneet muutokset ovat yleensä olleet paljon syvempiä kuin varsinkaan vallitsevien olosuhteiden uusintamiseen sitoutuneet toimijat ovat osanneet ennakoida (ks. esim. Lahtinen 2006, 245-255). Siksi myös nykyisen inhimillisen todellisuuden muutoksen ehtojen ja edellytysten arvioimiseksi on tärkeää irrottautua välittömään asioiden hoitoon liittyvistä suhdanneluonteisista katsantokannoista ja pyrittävä keskustelemaan myös pitkän aikavälin historiallisten muutosten lähtökohdista ja päämääristä. Muussa tapauksessa ajattelu ja tiede muodostuvat olemassa olevia oloja uusintaviksi, pohjimmiltaan epäkriittisiksi yhteiskunnallisiksi käytännöiksi.

Selvää on, että vallitsevien olojen ylläpitämiseen sitoutuneiden on helppo tuomita radikaaleja muutoksia hahmottavat näkemykset "epärealistiseksi" spekulatioksi. Usein kuitenkin juuri se, mikä monien aikalaisten korvissa on kuulostanut vain hapuilevalta "visioinnilta", voi myöhemmän ajan ihmisille olla vaikuttavaa todellisuutta.

Edustuksellisen demokratian ala ja rajat

Suomessakin demokratian historia liittyy läheisesti väestön enemmistön ("kansan") poliittiseksi toimijaksi kehittymisen historiaan 1800-luvun loppupuolelta eteenpäin. Demokraattisten poliittisten järjestelmien kehityksen kannalta ensimmäinen merkittävä vuosisata oli jo 1700-luku. Silloin kehittyneissä eurooppalaisissa yhteiskunnissa ja myös Pohjois-

Amerikassa tapahtui *kansansuvereniteetin* opin läpimurto. Sen yhteiskunnallisena lähtökohtana oli sääty-yhteiskunnan rapautuminen ja kapitalistiseen tuotantotapaan perustuvien luokkayhteiskuntien syntyminen. Ehkä ytimekkäimmin tämän "kansan" alamaisestä hallitsijaksi (suvereeniksi) korottavan opin kiteytti Jean-Jacques Rousseau (1988 [1762]) *Yhteiskuntasopimuksesta*-teoksessaan. Aina 1900-luvun alku-puolelle saakka kansansuvereniteetti ei kuitenkaan tarkoittanut yleiseen ja yhtäläiseen äänioikeuteen perustuvaa demokraattista hallitusmuotoa, eikä näin ollen myöskään sitä, että jokaisella (täysi-ikäisellä) kansalaisella tai väestöryhmällä, naiset mukaan lukien, olisi ollut yhtäläinen mahdollisuus osallistua "kansasuvereenin" päätöksiin.

Kansansuvereniteettiopin läpimurrosta huolimatta niin perinteisten kuin valtaan nousevan porvaristoluokan eliittien keskuudessa demokratia tulkittiin edelleenkin kirjaimellisesti ja välittömästi "kansan vallaksi" eli yhteiskuntajärjestelmäksi, jossa ei vain hallitusvalta vaan yhteiskunnallinen valta ylipäätään olisi aktiivisilla "massoilla".¹ Samansuuntainen, joskin arvostuksiltaan vastakkainen näkemys demokratiasta sisältyi myös 1800-luvun radikaalidemokraattisten ajattelijoiden ja poliittisten liikkeiden näkemyksiin. Niiden mukaan demokratiassa oli kysymys *koko* yhteiskuntamuodostuman demokratisoimisesta eli myös tuotantovoimien saattamisesta yhteiskunnan haltuun. Tästä luonnollisestikin seurasi, että varsinkin kapitalistiseen tuotantotapaan sitoutuneiden eliittien keskuudessa demokratia samastettiin sosialismiin, kommunismiin tai muihin kapitalististen tuotantosuhteiden ja tuotantovälineiden yksityisomistuksen

kumoamiseen tähdänneisiin vallankumouksellisiin aatteisiin. Demokratia ei tässä tarkoittanut demokraattiseen hallitusmuotoon perustuvaa "poliittista" vallanjaon ja -käytön periaatetta, liberaalidemokratiaa, vaan radikaalia ja kumouksellista yhteiskunnallisten suhteiden mullistamiseen tähdännyttä oppia ja aatetta.

Työväenliikkeen joukkoliikkeeksi kehittymisen myötä kansan enemmistön poissulkeminen valtiollisesta päätöksenteosta muodostui yhä riskialttiimmaksi ja epärealistisemmaksi pyrkimykseksi. Myös kapitalististen tuotantosuhteiden uusintamisen ja kapitalistisen tuotantotavan kehityksen kannalta kansa eli tuotantovälineitä omistamattomat, palkkatyön varassa elävät "vaaralliset luokat" olikin välttämätöntä ottaa hallitusti mukaan poliittiseen päätöksentekoon - ennen kuin olisi liian myöhäistä (Wallerstein 1994, 6). Tässä 1800-luvun loppupuolelle ja 1900-luvun alkupuolelle ajoittuvassa kapitalismin voimakkaan laajenemisen ja syvenemisen vaiheessa eliittien perinteisesti kielteisesti ymmärtämä "demokratia" alkoi yllättäen saada aiempaa positiivisemmän tulkinnan osakseen myös heidän keskuudessaan.

Demokratian radikaali ja laaja-alainen yhteiskunnallinen tulkinta joutui samalla tekemään tilaa kapeammille "poliittisille" tulkinnoille. Enää demokratia ei tarkoittanut välitöntä ja kaikkialle yhteiskuntaan ulottuvaa, kansanjoukkojen aktiivisuudelle perustuvaa "sosiaalista" valtaa, vaan välittyntä, edustuksellisten periaatteiden määrittelemää "poliittista" valtaa. Sen periaatteeksi tuli 1900-luvulla yleinen ja yhtäläinen äänioikeus. Uudesta edustuk-

sellisesta tai "liberaalista" demokratiasta muodostuikin vanhan sosiaalisen demokratian vastavoima, kun poliittinen erotettiin sosiaalisesta ja taloudellisesta ja kaksi jälkimmäistä suljettiin demokraattisten vaatimusten ulkopuolelle (Wood 1994, 53-54; Wallerstein 1994, 6-7).²

Varsinkin toisen maailmansodan jälkeisissä kansallisvaltioissa edustuksellinen demokraattinen järjestelmä (liberaalidemokratia) osoittautui menestykseksi. Se oli työn ja pääoman välistä *historiallista kompromissia* realisoiva järjestelmä, jonka puitteissa työväenliikekin pystyi välittämään työväenluokkien intressejä valtiollisen päätöksenteon piiriin (esim. Kosonen 1989, 84-90).³ Toisaalta pääomaa lähellä olevat eliitit saattoivat luottaa siihen, ettei työväenliike tai ainakaan sen enemmistö kohdistanut demokraattisia vaatimuksiaan kapitalistisen yhteiskunnan ytimeen, eli tuotantovälineiden yksityisomistukseen ja lisäarvon anastukseen perustuviin tuotantosuhteisiin.

1900-luvun myötä kehittyvissä ja vaurastuvissa fordistisissa palkkatyöyhteiskunnissa poliittisen järjestelmän puitteissa tehdyt tulonjakoa ja työväestön hyvinvointia koskevat "hyvinvointivaltiolliset" ratkaisut varmistivat sen, että myös työväenluokan enemmistö katsoi saavansa poliittisesta vallasta ja kansakunnan varallisuudesta riittävän suuren ja - toivoa herättävästi - kasvavan osuuden suhtautuakseen lojaalisti kapitalistiseen yhteiskuntajärjestelmään. Toimivan palkkatyöyhteiskunnan ja "ihmiskasvoiseen" suuntaan kehittyvän "kansankapitalismin" oloissa edustuksellinen "joukkodemokratia" valtiollisine instituutioineen näyttäytyikin väestön enemmistön etujen ajamisen kannalta toimivana järjestel-

mänä (esim. Tosel 2008, 297; Kosonen 1989, erit. 75-81; Kosonen 1995, 11-13 ja 17).

Työn ja pääoman välinen historiallinen kompromissi alkoi purkautua, kun ensin 1970-luvun loppupuolen Britanniassa käynnistynyt ja sittemmin monissa muissakin maissa toteutunut uusliberalistinen oikeistolainen vallankumous ryhtyi purkamaan hyvinvointivaltiollisia järjestelyjä (Hall 1992, 36-39; ks. myös Kosonen 1989; Julkunen 2001; Suomen osalta Patomäki 2007.) Se ei kuitenkaan aiheuttanut väestön enemmistön voimakasta vastareaktiota, joka olisi tarjonnut muun muassa vasemmistopuolueille tilaisuuden oikeisto-invaansioon torjumiseen, eivätkä nämä toisaalta kyenneet organisoimaan väestöä vastarintaan. Päinvastoin, uudistuneet oikeistovoimat onnistuivat esittämään poliittiset vaatimuksensa ja yhteiskunnalliset ratkaisunsa "välttämättömyyksinä", joita "hyvinvointivaltion" kriisi edellytti ratkaisukseen (Hall 1992, 39-40).

Esimerkiksi thatcherismin menestys perustui sen kykyyn operoida tehokkaasti yhtä aikaa monella strategisesti tärkeällä rintamalla, kuten Stuart Hall on osoittanut. Thatcherilainen projekti saavutti hegemonisen aseman sekä "alhaalla" kansalaisyhteiskunnassa että "ylhäällä" valtiossa (Hall 1992, 41). Vaikka Margaret Thatcherin johtamien konservatiivien valtaannousu johti hyvinkin autoritaarisiin valtiojohtoisiin toimenpiteisiin, niin tällä projektilla oli myös populistinen, suostutteleva ulottuvuutensa. Myös monet perinteiset työväenpuolueen kannattajaryhmät vakuutuivat thatcherismin markkinoimista brittiyhteiskunnan välttämättömistä

uudistuksista ja toisaalta siitä, ettei työväenpuolueella ollut tarjota yhtä tehokkaita lääkkeitä kriisin voittamiseksi (Hall 1992, 36-38).

Thatcherismia ei tule kuitenkaan tulkita kapeasti konservatiivisen puolueen voittoisaksi poliittiseksi strategiaksi. Thatcherismin nousun ja menestyksen lähtökohta ei ollut konservatiivisessa puolueessa, vaan tämä puolue uudistettiin Thatcherin johdolla siten, että se voitiin valjastaa kriisiytyneen brittiyhteiskunnan uudelleen organisoimiseen - työn ja pääoman välisen kompromissin purkamiseen - tähtäävien yhteiskunnallisten pyrkimysten palvelukseen. Britannian ja muiden maiden oikeistovoimien menestys ilmaiseekin sitä vasemmistopuolueissa sivuutettua tosiasiaa, että yhteiskunnallisen muutoksen lähtökohdat ja perimmäiset päämäärät eivät ole poliittisen järjestelmän sisällä, vaan syvällä yhteiskunnallisissa rakenteissa ja historiallisesti muodostuneissa yhteiskunnallisissa voimasuhteissa. Koko vallitsevan yhteiskunnallisen rakenteen kriisiytyminen ja myös kriisiyttäminen avaavat siten tilaisuuden myös poliittisten voimasuhteiden muutokselle (Hall 1992, 45).

Tällaista "asioiden järjestystä" osoittaa myös suomalaisen yhteiskunnan kehitys: lamasta käynnistyneissä hyvinvointivaltion leikkaus- ja purkutoimissa, uusliberalististen "markkinaperusteisten" kilpailun ja kilpailuttamisen käytäntöjen sisäänajossa julkiselle sektorille ja pääomien valtaa vahvistaneissa järjestelyissä, kuten markkinaehtoisuuden korostamisessa, tulonjakosuhteiden kääntämisessä pääomatulojen hyväksi sekä julkisen sektorin

laajentamisen pysäyttämässä (ks. näistä Julkunen 2001, erit. 63). Näissä ei ole ollut kysymys vain poliittisen oikeiston hankkeesta, vaikka kokoomuksella onkin ollut yhä keskeisempi rooli muutosten poliittisessa markkinoinnissa ja tarvittavien valtiollisten toimenpiteiden johtamisessa. Tästä huolimatta itse yhteiskunnallisen käänteen lähtökohtana ja edellytyksenä oli 1990-luvun alun yhteiskunnallinen kriisi ja samaan ajanjaksoon sijoittunut kansainvälisten ja globaalien voimasuhteiden muutos (ks. esim. Kiander 2001; Julkunen 2001, erit. 57-80; Patomäki 2007, 55-97).

Kansallisten, kansainvälisten ja globaalien voimasuhteiden muutoksen laajuudesta ja perinpohjaisuudesta kertoo se, että hyvinvointivaltiota purkavien ja uusliberalistisia uudistuksia ajavien poliittisten ratkaisujen tekeminen ei Suomessa tai muissa kriisiytyneissä ja myös tarkoituksella kriisiytetyissä (mm. yksityistäminen ja julkisten palveluiden resurssien jyrkät leikkaukset) hyvinvointivaltioissa ole välttämättä edes edellyttänyt oikeistolaista hallitusta. Myös sosiaali-demokraattien johtamissa hallituksissa sisäistettiin "totuus", jonka mukaan koittanut uusi aika pakotti turvautumaan niihin yksiiin ja samoihin periaatteisiin, joita oikeistohallituksetkin noudattivat omilla toimissaan.

Sosiaalidemokraattien johtamat hallitukset ovatkin kahdella viime vuosikymmenellä onnistuneet toimimaan yllättävän uusliberalistisesti, vaikka vasemmistopuolueet ovat varsinkin vaalien alla kaupitelleet tavoitteitaan kovan oikeistolaisen politiikan "ihmiskasvoisena" vaihtoehtona. Esimerkeistä käyvät niin blairilaisen työväenpuolueen valtakausi Britanniassa,

Uudessa Seelannissa sosiaalidemokraattien johdolla toteutettu hyvinvointivaltion alasajo kuin myös Paavo Lipposen "sateenkaarihallitusten" toimet Suomessa, SPD:n harjoittama politiikka Saksassa tai Italian vasemmisto-keskustalaisten "oliivihallitusten" (epäonnistuneet) toimet. Myös kapitalismikriittiset puolueet ovat epäonnistuneet hallituspolitiikassaan - kuten esimerkiksi Saksan Die Linke Mecklenburgin osavaltiohallituksessa - kun nekin ovat joutuneet merkittävästi joustamaan periaatteistaan poliittisia ratkaisuja tehdessään (ks. esim. Hildebrandt 2008).

Tämä kaikki kertoo siitä, ettei ratkaisevasti nykyisestä eroavan vaihtoehdoisen politiikan toteuttaminen voi onnistua pelkästään hallitusvaltaan nousun kautta, eli vain edustuksellisen demokratian poliittisten instituutioiden puitteissa.

Hallitusvaltaa käyttävien vasemmistopuolueiden toimet ovat ymmärrettävästi herättäneet hämmennystä, vieneet niiltä uskottavuutta ja synnyttäneet jopa paradoksaalisen vaikutelman. Paradoksi on näennäinen. Se selittyy juuri sillä, että pelkästään poliittisen järjestelmän puitteissa toteutuvan vaali- ja valtiokeskeisen politiikan *pelivara* suhteessa vallitsevan kapitalistisen järjestelmän vaikutusvoimaisiin realiteetteihin on kapea. Oikeiston kannalta tämä ei ole ongelma, sillä onhan sen nimenomaisena intressinä ja tavoitteena ollut hyvinvointivaltion korvaaminen kapitalistisen kilpailun periaatteita noudattavalla ja pääoman vaatimuksiin sopeutuvalla "hyvinvointiyhteiskunnalla".

Vaikutusvoimaisen ja uskottavan poliittisen vaihtoehdon syntyminen edellyttäisikin hallitusvallan lisäksi kapitalistisen yhteiskunnan vallitsevia käytäntöjä vastaan kohdistuvan yhteiskunnallisen muutosvoiman kehittymistä. Kaikesta merkittävydestään huolimatta puoluepoliittisten voimasuhteiden muutos on sittenkin vain toisen luokan asia suhteessa yhteiskunnallisissa voimasuhteissa *kauttaaltaan* toteutettavaan muutokseen. Mikäli "hyvinvointivaltion" purkamista vastustavat hajanaiset voimat eivät kykene organisoitumaan kansallisesti ja kansainvälisesti vaikuttavaksi *vastahegemoniseksi liittoutumaksi*, tuskin vasemmistojohdoiset hallitukset tulevat jatkossakaan toimimaan olennaisesti toisin kuin oikeistohallitukset. Poliittiseen muutokseen tähtäävien pyrkimysten tulisikin kohdistua *kansalaisyhteiskuntaan*, eli tavallisten ihmisten jokapäiväisen elämän ja hyvinvoinnin käytäntöihin. Tämä puolestaan edellyttää eräänlaista paluuta työn ja pääoman välisen kompromissin tieltä aikoinaan väistyneeseen *sosiaaliseen* näkemykseen politiikasta ja demokratiasta.

Kansalaisyhteiskunta

Useiden puolueiden poliittisissa ohjelmissa kansalaisyhteiskunta on kyllä esillä, jopa suitsutuksen kohteena, mutta samalla se ymmärretään ohuesti jonkinlaiseksi edustuksellisen puoluedemokratian "osallistumispohjan" laajennukseksi tai epämääräisesti puolueen "kansalaisliikkeeksi" muodostumisen areenaksi.⁴ Puolueohjelmissa ei juuri esiinny ymmärrystä siitä,

että nimenomaan kansalaisyhteiskunta on myös yhteiskunnallisten ristiriitojen ja hegemonisten kamppailujen keskeinen areena. Näiden, myös yhteiskunnan taloudellisia suhteita koskevien kamppailujen myötä tulee kuitenkin ratkeamaan myös se, minkälaisen yhteiskunnallisten voimien johdolla väestön hyvinvoinnin kannalta keskeiset järjestelyt tullaan tulevien vuosien ja vuosikymmenten kuluessa toteuttamaan. Mikäli "hyvinvointivaltiota" puolustavat puolueet eivät silloinkaan oivalla kansalaisyhteiskunnallisen politiikan ja sosiaalisen demokratian todellista merkitystä ja painoarvoa, ne tulevat yllätetyiksi housut kintuissa pahimmalla mahdollisella hetkellä, eli silloin, kun olemassa olevan kapitalistisen järjestelmän kriisit eivät enää hoidu massiivisilla julkisen vallan tukitoimilla, vaan kriisit vaativat ratkaisukseen yhteiskunnallisten ja kansainvälisten voima- ja valtasuhteiden perinpohjaista muuttamista.

Hegemonia ja vastahegemonia

Thatcherismin opetukset

Edellä esillä olleessa Stuart Hallin gramscilaisessa analyysissä oli kohteena tavallisten brittien arkiajatteluun populistisesti vetoava mutta poliittis-yhteiskunnallisilta lähtökohdiltaan ja seurauksiltaan autoritaarinen (kuria ja järjestystä korostava) thatcherilainen projekti. Gramscin omin termein ilmaistuna sen johdolla suoritettua brittiyhteiskunnan muutosta voi luonnehtia *passiiviseksi vallankumoukseksi* (esim. Gramsci 1982, 102-109; ks. myös Baier ym. 2008, 5-12). Kysymys todella oli vallankumouksesta, sillä projektin myötä

brittiyhteiskunta siirrettiin uuteen aikaan, josta ei enää ollut paluuta sitä edeltäneeseen hyvinvointivaltion kultakauteen. Tämän tosiasian vahvistaa blairismin historia. Tony Blairin hallitusten johdolla brittiyhteiskuntaan rakennettiin "terrorismin vastaisen sodan" oikeutuksella uusia autoritaarisia käytäntöjä ja maa osallistui oikeistajohtoisen Yhdysvaltain hallituksen kaikkein lojaaleimpana liittolaisena kansainvälisten voimasuhteiden militaaris-poliittiseen organisointityöhön kansainvälisissä kriiseissä ja konflikteissa, kuten Afganistanin ja Irakin sodissa 2000-luvun alkuvuosina. Passiivinen tämä thatcherismin aloittama ja blairismin "uusliberalistis-sosiaalidemokraattisessa" muodossa jatkama vallankumous oli siksi, ettei se populistisista piirteistään huolimatta perustunut väestön enemmistön aktiivisuuteen tai aktivoitumiseen. (Blairiläisestä uusliberalismille alistetusta "sosiaalidemokratiasta" ks. Hall 2003, 19.)

Autoritaarinen populismi merkitsi sitä, että thatcherilainen projekti vaikutti samanaikaisesti sekä "ylhäällä" (valtiossa) että "alhaalta päin" (ihmisten keskuudessa)". Valtiovallan saavuttaminen mahdollisti sen, että julkista valtaa voitiin nyt käyttää "projektin suunnitteluun, nopeuttamiseen, edistämiseen ja markkinoimiseen sekä rangaistusten toimeenpanemiseen" (Hall 1992, 41). Vaalivoiton vuonna 1979 tuonut populismi puolestaan perustui thatcherismin kykyyn koskettaa tavallisten ihmisten pelkoja ja ahdistuksia:

Thatcherismi onnistuu hankkimaan tavallisten ihmisten kannatuksen toimilleen, mikä ei kuitenkaan johtunut ihmisten sinisilmäisyydestä,

typeryydestä tai väärästä tietoisuudesta. Sillä tosiasiallisesti luokka-asema tai "tuotantotapa" ei ole poliittisten uskomusten tae, ja juuri siksi oikeiston on mahdollista toteuttaa politiikkaa, joka vetoaa Gramscin välttämättä ristiriitaisena ja epäyhtenäisenä pitämään arkiajatteluun. Tällainen politiikka saa vastakaikua ihmisten arkisista pyrkimyksistä ja se voi tietyissä oloissa vetää heidät alistettuina subjekteina mukaan sellaiseen historialliseen projektiin, joka "hegemonisoi" sen, mitä me olemme virheellisesti nimittäneet "välttämättömäksi luokkaintressiksi". (Hall 1992, 32.)

Gramsci olikin yksi ensimmäisistä nykyajan marxisteista, joka ymmärsi, ettei valmiita intressejä ole olemassa, vaan ne täytyy tuottaa poliittisesti ja ideologisesti.

Vastahegemonisen projektin haasteet

Thatcheriläistä hegemonista projektia koskevan Hallin analyysin motiivina ei ollut puhtaan "akateeminen" kiinnostus asiaan vaan pyrkimys hahmotella thatcherismin tarjoamien opetusten pohjalta vasemmistolaisen *vastahegemonisen projektin* ehtoja ja edellytyksiä. Hallin mukaan brittioikeisto oli valitettavasti oikeassa siinä, ettei paluu takaisin hyvinvointivaltion keynesiläiseen kulta-aikaan ollut mahdollinen. Siihen ei ollut materiaalisia edellytyksiä, eivätkä "tavalliset britit tule antamaan sille ääniään, koska he tuntevat luissaan ja ytimissään, että maailma on muuttunut" (Hall 1992, 45). Poliittisesti kysymys ei voinut kuulua "Miten

voimme palata takaisin?", vaan "Millaista tietä pitkin voimme kulkea eteenpäin?" (Hall 1992, 45). Hall kuitenkin epäili, että hallitusvallan saavuttamiseen ja vaalipolitiikkaan keskittyneellä brittivasemmistolla olisi ollut halua ja kykyä oivaltaa tämän *historiallisen* kysymyksen todellista merkitystä.

Hallin mukaan vastahegemonisen projektin edellytyksenä on, että vasemmisto tähtäisi poliittisessa strategiassaan "historiallisen blokin" muodostamiseen. Historiallisen blokin käsitteeseen, jota Gramsci kehitteli *Vankilavihkoissaan* (1929–35), sisältyy "näkemys siitä, miten yhteiskunnalliset voimat ja liikkeet voitaisiin artikuloida⁵ kaikessa moneudessaan joukoksi strategisia liittoutumia. Uuden kulttuurisen järjestyksen luomisen edellytyksenä ei ole jo ennalta muodostunut kollektiivinen tahto. Sen sijaan on pyrittävä synnyttämään kokonaan uusi kollektiivinen tahto ja saatettava voimaan aivan uusi historiallinen projekti" (Hall 1992, 43; ks. myös Koivisto 2008, 41).

Jos thatcherismissa tavallisten kansalaisten rooliksi jäi passiivisen ja alistetun subjektin positio, niin vastahegemonisen projektin tulisi sitä vastoin suuntautua alistuksen mekanismien purkamiseen ja demokraattisen elämän syvenemiseen: "Jos yleinen osallistuminen kansalliseen elämään ei syvene, niin tavalliset ihmiset eivät opi hoitamaan asioitaan. Meidän täytyy oppia uudelleen, että politiikassa on kysymys tavallisten ihmisten osallistumiskyvyn kohottamisesta." (Hall 1992, 44.)

Onko tällainen "gramscilais-hallilainen" radikaalin demokraattisen politiikan ja yhteiskunnallisen liikkeen tavoittelu pelkkää poliittista idealismia tai peräti utopiaa? Ehkä se

sellaista onkin, ja varmasti onkin, ainakin niin kauan kuin ihmisten enemmistö joutuu elämään jokapäiväistä elämäänsä sellaisissa kansalaisyhteiskunnallisissa käytännöissä, joiden suhteen heidän neuvottelu- ja toimivaltansa on perin rajallinen, mutta joissa selviytyäkseen heidän on kyettävä käymään yksinäistä olemassaolon taisteluaan kaltaisiaan vastaan. Uusliberalistisen individualistisen ideologian "jokainen on oman onnensa seppä" (ja vain oman onnensa seppä) mukaiseen arki ajatteluun sisältyykin alistuneisuutta uusintava oletus siitä, että yksilön tulee osoittaa aktiivisuuttaan rajatusti yksilötoimijana (työntekijänä, kuluttajana, perheenjäsenenä jne.) ja toisaalta kuuliaisena "tiimin jäsenenä" tai "kansainvälisen kilpailukyvyyn" välikappaleena, mutta hän ei voi mitenkään asettaa kyseenalaiseksi näiden häneen kohdistuvien vaatimusten yhteiskunnallisia lähtökohtia.⁶

Alistetun ja alistuneen toimijan rooliin sovittautumisen ei kuitenkaan tarvitse perustua aktiivisesti ilmaistuun suostuntaan. Riittää, kun useimmat ihmiset hyväksyvät aluksi ehkä jopa sietämättömiltä tai vastenmielisiltä tuntuvat ajattelu- ja toimintatavat, koska niin on syytä menetellä oman hyvinvointinsa nimissä. Vastarintaan sisältyy riskejä, eikä ole realistista ajatella, että "globalisaation" oloissa ja kovan keskinäisen kilpailun vallitessa asiat voisivat vastustamalla ainakaan paremmiksi muuttua. Yksilöltä samanaikaisesti aktiivista kaikkensa antamista ja passiivista alistumista (vrt. "muutosvastarinta") edellyttävien individualisoivien ja kollektiivisen vastarinnan organisoimista vaikeuttavien ajattelu- ja toimintatapojen vaikutusvaltaisuus perustuukin

siihen, että ne ymmärretään välttämättömyydeksi, elämän pakottaviksi mutta lähtökohdiltaan yksilöiden vaikutusvallan lottumattomissa oleviksi mahdeiksi.

Vaikka uusliberalismi erityisenä taloudellisena oppina ja maksiimina onkin viime vuosien finanssi-, rahoitus- ja pankkikriisien myötä menettänyt rajusti suosiotaan, niin kansalaisyhteiskunnan instituutioissa ja käytännöissä vaikuttavana, arkiajattelua ja -elämää muokkaavana ideologisena yhteiskunnallistavana voimana se ei suinkaan ole tiensä päässä. Ihmisten elämää individualisoivat ja "markkinavoimien" vaatimuksille alistavat uusliberalistiset käytännöt ovat edelleenkin mitä vaikuttavinta jokapäiväistä todellisuutta ja niiden ekspansio yhä uusille elämänalueille ei ole pysähtynyt. Tästä käyvät viimeaikaisina suomalaisina esimerkkeinä perusteiltaan uusliberalistinen yliopistolain uudistus tai kuntauudistuksiin liittyvät kunnallisten palveluiden yksityistämisen- ja kilpailuttamiskäytännöt.

Kapitalismin kriisit voivat hyvinkin johtaa yhä vakavampiin, valtiosta toiseen leviäviin yhteiskunnallisiin legitimiteetti-kriiseihin, joiden myötä tullaan myös käymään hegemoniset kamppailut yhteiskunnallisesta johtajuudesta. Jos nykyinen kapitalismin kriisivaihe vielä ratkeaisikin valtioiden johtamin elvytys- ja tukitoimin, niin ennemmin tai myöhemmin ensisijaisesti pääomien hallitsema yhteiskunnallis-poliittinen ja kansainvälinen järjestelmä on uudessa, aiempaa ehkä vielä syvemmässä kriisissä. Juuri kriisit ovat käännekohtia, historiallisia tilanteita, joissa tapahtuvat myös yhteiskunnallis-poliittisesta johtajuudesta käydyt kamppailut.

Jos kapitalististen yhteiskuntien kehitys kriisien myötä käy taantuvaksi yhä useamman ihmisen, ihmisryhmän ja yhteiskunnan kohdalla ja yhä useammalla elämänalueella, niin tämä tulee vääjäämättä asettamaan vallitsevat hegemoniset mahdit kyseenalaisiksi ja myös avaa tilaisuuden vastahegemonisten projektien organisoitumiselle. Sellaisen tulisi pystyä tarjoamaan todellinen vaihtoehto auktoriteetti-kriisiin ajautuneelle olemassa olevalle järjestelmälle, joka ei enää pysty suoriutumaan kunnialla tehtävistään ja joka joutuu vallankäytössään yhä enemmän turvautumaan pakottamiseen ja painostamiseen. Kun kovat otteet kohdistuvat yhä enemmän myös "kunnan kansalaisiin", ei voimatoimia enää voi oikeuttaa terrorismin vastaisella sodalla tai tavallisten ihmisten turvallisuuden tai hyvinvoinnin vaatimuksilla. Ratkaisevaa tässä on se, kokeeko väestön enemmistö (ainakin riittävän monessa valtiossa) yhteiskunnallis-kansainväliset voima- ja kontrollitoimet välttämättömyyksiksi, joita sen turvallisuuden ja hyvinvoinnin vuoksi on pakko tehdä vai vihamielisiksi toimenpiteiksi sitä vastaan.

Jotta vastahegemonisesta projektista voisi muodostua kriisin hetkellä vaikutusvaltainen voima, yhä laajempien väestöryhmien onkin koettava vastahegemoniset pyrkimykset oman hyvinvointinsa ja turvallisuutensa kannalta paremmaksi ja lupaavammaksi vaihtoehdoksi kuin vallitsevan järjestelmän toimet ja toimintaperiaatteet. Olemassa olevan järjestelmän kriisiytymisen myötä vaihtoehtoisille taloudellis-yhteiskunnallisille näkemyksille voi avautua mahdollisuus muodostua uusiksi vaikuttaviksi totuuksiksi, jotka vetoavat ja

vaikuttavat myös tavallisten ihmisten arki ajatteluun (ks. Tosel 2008, 294). Tuskinpa edes sellaiset vallitsevat totuudet kuin tuotantovälineiden yksityisomistus tai työn ja pääoman vastakohtaisuus ovat kaikessa vaikuttavuudessaan ikuisia. Kuten jo John Stuart Mill esitti, oman edun tavoitteluun ja pääomien yksityisomistukseen perustuva kapitalistinen tuotantotapa on ominainen ihmiskunnalle sen vielä ollessa alhaisella intellektuaalisella ja moraalisella sivistystasolla. Millin mukaan kilpailukapitalismia moraalisesti huomattavasti vaativamman, altruistisen kommunistisen tuotantotavan kehittyminen edellyttikin ihmiskunnalta huomattavaa intellektuaalis-moraalista edistymistä: "Varmaa on vain se, että menestyäkseen kommunismi vaatii kaikilta yhteiskunnan jäseniltä korkeaa sekä moraalista että intellektuaalista sivistystä." (Mill 1989, 271.)

Kriisien myötä uutta uskottavuutta voivat saada myös sellaiset näkemykset inhimillisen hyvinvoinnin ehdoista ja edellytyksistä, jotka kurottavat nykymuotoisen kapitalismin tuolle puolelle, mutta jotka on ollut aikaisemmin helppoa ja tarkoituksenmukaista leimata pelkäsi idealistiseksi haihatteluksi. Mistään huutoäänestyksestä tai tieteellisesti suoritetusta paremmuusvertailusta "vaikuttavien totuuksien" vaihtumisessa ja arki ajattelussa tapahtuvissa muutoksissa ei kuitenkaan ole kysymys, vaan siitä, että itse todellisuuden muuttuessa muuttuvat myös ne "realistiset" periaatteet, joiden mukaan inhimillistä hyvinvointia arvioidaan ja sitä koskevia ratkaisuja hahmotetaan. Selvää on, että esimerkiksi toisen maailmansodan jälkeisissä hyvinvointivaltioissa vaikutusvaltaiset näkemykset väestön laaja-alaisesta hyvin-

voinnista olisivat vaikuttaneet vielä edellisellä vuosisadalla täysin utopistisilta kuvitelmilta. Se, mikä joissakin historiallisissa olosuhteissa on "realismia" tai "idealismia", ei sitä välttämättä toisessa ajassa ole. Kysymys on siitä, että realistisen tai epärealistisen ajattelun ja toiminnan ehdot määrittyvät osana koko aikakauden yleistä kehitystä.⁷ Tämä pätee myös demokratian muotoihin ja tulkintoihin.

Toimiakseen ja ollakseen uskottava vastahegemonisen projektin tulisi pyrkiä purkamaan yksilökohtaista alistumista ja poliittista passiivisuutta ruokkivia vallitsevia käytäntöjä sekä pyrkiä radikaaleihin demokraattisiin tavoitteisiin. Tavallisten ihmisten tulisi rohkaistua ja rohkaista toinen toisiaan huomaamaan se, että heillä voi olla aitoja mahdollisuuksia vaikuttaa elämänsä ja hyvinvointinsa kannalta keskeisiin ratkaisuihin, ja myös arkisten kokemusten kautta vakuuttua tästä.

Seuraavaksi hahmottelen lyhyesti sitä, miten tällainen "aktiivinen vallankumous" voisi kehittyä erilaisia ihmisiä, ihmisryhmiä ja kansakuntia yhdistäväksi radikaaliksi "sosiaali-demokraattiseksi" (eli "sosiaalisen demokratian") liikkeeksi.

Kohti sosiaalista demokratiaa

Kuten sanottu, nykyisen ohuen, poliittisen demokratian keskeinen lähtökohta on 1800-luvun loppupuolelta alkaen kehittynyt yhteiskunnallinen rooli- tai työnjako, jossa politiikka määrittyi erilliseksi sektorikseen, poliittiseksi järjestelmäksi. Edustuksellisen demokratian ja kansan-

suvereniteetin periaatteista huolimatta poliittinen vallankäyttö on kasvavan valtiollistumisen ja valtiollisen keskittymisen (etatismen) myötä yhä enemmän keskittynyt ammattipoliitikoista ja virkamies-asiantuntijoista muodostuvalle eliitille ja sitä lähellä oleville hyvin resursoituille painostusryhmille ja lobbausorganisaatioille. Poliittinen järjestelmä on yhä enemmän muodostunut "autoreferentiaaliseksi" järjestelmäksi, jonka "edustuksellisuus ei ole kansanedustajuutta" (Tosel 2008, 301).

Tätä kehitystä on edistänyt myös kansallisen päätöksenteon osittainen alistaminen Euroopan unionin vielä kansallisiakin poliittisia instituutioita ohuemmin demokraattisille ja kansalaisista etäämmällä toimiville instituutioille. Toisaalta etatistis-elitistisen politiikan pelivara suhteessa globaalisti vaikuttavan kapitalistisen talouden "realiteetteihin" on supistunut, kun päätöksentekoa hallitsevana imperatiivina on ollut sopeutuminen perusteiltaan epädemokraattisen kapitalistisen markkinatalouden eli pääoman vaatimuksiin.

Ellen Meiksins Wood on kuitenkin esittänyt, että "valtio on yhä välttämätön kasautumisehtojen tuottaja paitsi paikallisille yritysille myös globaalille pääomalle". Hänen mukaansa "mikään muu instituutio tai ylikansallinen toimija ei myöskään ole edes alkanut korvata kansallisvaltiota yhteiskunnallisen järjestyksen, omistussuhteiden, vakauden ja ennustettavuuden sekä muiden pääoman arkisen elämän kannalta välttämättömien asioiden hallinnollisena ja voimaa käyttävänä takaajana". (Wood 2005, 167, ks. myös 18, 26, 33-34, 38 ja 181.) Näin ollen kysymys ei olekaan valtioiden ja poliittisen

päätöksentekojärjestelmän merkityksen kiistämisestä, vaan siitä, että kansalaisyhteiskunnissa realisoituvien demokraattisten liikkeiden myötä valtiovaltaa on mahdollista käyttää vallitsevan kapitalistisen järjestelmän uusintamisen sijasta sen purkamiseen. Juuri silloin kun kansalaisyhteiskunnissa alkaa muodostua voimakkaita vastahegemonisia projekteja, on myös mahdollista raivata tilaa globaalisti operoivan, mutta kansallisvaltioista ja valtiomahdeista riippuvaisen pääoman nykyistä demokraattisemmalle hallinnalle. Woodin näkemystä soveltaen voi todeta, että myös globaalin pääoman hallitsemisen kannalta valtiollisten järjestelmien demokratisoiminen on ensiarvoisen tärkeä tavoite.

Sosiaalisen demokratiakäsityksen näkökulmasta olennaista onkin juuri se, missä määrin tavalliset kansalaiset voivat aktiivisesti ja yhdenvertaisesti osallistua aineellista ja aineetonta hyvinvointiaan ja sen "hyvinvointivaltiollista" organisoimista koskevien ratkaisujen tekemiseen. Tällöin tavallisten kansalaisten poliittinen aktiivisuus ei voi rajoittua vain vaaleihin - tai niihin osallistumisen aste olla ainoa edustuksellisen demokratian toimivuuden kriteeri - vaan sen tulee ulottua myös yhteiskunnan kulttuurisille, sosiaalisille ja taloudellisille alueille.

"Tavallinen kansalainen" ei kuitenkaan viittaa johonkin mystiseen, erityisistä määreistä riisuttuun ja kaikista valtaresursseista osattomaan "perusihmiseen", vaan niihin enemmän tai vähemmän valtaresursseja ja sosiaalista pääomaa omaaviin yksilöihin ja väestöryhmiin, jotka solidarisoituvat ja liittoutuvat keskenään muodostamansa

kansallisen ja kansainvälisen vastahegemonisen historiallisen liittouman puitteissa (historiallisesta liittoutumasta, joka "saattaa ihmiset yhteen", ks. Koivisto 2008, 41-42). Sellaisen kehittymisen kannalta on olennaista, että vastahegemoniset ajattelu- ja toimintatavat valtaavat alaa ja saavat vastakaikua ja liittolaisia useilla kansalaisyhteiskunnan keskeisillä osa-alueilla, kuten mediassa ja muilla julkisuuden ja kulttuuristen merkitysten tuottamisen alueilla, koulutuksen, kasvatuksen ja sivistyksen käytännöissä, kansalais- ja poliittisissa järjestöissä (puolueet mukaan lukien), tiede- ja tutkimusorganisaatioissa, kansainväliseen toimintaan suuntautuneissa järjestöissä, ammattiyhdistystoiminnassa, työ- ja elinkeinoelämän piirissä sekä julkisen sektorin organisaatioiden ja viranomais-asiantuntijoiden keskuudessa.

Gramscin termein ilmaistuna tällaisessa vastahegemonisten ajattelu- ja toimintatapojen kehittymisessä on kysymys "intellektuaalisesta ja moraalista reformista", kriittisen ja itsekriittisen ymmärryksen kehittymisestä, minkä myötä realisoituu se, että jokainen ihminen on "intellektuelli" tai "filosofi", vaikka kaikilla ei tietenkään ole intellektuellin tai filosofin ammatillisia tehtäviä yhteiskunnassa (esim. Gramsci 1979, 34-38). Intellektuellin tai filosofin roolin omaksuessaan ihmiset eivät enää tyydy toimimaan vain ammatti- tai muun erityisroolinsa tai -asemansa oletettujen vaatimusten mukaan, vaan sellaiset voittaen tai ylittäen osallistuvat yhteisen *poliittisen tahdon* muodostamiseen.

Immanuel Kantin klassista julkisen järjen käytön määritelmää soveltaen voi todeta, että yhteiskunnallisen

työnjaon mukainen rooliin sidottu yksityinen järjenkäyttö saa rinnalleen ja haastajakseen yhteisistä poliittis-yhteiskunnallista pyrkimyksistä lähtökohtansa hakevan järjen julkisen käytön. Kuten Kant esitti, esimerkiksi papin on seurakuntansa edessä saarnattava kirkkonsa tunnustuksen mukaan, mutta julkisen järjen käyttäjänä, "oppineena", "hänellä on täysi vapaus, jopa suorastaan velvollisuus, kertoa yleisölle kaikki huolellisesti koetellut ja hyvänsuovat ajatuksensa tämän tunnustuksen puutteellisuudesta ja tehdä ehdotuksia, jotka johtaisivat parempaan suuntaan uskontokunnassa ja kirkkolaitoksessa". Tällöin pappi ei suuntaa sanojaan vain seurakunnalleen, eikä alistu kirkollisen käskyvallan järjestelmään, vaan puhuu "omassa persoonassaan maailmalle". (Kant 1995, 80.) Toisin sanoen pappi tai jonkin muun viran tai toimen harjoittaja ei tyydy vain täyttämään työtehtäviensä "epäpoliittisia" velvollisuuksia, vaan toimii poliittisesti vaikuttavana intellektuellina. Hän ei enää käytä järkeään ammatillisen roolinsa rajoittamana, vaan osallistuu poliittisesti aktiivisena kansalaisena julkiseen keskusteluun. Tällöin hänen on mahdollista myös arvostella sen valtajärjestelmän epäkohtia, jonka ehdoilla hän työtehtävissään toimii.

Toisenlaisesta esimerkistä käy ammattitutkija. Hänen tapauksessaan julkisessa järjenkäytössä voi olla kysymys siitä, että hän ei enää mukaudu hänelle osoitettuun "epäpoliittisen" erikoisasiantuntijan rooliin, vaan pyrkii tutkimustensa ja muun intellektuaalisen toimintansa kautta edistämään yhteiskunnalliseen muutokseen tähtäävän liikkeen pyrkimyksiä.

Tämän ei tarvitse johtaa tutkimustyön tieteellisyyden vaatimuksista tinkimiseen. Kysymys on "emansipatorisen tiedonintressin" omaksumisesta tutkimustyötä orientoivaksi intressiksi ja position vaihdoksesta yhteiskunnallisessa todellisuudessa.

Emansipatorisen ja samalla myös laaja-alaiseen intellektuaaliseen toimintaan tähtäävän intressin omaksunut tutkija ei vain nöyränä odota ja toivo, että hänen tutkimustyöllään olisi "politiikkavaikutuksia". Sen sijaan hän yhdessä muiden yhteiskuntakritiikkiä harjoittavien kollegoidensa kanssa pyrkii aktiivisesti suuntaamaan yhteiskunnallista kehitystä. Tutkijan pyrkimyksiä ei silloin hallitse individualisoivan akateemisen käytännön määrittämä pyrkimys menestyä kollegansa päihittäen kilpailussa viroista ja asemista, vaan hänen tavoitteenaan on artikuloida oma tutkimustyö osaksi vastahegemonista julkisuutta. Tällöin tieteellisen julkaisemisen yksinomaisena kohteena ei enää ole vain jokin tiedeyhteisön erityisyleisö, vaan tutkija pyrkii aktiivisesti osallistumaan laajempaan julkiseen keskusteluun, jonka päämääränä on tarjota kriittisiä intellektuaalisia aineksia myös tiedeyhteisöjen ulkopuolisille "tavallisille kansalaisille".

Yliopistollisen tutkimuksen yhteiskunnallinen radikalisoituminen merkitsee vääjäämättä myös itse yli-opistoon ja korkeakoulujärjestelmään kohdistettua kritiikkiä. Senkin vaikuttavuuden edellytyksenä on, että tutkijat ja muut yliopistoon palkkatyösuhteessa olevat ryhmät pystyvät artikuloimaan näkemyksiään yhdessä vastahegemoniseen projektiin

osallistuvien muiden akateemisten toimijoiden, kuten radikalisoituvan opiskelijaliikkeen kanssa. Kummankin tulisi puolestaan liittoutua muiden muutokseen pyrkivien yhteiskunnallisten toimijoiden kanssa, jotta vastahegemonisesta projektista muodostuisi mahdollisimman laajasti yhteiskunnassa artikuloituva muutosvoima.

Vallitsevien valtasuhteiden kyseenalaistamisen kannalta keskeinen potentiaalinen toimija on myös ammattiyhdistysliike. Sosiaalisen demokratian näkökulmasta katsottuna ammattiyhdistysliike ei ole vain työmarkkinoiden sopimusosapuoli tai eri ammattiryhmien ekonomiskorporatiivisten erityisintressien valvojia, vaan työ- ja elinkeinoelämässä poliittista vastarintaa organisoiva voima. Ammattiyhdistystoiminnan politisoitumisen myötä esille on mahdollista nostaa myös taloudellista ja työpaikkademokratiaa koskevat kysymykset (työn ja pääoman väliset suhteet), kuten myös se vallitseva työnjako, jossa "poliittisen" toiminnan katsotaan olevan vain puolueiden asia. Ammattiyhdistysliikkeen poliittinen radikalisoituminen voikin vastahegemonisen projektin yhteydessä johtaa sosiaalitaloudellisen demokratian vaatimusten voimistumiseen julkisuudessa sekä työpaikkatasolla realisoituviiin "operaistisiin" kamppailuihin vallitsevien tuotantosuhdeiden muuttamiseksi.⁸

Vastahegemonisten pyrkimysten kehittyessä ja vallatessa alaa yhteiskunnissa parantuvat myös ihmisten ja ihmisryhmien edellytykset käydä kiistoja niitä vastaan, jotka esimerkiksi etuoikeutettuja eliittiasemiaan puolustaakseen pysyvät lojaaleina kriisiytynttä valtajärjestelmää uusintamaan pyrkiville valta- ja käskysuhteille. Mitä enemmän vastarinta

muodostuu myös kansakuntien rajat ylittäväksi vasta-hegemoniseksi liikkeeksi, sitä matalammaksi siihen osallistumisen kynnyks laskee. Suomalaisen yhteiskunnankin historia osoittaa, että merkittävät "kansalliset" muutokset ja muutospyrkimykset ovat lähestulkoon aina olleet yhteydessä valtiosta toiseen vaikuttaneisiin muutoksiin ja muutosliikkeisiin.

Erilaiset yhdessä

Stuart Hallin gramscilaisen näkemyksen mukaan vasta-hegemoninen projekti ei voi perustua utopiaan homogeenisesta joukkoliikkeestä ja tulevasta yhteiskunnasta tai ajatukseen yhtenäisestä, erot häivyttävästä identiteetistä (Hall 1992, 42; ks. myös Hall 1999, erit. 247-271). Gramscilaisen hegemoniakonseption ansio onkin juuri siinä, että se avaa näkymiä dynaamiseen "intellektuaaliseen ja moraaliseen reformiin", jonka puitteissa käy mahdolliseksi *artikuloida* (lausua julki, niveltää, järjestää, organisoida) monenlaisten yhteiskunnallisten ryhmittymien tavoitteita ja pyrkimyksiä vallitsevien voimasuhteiden muuttamiseksi ja kriisiytyneen todellisuuden ongelmien ratkaisemiseksi (Hall 1992, 37; ks. myös Lahtinen 1992). Yhteiskunnallisten ja yhteiskuntien välisten rajojen ylittämisen pyrkimys ei voi eikä sen tule tähdätä eri ihmisryhmien välisten erojen kiistämiseen - tämä johtaisi antidemokraattisiin totalitaristisiin pyrkimyksiin - vaan ihmisiä ja ihmisryhmiä erottavien rajojen ylittämiseen eli solidarisoitumiseen ja yhteistoimintaan muun

muassa sukupolvien, sukupuolten, varallisuusryhmien, yhteiskuntaluokkien, ammatillisten, uskonnollisten ja etnisten ryhmien, aatteellis-poliittisten suuntausten ja organisaatioiden sekä alueiden, valtioiden ja maanosien väestöjen välillä.

Nykyistä olennaisesti demokraattisempi, moniarvoisempi ja tasavertaisempi kansallinen, kansainvälinen ja globaali todellisuus tuskin voi syntyä vallitsevan poliittis-sosiaalitaloudellisen järjestelmän ehdoilla, vaan juuri sen kiistämiseen ja purkamiseen tähtäävän toiminnan myötä. Tällöin voi myös syntyä ja kehittyä sellaisia edustuksellisen demokratian instituutioissa vaikuttavia puolueita ja hallituskoalitioita, joiden pelivara ja vaikutusvalta suhteessa globaaliin pääomaan ovat nykyistä huomattavasti suurempia. Demokraattisemmassa yhteiskunnassa myös "tavallisten ihmisten" alistaminen ja alistuminen - myös vain äänestäjiksi - käyvät nykyistä vaikeammaksi, kun he ovat nykyistä *vastustuskykyisempiä* alistuksen ja itsealistuksen mekanismeille.

Mikään ei tietenkään takaa sitä, että ennemmin tai myöhemmin mailleen painuvaa nykyistä kapitalistista järjestelmää seuraisi demokraattisemmin ja myös ekologisemmin hyvinvointia tuottava ja jakava kansallinen, kansainvälinen ja globaali kulttuuris-poliittis-taloudellinen maailma. Voi olla niin, että paljon todennäköisempi vaihtoehto on vielä nykymaailmaakin eriarvoisempi ja epädemokraattisempi tulevaisuus. Kuitenkin juuri sellaiseen "dystopiaan" viittaavien uhkien jos minkä tulee kannustaa erilaisia ihmisiä yhteisiin pyrkimyksiin paremman maailman

puolesta. Varmaa on vain se, että maailma muuttuu. Kysymys onkin siitä, millaisten pyrkimysten ja vaikuttavien totuuksien johdolla muutos huonompaan tai parempaan tulee tapahtumaan.

Viitteet

1. Erinomaisia historiallisia esityksiä demokratian rajaamisesta edustukselliseksi ”poliittiseksi” demokratiaksi ovat Wood (1994) ja Wallerstein (1994). Esitykseni nojaa tässä heidän tulkintoihinsa.
2. ”Poliittista” koskevan ajattelutavan muutosta ilmaisee myös se, että nousevan porvariston luokkaintresseihin liittynyt *political economy* (”poliittinen talous”) muuntui 1800-luvun loppupuolelle tultaessa kansantalous- tai makrotaloustieteeksi, yhteiskunnan ja valtion ”taloudelliseen” organisaatioon kohdistuvaksi erityistieteeksi, kun ”poliittinen talous” muun muassa Adam Smithillä ja osin vielä J.S. Millilläkin oli keskittänyt huomionsa ”politiikan”, ”talouden” ja ”moraalin” keskinäisiin suhteisiin. Smith määritteli intellektuaalisen toimintansa nimenomaan moraalifilosofiaksi, ja sen tehtäväksi hän asetti yhteiskuntaa koskevien periaatteiden kokonaisvaltaisen analyysin (esim. Smith 1982, luku VII, i-iv). Tällöin taloutta koskevat kysymykset olivat erottamattomasti myös moraalisia kysymyksiä (oikeudenmukaisuuden määrittely), moraaliset kysymykset puolestaan poliittisia kysymyksiä (oikeudenmukaisuuden toteuttaminen), joissa taas olennaisessa asemassa oli yhteiskunnan taloudellinen organisointi (ks. esim. Raphael 1985, 104-105). Myös Montesquieun käsitys ”demokraattisesta hallitusmuodosta” perustuu näkemykseen demokratian ”sosiaalisista” ehdoista ja edellytyksistä (ks. Lahtinen 2012).
3. Perusteos hyvinvointivaltion kehityksestä on Kosonen (1989).

4. Myös tutkimuskirjallisuudessa, kuten lähes kaikissa niin sanotuissa deliberatiivisissa demokratiateorioissa (ks. Dryzek 2002, 81-114), kansalaisyhteiskunta määritellään vallitsevasti "positiiviseksi" kansalaisten vapaan ja aktiivisen toiminnan alueeksi, kun taas kansalaisyhteiskunnallisten käytäntöjen ja instituutioiden ideologis-kriittinen analyysi on huomattavasti harvinaisempaa. Jälkimmäinen näkökulma (ks. esim. Haug 1991, 89-120) avaa mahdollisuuden hahmottaa kansalaisyhteiskuntaa myös hegemonisten kamppailujen kannalta olennaisena yhteiskuntamuodostuman ulottuvuutena.
5. Tässä "artikuloida" = lausua, niveltää, organisoida.
6. Uusliberalismin piirteistä erityisesti jokapäiväisten elämäkäytäntöjen kannalta ks. Eräsaari (2007, 211-225).
7. Olen analysoinut yhteiskuntien historiallisen muutoksen ehtoihin ja edellytyksiin liittyviä teoreettisia kysymyksiä esim. julkaisuissa Lahtinen 2002, 2009 ja 2011 sekä Koivisto ja Lahtinen 2010.
8. *Operaismon* klassinen, edelleen tutustumisen arvoinen teos on Mario Trontin *Operai e capitale* (Tronti 2006 [1966]). Taloudellisen demokratian mahdollisuuksien toteuttamisesta ks. esim. Krätke (2008).

Kirjallisuus

- Baier, W. & Berlinguer, M. & Candeias, M. & Semeraro, S. (2008): "Passive Revolution and the Reform of the Revolution". Teoksessa *Transform! European Network for Alternative Thinking and Political Dialogue*, s. 5-12.
- Dryzek, J. (2002): *Deliberative Democracy and Beyond. Liberals, Critics, Contestations*. Oxford: Oxford University Press.
- Eräsaari, L. (2007): "Millainen yhteiskunta on hyvinvointivaltion jälkeen?". Teoksessa Taimio, H. (toim.): *Taloukasvun hedelmät - kuka sai ja kuka jäi ilman?*. Helsinki: TSL, s. 211-225.

- Gramsci, A. (1979): *Vankilavihkot, valikoima*. Helsinki: Kansankulttuuri.
- Gramsci, A. (1982): *Vankilavihkot, valikoima 2*. Helsinki: Kansankulttuuri.
- Hall, S. (1992): "Gramsci ja Me". Teoksessa Koivisto, J. & Uusitupa, T. & Grossberg, L. (toim.): *Stuart Hall. Kulttuurin ja politiikan murroksia*. Tampere: Vastapaino, s. 32-46.
- Hall, S. (1999): *Identiteetti*. Tampere: Vastapaino.
- Hall, S. (2003): "New Labour's Double Shuffle". Teoksessa *Soundings* (24).
- Haug, W.F.H. (1991): "Tietoisuusdiskurssi, ideologia ja camera obscura". Teoksessa Koivisto, J. & Mehtonen, L. (toim.): *Otteita ideologiasta*, s. 89-120. Tampere: Tampereen yliopisto, Tiedotusopin laitos.
- Hildebrandt, C. (2008): "Germany's New Nationwide Party: Die Linke". Teoksessa *Transform! European Network for Alternative Thinking and Political Dialogue*, s. 131-135.
- Julkunen, R. (2001): *Suunnanmuutos. 1990-luvun sosiaalipoliittinen reformi Suomessa*. Tampere: Vastapaino.
- Kant, I. (1995 [1784]): "Vastaus kysymykseen: Mitä on valistus?". Teoksessa Koivisto, J. & Mäki, M. & Uusitupa, T. (toim.): *Mitä on valistus?* Tampere: Vastapaino.
- Kiander, J. (2001): *Laman opetukset: Suomen 1990-luvun kriisin syyt ja seuraukset*. Helsinki: VATT.
- Koivisto, J. (2008): "Radical Politics and Ideals". Teoksessa *Transform! European Network for Alternative Thinking and Political Dialogue*, s. 38-43.
- Koivisto, J. ja Lahtinen, M. (2010): "Konjunktur". Teoksessa W.F. Haug (toim.): *Historisch-kritisches Wörterbuch des Marxismus*, 7.2. Hamburg-Berlin: Argument-Verlag.
- Kosonen, P. (1989): *Hyvinvointivaltion haasteet ja pohjoismaiset mallit*. Tampere: Vastapaino.

Kosonen, P. (1995): *Eurooppalaiset hyvinvointivaltioiden Yhdentymistä ja hajaantumista*. Helsinki: Gaudeamus.

Krätke, M.R. (2008): "On Economic Democracy". Teoksessa *Transform! European Network for Alternative Thinking and Political Dialogue*, s. 83-91.

Lahtinen, M. (1992): "Intellektuaalinen ja moraalinen reformi Gramscin Vankilaviihkoissa". Teoksessa Koivisto, J. & Lahtinen, M. & Mäntylä, J. (toim.): *Antonio Gramsci tänään*. Tampere: Tampereen yliopisto, Tiedotusopin laitos, s. 63-80.

Lahtinen, M. (2002): "Filosofia on jälkiviisautta. Luonnos tekojen historian filosofiaksi". Teoksessa Mehtonen, L. ja Väyrynen, K. (toim.): *Järjen todellisuus*. Oulu: Sophopolis, Aate- ja oppihistorian tutkimuksia 26, Oulun yliopisto, s. 355-397.

Lahtinen, M. (2006): *Snellmanin Suomi*. Tampere: Vastapaino.

Lahtinen, M. (2009): *Politics and Philosophy. Niccolò Machiavelli and Louis Althusser's Aleatory Materialism*. Leiden & Boston: Brill.

Lahtinen, M. (2011): "'Kaikkien maiden proletariat, liittykää yhteen!'... mikäli aiotte voittaa taistelunne. Manifesti-kritiikkien kritiikkiä". Teoksessa Koivisto, J. ja Oittinen, V. (toim.): *Mega-Marx. Johdatus uuteen Marxiin*. Tampere: Vastapaino.

Lahtinen, M. (2012): "Politiikan periaatteiden kartoittaja: Montesquieu". Teoksessa Koikkalainen P. ja Korvela, P. (toim.): *Klassiset poliittiset ajattelijat*. Tampere: Vastapaino, s. 268-298.

Mill, J.S. (1989): *On Liberty and other writings*. Cambridge: Cambridge University Press.

Patomäki, H. (2007): *Uusliberalismi Suomessa. Lyhyt historia ja tulevaisuuden vaihtoehdot*. Helsinki: WSOY.

Raphael, D.D. (1985): *Adam Smith*. Oxford & New York: Oxford University Press.

Rousseau, J.-J. (1988 [1762]): *Yhteiskuntasopimuksesta eli valtioiden johtavat aatteet*. Hämeenlinna: Karisto.

Smith, A. (1982 [1759]): *The Theory of Moral Sentiments*. D.D. Raphael & A.L. Macfie (Eds.). Indianapolis: Liberty Fund.

Tosel, A. (2008): *Un monde en abîme. Essai sur la mondialisation capitaliste*. Paris: Éditions Kimé.

Tronti, M. (2006 [1966]): *Operai e capitale*. Roma: DeriveApprodi.

Wallerstein, I. (1994): "The Agonies of Liberalism: What Hope Progress?". Teoksessa *New Left Review* (204), s. 3-17.

Wood, E. (1994): "A Tale of Two Democracies". Teoksessa *History Today* (44), s. 50-55.

Wood, E. (2005): *Pääoman imperiumi*. Tampere: Vastapaino.

Osa II

Politiikan uudet ja vanhat paikat

6. Poliitiikan valtausoperaatio

Occupy Wall Street -liike politiikan muutosvoimana

Johdanto: Yllätys vai ei?

Käsittelen artikkelissani vuoden 2011 syksyllä nopeasti nousutta ja suurta huomiota saavuttanutta *Occupy Wall Street* -liikettä (tästä eteenpäin "valtausliike"). Tässä arabikevään vallankumouksellisista tapahtumista vaikutteita omaksuneessa ja sittemmin New Yorkin kautta maailmalle levinneessä valtausliikkeessä oli kyse protestista vuonna 2008 puhjenneen taluskriisin esiin nostamia ongelmia, kuten nopeasti kasvaneita tuloeroja, rahoitusmarkkinoiden ylivaltaa ja suuryhtiöiden ahneutta vastaan (ks. *Declaration of the Occupation of New York City*, 29.9.2011). Valtaajat vastustivat myös poliittista korruptiota ja vaativat toimivampaa demokratiaa. Euroopassa valtaajat ottivat kriittisesti kantaa eurokriisin hoitamiseen ja julkisen talouden rankkoihin säästökuureihin. Julkisten tilojen näkyvät (ja kuuluvat) valtaukset telttaleireineen esimerkiksi Madridin Puerta del Sol -aukiolla, New Yorkin Zuccotti-puistossa ja Lontoon Trafalgar Squarilla nostattivat kaikkialla kiivaan julkisen keskustelun.

Valtaajia syytettiin muun muassa selkeän poliittisen agendan ja tavoitteiden puuttumisesta, sosialismiin palaamisesta ja tehostomista toimintatavoista. Valtausten tukijat puolestaan näkivät liikkeen jopa yhteiskunnallisten liikkeiden uudelleen syntymisenä. Liike nähtiin odottamattomana ilmiönä tilanteessa, jossa uusliberalistisen talouspolitiikan mahtia oli jo ehditty pitää miltei voittamattomana. Sekä ulkoisen viranomaispainostuksen että sisäisten hankausten seurauksena valtausliike hajaantui syksyn 2011 jälkeen mutta on sittemmin jatkanut toimintaansa lukuisina paikallisina projekteina.

Artikkelissa pohdin, millaisia uusia ja yllätyksellisiä piirteitä valtausliikkeeseen liittyi - jos ne olivat yllättäviä - ja mitä ne kertovat yleisemminkin tämän päivän liike- ja protestipolitiikasta. Valtausliikkeessä erityistä huomiota kiinnitti kolme asiaa. Ensinnäkin se kykeni syksyllä 2011 nopeasti vaikuttamaan globaalista talouskriisistä käytyyn keskusteluun ja muuttamaan sen puhetapoja. Monet ovat ihmetelleet, miten tämä onnistui. Toiseksi huomiota herätti liikkeen tapa toimia suoran demokratian mukaisesti "paikan päällä" ilman johtajia ja edustuksellisia elimiä. Kolmanneksi valtausliike, kuten sitä edeltäneet arabikevään tapahtumatkin, antoivat runsaasti aineksia pohdiskella digitaalisen viestintäteknologian merkitystä uusille poliittisille mobilisatioille. Tutkimuksissa on havaittu, että esimerkiksi Facebookia ja Twitteriä hyödynnettiin ekstensiivisesti valtaustapahtumien koordinoimisessa ja tiedottamisessa (esim. Theocharis & García-Albacete 2012; Juris 2012; Bennett & Segerberg 2012). Joidenkin näkemysten mukaan valtausliike onnistui

muuttamaan yhteiskunnallisten liikkeiden toiminta- ja vaikutustapaa laajemminkin. Artikkelissa kysyn, onko tällaisiin näkemyksiin aihetta.

Tulkitsen valtausliikettä ja sen merkitystä kahdesta toisiaan täydentävästä teoreettisesta näkökulmasta. Etsin tulkinnallisia tienviittoja *postmodernin poliittisen osallistumisen teoriasta* sekä taiteen tutkimuksesta ponnistavasta *performanssiteoriasta*. Kummassakin ajatellaan, että poliittinen muutos saa tyypillisesti alkunsa kansalaisyhteiskunnan toimijoiden valtajärjestystä haastavasta performatiivisesta häirinnästä (*disruption*). Molemmat myös ottavat omalla tavallaan kantaa poliittisten kehityskulkujen ennustettavuuteen. Postmodernista näkökulmasta voidaan tulkita, että kollektiivinen poliittinen toiminta on muuttumassa yhä yksilökeskeisemmäksi ja projektikohtaisemmaksi. Poliittisia projekteja syntyy missä ja milloin vain, niin yksittäisten henkilöiden kuin pienten ryhmienkin aloitteesta. Projektit ovat asiakohtaisia ja kestoltaan vaihtelevia. Performanssiteoria puolestaan kiinnittää huomiota siihen, että muutosta vauhdittavat poliittiset tapahtumat ovat tyypillisesti ennakoimattomia, eräänlaisia politiikan "mustia joutsenia". Poliittiset performanssit, kuten tunisialaisen katukauppiaan polttoitsemurha joulukuussa 2010, josta arabikevään tapahtumat käynnistyivät, tai telttaleirin pystytys Wall Streetin läheisyyteen, luovat katkoksia vallitsevaan poliittiseen ja taloudelliseen järjestykseen ja avaavat mahdollisuuksia sen kriittiselle tarkastelulle.

Mielenkiintoinen on myös kysymys, millainen valtausliikkeen ja muiden vastaavien uusien liikehdintöjen poliittinen muutosvoima oikeastaan on. Poikkeavatko ne tässä suhteessa aiemmista yhteiskunnallisista liikkeistä? Pohdin kysymystä artikkelin kolmannessa osiossa, jossa käyn läpi arvioita valtausliikkeen merkityksestä. Viimeisessä osiossa keskustelen vielä lyhyesti siitä, kuinka hyvin tai huonosti uusien liikkeiden ja liikehdintöjen muutospotentiaalia voidaan ennakoida ja arvioida.

Käytän Occupy Wall Streetin nimissä kehkeytyneestä toiminnasta pääasiallisesti subjektitermiä *liike*, mutta paikoitellen myös termiä *liikehdintä* ja *poliittinen mobilisaatio*. Yhteiskunnallisten liikkeiden mobilisoitumisen alkuvaiheessa niiden aktiivisuus on yleensä enemmän liikehdintää kuin toimijajoukoltaan ja -keinoiltaan selkeämmin hahmottuneen liikkeen toimintaa. Toisaalta postmoderneille poliittisille mobilisaatioille on usein (vaikkakaan ei aina) ominaista, että ne jäävät verkostomaisiksi liikehdinnöiksi eivätkä organisoidu liikkeen muotoon. Valtaus"liikkeen" (*movement in motion*) toiminnallinen olemus on jossakin liikkeen ja liikehdinnän puolivälissä. Se ei koskaan organisoitunut selvälinjaiseksi ja oman toimijaidentiteettinsä tarkasti määrittäväksi liikkeeksi, mutta sen aktiviteetteja suunniteltiin ja koordinoitiin etukäteen sosiaalisen median kautta, osin myös yhteistyössä muiden kansalaisjärjestöjen ja verkostojen kanssa (esim. Roos 29.4.2012). Voitaisiin myös puhua valtausliikkeistä monikossa, etenkin arvioitaessa liikkeen toimintaa vuodesta 2012 eteenpäin, mutta pitäydyn

tässä kirjoituksessa yksikkösubjektissa, koska viittaa pääasiassa syksyn 2011 valtauksen New Yorkin Zuccotti-puistossa.

Artikkelin aineistoa olen etsinyt lumipallometodilla, jonka lähtöpisteenä on toiminut Suomen 15M-sivusto (<http://www.scoop.it/t/15m-suomi>). Olen seurannut sivustolta linkkejä muille sivustoille, joilla raportoidaan ja keskustellaan valtausliikkeen toiminnasta eri maissa. Aineiston pääosa on hankittu syksyn 2011 ja kesän 2012 välillä. Empiirisen aineiston lisäksi olen kerännyt useiden tunnettujen tutkijoiden ja yhteiskuntakriitikkojen puheenvuoroja ja lehtikirjoituksia liikkeestä syksyltä 2011. Mielenkiintoni näihin puheenvuoroihin liittyy tapa, jolla kirjoittajat reagoivat valtaustapahtumiin, kirjoittamalla liikkeen "historiaa" välittömänä reflektiona. Tämä tyyli tuotti liikkeestä nopeassa tahdissa kertomuksen, jolle tarjottiin myös pääteipite, vaikka itse tapahtumat olivat vasta käynnissä. Joitakin viikkoja kestäneen aktiivisen huomion jälkeen liike oli jo kiintoisalla tavalla "kirjoitettu loppuun", ja se ikään kuin vaiettiin kuoliaaksi, varsinkin valtamediassa (ks. esim. Jensen 16.11.2011; Schmidt 31.3.2012). Valtausliike toi kuvaavasti esiin tämän ajan yhteiskuntatieteen vaikeuden pysyä mukana jatkuvasti muuttuvissa ilmiöissä ja löytää sopivia tapoja tarkastella niitä analyttisesti ja kriittisesti. Kutsun tätä tutkimuksen "kronopoliittiseksi ongelmaksi". Artikkelin lopussa esitän joitakin huomioita siitä, miten valtausliikkeen kaltaiset poliittiset mobilisaatiot ovat haastamassa yhteiskuntatieteen totuttuja paradigmoja.

Valtausliike performatiivisena vastarintana

Occupy-liikkeeseen liittyy useita piirteitä, jotka sitovat sen tähän aikaan ja joiden voidaan ajatella kertovan siitä, mitä nousevan yhteiskunnallisen liikkeen tai liikehdinnän menestyminen vaatii. Näitä ovat esimerkiksi henkilökohtaisuuden ja yhdessä toimimisen kokeileva yhdistäminen, kulttuurinen vaikuttaminen, toiminnan osallistava dramatisointi sekä julkisten aktioiden performatiivisuus. On silti hyvä huomata, että valtausliike ei synnyttänyt näitä piirteitä, vaan niitä on esiintynyt aiemmin niin liike- kuin teoreettisessakin traditiossa. Valtausliikettä voidaan hyvin lähestyä postmodernin teorian termein, vaikka se muiden uusien mobilisaatioiden tavoin edustaakin eräänlaista *intensivoitunutta postmodernia*. Voisimme puhua myös "korkeasta postmodernista", seuraten aiemmin modernismin kehityksestä esitettyjä luonnehdintoja. Etenkin digitaalinen viestintäteknologia ja sosiaaliset yhteisöpalvelut ovat avanneet poliittiseen toimintaan mahdollisuuksia ja elementtejä, joita parin vuosikymmenen takaiset teoretikot ja toimijat eivät osanneet edes kuvitella.

Vaikka ennen syksyä 2011 kansalaisjärjestöissä ja -liikkeissä esiintyikin protestimielialaa liittyen muun muassa tuloeroihin ja talouskriisiin, protesti sai tulta alleen vasta, kun kulutuskriittisen *Adbusters*-lehden toimitus ideoi kesällä 2011 - eurooppalaisen M15-liikkeen hengessä - pienen mielenosoituksen New Yorkiin syyskuuksi. Lehti loi tapahtumalle hashtagin *#occupywallstreet* ja julkaisi tapahtumaa

mainostaneen julisteen. Pian tämän jälkeen tapahtuma ja liikehdintä alkoivat elää omaa elämäänsä sekä verkossa että sen ulkopuolella. Jarmo Rinteen (2011) mukaan tämänkaltaisen "kenestä ja mistä tahansa" lähtevä poliittinen aloitteellisuus on ominaista postmodernille refleksiiviselle politiikalle, jossa ihmiset ottavat oman arviointinsa perusteella vastuuta yhteiskunnallisista ongelmista ja ryhtyvät politikoimaan niiden muuttamiseksi. Postmoderni liikehdintä on tyypillisesti henkilökohtaista toimintaa. Poliittisia aloitteita tehdään ja toimeen ryhdytään eräänlaisen "henkilökohtaisen totuuden" nimissä, vaikka on epävarmaa, onko aloite laajemmin merkittävä ja saako se kannatusta. Henkilökohtaisuus tekee nykyisestä postmodernista politiikasta vaikeasti ennakoitavaa. Aloitteita ja kampanjoita voi syntyä missä ja milloin vain, myös oloissa, joissa ne vaikuttavat epätodennäköisiltä.

Postmodernin politikoinnin henkilökohtaisuus ei estä kollektiivista toimintaa, mutta se muuttaa sen luonnetta. Poliittisten aloitteiden menestyminen edellyttää, että löytyy joukko muita yksilöitä tai ryhmiä, jotka ovat kiinnostuneita samoista ongelmista ja valmiita kampanjoimaan yhdessä, vaikka toimijat tulisivatkin hyvin erilaisista sosiaalisista taustoista ja poliittisista lähtökohdista. Nykyiset liikehdinnät ovat usein "outoja petikumppaneita", kuten nähtiin jo Seattlen protesteissa ja 2000-luvun *alterglobalisaatioliikkeessä* (esim. Lappalainen 2000; Harcourt 30.11.2011). Usein yksilöpohjalta nousevat aloitteet jäävät vain hetkittäiseksi parveiluksi, mitä tapahtuu tyypillisesti netissä (ks. Häyhtiö ja Rinne 2006;

2008). Toisinaan niistä syntyy kuitenkin pidempiä projekteja ja verkostoja, jotka linkittyvät aiempiin toimintaverkostoihin ja toimivat tulevien projektien kokemuspohjana ja kontaktipintana. Myös valtausliikkeellä oli paikallisia yhteistyösuhteita vanhempien toimijaverkostojen kanssa.

Kaikki nykyinen yhteiskunnallinen toiminta ja liikehdintä ei ole postmodernia siinä mielessä kuin tässä kuvataan. Nousevat liikehdinnät ovat vain yksi, vaikkakin varsin näkyvä osa hyvin laajaa yhteiskunnallisten vaikuttamis- ja toimintamuotojen kirjoa: verkostoja, kansalaisjärjestöjä, puolueita ja julkista keskustelua. Postmodernit liikehdinnät kuitenkin kertovat tietynlaisesta trendistä ja kehityssuunnasta - esimerkiksi siitä, että osallistujien vahvaa ja pitkäikäistä sitoutumista vaativien toimintojen, kuten järjestöjen, perustaminen ja pyörittäminen on aiempaa hankalampaa. Toinen trendi on se, että ihmiset haluavat tehdä ja vaikuttaa asioihin konkreettisesti itse. Tämän takia demokratian kysymykset ovat postmodernissa politikoinnissa jatkuvasti läsnä.

Postmodernien liikehdintöjen toimintalogiikka on erilainen kuin perinteisillä järjestöillä tai puolueilla, jotka pysyvät pystyssä oman yleisen tarkoituksensa, ohjelmansa ja organisaationsa ansiosta. Niiden jatkuvuus ei ole kiinni yksittäisistä toimijoista. Postmoderni liikehdintä ei ole kiinnostunut ideologisista ja järjestöllisistä sitoumuksista vaan korostaa yksilöiden omaa aloitekykyä ja pärjäämistä. Liike pysyy elossa vain niin kauan kuin siinä toimivat henkilöt kokevat toiminnan mielekkääksi. Kun toiminnalta katoaa mieli, sitä ei jatketa jonkin ulkopuolisen päämäärän, kuten

organisaation säilyttämisen vuoksi. Postmoderni poliittinen liikehdintä on herättänyt tutkijoissa ja poliittisissa auktoriteeteissa paljon epävarmuutta. On pohdittu muun muassa sitä, onko liikehdintä itse asiassa lainkaan kollektiivista, ja onnistuuko se riittävällä tavalla kokoamaan ihmisiä yhteen, jotta demokraattinen päätöksenteko ja hallinta olisivat mahdollisia myös tulevaisuudessa.

Poliittiset ja taloudelliset eliitit kokevat postmodernin liikehdinnän helposti uhkana omalle asemalleen. Ne eivät osaa tulkita "epämääräisiä" liikehdintöjä ja joutuvat pohtimaan, mitä liikehdinnät oikein haluavat ja mihin ne kenties kykenevät. Näin kävi myös valtausliikkeen tapauksessa. Esimerkiksi amerikkalaiset konservatiivipoliitikot nimesivät liikkeen nopeasti mellakoivaksi roskajoukoksi (*mob*) ja pitivät sen vaatimuksia epäamerikkalaisina. Mitt Romney, republikaanien presidenttiehdokas vuoden 2012 presidentinvaaleissa, syytti liikettä uuden luokkasodan aloittamisesta. Hupaisimpiin reaktioihin kuului senaattori Rand Paulin epäily, että valtaajilla on aikomus ryhtyä takavarikoimaan rikkaiden iPadeja. Taloustieteilijä Paul Krugman (9.10.2011) tulkitsi "superrikkaiden" ja poliitikkojen hysteerisiä reaktioita valtausliikkeeseen näin:

Tämä kaikki tulee ymmärtää osana laajempaa syndroomaa, jossa varakkaat amerikkalaiset, jotka hyötyvät systeemistä, joka on luotu heidän hyväkseen, suhtautuvat hysteerisesti keneen tahansa, joka tuo esiin, kuinka vääristynyt systeemi oikein on. -- Siis, kuka tässä on todellisuudessa epäamerikkalainen? Eivät protestoitajat, jotka

yksinkertaisesti yrittävät saada äänensä kuuluviin. Todelliset ekstremistit ovat amerikkalaisia oligarkkeja, jotka haluavat tukahduttaa kaiken heidän varakkuuteensa kohdistuvan kritiikin.

Monien yllätykseksi valtausliike onnistui politisoimaan kansalaisia suututtaneen ongelman, joka oli ollut pinnan alla mutta joka ei ollut vielä saanut sellaista diskursiivista muotoa, joka olisi kiteyttänyt sen ja tehnyt siitä helposti kommunikoitavan. Politisointi tuotti julkisessa keskustelussa nopean käänteeseen, kun "99% -diskurssi" omaksuttiin yleiseen kielenkäyttöön. 99% toimi tolkullisena symbolina kaikelle sille monimutkaiselle valtapelille sekä yhteiskunta- ja talouspolitiikalle, jotka olivat tuottaneet 2000-luvun lopun asutokuplan, asuntolainakriisin, finanssikriisin, rahoituslaitosten uskottavuuskriisin ja lopulta politiikan legitimizeettikriisin. Esimerkiksi tunnettu dokumentaristi ja kriitikko Michael Moore väitti (7.12.2011), että liike onnistui nopeasti ja peruuttamattomasti muuttamaan julkista keskustelua:

Nyt kaikki puhuvat siitä, kuinka kaikki rahat menevät 1%:lle samalla kun 99% kamppailee tullakseen tuloillaan toimeen. Ihmiset eivät ole enää epätoivon tai apatian halvaannuttamia. Useimmat tietävät, että nyt on aika vaatia maamme takaisin pankkiireilta, lobbaajilta -- ja heidän edusmiehiltään: Yhdysvaltain kongressin jäseniltä ja viidenkymmenen osavaltion lainsäätäjiltä. (Moore mt.; ks. myös Stiglitz 4.11.2011.)

Liikkeen aikaansaama diskursiivinen käänne yhteiskunnallisessa keskustelussa on yhdenmukainen sen näkemyksen kanssa, että postmodernissa poliittisessa toiminnassa on kyse enemmän kulttuurisesta ja esteettisestä kuin suoranaisesti poliittisesta vaikuttamisesta (ks. Lattunen 2007). Postmodernit liikehdinnät pitävät yleensä ihmisten ajatustapoihin ja arkisiin tottumuksiin vaikuttamista poliittisia instituutioita tehokkaampana keinona muuttaa yhteiskuntaa. Ne pyrkivät vetoamaan yleisöihin suoraan vaikkapa juttelemalla ihmisille kaduilla, tuomalla esiin visuaalisesti huomiota herättäviä kampanjoita ja järjestämällä pysäyttäviä julkisia performansseja, jotka tuovat yhteiskunnalliset ongelmat konkreettisesti ohikulkijoiden "silmille". Postmoderni liikehdintä ohittaa mielellään virallisen poliittisen järjestelmän ja kokeilee sellaisia poliittisen ilmaisun muotoja, jotka tulevat ihmisten "iholle", välittömän kokemuksen piiriin.

Tällainen aistinen toiminta lähentyä joidenkin teoreettisten näkemysten mukaan postmodernia ja avantgardistista, valta-koodeja purkavaa ja vaihtoehtoisia ideoita luovaa *taidetta* (Hutcheon 1990; Lattunen 2003). Julkiset performanssit, esimerkiksi poliittiset karnevaalit, ovatkin usein lähempänä tilataidetta ja osallistavaa taidetta kuin poliittista toimintaa, siten kuin se perinteisesti ymmärretään. Yksi performanssitaiteen ja performatiivisen politiikan ominaispiirteitä on, mikä näkyy myös valtausliikkeessä, että se haluaa kokeilla, mitä valtanormeista poikkeavaa toimintaa julkisissa tiloissa voitaisiin tehdä (Ridell ym. 2009 kutsuvat tätä "julkisen tilan poetiikaksi ja politiikaksi"). Performatiivinen liikehdintä ottaa

tietoisesti etäisyyttä tilojen virallisiin käyttöihin, esimerkiksi poliitikkojen kampanjatilaisuuksiin, jotka konstruoivat käyttäjät enemmän yleisönä ja kohteena kuin tekijöinä ja toimijoina. Postmodernit liikehännät haluavat osallistaa julkiset tilat tuomalla niihin näkyvää erilaisuutta, uusia yhteisöllisyyden muotoja, hauskanpitoa ja "epäjärjestyksellistä järjestystä", toisin sanoen harjoittaa yhteiskunnan valtanoimien ja rutinoituneiden käytäntöjen nurin kääntämistä. Tämä oli kansainvälisen *Situationist Internationale* -liikkeen ja sen johtajan Guy Debordin jo 1960-luvulla tunnetuksi tekemä taktiikka. (Plant 1992; ks. myös Chaloupka 1993; Shepard 2011; St John 2008.) Liikehännöjen toimintatapaan liittyy tyypillisesti myös vallanpitäjiä hännäävä ote. Ne koettelevat tahallaan auktoriteettien pinnan kestävyyttä, mikä on yksi tehokkaaksi havaittu keino haastaa ja kyseenalaistaa järjestystä. Jessica Kulynych (1997, 334) toteaa, että protestoijat asettuvat tietoisesti kommunikaation marginaaliin, "hyödyntäen sutkauksia, pilailua ja karrikointia 'näyttääkseen' puhutun ja sanotun rajat". Peter Sloterdijk (2001) termein protestoijat ovat vallanpitäjien edessä ilkkuvia "Kynnikkoja", jotka muistuttavat heitä siitä, ettei heidän valtansa ole pyhää ja pysyvää. Poliittinen järjestys on aina kontingentti rakennelma, joka voidaan tarpeen vaatiessa haastaa ja jopa vaihtaa.

Kenneth Tucker (2005) pitää mielikuvia, fantasiaa sekä sosiaalista ja psykologista *transgressiota* (normien rikkomista) tärkeinä kollektiivisen toiminnan ja julkisen elämän ymmärtämiselle. Julkiset näytökset muodista dramaattisiin

mielenosoituksiin luovat erilaisia kulttuurisia tyylejä ja vaihtoehtoisia osallistumismuotoja, politiikkaa, jossa on yhtä paljon kyse poliittisten toimijuuksien "presentaatiosta", esille asettumisesta, kuin rationaalisesta keskustelusta. Uudet toimijat, tai toimintatavat, rakentavat itseään kartoittamalla ja tulkitsemalla poliittisia tilanteita omin avuin ja tunkeutumalla sisään politiikan maailmaan hyvin oma-laatusilla tavoilla. Nykyliikkeet, subjektit ja kommunikointitavat pyrkivät siten vähintään yhtä paljon kokeilemaan uusia yhteisöllisyyden ja kommunikaation muotoja kuin panemaan toimeen varsinaisia poliittisia vaateitaan. "Kuten menneet työväen liikkeet ja populistiset liikkeet, ne tarjoavat mahdollisuuden raivata tien historiaan jonkin uuden kautta, 'kääntämällä maailma ylösalaisin'." (Tucker mt., 47-48.)

Valtausliikkeen saama huomio ja nopea leviäminen eivät kuitenkaan olisi olleet mahdollisia ilman taitoa näyttää "99%:n ongelma" julkisesti ja dramatisoida se, tehdä siitä yleisöön vetoava tarina, jossa - kuten tarinoissa yleensä - hyvä ja paha kamppailevat ja hyvä lopulta perii voiton (ainakin valtausliikkeen omassa, julkituodussa projektiossa). Nykyajan vetoava poliittinen tarina edellyttää dramaturgiaa, joka onnistuu motivoimaan yksittäisiä ihmisiä osallistumaan toimintaan ja joka antaa heille mahdollisuuden voimaantua oman tekemisensä kautta. Kaikkeen sosiaaliseen ja poliittiseen toimintaan liittyy toki aina narratiivisia elementtejä. Myös perinteiset poliittiset instituutiot rakentavat itseään ja asemaansa kertomalla ja esittämällä (vaikka sitä ei aina huomaa, jos esitys on ehtinyt rutinoitua).

Postmodernien poliittisten tarinoiden menestys riippuu kuitenkin siitä, millaisen roolin ne antavat toiminnassa yksittäisille toimijoille. Jos tarjolla on vain sivustakatsojan osa, liike ei välttämättä houkuta osallistumaan. Nykypolitiikan yksi keskeinen kysymys onkin, miten saada ihmiset uskomaan, että heillä on mahdollisuus vaikuttaa yhteiskunnallisiin asioihin. Kaikkien uusien yhteiskunnallisten liikehdintöjen on kyettävä ylittämään tämä ensimmäinen ja perustavanlaatuinen este. Toisaalta sosiaalisen median teknologioiden yleistymisen on madaltanut kynnystä poliittiseen vaikuttamiseen. Kaikki aloitteet eivät valtausliikkeen tapaan menesty, mutta yrittäjiä riittää käytännössä loputtomiin.

Tästä dramaturgisesta ja yleisöön vetoamisen näkökulmasta valtausliikkeelle oli alusta lähtien tärkeää korostaa osallistumisen avoimuutta ja päätöksenteon demokraattisuutta. Liikkeen tunnusmerkistöön kuului, että sitä koskevat päätökset tehtiin paikalle saapuneiden kesken avoimissa torikokouksissa (*people's assemblies*). Kuka tahansa voi osallistua, kaikki saivat halutessaan äänensä kuuluviin eikä mitään päätöksiä neuvoteltu kulisseyksissä etukäteen. Valtausliike rakensi itseään avoimena demokraattisena tarinana, jonka kirjoittamiseen ja kulkuun kaikki halukkaat saivat osallistua (kuinka hyvin tämä käytännössä lopulta onnistui, on toinen asia). Toisenlainen, monitasoisempi ja hierarkkisempi organisoitumistapa tuskin olisi ollut yhtä innostava ja toimintaan mobilisoiva.

Yhteiskunnalliset liikkeet ovat koko historiansa ajan ajaneet demokraattisia uudistuksia ja pyrkineet laajentamaan sekä

osallistumisen rajoja että osallistujien joukkoa. Myös useimmat viime vuosien liikehdinnät ovat halunneet uudistaa demokratiaa. Mutta se mikä vanhempia ja uudempia liikkeitä erottaa, on jälkimmäisten halu *individualisoida* demokratia. Kuten edellä on jo tuotu esiin, liikehdinnät pyrkivät usein toimimaan ohi edustuksellisen järjestelmän, jota pidetään paitsi jäykkänä ja tehottomana, myös vakavammassa mielessä osana itse ratkaistavaa ongelmaa. (Harcourt 30.11.2011; Hardt & Negri 8.12.2011.) Poliittinen päätöksenteko on kietoutunut läheisesti yhteen taloudellisen vallan ja markkinoiden kanssa, minkä seurauksena se on menettänyt sekä poliittista responsiivisuuttaan että yleistä legitimitettiään. Kansalaisten arkikokemus on, että järjestelmä suojelee mieluummin itseään ja rikkaiden ja vaikutusvaltaisten asemaa kuin tavallisia kansalaisia. Myös valtausliike arvosteli ankarasti suurten finanssilaitosten pelastuspaketteja sekä johtajien miljoonien dollarien ja eurojen arvoisia bonuspalkkioita. Vaikka poliittisten päättäjien näkemys asiasta on varmasti toinen, tämän tyyppiset kokemukset ovat kuitenkin olleet mukana motivoimassa valtaustoimintaa.

Liikehdintöjen näkökulmasta myös poliittisen edustamisen periaate itsessään on aikansa elänyt. Niissä uskotaan siihen, että ihmiset kykenevät edustamaan itse itseään ja silti toimimaan yhteistyössä toisten kanssa (ks. Rättilä 2001). Myöskään valtausliike ei nähnyt ongelmana, että sillä ei ollut yhtä ääntä ja edustuksellisia elimiä. Se halusi pitää toimintansa avoimena erilaisille äänille ja osallistujille ja siten osoittaa epäilijöille, että demokratia voi toimia näinkin.

Esimerkiksi Bernard Harcourt (30.11.2011) piti valtausliikettä jo tuoreeltaan niin merkittävänä ilmiönä, että näki sen edustavan jopa uutta "politiikan paradigmaa" (tästä lähemmin myöhemmin artikkelissa). Myös Michael Hardt ja Antonio Negri (8.12.2011) painottivat syksyllä 2011 omassa arviossaan, että muiden sen hetken poliittisten liikehdintöjen tapaan valtausliikkeen tärkein sanoma on demokratian uudistaminen. Heille valtausliikkeessä kiinnostavaa oli itse valtaustoiminta, julkisen tilan haltuun ottaminen ja sen kokeellinen uudelleen organisoiminen avoimeksi ja osallistuvaksi toiminta-areenaksi. Valtaukset pyrkivät toteuttamaan "todellista demokratiaa nyt", *democracia real ya!*, kuten espanjalaisten valtaajien tunnetuksi tekemä vaatimus kuului.

Olennaista kaikelle tälle - ongelman politisoimiselle, dramatisoimiselle, toimijoiden voimaannuttamiselle ja päätöksenteon demokraattisuudelle - oli, että valtausliike onnistui tekemään itsensä julkisesti ja visuaalisesti näkyväksi. Kuten postmoderni liikehdintä yleensä, myös valtausliike oli luonteeltaan ja toimintatavaltaan *performatiivinen*. Kulynych (1997) on hahmotellut mielenkiintoisella tavalla postmodernia poliittista osallistumista performatiivisena vastarintana. Kulynychin hahmotelma tarjoaa yleisemmän teoreettisen kehysten, joka auttaa tulkitsemaan myös valtausliikettä. Performatiivisen vastarinnan kehys kokoaa yhteen monia edellä mainittuja postmodernin liikehdinnän piirteitä ja teemoja.

Kulynych lähtee siitä, että politiikan perinteinen, järjestelmä-keskeinen tapa selittää osallistumista ei toimi

nykymaailmassa jo siitä syystä, että järjestelmä itse on valtavasti monimutkaistunut, valtiollistunut ja teknistynyt. Siihen "osallistuminen" ei ole innostavaa, mutta ei myöskään mitenkään yksinkertaista. Kenties yllättävästi, Kulynych pitää osallistumisen postmodernien ehtojen ja muotojen ymmärtämisen kannalta erityisen sopivana lähtökohtana Jürgen Habermasin ajattelua. Kulynych ei kuitenkaan viittaa tässä siihen Habermasiin, joka on tullut tunnetuksi kommunikatiivisen rationaalisuuden teoriastaan ja universaalietiikastaan, vaan uudempaan Habermasiin (esim. Habermas 1992; 1996), joka korostaa muodollisten rakenteiden ulkopuolelle sijoittuvaa kansalaisyhteiskunnan "diskursiivista osallistumista". Diskursiivisessa osallistumisessa on kyse julkisista keskusteluista, jotka "paljastavat yhteiskunnan kannalta relevantteja aiheita, tulkitsevat arvoja, osallistuvat ongelmien ratkaisuun, tuovat esiin hyviä perusteluja ja syrjäyttävät huonoja" (Habermas 1992, 452). Edelleen, ja tätä Kulynych pitää jopa radikaalina ideana, demokratian kannalta on tärkeää, että epämuodolliset julkiset keskustelut onnistuvat "vahvistamaan ongelmien painostusvoimaa, siis ei vain jäljittämään ja identifioimaan ongelmia vaan myös vakuuttavasti ja vaikuttavasti tematisoimaan niitä, tarjoamaan niille mahdollisia ratkaisuja, ja *dramatisoimaan* niitä tavalla, joka pakottaa parlamentaarisen järjestelmän ottamaan ne huomioon ja käsittelemään niitä" (Habermas 1996, 359). Kulynychin (1997, 327) tulkinnan mukaan Habermasin uudelleenmäärittelyt antavat mahdollisuuden lähestyä diskursiivista osallistumista performansseina ja esityksinä, joiden tarkoituksena ei ole niinkään esittää "validiteettiväittämiä" vaan häiritä vallalla olevia kulttuurisia konventioita ja luoda niille vaihtoehtoja.¹

Kulynych yhdistää Habermasin diskursiivisen osallistumisen Foucault'n vallan ja vastarinnan käsitteisiin. Foucault'n valtakäsitys (esim. Foucault 1977; 1980) on tärkeä, koska erotuksena monille muille lähestymistavoille hän näkee vallan *suhteena* ja erilaisten voimien kamppailuna. Tässä merkityksessä valta ei ole yksiulotteinen ja -suuntainen ilmiö, vaan kahden tai useamman toimijan välinen suhde, jossa tehdään strategisia siirtoja ja vastasiirtoja ja jossa valtapyytteet kohtaavat aina myös vastarintaa (Kulynych 1997, 328-329; Foucault 1980). Näin ollen vaikka postmodernia yhteiskuntaa luonnehtii kaikkialle tunkeutuva ulkoinen ja sisäinen tarkkailuvalta, joka kategorisoi ja määrittelee ihmisiä ja pyrkii tehokkaan hallinnan nimissä "pitämään ihmisiä paikoillaan", tämä valta ei ole mitenkään täydellinen. Kansalaiset pistävät toistuvasti hanttiin valtakäytännöille ja ohjailuille, uhmaavat valmiita kategorioita ja käyttäytyvät tietoisesti "väärin".

William Chaloupkalla (1993) on Kulynychiin verrattavissa oleva ajatus protestiosallistumisesta performatiivisena häirintänä. Chaloupkan mukaan protestoija ei esitä rationaalisia argumentteja tai vetoa universaaliin totuuteen, vaan pyrkii paljastamaan (ransk. *demontrer, montrer*) valtajärjestyksen kontingentin luonteen (tähän viitattiin jo edellä). Chaloupka puhuu toisenlaisesta poliittisen kommunikaation muodosta, demonstraation retoriikasta. Demonstraatio ei ole kielellinen teko, se ei esitä tai edusta jotakin itsensä ulkopuolista, vaan saa aikaan sen asiointilan tai toiminnan, johon se viittaa. Toisin sanoen demonstroijat eivät esimerkiksi

vaadi vapautta, vaan luovat sitä itse toimiessaan. He eivät puolusta poliittista agenda, kuten tasa-arvon edistämistä, puhumalla siitä virallisilla poliittisilla foorumeilla, vaan "näyttämällä" sen omilla teoillaan. Myös valtausliike toimi "demonstratiivisesti" tai "prefiguratiivisesti" (ks. esim. Bolton 2013, 4). Haluttuja vaikutuksia ja seurauksia pyrittiin saamaan aikaan tekemällä asioita näkyvästi toisin, vaikkapa kieltäytymällä luovuttamasta pakkolunastettuja koteja pankille, myymällä lähiruokaa suoraan tuottajalta kuluttajalle, kokeilemalla omatekoisia paikallisia valuuttoja, elämällä "suorademokraattista" leirielämää ja niin edelleen.

Demonstroinnin retoriikka on monesti tahallisen kiusoittelevaa ja hännäävää. Se ottaa silmätikukseen instituutionaalisen järjestyksen, joka pyrkii kontrolloimaan ihmisiä jo pelkästään määräämällä missä nämä saavat olla ja näkyä ja missä eivät (esimerkiksi koulussa / ei kadulla, töissä / ei puistossa, ostoskeskuksessa / ei poliittisessa kokouksessa; ks. Ranciere 1999; 2006). Demonstraatio haastaa tämän määräysvallan ja "ottaa paikakseen" (*occupy*) juuri sen lokaation, jossa se ei valtanormien mukaan saisi näyttäytyä. Juuri näin Occupy Wall Street otti omakseen Zuccotti-puiston ja rakensi sinne poliittisten päättäjien harmiksi telttaleirin ja toisenlaisen elämäntavan. Chaloupka (1993, 144) toteaa kuvaavasti, että demonstroijat ovatkin enemmän "Charlie Chaplinia kuin Lockeaa tai Milliä, enemmän elokuvaa kuin fysiikkaa, enemmän leikittelyä - vaarallista, itsetuhoista näytelmää, eittämättä - kuin ideologiaa".

Performatiivisuuden periaate on siis oleellinen postmodernin poliittisen toiminnan ymmärtämiselle.² Kulynychin (1997, 336) mukaan privatisoidussa maailmassa usein vasta performatiiviset vastarinnan aktit kykenevät luomaan merkityksellistä kansalaisuutta. Performatiivisen toimintatyylin merkitys on erityisesti sen kyvyssä häiritä rutiineja. Valtamekanismit eivät noin vain vaihdu toisiksi, tuttuja ajattelutapoja ja käytäntöjä ei ole helppo muuttaa. Se mitä kriittiset liikehdinnät yrittävät kuitenkin tehdä, on luoda katkoksia arjen rutiineihin asettumalla näkyvästi niiden tielle. Liikehdintöjen performatiiviset aktit pelaavat tässä mielessä katseiden politiikalla, ne haastavat valtajärjestyksen tarkkailevan vallan, kuten Foucault on sitä kuvannut, ja "katsovat valtaa takaisin", häiriten ja hännäten sitä. (Rättilä 2012b.)

Performatiivinen toiminta ei ole mitenkään vaaratonta, kuten yhteiskunnalliset liikehdinnät ovat aina todistaneet. Performanssien heittäminen julkinen haaste on monesti ollut poliittisille päättäjille punainen vaate. Päättäjillä on hankala tehtävä tulkita, minkä luonteisesta ja kuinka vakavasti otettavasta toiminnasta performansseissa on kyse. Ovatko ne uhka yleiselle järjestykselle tai jopa yhteiskuntarauhalle? Uhkaavatko performoidut protestit järjestelmän perustaa ja valtatoimijoiden asemaa? Vallitsevan järjestelmän kannalta on ongelmallista, että ei ole varmaa, missä valossa protestoijat sen näyttävät: nauretaanko sille, tai yritetäänkö se jopa kumota. Jos vallanpitäjät katsovat, että panoksena on itse järjestelmän säilyminen ja sen legitimitetti, he eivät suhtaudu protesteihin kevyesti ja saattavat vastata niihin

kovin ottein, kuten valtausliikkeenkin kohdalla tapahtui. (Rättilä 2012b.)

Viranomaiset kokivat niin New Yorkissa kuin muissakin kaupungeissa valtauksset ja niistä nousseen julkisen kohun selvästi uhkana, johon ne reagoivat lopulta tiukasti. Viikkoja kestäneen kiistelyn jälkeen poliisit ryhtyivät purkamaan leirejä aggressiivisin ottein, ja tuhansia valtaajia pidätettiin. Poliisin toimet poikivat myös monia syytteitä tarpeettoman väkivallan käyttämisestä. Keväällä 2012 New Yorkin pormestarin Michael Bloombergin päätöksellä Zuccotti-puisto ympäröitiin korkeilla aidoilla. Puisto oli linjauksen mukaan yleisölle avoin, mutta siellä ei saanut "oleilla" eikä sinne saanut perustaa leirejä. Pormestari Bloombergin kommentti valtausliikkeestä on kuvaava:

Se, että joku yrittää aiheuttaa kaaosta, ei edistä kenenkään asiaa. Se ei tee yhteiskunnasta parempaa. Jos sinulla on jotakin sellaista sanottavaa, jolla olisi todella merkittävää annettavaa, kukaan ei kuule sinua, jos kaikki kiljuvat ja tönivät ympäriinsä. Mutta siitä tulee mahtavaa teatteria. (Ks. Levin 19.3.2012.)

Pormestari Bloomberg on tietysti oikeassa siinä, että kaoottiset näytökset ovat "hyvää teatteria", mutta ei siinä, että teatterillinen protestointi olisi hyödytöntä. Ainakin sen valtausliike ehti todistaa jo lyhyessä ajassa.

Mitä seuraavaksi?

Yhteiskunnallisten liikkeiden merkityksestä on keskusteltu jo pitkään. Arviointia vaikeuttaa, että liikkeiden elinkaaret vaihtelevat ja niiden vaikutuksia on vaikeaa mitata tarkasti. Kriitikot saattavat hyvin vedota siihen, että liikkeitä tulee ja menee, mutta poliittiset instituutiot ja päätöksenteko pysyvät. Kannattajat voivat puolestaan viitata esimerkiksi työväenliikkeen, feministisen liikkeen ja ympäristöliikkeen poliittisiin saavutuksiin. Molemmilla argumenteilla on oma voimansa, eikä yhteiskunnallisten liikkeiden merkityksestä ole yhtä totuutta.

Myös Occupy-liikkeestä syntyi välittömästi laaja julkinen debatti. Monet nimekkäät tieteilijät ja ajattelijat ottivat siihen nopeasti kantaa syksyllä 2011. Esimerkiksi Noam Chomsky (1.11.2011) piti valtausliikettä poikkeuksellisena ilmiönä. Toisaalta Chomsky väitti, että myös ajanjakso oli poikkeuksellinen. Kommentillaan Chomsky viittaa siihen, että 1970-luvulle asti länsimaissa oli vallalla usko kehitykseen ja vaurauden lisääntymiseen. Sen jälkeen yhteiskunnallisessa ilmapiirissä on tapahtunut selvä muutos, ja nyt ilmassa on ennen näkemätöntä toivottomuutta. Chomsky liittää muutoksen ennen kaikkea viime vuosikymmenien teollisuuden ja talouden rakennemuutoksiin. Teollistumiskehitys lännessä on purkautunut, kun tuotantoa on siirretty halvempiin maihin. Samaan aikaan rahoituslaitokset ovat kasvattaneet valtaansa politiikkaan nähden. Chomsky tulkitsee, että erityisesti vaalikampanjoinnin kalleus on ajanut poliitikot yhä

syvemmillä varakkaiden tukijoiden kukkariihin. Vastalahjaksi poliitikot ovat panneet toimeen näille mieleisiä poliittisia päätöksiä: deregulaatiota, alhaisia veroja, yrityshallinnon sääntelyn purkamista ja niin edelleen. Chomsky toteaa, että vuoden 2008 romahdus oli väistämätön, ja kuitenkin poliitikot ovat sen jälkeenkin jatkaneet pankkien ja rikkaiden suosimista. Rahoituslaitoksia on pelastettu, koska ne ovat olleet liian isoja kaatumaan. Myös niiden johtajat ovat olleet "liian isoja vangittaviksi". Kaikki tämä on ymmärrettävästi suututtanut tavallisia ihmisiä, ja juuri tähän väliin Occupy-liike iski onnistuneesti julkisilla valtauksillaan ja vaihtoehtoisella poliittisella diskurssillaan.

Monissa kommentteissa kuitenkin arvioitiin, että liike ei pääse pitkälle, ellei se rakenna itselleen selkeää poliittista ohjelmaa ja taktiikkaa. Esimerkiksi Slavoj Žižek (26.10.2011) myönsi puheenvuorossaan, että liike sai lyhyessä ajassa jotakin merkittävää aikaan. Se onnistui murtamaan poliittisia tabuja ja saamaan esille viestin, että "emme elä parhaassa mahdollisessa maailmassa; meillä on oikeus, ja jopa velvollisuus, kuvitella vaihtoehtoja". Mutta tämä ei Žižekin mukaan vielä riitä. Hän huomauttaa kriittisesti, että toki protestointi on helppoa ja karnevaalit mukavia, mutta olennaista on se, mitä tapahtuu juhlahumun jälkeen. Valtausliikkeen tuli kysyä itseltään vakavasti, mitä se loppujen lopuksi haluaa: "Millainen sosiaalinen organisaatio voi korvata nykyisen kapitalismin? Millaisia uudenlaisia johtajia tarvitsemme? Millaisia toimielimiä, mukaan lukien kontrolloimiseen ja alistamiseen tarkoitettuja elimiä?" Žižek

kuitenkin korostaa, että näihin kysymyksiin vastaaminen vaatii aikaa: "Kyllä, protestoijat todellakin loivat hegemonisen ideologian tyhjiön, ja tarvitaan aikaa tämän tyhjiön täyttämiseen kunnolla, sillä se on tyhjiö, joka odottaa jotakin syntyväksi, avaus johonkin todella uuteen." Joka tapauksessa liikkeen todellinen testi on siinä, onnistuuko se muuttamaan käytäntöjä ihmisten arjessa.

Naomi Klein (*Democracy Now!*, 25.11.2011) oli Zizekin kanssa samoilla linjoilla liikkeen seuraavista haasteista. Liikkeen oli hänen mukaansa ryhdyttävä sekä kuvittelemaan parempaa vaihtoehtoa nykyiselle talousjärjestelmälle, jossa suuryhtiöillä on suhteettomasti valtaa, että toimimaan käytännössä kuvitelmiin mukaan. Kleinin mukaan vielä Seattlen protestien aikaan 2000-luvun vaihteessa aktivisteilla ei ollut kunnollista vastausta siihen, mikä olisi toimiva vaihtoehto suuryritysten vallalle ja uusliberalismille. Viimeisen kymmenen vuoden aikana vaihtoehtoja on kuitenkin kehitelty ja kokeiltu ympäri maailmaa. Klein korostaa esimerkiksi paikallisen talouden ja lähimarkkinoiden uutta tuleamista (*relocalization of economy*) ja arvioi, että uudet työpaikat syntyvät jatkossa massiivisiin julkisen liikenteen rakentamisprojekteihin, älykkään energiaverkon rakentamiseen ja "vihreisiin" osuuskuntiin. Klein mainitsee myös muita iduillaan olevia valtausmuotoja, esimerkiksi vaatimukset ruoantuotantojärjestelmän valtaamisesta tai rakennusten kattojen valtaamisesta aurinkoenergian hyödyntämiseksi. Hän arvioi, että jos liike keskittyy käytännön toimintaan, se pysyy kasassa ja pääsee eteenpäin nykyisestä "suuttumuksen

vaiheesta". "Luulen, että se vie tätä liikettä suuttumuksen yli seuraavaan vaiheeseen, sillä me olemme vielä suuttuneita, mutta meidän pitää päästä toivon vaiheeseen, joka kykenee kuvittelemaan toisenlaisen taloudellisen mallin."

Michael Hardt ja Antonio Negri (8.12.2011) korostivat niin ikään, että valtausliikkeen on jatkossa tartuttava modernien demokraattisten yhteiskuntien suuriin ongelmiin. Kolme merkittävintä pulmaa liittyvät heidän mukaansa palkkatyöhön, yksityiseen omistamiseen ja edustukselliseen demokratiaan. Ensinnäkin palkkatyö on pitkään ollut länsimaisen kansalaisuuden ja toimeentulon ehto, mikä on osoittautunut suureksi ongelmaksi kaikille niille, jotka ovat joutuneet elämään työmarkkinoiden ulkopuolella, köyhille, työttömille, palkatonta työtä tekeville naisille, maahanmuuttajille ja niin edelleen. Tämä *prekariaattien* joukko kasvaa sitä mukaa, kun palkkatyö käy yhä epävarmemmaksi. Tähän myös valtausliikkeen on jossakin vaiheessa puututtava.

Toiseksi Hardt ja Negri kiinnittävät huomiota yksityiseen omistamiseen, josta on viime vuosina kasvanut niin ikään iso yhteiskunnallinen ongelma. Tämä johtuu etenkin siitä, millaisia muotoja pääomien voiton tavoittelu on viime vuosina saanut. Pääomat eivät pohjaudu enää vanhanaikaiseen yrittämiseen ja yhteistyöhön erilaisten yhteisöjen (työntekijät, paikalliset ja valtakunnan tason päättäjät jne.) kanssa. Sen sijaan voittoja haetaan yhä enemmän korkotuottojen kautta, "useimmiten rahoitusinstrumenteilla, joiden kautta [pääomat] saavat kiinni siitä arvosta, joka on tuotettu yhteiskunnallisesti ja suhteellisen riippumattomasti

[pääomien] vallasta. Tämä vähentää yhteisöllistä valtaa ja tuottavuutta. Yksityisomaisuudesta on näin tulossa ei vain parasiitti, vaan myös yhteiskunnallisen tuotannon ja sosiaalisen hyvinvoinnin este". Hardtin ja Negrin mukaan yksi tämän päivän liikkeiden suurista haasteista on neuvotella uudelleen, kansallisten ja globaalien hallintajärjestelmien lisäksi, yksityisen omistamisen säännöistä yleisemminkin. (Hardt & Negri 8.12.2011.)

Kolmas ongelma liittyy Hardtin ja Negrin mukaan edustukselliseen demokratiaan ja sen "valheellisiin väitteisiin demokraattisesta hallinnasta". Kyse ei ole niinkään siitä, että poliitikot ovat korruptoituneita (vaikka tämäkin pitää usein paikkansa), vaan siitä, että nykyinen systeemi erottaa poliittisen päätöksenteon enemmistön tahdosta ja pyrinnoista. "Jokaisen todellisen demokratisoitumisen prosessin yhteiskunnissamme tulee hyökätä perustuslain ytimessä olevan edustamisen puutteen ja vääristellyn edustamisen kimppuun." Myös tähän valtausliikkeen on pureuduttava saadakseen aikaan todellisen muutoksen. (Hardt & Negri 8.12.2011.)

Bernard Harcourtin (30.11.2011) tulkinta valtausliikkeen merkityksestä on yksi mielenkiintoisimmista. Jo syksyllä 2011 hän arvioi sen merkitsevän jopa uutta *politiikan paradigmaa* ja "kielioppia". Harcourt vastasi näkemyksellään kriitikoille, jotka kehottivat liikettä "hankkimaan itselleen agendan ja lopettamaan raivoamisen". Hänen mukaansa ulkopuoliset toimijat eivät voi esittää liikkeelle normatiivisia vaatimuksia. Harcourtin perustelu on tässä mielenkiintoinen. Vaatimukset ovat nimittäin "toiminnallisesti ei-kuultavissa, ellei puhuja ole

fyysisesti mukana valtaamassa Occupy-tilaa. Etkä voi 'vallata' mitään samalla kun istut tietokoneesi ääressä tai olet julkaisemassa pääkirjoitusta. Et voi 'vallata' mitään etäisyyden päästä". Lisäksi, koska liikkeellä ei ole johtajia, ei ole myöskään yksittäistä toimijaa, jonka kanssa ulkopuoliset tahot, esimerkiksi media, voisivat aloittaa keskustelun. Sama pätee myös toisin päin. Kukaan yksittäinen henkilö ei voi puhua liikkeen äänellä. "Tässä uudessa poliittisessa paradigmassa vastarinta on 'kuultavissa' vain sen valtaamassa tilassa, ja silloinkin vain koordinoitun keskustelun ja potentiaalisen konsensuksen luoman yhteisen äänen välityksellä." (Harcourt mt.).

Harcourt tulkitse niin ikään, että uudessa kieliopissa vanhojen auktoriteettien tieto ja asema eivät enää päde. "Taloustieteilijän, poliitikon, asiantuntijan tai kolumnistin kannanotto siitä, mitä Occupy Wall Streetin pitäisi tehdä onnistuakseen, ei ole enää täysin mielekäs lause, koska *näiden lauseiden puhujat ovat itse epäonnistuneet.*" Valtausliikkeen keskeinen viesti on, että niin sanotut asiantuntijat ovat juuri niitä, jotka ovat saaneet meidät tähän tilanteeseen, jossa epätasa-arvo rikkaiden ja suuren enemmistön välillä kasvaa koko ajan.

Se on mielestäni tämän uuden poliittisen tottelemattomuuden muodon ohjaava jakobiininen henki, mutta *ilman* jakobiinien johtajuutta. Ja juuri johtajattomuus on kysymys, joka korostaa uusia syntaktisia haasteita: ne, jotka yrittäjät "ohjata" Occupy Wall Streetia "oikeaan suuntaan" - joko hyvän- tai pahantahtoisesti - ovat jo surkeasti

epäonnistuneet, ja sen tuloksena heidän lausunnoiltaan puuttuu auktoritatiivinen kielioppi. (Harcourt 30.11.2011.)

Uudella paradigmalla ja kieliopilla on Harcourtin mukaan radikaaleja seurauksia. Ensinnäkin se tekee tyhjäksi karismaattisen johtajuuden. Tämä seuraa paitsi siitä, että valtausliikkeellä ei ole tunnustettuja johtajia, myös tavasta, jolla sen torikokouksissa kommunikoidaan. Megafonien sijaan kokouksissa käytetään "ihmismikrofonia" (suullista ketjuviestintää henkilöltä toiselle). Ihmismikrofoni rikkoo karisman konkreettisesti; tämä onkin kiintoisa poliittisen kommunikaation "innovaatio" nykyisellä huipputekniikan aikakaudella.

Puhuja voi lausua vain viidestä kahdeksaan sanaa, ennen kuin hänen täytyy sulkea suunsa siksi aikaa, kun koolla oleva väkijoukko toistaa ne. Vaikutuksena on puheen momentumin purkaantuminen. Se myös pakottaa väkijoukon lausumaan sellaisia sanoja ja argumentteja, joista he eivät ehkä ole samaa mieltä, millä myös on hyödyllinen, poliittista momentumia neutraloiva vaikutus. (Harcourt 30.11.2011.)

Toiseksi, uusi politiikan kielioppi avaa tilaa (jälleen konkreettisesti ymmärrettynä) moniäänisyydelle ja erilaisille poliittisille "tykkäämisille" (*political persuasions*). Erilaiset ja jopa ristiriitaiset näkemykset hyväksytään sellaisinaan, ilman että liike määriteltäisiin minkään yhden näkemyksen edustajaksi.

Hallitusta kannattavat protestoijat ja hallitusta vastustavat protestoijat voivat seistä vierekkäin vain, jos vastarintaliike toimii heidän välittäjänään. Kaikki nuo lauseet voidaan kuulla niin kauan kuin niiden puhujat ovat fyysisesti läsnä, vallaten, itsensä tunnistaen ja sitten esittäen ääneen mielipiteensä 'meidän' suullamme. (Harcourt 30.11.2011.)

Näissä ja muissa valtausliikkeestä 2011 tuoreeltaan esitetyissä kommentteissa nousee esiin kaksi toisiinsa liittyvää tuntemusta. Ensimmäinen on se, että jotakin tällaista, maailmanlaajuista anti-neoliberalistista poliittista liikettä oli odotettu jo kauan, mutta sen nousuun ei oikein jaksettu uskoa. Kun liike sitten syntyi, se oli monille myönteinen yllätys, mutta samalla odotukset liikettä kohtaan nousivat heti (yli)suuriksi. Vastaavanlainen tilanne ja toiveikkuus vallitsivat Seattlen protestien jälkeen 2000-luvun alussa, mutta syyskuun 11. terrori-iskut 2001 ja USA:n käynnistämä terrorismin vastainen sota sulki tuolloin avautuneen kriittisen ikkunan vuosikymmeneksi. Tästä seuraa kommenttien toinen tuntemus: ehkä liikkeeltä toivottiin liikaa, eikä se pystyisikään lunastamaan lupauksiaan. Syyksi mainittiin sekä sisäiset tekijät, jos esimerkiksi liike hajoaisi omiin erimielisyyksiinsä, että ulkoiset tekijät, jos esimerkiksi jokin uusi poliittinen tapahtuma veisi julkisen huomion valtausliikkeestä ja sen mukana julkisuuden painostusvoiman liikkeen tavoitteilta. Kun kyse on kansalaisyhteiskunnasta nousevasta kriittisestä liikehdinnästä, joka näyttävästi haastaa valtajärjestelmän, voidaan aina odottaa, että poliittiset auktoriteetit ja eliitit keksivät jotakin, jolla liike saadaan joko kesytettyä tai hävitettyä. Yhteiskunnallisille liikkeille on niin ikään ollut

tyypillistä, että niiden elinkaari jää lyhyeksi, jos toiminta ei tuota selkeitä tuloksia ja jos ne eivät organisoidu pysyvämmiksi verkostoiksi, jotka jatkaisivat niiden aktiviteetteja pienemmällä toimijajoukolla ja matalammalla profiililla.³

Lopuksi: Postmodernien poliittisten liikehdintöjen merkityksestä ja ennakoinnista

Kuten edellä on tuotu useasti esiin, valtausliikkeen nousu syksyllä 2011 hämmästytti monet. Silti sen teemat, esimerkiksi uusliberalismin kritiikki, ja toimintatavat, julkiset performanssit, suora demokratia ja sosiaalisen median käyttö, ovat olleet agendalla jo kauan aikaa. Suoran demokratian juuret vievät antiikin Kreikkaan ja kapitalismin kritiikki ainakin Marxiin. Molemmat olivat tärkeitä myös 1960-luvun radikalismille ja sen jälkeisille protestiliikkeille. Myös sosiaalisen median merkitys yhteiskunnallisten liikehdintöjen organisoinnille ja toiminnalle on ollut tiedossa jo vuosia. Miksi valtausliike siis tuntui monien mielestä niin uudelta ja tuoreelta ilmiöltä?

Valtausliikkeen kritiikki todellakin resonoi tuttuja teemoja aiemmilta vuosilta ja vanhemmista liikehdinnöistä. On kuitenkin syytä huomata, että ihmiset eivät toimi menneisyydessä, vaan nykyisyydessä ja tulevaisuudessa, tulevaa jatkuvasti ennakoiden (ks. Rescher 1998). Keskeisintä toiminnan kannalta on se, miten ihmiset kokevat elämänsä tässä ja nyt, kuten Jarmo Rinne on muistuttanut (ks. Rinne

2011). Nykyisen ja tulevan poliittinen arviointi on se pohja, jolta motivaatio poliittiseen toimintaan nousee. Protestoivaan toimintaan ryhdytään varsinkin silloin, kun arvioinnin pontimena on voimakas epäoikeudenmukaisuuden kokemus (on tosin muistettava, että myös kokemus menneistä epäoikeudenmukaisuuksista voi politisoitua milloin tahansa). Niin modernia kuin postmoderniakin politiikkaa ajavat tutut ideat ja ihanteet - vapaus, oikeudenmukaisuus ja tasa-arvo. Niiden voima ei suinkaan ole mennyttä (ks. Ranciere 2006). Myös valtausliikkeen ymmärtämisen kannalta on tärkeää nähdä se vastauksena tässä ajassa koettuihin ongelmiin.

Edellä viitattiin Noam Chomskyn näkemukseen, jonka mukaan poliittinen mobilisointi oli aiemmin helpompaa, koska yhteiskunnassa vallitsi edistyksen ilmapiiri ja usko siihen, että asioihin voi vaikuttaa. Chomskyn mukaan käänne huonompaan tapahtui 1970-luvun jälkeen, ja viime vuosina pessimismi on vain lisääntynyt. Mielestäni Chomsky on tässä arviossa osin oikeassa, mutta osin myös väärässä. Postmoderni ajattelu on jo kauan aikaa purkanut edistyskertomuksia, ja postmoderni poliittinen liikehdintä on etsinyt toiminnalle toisenlaisia lähtökohtia, kuten yksilöiden motivaation vaikuttaa oman elämänsä ehtoihin. On niin ikään syytä muistaa ylipäättään politiikan kontingentti luonne, jota Michel Foucault on kuvannut osuvasti strategisena suhteena ja vallan ja vastarinnan päättymättömänä kamppailuna. Valtausliike voidaan nähdä tässä mielessä strategisena vastavetona pari vuosikymmentä jatkuneelle uusliberalistiselle hegemonialle ja vuoden 2008 finanssikriisin jälkeiselle talouspolitiikalle.

Voidaan siis päätellä, että valtausliike sekä oli että ei ollut yllättävä poliittinen käänne. Valtausliikkeen tapaiset mobilisaatiot ovat aina mahdollisia, ainakin niin kauan kuin yhteiskunnassa on ryhmiä, jotka kokevat tulleen kaltoin kohdelluiksi ja ryhtyvät identifioimaan itsensä toimintakykyiseksi "demokseksi" (Ranciere 2006). Yksittäiset performatiiviset näytökset ja niiden käynnistämät tapahtumaketjut ovat toki yllättäviä, koska ne rikkovat vallitsevan järjestyksen ja rutiinit ainakin joksikin aikaa. Toiminnan yllätyksellisyys voi silti olla myös tietoisesti valittu poliittinen taktiikka. Intialainen kirjailija ja aktivisti Arundhati Roy (30.11.2011) toi tämän esiin arvioidessaan valtausliikkeen menestymisen mahdollisuuksia syksyllä 2011. Samalla Royn kommentti kuvaa erinomaisesti postmodernien yhteiskunnallisten liikehdintöjen luonnetta ja haasteita (muuallakin kuin Yhdysvalloissa, johon Roy viittaa):

Luulen, että liikkeestä tulee, tai siitä pitäisi tulla, monimuotoinen ideoiden ja toiminnan protestiliike, joka säilyttää yllätyksellisyytensä. Meidän täytyy säilyttää älyllisen väijytyksen ja fyysisen manifestaation elementit, jotka yllättävät hallinnon ja poliisit. Liikkeen täytyy jatkaa itsensä uudelleen kuvittelemista, koska jonkin tilan hallussapitoa ei ehkä tulla jatkossa sallimaan niin vallakkaassa ja väkivaltaisessa maassa kuin mitä USA on. (Roy mt.; ks. myös Calhoun 19.11.2011; Rättilä & Rinne 2012.)

Pidemmässä katsannossa poliittisissa performansseissa ei sen sijaan ole mitään outoa. Niillä on pitkä historia, joka ylittää keskiajan karnevalismin kautta 1900-luvun alun avant-

gardistiseen taiteeseen ja viime vuosikymmenien näytökselliseen protestointiin. Viimeksi mainitusta hyviä esimerkkejä ovat vaikkapa Greenpeacen 1970-luvulta asti järjestämät julkiset näytökset, 2000-luvun vaihteen Seattlesta alkaneet alterglobalisaatioliikkeen mielenosoitukset tai Pussy Riot -kollektiivin punkhenkiset performanssit Venäjällä (erilaisista esimerkeistä ja niiden teoreettisesta tulkinnasta, ks. Rättilä 2012a). Postmodernien yhteiskunnallisten liikkeiden ja liikehdintöjen keskeisin merkitys on siinä, että ne paljastavat ja kyseenalaistavat poliittisen todellisuuden rajoja sekä kuvittelevat ja "kuvittavat" niille vaihtoehtoja (Drexler 2007). Ne ovat luomassa sellaista poliittista toimintaa, joka *performoi* ja *prefiguroi* poliittisia muutoksia sen sijaan että *pyytäisi* niitä.

Vaikka valtausliike ei siis ollut vallankumouksellisen yllätyksellinen poliittinen käänne ainakaan niille, jotka seuraavat aktiivisesti yhteiskunnallisia liikehdintöjä, sen vaikutus yhteiskuntatieteeseen ja tutkijoihin on ollut kiinnostava ja osin yllätyksellinenkin. Boltonin ym. (2013) mukaan liike ei ainoastaan vallannut julkisia tiloja ja julkista poliittista diskurssia, se "valtasi" myös politiikan tutkimuksen, haastaen ja pakottaen tutkimuksen miettimään omaa tiedekäsitystään ja teoreettisia kategorioitaan. Tämä tulee selvästi esiin liikkeestä viime vuosina ilmestyneessä tutkimuskirjallisuudessa, jota luonnehtivat muun muassa tutkimuksen väliaikaisuuden korostaminen, lopullisten tai liian "paksujen" tulkintojen välttäminen, tutkijan omien rajoitusten esiintuominen ja jopa tunnustuksellisuus (liikkeen tukemi-

sesta, vaikkakaan ei kritiikittömästi). Katson, että tämä epävarmuus ja omien oletusten jatkuva kriittinen reflektointi kertoo tutkimuksen "kronopoliittisesta ongelmasta": vaikeudesta päästää irti perinteisen tiedekäsityksen taustalla vaikuttavasta lineaarisesta *kronos*-aikakäsityksestä ja ottaa teoreettisesti haltuun tälle ajalle ominaisia *kairos*-poliittisia (sykäyksittäisiä, ennakoimattomia, ei-lineaarisia) tapahtumia ja ilmiöitä. Voidaan hyvin arvioida, että valtausliikkeen kaltaiset poliittiset ilmiöt ja tarve selittää niitä tulee edellyttämään tieteen perusparadigmojen, etenkin aikaan ja paikkaan liittyvien oletusten, perusteellista uudelleen pohtimista.

Viitteet

1. Huomattakoon, että en seuraa tässä suoraan Kulynychin määrittelyjä. Kulynych viittaa keskustelussaan J.L. Austinin kielitieteelliseen performatiivi-konstatiivi-erotteluun (ks. Austin 1975) ja käyttää performatiivi-termiä jotakuinkin samassa mielessä kuin itse käytän performanssia. Jacques Derridan (2003) Austin-kritiikin mukaisesti ymmärrän performatiivin reiteraationa, tekona, jonka kommunikaatiivinen teho perustuu jonkin olemassa olevan mallin (yleensä tradition) siteeraamiselle. Performatiivit ovat ikään kuin rutiineja toistavia tekoja. Pidän performanssi-käsitettä selvempänä tässä yhteydessä. Se on kommunikatiivinen teko tai "aistittava ilmaisu", joka katkaisee rutiinit jollakin häiritsevällä tavalla. Tämä performanssikäsitys nousee lähinnä taiteen ja estetiikan piiristä. Esittävän taiteen kentällä performanssi on 1960-luvulta lähtien kehittynyt omaksi taiteenlajikseen, joka on pyrkinyt ottamaan etäisyyttä traditionaaliseen (konservatiiviseen ja affirmatiiviseen) teatteriin ja kehittämään ainutkertai-

sempaa, kokeellisempaa ja osallistuvampaa (avantgardistista, postmodernia) teatteri-ilmaisua. Viime vuosikymmeninä performanssin käsite on kuitenkin laajentunut lukuisille alueille, ja sitä käytetään nykyisin kaikenlaisten sosiaalisten ja kulttuuristen käytäntöjen analysoimiseen. (Ks. esim. Carlson 1996; Schechner 2002.)

2. Kannattaa myös huomata, että demonstraatiota ja performanssia ei tarvitse välttämättä rajata ei-kielellisiin näyttämistekoihin. Myös kielelliset teot voivat olla rikkovia, paljastavia ja uusia asiaintiloja aikaan saavia performansseja. Itse asiassa valtausliikkeen diskurssi, joka kritisoi uusliberalistista markkinatalouden diskurssia ja ryhtyi määrittelemään poliittista kieltä uudelleen, voidaan nähdä kielellisenä vastarintana. Jo itse occupy-termin käyttäminen viestii tällaisesta resistanssista. Valtaajat ovat halunneet ymmärtää sen toisella tavalla, muiden kansojen sotilaallisen miehittämisen sijasta "omien" julkisten tilojen rauhanomaisena valtaamisena ja "uusiokäyttönä" demokratian ja yhteistoiminnan tarpeisiin. (Ks. esim. *Tidal* 1/2011.)

3. Tätä kirjoitettaessa valtausliikkeen elinkaari on latentissa vaiheessa. Liike, tai paremminkin liikkeet, toimivat aktiivisesti lukuisina pieninä, itsenäisinä paikallisina projekteina, jotka kuitenkin jäävät julkisen huomion katveeseen. Projektien määrästä ja moninaisuudesta saa hyvän käsityksen esimerkiksi hakemalla [www-sivuja sanoilla "occupy wall street" tai "occupy"](#).

Lähteet

Kirjallisuus

Austin, J.L. (1975): *How to do things with words?* Cambridge, Mass.: Harvard University Press.

Bennett, Lance & Segerberg, Alexandra (2012): "The Logic of Connective Action". Teoksessa *Information, Communication and Society* (15:5), s. 739-768.

Bolton, Matthew & Welty, Emily & Nayak, Meghana & Malone, Christopher (2013): "We Had a Front Row Seat to a Downtown Revolution". Teoksessa Welty, E. & Bolton, M. & Nayak, M. & Malone, C. (toim.): *Occupying Political Science*. New York, NY: Palgrave Macmillan, s. 1-24.

Carlson, Marvin (1996): *Esitys ja performanssi*. Kriittinen johdatus. Keuruu: Like.

Chaloupka, William (1993): "Suppose Kuwait's Main Product was Broccoli? The Street Demonstration in U.S. Politics". Teoksessa Dolan, F.M. & Dumm, T. L. (toim.): *Rhetorical Republic. Governing Representations in American Politics*. Amherst: The University of Massachusetts, s. 143-166.

Derrida, Jacques (2003): *Platonin apteekki ja muita kirjoituksia*. Toim. Ikonen, T. & Porttikivi, J. Helsinki 2003: Gaudeamus.

Drexler, Jane Monica (2007): "Politics Improper: Iris Marion Young, Hannah Arendt, and the Power of Performativity". Teoksessa *Hypatia* (22:4), s. 1-15.

Foucault, Michel (1977): *Discipline and Punish. The Birth of the Prison*. Harmondsworth: Penguin.

Foucault, Michel (1980): *Power/Knowledge. Selected Interviews and Other Writings 1972-1977*. Toim. Gordon, C. New York: Pantheon Books.

Habermas, Jürgen (1992): "Further Reflections on the Public Sphere". Teoksessa Calhoun, C. (toim.): *Habermas and the Public Sphere*. Cambridge, Mass.: The MIT Press, s. 421-461.

Habermas, Jürgen (1996): *Between Facts and Norms*. Cambridge: Polity Press.

Hutcheon, Linda (1989): *The Politics of Postmodernism*. London: Routledge.

Häyhtiö, Tapio & Rinne, Jarmo (2006): *Politicking on the Internet with Monsters - Hard Rock Hallelujah*. Esitelmä kansainvälisessä seminaarissa *Politics on the Internet - New Forms and Media for Political Action*, 24.-25.11.2006, Tampereen yliopisto.

Häyhtiö, Tapio & Rinne, Jarmo (2008): "Temporal dimensions of reflexive Net-politics: Politicking on the Internet with monsters". Teoksessa Häyhtiö, T. & Rinne, J. (toim.): *NetWorking/Networking: Citizen Initiated Internet Politics*. Tampere: Tampere University Press, s. 310-334.

Juris, Jeffrey (2012): "Reflections on #Occupy everywhere: Social media, public space, and emerging logic of aggregation". Teoksessa *American ethnologist* (39:2), s. 259-279.

Kulynych, Jessica (1997): "Performing Politics: Foucault, Habermas, and Postmodern Participation". Teoksessa *Polity*(30:2), s. 315-346.

Lappalainen, Pertti (2000): "Rakenteista fragmentteihin, tiedosta toimintaan - suomalaisen kansalaisaktiivisuuden tyylien ja niiden kontekstin muutoksista. Teoksessa *Politiikka* (42:2), s. 249-264.

Lattunen, Tuija (2003): *Häirinnän politiikkaa*. Yleisen valtio-opin pro gradu -tutkielma. Helsinki: Helsingin yliopisto.

Lattunen, Tuija (2007): "Esteettinen politiikka: hallitsemisen taiteenkaltaisuudesta esteettisen tietoisuuden ja todellisuuden politiikkaan". Teoksessa Kaakkuriniemi, T. & Mykkänen, J. (toim.): *Politiikan representaatio. Juhlakirja Kyösti Pekoselle hänen 60-vuotispäivänään*. Helsinki: Valtiotieteellinen yhdistys, s. 275-301.

Plant, Sadie (1992): *The most radical gesture. The Situationist International in a postmodern age*. London: Routledge.

Ranciere, Jacques (1999): *Disagreement: Politics and Philosophy*. Minneapolis: University of Minnesota Press.

Ranciere, Jacques (2006): *The Politics of Aesthetics. The Distribution of the Sensible*. London: Continuum.

Rescher, Nicholas (1998): *Predicting the Future. An Introduction to the Theory of Forecasting*. Albany: State University of New York Press.

Ridell, Seija & Kymäläinen, Päivi & Nyysönen, Timo (2009): "Julkinen tila tänään - kuhinaa lomittuvilla rajapinnoilla". Teoksessa Ridell, S. & Kymäläinen, P. & Nyysönen, T. (toim.): *Julkisen tilan poetiikkaa ja politiikkaa. Tieteidenvälisiä otteita vallasta*

kaupunki-, media- ja virtuaalituloissa. Tampere: Tampere University Press.

Rinne, Jarmo (2011): *Henkilökohtaistuva poliittisesti toimiminen: Tutkimusmatkoja refleksiiviseen kansalaistoimintaan*. Akateeminen väitöskirja. Tampere: Tampere University Press.

Rättilä, Tiina (2001): "Kansalaistuva politiikka? Huomioita kuntalaisaktiivisuudesta poliittisena toimijuutena". Teoksessa *Politiikka* (43:3), s. 190-207.

Rättilä, Tiina (2012a): *In your face! Analyzing public political performance as communication*. Acta Universitatis Tamperensis 1781. Tampere: Tampere University Press.
Saatavilla: <http://tampub.uta.fi/handle/10024/67917>.

Rättilä, Tiina (2012b): "Jotkut katsovat takaisin. Visuaalinen viestintä poliittisissa performansseissa". Teoksessa *Kansalaisyhteiskunta* (2/2012). Jyväskylän yliopisto. <http://kans.jyu.fi/lehti>.

Rättilä, Tiina & Rinne, Jarmo (2012): "*Grab the system by its proverbial balls when it least expects it!*" *Occupy Wall Street, social media and the new choreographing of political protest*. Esitelmä Italian Political Science Associationin vuosittaisessa konferenssissa, 13.-15.9.2012, Università Roma Tre, Rooma.

Schechner, Richard (2002): *Performance Studies: An Introduction*. London: Routledge.

Shepard, Benjamin (2011): *Play, Creativity, and Social Movements. If I Can't Dance, It's Not My Revolution*. New York: Routledge.

Sloterdijk, Peter (2001[1983]): *Critique of Cynical Reason*. Minneapolis: University of Minnesota Press.

St John, Graham (2008): "Protestival: Global Days of Action and Carnivalized Politics in the Present". Teoksessa *Social Movement Studies* (7:2), s. 167-190.

Theocharis, Yannis & García-Albacete, Gema (2012): *Social Media and Political Mobilisation: A Comparison of the Occupation Movements in Spain, Greece and the US*. Esitelmä International Political Science Associationin (IPSA) 22. maailmankongressissa, 8.-12.7.2012, Madrid.

Tucker, Kenneth H. Jr (2005): "From the Imaginary to Subjectivation: Castoriadis and Touraine on the Performative Public Sphere". Teoksessa *Thesis Eleven* (No. 83, Nov 2005), s. 42-60.

Verkkolähteet

15M Suomi. "Suomenkielinen 15M-liikettä ja globaalia tilanvaltausliikettä seuraava uutispalvelu".

<http://www.scoop.it/t/15m-suomi>. Luettu 22.3.2012.

Calhoun, Craig (19.11.2011): "Evicting the Public". Sivustolla *Possible Futures* ("A project of the Social Science Research Council"). <http://www.possible-futures.org/2011/11/19/evicting-the-public-why-has-occupying-public-spaces-brought-such-heavy-handed-repression/>. Luettu 3.5.2012.

Chomsky, Noam (1.11.2011): "Occupy the Future". *Truthout*-järjestön sivustolla. http://truth-out.org/index.php?option=com_k2&view=item&id=4486:occupy-the-future. Luettu 22.3.2012.

"Declaration of the Occupation of New York City" (29.9.2011). *NYC General Assembly* -verkoston sivustolla.

<http://www.nycga.net/resources/declaration/>. Luettu 22.3.2012.

Democracy Now! (25.11.2011): "Occupy Everywhere: Michael Moore, Naomi Klein on Next Steps for the Movement Against Corporate Power". http://www.democracynow.org/2011/11/25/occupy_everywhere_michael_moore_naomi_klein. Luettu 22.3.2012. Democracy Now! on ajankohtaisohjelma.

Harcourt, Bernard (30.11.2011): "Occupy's new grammar of political disobedience". *The Guardian* -lehden verkkoversiossa.

<http://www.guardian.co.uk/commentisfree/cifamerica/2011/nov/30/occupy-new-grammar-political-disobedience>. Luettu 22.3.2012.

Hardt, Michael & Negri, Antonio (8.12.2011): "Some of the most inspiring social struggles of 2011 have placed democracy at the top of the agenda". *Adbusters*-lehdessä.

<http://www.adbusters.org/magazine/99/under-no-illusions.html>. Luettu 22.3.2012.

Jensen, Tom (16.11.2011): "Occupy Wall Street Favor Fading". *Public Policy Polling* -yrityksen sivustolla.

<http://www.publicpolicypolling.com/main/2011/11/occupy-wall-street-favor-fading.html>. Luettu 11.4.2012.

Krugman, Paul (9.10.2011): "Panic of the Plutocrats". *The New York Times* -lehden verkkoversiossa.

<http://www.nytimes.com/2011/10/10/opinion/panic-of-the-plutocrats.html>. Luettu 22.3.2012.

Levin, Sam (19.3.2012): "Mayor Bloomberg: Zuccotti Barricades Are Legal, Protesters 'Just Trying to Cause Chaos'". *The Village Voice* -lehden blogissa.

http://blogs.villagevoice.com/runninscared/2012/03/mayor_bloomberg_42.php. Luettu 22.3.2012.

Moore, Michael (7.12.2011): "The Winter of Our Occupation". *Truthout*-järjestön sivustolla.

http://truthout.org/index.php?option=com_k2&view=item&id=5457:michael-moore-the-winter-of-our-occupation. Luettu 22.3.2012.

Roos, Jerome (29.4.2012): "Mayhem 2012: gearing up for a global spring of discontent". *Roar Magazine* -verkkolehden sivustolla.

<http://roarmag.org/2012/04/mayhem-2012-gearing-up-for-a-global-spring-of-discontent/>. Luettu 3.5.2012.

Roy, Arundhati (30.11.2011): "The people who created the crisis will not be the ones that come up with a solution". Haastattelu *The Guardian* -lehden verkkoversiossa.

<http://www.guardian.co.uk/world/2011/nov/30/arundhati-roy-interview>. Luettu 22.3.2012.

Schmidt, Michael S. (31.3.2012): "Less Visible Occupy Movement Looks for Staying Power". *The New York Times* -lehden verkkoversiossa.

<http://www.nytimes.com/2012/04/01/us/for-occupy-movement-a-challenge-to-recapture-momentum.html>. Luettu 3.8.2012.

Stiglitz, Joseph E. (4.11.2011): "The Globalization of Protest". *Project Syndicate* -järjestön sivustolla.

<http://www.project-syndicate.org/commentary/the-globalization-of-protest>. Luettu 22.3.2012.

Tidal (December 2011, Issue 1).

<https://docs.google.com/file/d/0B8k8g5Bb3BxdcHI0bXZTbVpUbGVQSnRLSG4zTEx1QQ/edit?pli=1>. Luettu 22.3.2012.

Žižek, Slavoj (26.10.2011): "Occupy first. Demands come later". *The Guardian* -lehden verkkoversiossa.

<http://www.guardian.co.uk/commentisfree/2011/oct/26/occupy-protesters-bill-clinton>. Luettu 22.3.2012.

7. Verkot ja poliittisen vaikuttamisen tulevaisuus

Yhteiskunnallisten yhteenliittymien muotoja internetissä 2024

Internetin niin sanottu sosiaalinen media on noussut parissa vuodessa samanlaiseksi demokratiainnoittajaksi kuin itse internet 1990-luvulla (esim. Hintikka 2007a; Erkkola 2008; Lietsala & Sirkkunen 2008; Kangas ym. toim. 2007). Innokkaimmillaan sosiaalisen median on katsottu muuttaneen Suomen politiikan kymmenessä kuukaudessa (Heikka 2012). Sosiaalista mediaa on käytetty niin deliberatiivisessa demokratiassa Islannin perustuslain uudistamiseksi (Magnusson 2012), Suomen viimeisimmissä presidentinvaaleissa kansalaisten kampanjoinnissa (Parviainen ym. 2012) kuin elinkeinosäädösten jäykkyyttä arvostelevassa Ravintolapäivässä (Vanamo 2013).

Tapio Häyhtiö ja Jarmo Rinne (2008) ovat kuvanneet nykyajan kansalaisvaikuttamista *refleksiivisenä politiikkana*. Sille on ominaista yhteiskunnallinen mobilisoituminen verkostomaisena liikehdintänä. Toiminnallinen sosiaalinen verkosto kukoistaa lyhyen ja intensiivisen ajan. Refleksiivinen politiikka on myös tyytymättömyyttä *satunnaiseen*

politikointiin, millä Häyhtiö ja Rinne viittaavat esimerkiksi äänestämiseen vaaleissa kansalaisen pääasiallisena vaikutuskeinona.

Leo Stranius (2009) on kuvannut tätä osallistumista kevytaktivismiksi. Kevytaktivisti "vaikuttaa kaupassa, bussissa, lounaalla ja lahjoittaessaan rahaa muille. Järjestö-osallistumisen näkökulmasta hän poimii rusinat pullasta. Toisaalta hän tekee vaikuttamisen helpoksi ja mielekkääksi. Koko identiteettiä ei tarvitse luovuttaa yhdelle taholle tai järjestölle". Kevytaktivismin käänköpuolena on sen äärimmäinen ohuus. Kiinnostus voi kestää vain Facebook-tykkäyksen tai tempaukseen osallistumisen ajan.

Sosiaalisen median kautta mobilisoitu toiminta voi olla vielä refleksiivistä politiikkaa ja kevytaktivismiakin kevyempää. Esimerkiksi Ravintolapäivän kehittänyt alkuperäinen kollektiivi vastusti ideallaan "kaikkia älyttömiä säädöksiä" (Vanamo 2013). Sittemmin siitä on kehittynyt kymmenien maiden ja tuhansien kotiravintoloiden festivaalipäivä, jolloin ihmiset yleensä kotonaan pitävät ravintolaa päivän verran ja esimerkiksi alkoholilainsäädännöstä piittaamatta, mutta ei enää alkuperäisajatuksen vuoksi. Tällaista väliaikaisravintolaa kutsutaan pop up-ravintolaksi.

Samalla tavalla sosiaalisen median kautta tapahtuvaa mobilisointia ja organisointia voisi kutsua joiltain osin *pop up -vaikuttamiseksi*, joka ilmestyy kuin tyhjästä, kuplii hetken ja katoaa. Näille tempauksille on tyypillistä uutuus; vaivaton, omakohtainen sekä kaikille avoin osallistuminen tai oman teematapahtuman organisointi; mahdollinen yhteiskunnallinen

mutta sosiaalisesti helposti hyväksyttävä teema; sekä manifesti tai toiminta-ajatus internetissä ja pieni taustajoukko, joka organisoii ja mobilisoi tapahtuman pääasiassa sosiaalisessa mediassa, kuten Facebook ja Twitter. Esimerkiksi Porkkanamafia-kuluttajaliike rantautui Suomeen nopeasti 2009. Se aiheutti valtavan mediajulkisuuden ja kymmeniä tempauksia vähähiilisyyden puolesta ympäri Suomea, mutta katosi nopeasti muutamaa kaupunkia lukuun ottamatta, koska tapahtumille ei löytynyt enää "itse-organisoiduvia" järjestäjiä.

Toisaalta yksi Ravintolapäivän ideoitsijoista Jyrki Vanamo (2013) näkee, että "osallistuminen ei ole enää pelkkää näkymätöntä myötäilyä tai äänekästä vastustamista. Passiivisista osallisista on tullut samalla sekä aktiivisia aloitteentekijöitä että kantaa ottavia vallankäyttäjiä". Myös Porkkanamafiaa kiiteltiin siitä, ettei se vastusta mitään. Teppo Moisio (28.7.2013) mukaan "Ravintolapäivän ja Kallio-liikkeen tapaiset nettiliikkeet ovat myös totuttaneet uuden sukupolven siihen, että jälkikäteen purnaamisen sijaan voi myös olla itse aktiivinen". Sosiaalisen median myötä syntyneeseen kansalaisvaikuttamiseen vaikuttaa siis liittyvän proaktiivinen uuden luominen ja järjestäytyminen sosiaalisten tapahtumien äärelle perinteisen vastustamisen ja mielenosoitusten sijaan.

Kaikki internetissä viime vuosina tuotettu kansalaistoiminta ei suinkaan ole vain kepeästi kuplivaa. Internet on tuonut nopeaan tahtiin uusia yhteiskunnallisia avauksia demokraattisten prosessien sovittamiseksi internet-aikaan sekä uusia, kansalaisten itsensä ehdoilla tapahtuvia deliberatiivisia

prosesseja (ks. Maija Setälä tässä teoksessa). Suomessakin kirjo on laaja kansalaisaloitteiden työstämisestä (Avoiministerio.fi) kansanedustajien puheiden ja tekojen tarkasteluun (Kansanmuisti.fi) sekä kuntalaisten avoimem-
masta kuulemisprosessista (Mahdollista.fi) organisaatioiden sisäisten dokumenttien vuotamiseen läpinäkyvyyden nimissä (Wikileaks.org). Näitä avauksia voi ajatella demokratia-
palveluina, joilla demokraattisia prosesseja täydennetään ja laajennetaan itsepalveluksi.

Tämä kehityssuunta eroaa pop up -vaikuttamisesta jo siinä, että tarjolla on usein oma www-palvelu, jota ei ole tehty vain tempausten koordinoimiseksi, ja sosiaalista mediaa käytetään sen rinnalla, muun muassa keskusteluihin ja tiedottamiseen. Toiminta voi olla globaalia (avoimen datan liike), valtakunnallista (kansalaisaloite) tai paikallista, kuten Emilia Palosen tässä teoksessa kuvaama lähidemokratia. Toiminta pyrkii aktiivisesti yhteistyöhön julkishallinnon kanssa mutta tarvittaessa ohittaa sen.

Toimintaa leimaa Suomessa ja muualla vaatimus yhteiskunnallisten prosessien avaamisesta ja läpinäkyvyydestä, ja se haluaa tarjota uusia vaikuttamistapoja. Edellä kuvatuissa suuntauksissa aktiiviset kansalaiset haluavat määritellä niin deliberatiivisen demokratian agendan kuin sen käsittelytavan eivätkä tyydy vakiintuneisiin malleihin, kuten oikeusministeriön pitkäaikainen Otakantaa.fi -palvelu tai Tampereen Valma.

Taustalla on ajatus "itseorganisoitumisesta", missä toimintaa pyritään harjoittamaan avoimissa kansalaisverkostoissa ja yksilöinä ilman juridisten organisaatioiden "rajoitteita" tai

tehottomuutta ja ilman johtajia ja hierarkiaa (esim. Tapscott & Williams 2006; Howe 2006; Leadbeater 2008; Shirky 2008).

Suomessa vapaamuotoisen internet-vaikuttamisen on jo katsottu yrittävän erottautua vakiintuneista toimintatavoista viime vuosina siinä määrin, että on alettu puhua "uudesta demokratiasta". Esimerkiksi Sitran Uusi demokratia -hanke tunnisti 140 tällaista hanketta Suomessa (Sitra, luettu 5.8.2013). Tästäkin toiminnan kirjosta on käyty keskustelua, olisiko se demokratian sijaan pikemminkin "puuhastelua" tai "uusyhteisöllisyyttä" (esim. Eranti 2012; Perälä 2012). Kriittisimmissä äänenpainoissa internet ja uudet osallistumisen muodot nähdään jopa haitallisena edustukselliselle demokratialle - esimerkiksi Paul-Erik Korvela (2012) tarkastelee yksittäisten kansalaisjärjestöjen nousemista asianosaisiksi (*stakeholder*).

Aivan uudesta demokratiasta ei ole kyse, mutta 2000-luvun internet ja sosiaalinen media mahdollistavat monipuolisemman keinovalikoiman ja laajemman osallistavuuden kuin vaikkapa 1990-luvun varhainen teledemokratia-liikehdintä (esim. Keskinen toim. 1995).

Olen tarkastellut aiemmin internetin vaikutuksia ja mahdollisuuksia puolueiden, kansalaisten ja liikehdintöjen päätöksentekoon sekä toiminnan organisointiin ja mobiilisointiin tulevaisuudessa (Hintikka 2009). Esitin skenaarion erilaisista tavoista järjestää toiminnan päätöksenteko internet-aikana sekä typologian Optimointipuolue, Diversiteettipuolue, Konsensuspuolue ja Wikipuolue.

Tässä artikkelissa tarkastelen internetin nykyisiä ja kehittyviä "itseorganisoituvia" yhteenliittymiä seuraavien kymmenen vuoden aikana. Yhä useammin yhteiskunnallisia tapahtumia ja niistä keskustelua toteutetaan internetissä, ja voi sanoa, että juridisten organisaatioiden on hyödyllistä - ellei välttämätöntä - oppia yhteistyötä suurten ja eri tavoin organisoituneiden internet-väkijoukkojen kanssa. Esimerkiksi 2012 julkistettu, syrjäytymiseen keskittynyt Tavallisia.fi -sivusto tavoitteli kansalaisten pop up -vaikuttamista ja lähipiiristä välittämistä, mutta kampanja jakoikin nopeasti kansalaisrintamat "oikeistoon" ja "vasemmistoon" sekä yksilön ja julkisen vallan vastuun pohdintaan. Toisenlaisella toteutuksella ja prosessin avaamisella jo ideointivaiheessa oltaisiin voitu päästä kampanjatoimiston toivomaan tulokseen.

Tarkastelen, miten erilaiset internet-ajan yhteenliittymien muodot toimivat osallistavassa ja "itseorganisoituvassa" refleksiivisen politiikan kentässä suhteessa puolueisiin ja muihin yhteiskunnallisiin juridisiin toimijoihin. Kysyn myös, millaiset netin yhteenliittymät organisoivat ja mobilisoivat niin refleksiivistä politiikkaa, kevytaktivismia, pop up -vaikuttamista kuin perinteisempääkin nettivaikuttamista. Esimerkiksi tuore kansalaisaloite-mahdollisuus tarjoaa niin eiformaaleille liikehdinnöille kuin virallisille toimijoille keinon tuoda asiakysymyksiä suoraan parlamentarismen ydinprosesseihin ohi puolue- ja järjestötoiminnan.

Sandor Vegh (2003, 71-72) on jaotellut tietoverkoissa tapahtuvan yhteiskunnallisen aktiivisuuden kahteen päätyyppiin: internet-vahvistaiseen ja internet-perustaiseen.

Edellisessä internetiä käytetään ensisijaisesti täydentävänä kommunikaatiokanavana. Jälkimmäinen nojaa kokonaan internetiin, eli toiminta ei olisi mahdollista tai sen vaikuttavuus olisi vähäinen ilman tietoverkkoja. Esimerkiksi vakiintuneiden puolueiden toiminta on edelleen lähinnä internet-vahvisteista, kun taas vaikkapa Saksan Piraattipuolue toteuttaa keskeisiä osia päätöksenteostaan tietoverkoissa (Becker 2012).

Suuri osa artikkelissani mainituista toimijoista toteuttaa toimintaansa edelleen myös fyysisessä todellisuudessa. Veghin jaottelu onkin nykyään liian yleisluontoinen. Menestynyt toiminta internetissä voi olla kriittinen edellytys fyysiselle toiminnalle ja päinvastoin, muttei välttämättä. Esimerkiksi "Yleislakko 15.10.2010" sai Facebookissa nopeasti yli 110 000 tykkääjää, mutta mielenilmaukseen saapui kourallinen ihmistä (Yle 15.10.2010). Arabikevään 2011 taustalla taas oli egyptiläisten kansalaisaktivistien vuosia kestänyt bloggaus ihmisoikeuksista, mutta vasta väkijoukot ja niiden organisoimiseen käytetty sosiaalinen media herätti globaalin tietoisuuden.

Aloitin tarkastelemalla Max Weberin organisaatioteorian näkökulmasta neljää yhteenliittymän muotoa: verkosto, yhteisö, kollektiivi ja rihmasto. Näitä muotoja edeltää yleinen väkijoukko, jota voi pitää organisoimattomana esiasteena, mutta josta oikein organisoituna versoa kehittyneempiä kollektiivisen toiminnan muotoja. Esitän myös tapaustutkimuksen (Yin 2009) keinoin tällaisen internet-perustaisen äärimuodon: Anonymous -liikeshinnän ja

-rihmaston yhtenä nettiliikehdinnän kehityssuuntana. Tuon sen kautta esiin itseorganisoitumiseen liittyviä huomioita ja politiikan tekemisen kehityssuuntia internet-ajan lähitulevaisuudessa. Muiden esimerkkien osalta viittaaan *business caseihin* (mt.). Ne eivät laajuudeltaan ja menetelmiltään täytä tapaustutkimuksen kriteerejä, mutta ovat luotettavina pidettyjä kuvauksia yksittäisistä tapauksista.

Lopuksi esitän typologian ja skenaarion joistakin internetin mahdollisista yhteenliittymistä 2024 mennessä. Typologia ei ole teoreettinen malli, vaan edellisen typologian tapaan lähitulevaisuuden jäsentämis- ja skenaariotyökalu innovaatiotyöpajoihin, strategiatyöhön sekä muuhun yhteiskunnan ja organisaatioiden ennakoivaan tarkasteluun. Typologiassa on huomioitu puoluenäkökulma, mutta se sopii yleisluontoisesti minkä tahansa juridisen organisaation tarkasteluun hallinnosta ja järjestötyöstä liike-elämään. Muistuttaako organisaatio eniten verkostoa, yhteisöä, kollektiivia vai rihmastoa, ja mitä hyötyjä ja haittoja siitä on?

Tulevaisuuden kehityssuunnista otan annettuna kaksi tuoretta rakenteellista analyysia suomalaisesta demokratiasta: Rauli Mickelssonin *Suomen puolueet* (2007) ja Mika Mannermaan *Demokratia tulevaisuuden myllerryksessä* (2006). Totean lyhyesti aiempaan viitaten (Hintikka 2009), että talouskehityksestä riippumatta on nähtävissä useita pitkän aikavälin trendejä, jotka osaltaan vaikuttavat tulevaisuuden poliittisen toiminnan muotoutumiseen. Näitä ovat muun muassa yhtenäiskulttuurin purkautuminen ja yksilöllisyyden kasvu, ajasta ja paikasta riippumattoman (viestintä)-

teknologian yleistyminen, avoimuuden ja läpinäkyvyyden vaateet yhteiskunnassa sekä ikärakenteen muuttuminen.

Max Weberin organisaatioteoria

Tarkastellakseni yhteenliittymien eroavaisuuksia ja ominaispiirteitä peilaan niitä Max Weberin organisaatioteoriaan (1978).

Edellä mainitut yhteenliittymien neljä tyyppiä (verkosto, yhteisö, kollektiivi ja rihmasto) eivät suinkaan edusta kattavasti internetin kaikkia yhteenliittymiä, varsinkaan tulevaisuuden näkökulmasta. Mikä ehkä vielä tärkeämpää, internet mahdollistaa näiden päätyyppien rinnakkaisen käytön. Osa päätöksenteosta toteutetaan yhdellä tyyppillä, agenda ja ohjelmatyö toisella ja kannattajien osallistuminen kolmannella. Esimerkiksi tähänastisten kansalaisaloitteiden organisoinnissa pieni kollektiivi tai yhteisö asiantuntijoiheen on päättänyt agendan, jota on sitten lähdetty toteuttamaan laajemmalla verkostolla ja toivottu kansalaisten rihmasto- maista osallistumista ja asian edelleen levittämistä. Vakiintuneiden puolueiden kannalta kiinnostavaa on, voivatko ne ylipäänsä operoida internetissä nykymuotoisilla organisaatiomalleillaan. Ainakin kansanedustaja- ja ministeritasolla sosiaalinen media korostaa yksilökeskeistä vuorovaikutusta puolue-edustuksen ja -agendan sijaan. Weberin mukaan

sosiaalista suhdetta, joka on A) ulkopuolisilta joko suljettu tai pääsyltään rajoitettu, kutsutaan organisaatioksi (Verband), kun B) säännöksiä valvotaan tiettyjen yksilöiden toimesta, kuten johtaja ja mahdollisesti henkilöstö, jolla on yleensä myös edustuksellista valtaa [...] Organisoitu toiminta (Verbandshandeln, "organized action") on joko A) henkilöstön toimintaa, joka on legitimoitu sen omalla toimeenpanevalla tai edustuksellisella vallalla ja kohdistuu toteuttamaan organisaation käskyä tai B) jäsenten toimintaa henkilöstön johtamana. (Weber 1978, 48.)

Weberillä organisaatio-käsite ei sellaisenaan viittaa juridiseen tai oikeustoimikelpoiseen organisaatioon, mutta eri kielten epäyhtenäisten merkitysten ja käännosten käännosten myötä sillä on totuttu ymmärtämään sellaista. Erityisesti byrokraattinen organisaatio edusti Weberille tehokkainta organisaatiomuotoa, mutta käännoisyistä käsite on vakiintunut tarkoittamaan täysin päinvastaista tehottomuutta.

Tämän hetken internet-organisoinnissa osallistumista ei usein suinkaan rajoiteta, vaan tavoitteena on nimenomaan mahdollisimman monen osallistuminen. Sen sijaan yhteenliittymät, jotka mobilisoivat ja organisoivat yhteiskunnallista aktiviteettia, voivat olla joko kaikille avoimia tai Weberin tarkoittamia organisaatioita.

Tässä tarkastelussa lähestyn itseorganisoinnista ja internetiä Weberin näkökulmasta: missä määrin erilaiset yhteenliittymät tarjoavat valtaa määrittellä tai johtaa omaa agendaansa ja toimintaansa internetissä suhteessa muuhun

tarjontaan, esimerkiksi sosiaalisessa mediassa, ja missä määrin toimintaa voisi ajatella pikemminkin yhteistyönä?

Väkijoukko

Gustave Le Bon teki 1895 ensimmäisen kattavan pohdinnan väkijoukon (*crowd*) olemuksesta. Joukolla ja väkijoukolla viitataan yleensä suureen ihmisjoukkoon, jossa osallistujat ovat toisilleen anonyymeja eivätkä välttämättä tunne toisiaan tai toistensa motiiveja entuudestaan. Väkijoukko voi kokoontua ennelta sovittuun aikaan ja paikkaan - tai internetiin - tai impulsiivisesti esimerkiksi kaupungin torille jonkin tilanteen innoittamana. Olosuhteista riippuen väkijoukko voi ryhtyä arvaamattomaan toimintaan tai rauhoittua ja hajaantua, esimerkiksi saadessaan vastauksen sitä vaivanneeseen asiaan, tai jos kokoontumisen käynnistäneessä prosessissa ei selkeästi tapahdu enää uutta. Mielenosoitus taas on jo väkijoukon organisoitu muoto.

Väkijoukkoa voidaan pitää luontaisena järjestäytymisen ydin- tai alkumuotona, jos tilanteessa ei ole kehittyneempiä organisoitumis-, koordinointi- ja johtamistapoja tai niitä toteuttavia ihmisiä. Parhaimmillaan väkijoukko tekee esimerkiksi itseorganisoituvasti aaltoja urheilustadioneilla, löytää nopeasti yhtenäisen taputusrytmin esityksen päätteeksi tai puhkeaa kollektiiviseen suosionosoitukseen esityksen aikana. Max Weber ei kuitenkaan pidä tällaista laajan ihmisjoukon kollektiivista käyttäytymistä vielä sosiaalisena toimintana vaan vertaa sitä parvi- ja laumakäyttäytymiseen

(Weber 1978). Hänen organisaatioteoriansa kannalta pelkkä väkijoukko ei täytä organisaation kriteerejä. Toisaalta esimerkiksi viime aikojen mellakoinneista, kuten Arabikevät (BBC 11.2.2011) ja Lontoo (Halliday 8.8.2011), on osoitettu, että väkijoukkojen toiminta on voinut olla hyvinkin organisoitua agitaattoreineen ja koordinaattoreineen.

Väkijoukkoa voi ajatella monimutkaisempien organisoitumis-
muotojen alkutilana. Monet yhteiskunnalliset liikkeet ovat
syntyneet tällaisista "torikokouksista", internetin tapauksessa
esimerkiksi keskustelufoorumeilla ja Facebook-ryhmien myötä
(esim. Shirky 2008). Aktiivinen ja innokas väkijoukko voi
kääntyä verkoston tai yhteisön ahioksi. Ohjauksen ja internet-
fasilitoinnin avulla väkijoukosta voi myös tietyissä olosuhteissa
syntyä joukkoäly, joka tuottaa usein parempia ratkaisuja kuin
yksittäinen asiantuntija (Surowiecki 2004).

Suomessa internetin väkijoukot on nähty toisinaan
negatiivisesti *nettiväkenä*, joka tekee milloin mitäkin
pimeyden töitä (Lehto 2008; Pönkä 2010; Ukkola 2010).
Nettiväki kirjoittaa puolianonyymisti vihapuheita, raivostuu ja
järkyttyy milloin mistäkin. Internet-väkijoukko voi todella
käyttäytyä fyysisen maailman mellakoiden tavoin. Yksi
tunnettu esimerkki on Tapio Häyhtiön ja Jarmo Rinteen (2008)
kuvaama "Lordi-mellakka", jossa jopa yli 100 000 ihmistä
raivostui internetissä Seiska-juorulehdelle sen paljastettua
Lordi-yhtyeen keulahahmon kasvot maskin takaa. Nettiajan
vaikuttamiselle kuvaavaa on, että reaali maailman mielen-
osoitukseen Seiskan toimituksen edessä osallistui vain
muutama ihminen.

Samalla nettijoukko on kuitenkin internet-ajan liikehdinnän keskeinen käyttövoima. Työnjako on selkeä: artikkelissa seuraavaksi kuvattavat yhteenliittymät suunnittelevat, organisoivat ja mobilisoivat yhteiskunnallista toimintaa, ja netin väkijoukkojen tehtävänä on toteuttaa se, esimerkiksi allekirjoittamalla kansalaisaloite tai eroamalla kirkosta netitse (Eroa kirkosta -liike erityisesti syksyllä 2010; Näkki ym. 2011).

Sosiaalinen verkosto ja ekosysteemi

Yksistään sosiaalisen median suosion myötä voi todeta sosiaalisen verkoston olevan internetin suosituin yhteenliittymän muoto tätä kirjoitettaessa. Verkosto on monessa mielessä syrjäyttänyt 1990-luvulla suosittu verkko- tai virtuaaliyhteisöt keskustelufoorumeineen (esim. Farmer 1993; Dibbell 1993; Rheingold 1993). Sosiaalisen median verkosto voidaan kuvata seuraavasti: se on "yksi- ja kaksisuuntaisten avointen yhteyksien muodostama kokonaisuus, joka rakentuu uniikisti yksilöiden tai aihepiiriin perusteella internetissä. Samalla se on myös jäsentensä keskinäisistä aliverkostoista syntyvä sosiaalinen ja toiminnallinen yhteenliittymä" (Hintikka 2011).

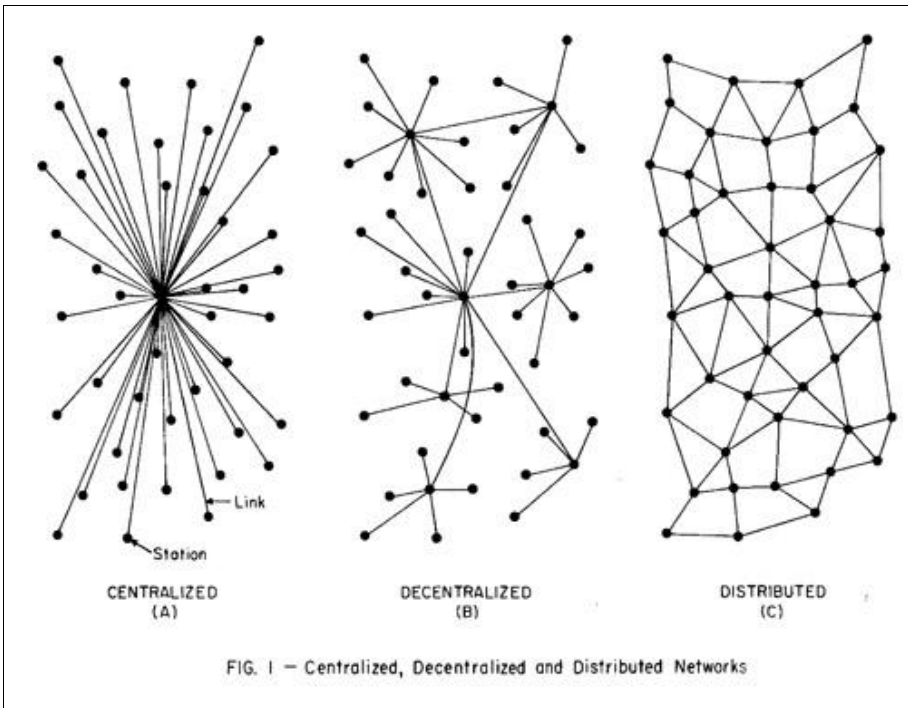
Keskeistä on havaita, että sosiaalisen median verkosto ei rakennu vain ystävien tai tuttavien ja suoran vuorovaikutuksen varaan, vaan neljään kehään: a) omiin ydinkontakteihin, b) kyseisen palvelun käyttötapaan ja niihin liittyviin kontakteihin, c) kontakteihin, jotka ovat hyödyllisiä kyseisen palvelun käytössä ja d) seuraajiin (follower). Sosiaalisessa

mediassa yhdistyvät Mark Granovetterin (1973) esittämät sosiaalisen verkoston heikot ja vahvat siteet, eli ihmissuhteet, jotka ovat läheisiä, mutta tarjoavat vähemmän uusia kontakteja ja toisinpäin.

Jan-Erik Johanson, Mikko Mattila ja Petri Uusikylä esittävät kolme erilaista tapaa käyttää verkoston käsitettä tutkimuksessa. Yhteistä näille käsitteen käyttötavoille on, että verkosto on a) jollain kriteerillä erotettava b) kokonaisuus, jossa c) kriteeri muodostaa verkoston jäsenten tai osasten välille d) keskinäisiä yhteyksiä, linkkejä ja kytkentöjä, kuten ammatti tai asuinpaikka. Nämä keskinäiset kytkennät voivat olla luotuja suunnitelmallisesti, kuten rautatieverkosto, tai ne voivat olla syntyneet "itseorganisoituvasti" (Näkki ym. 2011).

Paul Baran (1964) on esittänyt kolme verkoston päätyyppiä. Alun perin Baran tutki teleliikenneverkostoja, joista osaltaan syntyi nykymuotoinen internet, mutta näitä verkostomalleja voi pitää myös erilaisten sosiaalisten verkostojen geneerisinä ja hieman yksinkertaistettuina ideaalityyppinä: keskitetty (*centralized*), jaettu (*decentralized*) ja hajautunut (*distributed*) verkosto. Periaatteessa ne kaikki sopivat yhteiskunnallisen toiminnan järjestämiseksi formaalissa organisaatiossa, organisaation laajenuksena esimerkiksi kannattajakuntaan ja myös ei-formaalien yhteenliittymien muodoiksi. Weberiläisittäin verkosto voi myös olla tyypistään riippumatta kaikille avoin, rajattu tai suljettu.

Kuvio 1: Verkostojen päätyypit Paul Baranin (1964) mukaan: keskitetty, jaettu ja hajautunut.

Verkostotyyppejä voi hahmottaa esimerkiksi tähänastisten suomalaisten kansalaisaloitteiden kautta. Turkistarhatonta Suomea edusti joukko valtakunnallisia keskusjärjestöjä (vasen graafi). Ne muodostivat kukin oman verkostonsa, joka yhdistyi eräänlaiseksi metaverkostoksi. Nimienkeruuta hoidettiin paitsi netissä myös tehokkaasti paikallisjärjestöissä perinteisesti paperille kerättynä. Järkeä tekijänoikeuslakiin -aloite perustui pitkälti muutamaaan taustaorganisaatioon ja joukkoon mielipidevaikuttajia, jotka tehostivat viestintää kertomalla kansalaisaloitteesta sosiaalisessa mediassa (keskimmäinen

graafi). Perustulo-aloitteen takana oli BIEN Finland - Suomen perustuloverkosto ry, eli verkosto jo itsessään. Taustalla oli myös erityinen nettitiimi, joka pohti nettinäkyvyyttä ja järjesti seminaareja sekä kampanjoita internetissä (oikea graafi).

Keskitetty verkostomalli on suosittu muoto yhteiskunnan formaaleille organisaatioille niiden osallistujajoukon laajentamiseksi sekä valtioiden johtamiselle. Myös organisaatioiden väliset verkostot ovat usein tämän muotoisia. Verkostoa johtaa tai koordinoi voimakas noodi (solmu), ja usein tämä on esimerkiksi toiminnan rahoittaja, eri mekanismein valittu johtaja tai johto, regulaattori kuten viranomainen tai konsortion johtoryhmä. Koosta riippuen verkosto voi sisältää monia hierarkkisiakin ali- tai välitasoja sekä aliverkostoja.

Keskimmäinen *jaettu* malli kuvaa parhaiten vapaamuotoisempia sosiaalisia verkostoja, joissa on erilaisia mielipidejohtajia, suunnannäyttäjiä (*trendsetters*) ja muita rooleja, jotka enemmän tai vähemmän vaikuttavat kollektiiviseen toimintaan ja käyttäytymiseen, kuten mielipiteiden muodostukseen ja muotiin (vrt. Gladwell 2000). Esimerkistä käy aluksi mainittu, nopeasti leimahtanut ja laimentunut Porkkanamafia-kuluttajaliike. Se oli "itseorganisoituva", toimintaidea ja agenda jaettiin yhdellä videolla internetissä. Suomessa toiminta muodostui nopeasti autonomisten aktiivien toteuttamaksi, tai paikallistempauksia järjestäviksi "soluiksi" ja ryhmiksi, sillä nettivideo kertoi kaiken tarvittavan, toimintamallista sen motivointiin.

Hajautuneesta mallista käy esimerkiksi Mahdollista.fi-verkosto. Se oli aluksi Otavan opiston koordinoima yhteensiittymä, jossa itsenäiset ja kansalaisvetoiset demokratiahankkeet ("uusi demokratia") kokoontuivat toisinaan "leiripäiville" ja jakoivat kokemuksiaan. Toiminnan laajentuessa Mahdollista.fi:n jäsenet liittyivät aluksi globaaliin Open Knowledge Foundationiin (OKF), ja lopulta Suomeen perustettiin virallinen yhdistys ja OKF:n maayhdistys 2012.

Verkostolla on runsaasti etuja. Avoimiin verkostoihin on vaivatonta liittyä, samoin kuin poistua niistä, ne perustuvat vapaaehtoisuuteen, eikä osallistujilta välttämättä edellytetä mitään, mikä lisää osallistumista ainakin pienessä mittakaavassa. Verkostot ovat kevyen organisoitumisensa vuoksi yleensä toiminnaltaan nopeita ja joustavia ja aktivoituvat usein aalloittain agendan, yhteisen toiminnan ja tavoitteen kautta. Isokin verkosto voi olla pitkään latentissa tilassa ja herätä esimerkiksi uuden projektin myötä.

Samalla vähäinen hierarkkisuus sekä vastuiden ja toimenkuvien puute johtaa helposti pistemäiseen ja ristiriitaiseen toimintaan. Jonkun on organisoitava verkoston "itseorganisoitumista" (Kelly 2008; Näkki ym. 2011). Keskitetyssä mallissa tätä tekee verkoston johto.

Esimerkiksi Otavan opiston ylläpitämä yli 4 400 hengen Sometu-verkosto paikantuu yhteisön ja jaetun verkostomallin välimaastoon. Sen jäsenet toimivat periaatteessa itseorganisoituvasti ilman mitään toimielimiä tai edustuksellista päätöksentekoa, mutta palkattu työntekijä on useita vuosia *nettifasilitoinut* Sometua, eli koordinoinut ja aktivoinut toimintaa, kuten myös hajautuneempaa Mahdollista.fi

-verkostoa. Ammattimainen organisoija on siis mahdollistanut tuhansien ihmisten itseorganisoitumisen, samoin kuin Ravintolapaiva.fi -palvelu (nettifasilitoinnista ks. esim. Rongas 2012).

Verkostojen kirjo on nykyään niin laaja, että yleisesti ottaen verkostosta ei voi sanoa, onko se Weberin tarkoittama organisaatio. Keskitetyssä mallissa on yleensä selkeitä piirteitä organisaatiosta, kun taas hajautettu malli voi hiljalleen hajota, jos toiminnassa ei ole minkäänlaisia valtasuhteita tai koordinoivia yksilöitä.

Ekosysteemi on verkostojen erikoistapaus tai sen institutionalisoitunut tai stabilisoitunut muoto. Siinä on usein laaja kirjo ei-symmetrisiä ja erikokoisia toimijoita kansalaisista ministeriöihin. Ekosysteemillä viitataan luonnon ekosysteemien tavoin laajoihin yhteenliittymiin, joissa on keskinäisessä vuorovaikutuksessa erityyppisiä toimijoita, mutta *ilman vastavuoroisuutta*. Ekosysteemi-ajattelua on käytetty muun muassa nykyisistä mobiilimaailman ansaintamalleista, mutta se antaa ekosysteemistä suppean kuvan. Esimerkiksi Suomen poliittista toimintaa kokonaisuudessaan voi ajatella ekosysteeminä.

Toinen esimerkki ekosysteemistä on Suomeen vuodesta 2009 kehittynyt julkishallinnon avoimen datan ekosysteemi (Hintikka 2012). Siinä on mukana muun muassa valtion- ja paikallishallintoa, erikokoisia yrityksiä, yliopistoja ja eritasoisia oppilaitoksia, yksittäisiä kansalaisia sekä yhdistyksiä ja ei-formaaleja kansalaisverkostoja. Toiminta koostuu yhtä hyvin valtioneuvoston periaatepäätöksestä,

Maanmittauslaitoksen datan avaamisen puolustamisesta kuin yksittäisten ohjelmoijien leiripäivistä ja sponsoroiduista Apps4Finland-kilpailuista, joilla haetaan uusia demokratia-sovelluksia. Suomen avoimen datan ekosysteemi edustaa tätä kirjoitettaessa Baranin jaettua mallia, eli sillä ei ole esimerkiksi ministeriötä tai formaalia ohjausyksikköä koordinoijanaan.

Yhteisö

George A. Hillery (1955) teki kirjallisuuskatsauksen amerikkalaisessa sosiologiassa esitetyistä yhteisön määritelmistä. Tuloksena oli 94 määritelmää alaluokkineen. Yhteenvedona hän koosti termin "yhteisö" ymmärrettäväksi seuraavien ominaisuuksien kautta: (1) ryhmä ihmisiä, (2) jotka jakavat sosiaalista vuorovaikutusta (3) ja joitain yleisiä siteitä keskenään ja ryhmän muiden jäsenten kanssa (4) samassa paikassa ainakin toisinaan.

Internetissä yhteisön ja verkoston käsitteet mielletään helposti samaksi asiaksi. Yhteisöllisenä toimintana on pidetty esimerkiksi kannattajien kokoontumista Helsingin rautatieasemalle Pekka Haavisto -naamarit päässä pariiksi minuutiksi. Voidaan ajatella, että tempaus täyttää yhteisöllisyyden tunnusmerkistön, mutta Hilleryn kriteereistä on tulkittavissa myös ajallinen jatkuvuus, kuten Ferdinand Tönniesin yhteisön (*Gemeinschaft*) käsitteessä. Yhteisöllistä yhteenliittymää pidetään toisinaan myös päämääränä itsessään, sinänsä arvokkaana, itsestään selvänä tai jotenkin luonnostaan

syntyvänä. Yhteisö ja me-henki kuvaavat vakiintuneita puolueita, yhdistyksiä ja järjestöjä hyvin, mikäli jäsenistö on aktiivista.

Yllä todettiin, että verkko- ja virtuaaliyhteisöjen suosio ja merkitys on vähentynyt verkostojen kustannuksella. Syitä tähän voidaan hakea yhteisöjen edellyttämästä ajallisesta ja sosiaalisesta intensiteetistä. Lisäksi yhteisö ei ole kovin skaalautuva suurille ihmisjoukoille eikä välttämättä kaikille avoin, toisin kuin verkosto. Toisaalta yhteisöt voivat olla laajemman verkoston, liikkeen tai väkijoukkojen liikehdinnän alkusysäyksenä tai ytimenä.

Suomessa esimerkkejä pitkäikäisistä ja kookkaista verkkoyhteisöistä ovat paikallisyhteisö NopolaNews, intressiyhteisö Sähköautot (hiipunut), elämäntapayhteisö Dojolaiset, sisältöteollisuuden Duuni.net (lakkautettu), tietokoneharrastajien Muropaketti- sekä alun perin äideille tarkoitettu Vauva-foorumi. Esimerkiksi Frans Mäyrä (3.4.2002) on tarkastellut kotimaisia verkkoyhteisöjä. Yhteiskunnallisia tai poliittisia yhteisöjä on nykyään vähän tai niiden toiminta on muodostunut verkostomaisemmaksi.

Max Weberin organisaatioteorian kannalta verkkoyhteisössä on selkeimmin havaittavissa organisatorisia piirteitä tässä esitetyistä yhteenliittymistä. Pääsy voi olla rajattu tai edellyttää ainakin rekisteröitymisen, toiminnassa voi olla erilaisia ranking-tasoja aktiivisuuden ja yhteisössä etenemisen suhteen, keskustelua voidaan moderoida (eli suodattaa epäkorrekteja viestejä) ja epäsovivasta käytöksestä voi tulla

sanktioita, kuten väliaikainen yhteisön ulkopuolelle sulkeminen.

Kollektiivi

Kollektiivia (*collective*) on työstä suomentaa yksiselitteisesti. *Collectivea* käytetään paitsi yhteenliittymään viitattaessa niin myös adjektiivina kollektiivisesta, eli sekä yhteisestä että samankaltaisesta (laumamaisesta) toiminnasta, joista jälkimmäisessä ei kuitenkaan välttämättä ole tai muodostu Weberin tarkoittamia *sosiaalisia suhteita* (Weber 1978). Kollektiivia voi organisoitumisen kannalta pitää yhteisön ja verkoston yhdistelmänä tai välimuotona. Kollektiivi on yksilöiden yhteenliittymä, jota yhdistää yhteisön tai verkoston tapaan esimerkiksi intressi ja erityisesti ammattimaisuus tai perehtyneisyys. Puolueiden läheltä kollektiiveja löytyy muun muassa ajatushautomoiden (*think-tank*) muodossa, kuten Suomessa Demos, e2, General Intellect, Magma ja Suomen Toivo.

Kollektiivissa yksilön toiminta ei ole välttämättä yhtä riippuvaisia muista kuin yhteisössä (vähemmän sääntöjä ja rituaaleja), mutta yhteenliittymä on kuitenkin rajattavissa, tunnistettavissa ja usein paikannettavissa internetissä verkostoa selkeämmin. Kollektiivi on verkoston tapaan yksilökeskeinen, mutta joidenkin yhteisöjen tapaan sinne voi olla monia verkostoja rajatumpi pääsy. Se on verkostoa sitoutuneempi jatkuvuuteen yhteisön tapaan.

Esimerkiksi SpaceCollective.org on yli 2000 futuristin kollektiivi internetissä. Sen toiminta perustuu tulevaisuuden yhteiskunnallisten olosuhteiden ja skenaarioiden pohdiskeluun. Jokainen internet-käyttäjä näkee tuotokset, mutta vain jäsenet voivat kommentoida niitä. Jäseneksi pääsee vain suosituksesta, jolloin voidaan esimerkiksi arvioida mahdollisen jäsenen aiempi sitoutuneisuus futurologiaan internetissä.

Pitkäaikaisia yhteiskunnallisia nettikollektiiveja ovat esimerkiksi ®TMark (lausutaan 'artmark') ja YesMen (Meikle 2002). Ne yhdistävät parodian, leikittelyn sekä kansalaisaktivismiin ja performatiivisuuden (Tiina Rättilä tässä teoksessa), kuten George W. Bushin parodiaverkkopalvelussa, josta tuli alkuperäistä huomattavasti suosituampi, tai valeesiintymisen tekstiiliteollisuuden konferenssin pääpuhujana Tampereella. Molempien ryhmien toiminta perustuu jäsenten monipuoliseen osaamiseen esiintymistaidoista muuhun viestintään ja elektroniikasta ohjelmointiin.

Kollektiivi on tarvittaessa tehokas jäseniksi päässeiden aktiivisuuden tai osaamisen myötä sekä yleensä matalan tai olemattoman hierarkian myötä, mikä nopeuttaa päätöksentekoa. Weberiläisittäin kollektiivista voivat puuttua kaikki muut organisaation tunnusmerkit paitsi rajattu pääsy. Suhteellisen pieni osallistujajoukko tarjoaa mahdollisuuden hyvinkin keskustelemaan kulttuuriin vailla johtajaa tai muita valtasuhteita. Nettikollektiivi voi tosin olla myös autoritäärinen karismaattisen johtajan myötä. Esimerkiksi Julian Assangen johtama Wikileaks-vuotosivusto hajosi kahteen leiriin (Nyberg 2010).

Laajemmissa kokonaisuuksissa ja massaliikehännässä kollektiivin rooli voi olla ideologinen tai inspiroiva tai se voi itse mobilisoida nopeisiin ja tehokkaisiin aktioihin. Toisaalta edellytys jäsenyydestä tai muista kriteereistä rajoittaa sen laajentumista tai suoraa vaikuttavuutta.

Tapaus Anonymous-rihmasto

Kansalaistottelemattomuutta edustava Anonymous on ollut pari vuotta globaalissa julkisuudessa. Liikehännän luonnehdinta vaihtelee kyberterrorismista *haktivismiin* eli tietoverkkoavusteiseen aktivismiin (esim. Meikle 2002; McCaughey & Ayers 2003; Garrido & Halavais 2003; Lappalainen 2005). Anonymous on myös pitkälle viety esimerkki refleksiivisestä politiikasta tai pop up -vaikuttamisesta. Toiminta on äärimmäisen pistemäistä ja sporadista, voisi sanoa sattumanvaraistakin, mutta kokonaisuudessaan jatkumo.

Time-lehti valitsi Anonymousin vuoden henkilöksi 2012 ja kutsuu sitä parviälyksi (*hive brain*) (Time 18.4.2012). Anonymousia voi pitää Veghin tarkoittamana täysin internet-perustaisena (itse)organisoitumismuotona, sillä toimintaa olisi erittäin työlästä toteuttaa materiaalisessa todellisuudessa samassa mittakaavassa tai vaikuttavuudessa. Myös toiminnan kohteet ja välineet ovat ensisijaisesti internetissä (vrt. Hintikka 2007b). Lähimmät organisoitumistyyppit ovat vastaavan kaltaisia ja itsenäisiin soluihin perustuvia, kuten Al-Queda (esim. Krebs 2002).

Anonymouksen lähimpänä vertailukohtana voi pitää vuonna 2011 alkanutta globaalia Occupy-protestiliikehdintää (Rättilä tässä teoksessa). Occupyn toiminnassa korostuu julkisten, fyysisten tilojen rauhanomainen valtaus, mutta se käyttää internetiä tehokkaasti sekä autonomisten solujen että globaaliin mobilisoimiseen. Anonymouksen ja Occupyn välillä on ollut myös yhteistyötä.

Tässä artikkelissa hyödynnän Kim Crawleyn (2011) kokoamaa Anonymouksen historiaa. Liikehdintä alkoi vuoden 2003 tietämällä 4chan-kuvalaudalta eli nettifoorumilta. Kotimaisittain "laudalla" (*bulletin board*) kuvat lähetetään foorumille anonyymisti, ikään kuin yhteishenkilönä tai ei-kenenkään laittamana - täysin vastakkaisesti kuin sosiaalisessa mediassa, jossa esiinnyttään omalla nimellä. Wachowski-veljesten elokuva *V for Vendetta* (2006) sai Anonymous-ajatusmaailman lentoon. 1980-luvun sarjakuvaan perustuvassa elokuvassa naamioitunut vapaustaistelija yllyttää kansalaisia vallankumoukseen oikeuksiensa puolesta, esimerkiksi sensuuria vastaan.

"V for Vendetta" -ajattelussa kuka tahansa voi vastustaa "sortoa" apunaan Guy Fawkes -naamari. Tällainen toiminta viittaa yhtäaikaisesti ajatukseen ei-kenestäkään ja kollektiivisesti "kaikista". Liikehdintä nousikin laajempaan tietoisuuteen Anonymouksen vastustaessa skientologeja naamarit kasvoillaan 2008.

Poliittisen viestin näkökulmasta Anonymous muistuttaa muita itseorganisoituvia liikehdintöjä (Näkki ym. 2011). Viesti on saatavilla elokuvan tai sarjakuvan muodossa, ja sitä

symbolisoi maski, joka on helposti tunnistettavissa ja saatavissa. Anonymouksen slogan osoittaa kontroversaaliutta: "We are Anonymous. We are Legion. We do not forgive. We do not forget. Expect us."

Anonymous muistuttaa Gilles Deleuzen ja Félix Guattarin rihmasto-käsitettä (1987) ja kuvaa erittäin hajaantunutta tai hajautettua yhteenliittymää ja kollektiivisen toiminnan muotoa. Tällaiset kansalaisliik ehdinnät ovat ilman keskustaa, jäsenillä ei ole weberiläisessä mielessä keskinäisiä valtasuhteita, ainakaan selkeitä, eikä muitakaan Weberin organisatorisia tunnusmerkkejä. Osallistuminen on anonyymiä eivätkä osallistujat pääosin tunne toisiaan.

Anonymouksen varhaismuotoa edustaa amerikkalainen abortinvastustajien The Nueremberg Files -verkkopalvelu vuodelta 1998 (Meikle 2002). Se listasi yli 250 lääkärin yhteystiedot, jotta satunnainen verkkovierailija voisi ryhtyä "toimeen".

Rihmaston organisoitumisesta

Siinä määrin kuin Anonymouksen toimintaa organisoidaan, se tapahtuu muun muassa IRC:ssa ja kuvalaudoilla, ja joukkoja mobilisoidaan ja koordinoidaan löyhästi Twitterissä ja Facebookissa. Vastustajille lähetetään videouhkauksia YouTubessa, ja iskuja tehdään massivisilla DDoS- eli palvelinestohyökkäyksillä, joissa hidastetaan ja lamautetaan verkkopalvelujen toimintaa.

Tässä onkin yksi syy Anonymouksen suosioon: osallistumisen helppous ja näennäinen anonymiteetti, ikään kuin osana väkijoukkoa. Iskuihin voi osallistua www-selaimella tai helppokäyttöisellä tietokoneohjelmalla, hieman samoin kuin esimerkiksi Arabikevääseen pystyi osallistumaan jakamalla eteenpäin vallankumouksellisten viestejä Twitterissä tai tykkäämällä niistä Facebookissa. Anonymous määrittelee yksioikoisesti opposentteja "pahoiksi", useinkaan artikuloimatta tai argumentoimatta iskun syytä. Toisin kuin muut tässä kuvatut yhteenliittymät, Anonymouksella yksilöllisyys on takalalla ja toimintaa motivoidaan nimenomaan väkijoukkona.

Anonymouksen opposenttilista on kertynyt valtavaksi. Operaatiot ovat muutamassa vuodessa vaihdelleet luottokorttiyhtiöihin ja valtioiden verkkopalveluihin tehdyistä iskuista avunantoon Arabikevään 2011 kansannousuissa ja sodanjulistukseen meksikolaiselle huumekartellille, Natolle sekä Facebookille. Periaatteessa kuka tahansa voi määritellä Anonymoukselle kohteen (mahdollisine perusteluineen), pistemäisesti ja kertaluonteisesti. Agendat voivat olla samanaikaisesti ristiriitaisia, rinnakkaisia ja limittyviä. Operaatioiden paljouden myötä julkisuudessa unohtuu, että kaikki uhkailut eivät suinkaan onnistu tai niiden retoriikka voi olla ohutta. Esimerkiksi näyttävä operaatio Meksikon Los Zetas-huumekartellia vastaan loppui lyhyeen kartellin tehdessä vastauhkauksen.

Anonymous on kuitenkin säilyttänyt varsin hyvin ajatuksen jäsentensä nimettömyydestä, vaikka omalla nimellä esiintyviä

liikehdinnän haastateltavia ilmaantuu toisinaan. Tämä on liikehdinnän vahvuus ja heikkous.

Anonymouksella ei siis ole weberiläisessä mielessä johtajia tai organisaatiota käskyvaltasuhteineen. Oikeastaan ei ole edes mitään mihin liittyä, vaan tiedot lähiaikojen kohteista löytää muun muassa sosiaalisesta mediasta. Eräänlaisena ytimenä ja kollektiivina (tai yhteisönä) voi pitää osallistujia, jotka kokoontuvat 4chan- ja IRC-tyyppisillä keskustelukanavilla ja -foorumeilla. Liikehdinnän johtoon kuuluva nimimerkki Commander X kertoo haastattelussa, että Anonymouksessa on joitain ihmisiä anonymisti johtajien roolissa, mutta kuka tahansa voi toimia liikehdinnän puhemiehenä (Montreal Gazette 18.9.2012).

Maaliskuussa 2012 pidätettiin kuusi Anonymousin johtohahmoa sekä heidät ilmiantanut jäsen. Pidätettyjä epäiltiin myös osallistumisesta Anonymouksen eräänlaisen sisäiseen kollektiiviin tai sisäpiiriin LulzSeciin, joka toimi aktiivisesti lyhyen aikaa 2011 ja osoitti merkittävää teknistä osaamista. Se teki tietomurtoja muun muassa viihdejätti Sonyyn, turvayhtiö Stratforiin ja Irlannin poliisiin (FBI 2012).

Anonymous käyttää pitkälti sosiaalisen median suosituimpia palveluita joukkojen mobilisointiin, kuten Commander X, kertoakseen uusista iskuista ja viestiäkseen joukkoviestimille. Twitter-tilejä on luotu runsaasti, mutta niiden tehoa haittaa Anonymouksen perusajatus: kukaan ei voi varmasti tietää, edustaako jokin tiheästi vaihtuvista käyttäjätunnuksista aitoa Anonymousta.

Tyypiesimerkki Anonymouksen perustavanlaatuisesta ongelmasta on Suomessa syksyllä 2011 tehdyt internet-tietomurrot. Aluksi niiden tekijäksi ilmoitettiin Suomen Anonymous, mutta Anonymous nopeasti kielsi olevansa murtojen takana. Jouluna 2012 turvayhtiö Stratforin tietomurron yhteydessä Anonymous niin ikään kiisteli itsekseen tekikö se murron. Jotkut epäilivät Stratforin itsensä esiintyneen Anonymousina kiistassa. Stratfor-murrossa Anonymous osoitti taas omaperäisen ajatusmaailmansa maksamalla Stratforin asiakkaiden luottokorteilla suuria summia hyväntekeväisyyteen. Stratfor tekee muun muassa uhka-analyseja ja sillä on Suomessakin useita korkean tason asiakkaita.

Yochai Benkler (2012) argumentoi amerikkalaisessa *Foreign Affairs* -julkaisussa, miksi Anonymous ei ole turvallisuusuhka Yhdysvalloille. Pohdinta julkaistiin sen jälkeen, kun sotilasliitto Nato oli ensin julistanut Anonymouksen turvallisuusuhaksi ja Anonymous uhkaillut Natoa. Benklerin mukaan liikehdintää ei voi luonnehtia yksiselitteisesti, vaan sen voi mieltää säännöistä piittaamattomaksi provokaattoriksi, joka toisaalta on internetin olemuksen mukainen: innovatiivinen, luova ja ilmaisukykyinen.

Typologia internet-ajan yhteenliittymistä

Olen esittänyt aiemmin (Hintikka 2009) skenaarion, jossa luokittelen puolueet päätöksentekoprosessien perusteella internetin ominaisuuksiin ja ilmiöihin pohjautuen: nämä

puoluetyypit ovat optimointipuolue, diversiteettipuolue, konsensuspuolue ja wikipuolue. Tässä artikkelissa olen tarkastellut erilaisten internetille ominaisten yhteenliittymien muotoja väkijoukkojen organisoinnissa ja mobilisoinnissa Max Weberiin peilattuna.

Internetin avointa verkostoa ja rihmastoa voi pitää muotoina, joissa osallistumista ei useinkaan ole rajoitettu weberiläisessä mielessä. Yhteisöön ja kollektiiviin liittymisessä taas voi olla erilaisia pääsyvaatimuksia ja valintakriteereitä. Toisaalta rihmastolla ja kollektiivilla ei välttämättä ole Max Weberin tarkoittamaa hierarkiaa tai valtasuhteita, tai niitä ei tarvita, kun taas yhteisöissä ja monissa verkostoissa on usein jonkinasteisia valtasuhteita päätöksenteossa ja mielipiteen muodostuksessa (kaavio 1).

Tässä esitetyt neljä yhteenliittymän muotoa yhdistyvät varsin luontevasti neljään internet-perustaiseen päätöksentekomuotoon. Tekemättä syvällisiä päätelmiä, voidaan ajatella, että tietyn tyyppiselle puolueelle tai muulle organisaatiolle ja ajattelulle sopisi tietynlainen olomuoto, laajennus tai yhteenliittymä internetissä.

Yksilöitä korostavalle optimointipuolueelle voi ajatella verkostoa ja yhteisyyttä korostavalle konsensuspuolueelle yhteisöä. Sateenkaarimaiselle diversiteettipuolueelle soveltuisi rihmasto ja individualismia kannattavalle wikipuolueelle kollektiivi (kaavio 2).

Kaavio 1: Neljä internet-yhteenliittymän muotoa Max Weberiin peilaten.

	Hierarkkinen	Ei-hierarkkinen
Avoin	<p>Verkosto</p> <ul style="list-style-type: none"> • nopea, joustava, sporadinen • usein aalloittain aktivoituva • keskitetty, jaettu tai hajautunut – luonteesta riippuen joko hierarkkinen tai rihmaston tyyppinen matala organisaatio • yksilö/ organisaatiokeskeinen • viestin luonne: yhteinen intressi, pelisäännöt, suunnitelma 	<p>Rihmasto</p> <ul style="list-style-type: none"> • ei paikannettavaa keskusta eikä tunnistettavaa organisaatiota käskysuhteiseen • voimakkaasti individualistinen • "itseorganisoituva" ja dynaaminen tai entropia ja toiminnan hajaantuminen • mikä tahansa "solu" (yksikkö) voi liittyä toiseen tai voidaan perustaa uusia • viestin luonne: ankkuriobjekti, toimintamalli
Rajattu pääsy	<p>Yhteisö</p> <ul style="list-style-type: none"> • pääsyn edellytyksenä eri kriteerejä, arvot tai normit • voi sisältää monitahoisen organisaation käskysuhteiseen • korostaa yhteisöä ja kollektiivisuutta • verkostoa sitoutuneempi jatkuvuuteen • viestin luonne: jaetut arvot ja normisto 	<p>Kollektiivi</p> <ul style="list-style-type: none"> • tarve organisaatiolle vaihtelee osallistujamäärän mukaan • pääsyn edellytyksenä taidot tai professio • koostuu yksilöistä, mutta yhteisöllinen luonne • tähtää yhteisön tapaan jatkuvuuteen • viestin luonne: manifesti, ohjelma

Kaavio 2: Yhteenliittymät suhteutettuna neljään erilaiseen puolueen päätöksentekomalliin. Avoin ja rajattu pääsy tarkoittavat tässä lähinnä lähestyttävyyttä puolueen ulkopuolelta, ei niinkään osallistumista itse prosesseihin.

	Hierarkkinen	Ei-hierarkkinen
Avoin	Optimointipuolue - Verkosto	Diversiteettipuolue - Rihmasto
Rajattu pääsy	Konsensuspuolue - Yhteisö	Wikipuolue - Kollektiivi

Johtopäätöksiä

Esimerkiksi organisoidun puolueen ja puolianonyymien nettirihmaston yhteistyö ei tunnu välttämättä vielä ilmeiseltä. Internetin rooli yhteiskunnallisessa vaikuttamisessa kasvaa kuitenkin jatkuvasti, ja tällä hetkellä erityisesti sosiaalisen median rooli. Syinä tähän ovat muun muassa edellä mainitut helppous, nopeus, edullisuus, vaikuttavuus suhteessa toiminnan kuluihin, kollektiivisuuden tunne ja viime kädessä globaalius, verrattuna perinteisiin osallistumismuotoihin ja poliittisiin kanaviin, puolue mukaan lukien. Verkostoituminen, yhteistyö tai kumppanuudet erilaisten nettiyhteenliittymien kanssa ja "nettinäkyvyys" alkavat olla lähes väistämättömiä yhteiskunnallisessa vaikuttamisessa jo viiden vuoden sisällä. Internetin merkitys julkisuusareenana kasvaa koko ajan, ja monille se on jo perinteistä mediajulkisuutta tärkeämpi. Yksinkertaisimmillaan tämä tarkoittaa esimerkiksi yhteiskunnallisten kampanjoiden tunnetuksi tekemistä

internetissä perinteisen viestinnän ja markkinoinnin sijaan tai rinnalla.

Sandor Veghin alkuperäinen jaottelu internet-vahvistaiseen ja internet-perustaiseen toimintaan alkaa olla liian suoraviivainen nykyliik ehdintöjen tarkasteluun. Yhteiskunnallisella vaikuttamisella on edelleen usein fyysinen muoto, mielenosoituksesta Ravintolapäivään, mutta internet ja sen sosiaalinen media ovat keskeisessä roolissa toiminnan toteutumiseksi.

Tämän artikkelin esimerkkien valossa itseorganisoituminen internet-vaikuttamisessa on vielä harvinaista. Pikemminkin voidaan ajatella, että jonkinlainen Max Weberin organisaatioteorian mukainen yhteenliittymä mahdollistaa itseorganisoitumisen suurille väkijoukoille. Hieman paradoksaalisesti voisi sanoa, että itseorganisoituminen edellyttää organisointia.

Alussa mainittu aktiivisuus internetissä on muodostamassa uudentyyppisen jakolinjan suomalaiseen yhteiskuntaan, ainakin tilapäisesti. Netissä päivittäin ja viikoittain vaihtuvia, sporadisia keskustelunaiheita tai niiden arvomaailmaa eivät määrittele välttämättä enää enemmistöt tai vähemmistöt, vaan aiheesta kiinnostuneet (Puhakka 2012), on sitten kyse Guggenheim-museosta tai 1,8 miljardin euron potilas-tietojärjestelmästä. Keskustelut voivat johtaa nopeisiin kansanliikkeisiin ja mielenilmaisuihin, jotka myös laantuvat nopeasti.

Perinteinen mediajulkisuus nostaa esiin aiheita ja ilmiöitä sosiaalisesta mediasta. Toisaalta suomalainen vihapuhe sai

rauhassa kehittyä monta vuotta nykyisiin mittoihinsa internetin keskustelufoorumeilla.

Kun pohditaan esimerkiksi julkispalveluiden viemistä internetiin, on hyvä huomata, että vain puolet suomalaisista osallistuu sosiaaliseen mediaan, vaikka suurin osa suomalaisista käyttää internetiä. Esimerkiksi Kansaneläkelaitoksella työskentelee "Kela-Kerttu", joka aloitti sekä Suomi24.fi:ssä vuonna 2010 että Facebookissa 2011. Kela-Kerttu tarjoaa vinkkejä ja ajankohtaista Kela-tietoa pienten lasten vanhemmille.

Refleksiivistä politiikkaa, kevytaktivismia ja pop up -vaikuttamista olisi hyvä tutkia tarkemminkin: sopivatko ne vain tietäntyyppiin tilanteisiin ja mielipiteenmuodostukseen (kuten päätösvalmistelu Guggenheim-museosta), vai voitaisiinko periaatteessa koko yhteiskuntaa pyörittää sosiaalisen median voimin ja satunnaisesti kiinnostuneiden kesken ilman "kaikkia älyttömiä säädöksiä"?

Näissä kolmessa termissä on selkeitä yhtäläisyyksiä, mutta lähitulevaisuudessa yhteiskunnallinen aktiivisuus voi keventyä entisestään. Mediajulkisuus ja uutisointi sosiaalisesta mediasta voi luoda näköharhan. Sosiaalinen media on näyttävää ja hektistä, mutta iso osa yhteiskunnallisesta vaikuttamisesta tapahtuu lähitulevaisuudessakin perinteisin muodoin. Toisaalta nettidemokratia haastaa vakiintuneet käytännöt monin tavoin, niin tehokkuudessa kuin osallistujien motivoinnissa.

Niin ikään olisi kiinnostavaa tutkia, missä määrin internet ja sosiaalinen media ovat edelleen uutuudenviehätystä oman

äänensä saamisesta kuuluviin, ja missä määrin ne sisältävät vaikuttamisen elementtejä, jotka vakiintuvat kiinteäksi osaksi yhteiskuntaa? Islannin perustuslain uudistaminen tavallisten kansalaisten voimin (fasilitoituna) on esimerkki mahdollisuuksista (Magnusson 2012).

Puolueiden kykyä operoida nettiliik ehdintöjen kanssa on alettu jo testata uuden kansalaisaloitteen myötä. Tähän mennessä eduskuntakäsittelyyn on edennyt kuusi aloitetta, joista kaksi on hylätty ja neljä edelleen käsittelyssä. Ensimmäiset yli 50 000 nimen aloitteet ovat olleet nettitaitoisten kansalaisjärjestöjen organisoimia, mutta periaatteessa aloite tarjoaa "itseorganisoituville" nettiliik ehdinnöille todellisen keinon tuoda omia agendoja politiikan ydinprosesseihin ohi puolueiden ja muiden formaalien organisaatioiden.

Menestyvälle puolueelle internet on lähitulevaisuudessa - ellei jo nyt - keskeinen toimintaympäristö. Puolue hakee netissä kannattajapotentialiansa ja ajatustensa artikulointia erilaisista yhteenliittymistä ja tuottaa tämän pohjalta toimintansa argumentoinnin ja oman oikeutuksensa.

Nähtäväksi jää, tapahtuuko murros puolueiden johdolla vai puolueiden yksittäisten edustajien ja kiinnostuneiden välisen suoran vuorovaikutuksen myötä.

Lähteet

Baran, Paul (1964): *On Distributed Communications. I. Introduction to Distributed Communications Networks*. Memorandum RM-3240-PR. Rand Corporation.

http://www.rand.org/pubs/research_memoranda/RM3420.html.

Viitattu 5.8.2013.

BBC (11.2.2011): "Egypt unrest". Verkkoartikkeli.

<http://www.bbc.co.uk/news/world-12434787>. Viitattu 5.8.2013.

Becker, Sven (2012): "Liquid Democracy: Web Platform Makes Professor Most Powerful Pirate". *Spiegel Online International*.

<http://www.spiegel.de/international/germany/liquid-democracy-web-platform-makes-professor-most-powerful-pirate-a-818683.html>. Viitattu 5.8.2013.

Benkler, Yochai (2012): "Hacks of Valor. Why Anonymous Is Not a Threat to National Security". Verkkoartikkeli. *Foreign Affairs* - julkaisu. Council of Foreign Relations, USA.

<http://www.foreignaffairs.com/articles/137382/yochai-benkler/hacks-of-valor>. Viitattu 5.8.2013.

Crawley, Kim (24.10.2011): "A History of Anonymous". Blogimerkintä.

<http://resources.infosecinstitute.com/a-history-of-anonymous/>.

Viitattu 27.5.2012.

Deleuze, Gilles & Guattari, Felix (1987): *Thousand Plateaus: Capitalism and Schizophrenia*. Minnesota: University of Minnesota Press. PDF. Viitattu 5.8.2013.

Dibbell, Julian (1993): "A Rape in Cyberspace - How an Evil Clown, a Haitian Trickster Spirit, Two Wizards, and a Cast of Dozens Turned a Database Into a Society". Teoksessa Ludlow, Peter (toim.): *High Noon on the Electronic Frontier*. MIT Press.

Eranti, Veikko (2012): "Uusi demokratia on puuhastelua". *Laitos-blogi*. <http://www.laitos.fi/uusi-demokratia-on-puuhastelua.html>.

Viitattu 5.8.2012.

Erkkola, Jussi-Pekka (2008): *Vuorovaikutteisuus sosiaalisessa mediassa: sosiaalisen median käsiteanalyysia*. Puheviestinnän pro gradu -tutkielma. Viestintätieteiden laitos, Jyväskylän

yltiopisto.http://mlab.taik.fi/pdf/ma_final_thesis/2008_erkkola_jussi-pekka.pdf. Viitattu 5.8.2013

Farmer, F. Randall (1993): "Social Dimensions of Habitat's Citizenry". Teoksessa Loeffler, C. (toim.): *Virtual Realities: An Anthology of Industry and Culture*. Tokyo: Gijutsu Hyoron Sha.

FBI (6.3.2012): "Six Hackers in the United States and Abroad Charged for Crimes Affecting Over One Million Victims". Lehdistöiedote. <http://www.fbi.gov/newyork/press-releases/2012/six-hackers-in-the-united-states-and-abroad-charged-for-crimes-affecting-over-one-million-victims>. Viitattu 18.9.2012.

Garrido, M. & Halavais, A. (2003): "Mapping Networks of Support for the Zapatista Movement: Applying Social-Networks analysis to Study Contemporary Social Movements". Teoksessa McCaughey, M. & Ayers, M. D. (toim.): *Cyberactivism. Online Activism in Theory and Practice*. New York: Routledge.

Gladwell, Malcolm (2000): *The Tipping Point: How Little Things Can Make a Big Difference*. Little Brown & Company.

Granovetter, Mark (1973): "The strength of weak ties". Teoksessa *American Journal of Sociology* (78:6), s. 1360-1380.

Halliday, Josh (8.8.2011): "London riots: how BlackBerry Messenger played a key role". Verkkoartikkeli. *The Guardian*. <http://www.theguardian.com/media/2011/aug/08/london-riots-facebook-twitter-blackberry>. Viitattu 5.8.2013.

Heikka, Taneli (2012): *Mitä jytyn ja vyöryn jälkeen: näin internet muutti politiikan 10 kuukaudessa*. Esitys. <http://www.slideshare.net/TaneliHeikka/mit-jytyn-ja-vyryn-ilkkeen-nin-internet-muutti-politiikan-10-kuukaudessa>. Viitattu 5.8.2013.

Hillery, George A., Jr. (1955): "Definitions of Community: Areas of Agreement". Teoksessa *Rural Sociology* (20), s. 111-123.

Hintikka, Kari A. (2007a): *Web 2.0 - johdatus internetin uusiin liiketoimintamahdollisuuksiin*. Tietoyhteiskunnan kehittämiskeskus. Julkaisusarjan osa 28. <http://tieke.fi/display/julkaisut/Julkaisusarja>. Viitattu 5.8.2013.

Hintikka, Kari A. (2007b): "Kotimainen päänavaus internet-aktivismista". Kirja-arvio Pertti Lappalaisen teoksesta "Verkolla valtaa". Teoksessa *Sosiologia* (2007:2).

Hintikka, Kari A. (2009): "Kansalaiset, liikehdinnät, puolueet ja internet". Teoksessa Mickelsson, Rauli (toim.): *Puolueiden tulevaisuus*. Oikeusministeriö 2009:6.

<http://www.oikeusministerio.fi/fi/index/julkaisut/julkaisuarkisto/200906puolueidentulevaisuus.html>. Viitattu 5.8.2013.

Hintikka, Kari A. (2011): "Sosiaalinen media - yhteisö vai verkosto?" Teoksessa Kangaspunta, Seppo (toim.): *Yksilöllinen yhteisöllisyys: avaimia yhteisöllisyyden muutoksen ymmärtämiseen*. Tampere: Tampere University Press.

Hintikka, Kari A. (2012): *Facilitating Finnish Open Data Ecosystem*. Esitys OKFestivalilla 20.9.2012, Helsinki.

<http://www.slideshare.net/ubiq/okfestival-okfest-120920-facilitating-finnish-open-data-ecosystem>. Viitattu 18.9.2014.

Howe, J. (2006): "The Rise of Crowdsourcing".

Teoksessa *Wired* (14:06).

<http://www.wired.com/wired/archive/14.06/crowds.html>. Viitattu 25.8.2008.

Häyhtiö, Tapio & Rinne, Jarmo (2008): "Temporal dimensions of reflexive Net-politics: Politicking on the Internet with monsters".

Teoksessa Häyhtiö, Tapio & Rinne, Jarmo

(toim.): *NetWorking/Networking: Citizen Initiated Internet Politics*. Tampere: Tampere University Press.

Kangas, Petteri & Toivonen, Santtu & Bäck, Asta (toim.)

(2007): *Googlen mainokset ja muita sosiaalisen median liiketoimintamalleja*. Espoo: VTT. PDF.

<http://www.vtt.fi/inf/pdf/tiedotteet/2007/T2369.pdf>. Viitattu 5.8.2013.

Kelly, Kevin (12.2.2008). "The Bottom is Not Enough". *The Technium blog*. http://www.kk.org/thetechnium/archives/2008/02/the_bottom_is_n.php. Viitattu 5.8.2013.

Keskinen, Auli (toim.) (1995): *Teledemokratia: Tietoverkot Ja yhteiskunta*. Painatuskeskus.

Korvela, Paul-Erik (2012): "Uudet osallistumisen tavat saattavat heikentää demokratiaa". *Politiikasta.fi -blogi*.

<http://politiikasta.fi/article/uudet-osallistumisen-tavat-saattavat-heikentaa-demokratiaa>. Viitattu 5.8.2013.

Krebs, Valdis (2002): "Connecting the Dots - Tracking Two Identified Terrorists". Blogimerkintä. <http://www.orgnet.com/prevent.html>. Viitattu 5.8.2013.

Lappalainen, Pertti (2005): *Verkolla valtaa*. SoPhi 98. Minerva Kustannus Oy.

<https://jyx.jyu.fi/dspace/bitstream/handle/123456789/43160/952-5591-23-9.pdf>. Viitattu 18.9.2014.

Le Bon, Gustave (1895): *The Crowd: A Study of the Popular Mind*. University of Virginia Library.

<http://etext.virginia.edu/toc/modeng/public/BonCrow.html>. Viitattu 5.8.2013.

Leadbeater, Charles (2008): *We-Think - Mass innovation, not mass production*. Profile. London.

Lehto, Tero (2008): "JSN:n Hyvärinen: 'Nettiväki on aika aggressiivista'". Verkkoartikkeli. *Tietokone-lehti*. Viitattu 5.8.2013.

Lietsala, Katri & Sirkkunen, Esa (2008): *Social media. Introduction to the tools and processes of participatory economy*. Tampere University Press, Hypermedialaboratorion verkkojulkaisuja - Hypermedia Laboratory Net Series, 17.

<http://tampub.uta.fi/handle/10024/65560>. Viitattu 5.8.2013.

Magnusson, Finnur (2012): *Icelandic Constitution Process and technology*. Esitys. OK Festival, Helsinki.

<http://www.slideshare.net/gommit/icelandic-constitution-process-and-technology-at-ok-festival-helsinki>. Viitattu 1.6.2013.

Mannermaa, Mika (2006): *Demokratia tulevaisuuden myllerryksessä. Yhteiskunnallinen vaikuttaminen uudessa viitekehysessä*. Helsinki, Eduskunta, tulevaisuusvaliokunta.

<http://web.eduskunta.fi/Resource.phx/pubman/templates/18.htx?id=631>. Viitattu 15.6.2009.

McCaughey, Martha & Ayers, Michael D. (2003): *Cyberactivism. Online Activism in Theory and Practice*. New York: Routledge.

Meikle, Graham (2002): *Future Active: Media Activism and the Internet*. New York, London: Routledge.

Mickelsson, Rauli (2007): *Suomen puolueet. Historia, muutos ja nykypäivä*. Vastapaino.

Moisio, Teppo (28.7.2013): "Soininvaaralaisten hommafoorumi". Kolumni, *Helsingin Sanomat*.

<http://www.hs.fi/m/kaupunki/Soininvaaralaisten+hommafoorumi/a/1374974387864>

Montreal Gazette (21.12.2012). "Commander X of Anonymous interviewed". Videohaastattelu.

<http://www.montrealgazette.com/news/most+watched+Gazette+video+2012+Commander+Anonymous+interviewed/7731588/story.html>

. Viitattu 18.9.2014.

Mäyrä, Frans (3.4.2002): "Yhteisö". Verkkoartikkeli. *Mediumi 1.1*. Viitattu 19.4.2010.

Nyberg, Per (2010): "WikiLeaks rival plans Monday launch after internal split, founders say". Verkkoartikkeli, *CNN Tech*.

<http://www.cnn.com/2010/TECH/web/12/12/wikileaks.rival/index.html>. Viitattu 5.8.2013.

Näkki, Pirjo & Bäck, Asta & Ropponen, Teemu & Kronqvist, Juha & Hintikka, Kari A. & Harju, Auli & Pöyhtäri, Reeta & Kola, Petri (2011): *Social media for citizen participation. Report on the Somus project*. Espoo 2010. VTT Publication 755. PDF.

<http://www.vtt.fi/inf/pdf/publications/2011/P755.pdf>. Viitattu 5.8.2013.

Parviainen, Olli & Poutanen, Petro & Laaksonen, Salla-Maaria & Rekola, Mikael (2012): *Measuring the effect of social connections on political activity on Facebook*. Esitelmä *Internet, Politics, Policy 2012: Big Data, Big Challenges?* -konferenssissa (Oxford Internet Institute in Oxford), 20.9.2012. PDF.

http://microsites.oii.ox.ac.uk/ipp2012/sites/microsites.oii.ox.ac.uk/ipp2012/files/parviainen_poutanen_laaksonen_rekola_measuring_the_effect_of_social_connections_on_political_activity_on_facebook_v2.pdf. Viitattu 5.8.2012.

- Perälä, Erkki (2012): "Puuhaistelua ja demokratiaa".
Blogi. <http://erkkiperala.fi/2012/06/01/puuhaistelua-ja-demokratiaa/>. Viitattu 5.8.2013.
- Puhakka, Ilpo (2012): "Äänekkäimpien diktatuuri". *Jyväskylän ylioppilaslehti*. <http://www.jylkkari.fi/2012/09/aanekkaimpien-diktatuuri/>. Viitattu 5.8.2013.
- Pönkä, Harto (2010): "Nettiväki". *Lehmätkin lentäis -blogi*.
<http://harto.wordpress.com/2010/01/23/kolumni-nettivaki/>.
Viitattu 5.8.2013.
- Rheingold, H. (1993): *Virtual Community*. Addison-Wesley, USA. <http://www.rheingold.com/vc/book/>. Viitattu 17.9.2014.
- Rongas, Anne (2012): "Kokemuksia nettifasilitoinnista - Case TekesOPPY". Teoksessa Jussi Linkola & Juhana Kokkonen (toim.): *Yhteistoiminnan rakentajat. Kokemuksia fasilitoinnista*. Kulttuuri ja luova ala, Metropolia Ammattikorkeakoulu. <http://vyhyti.metropolia.fi/tuloksia/yhteistoiminnan-rakentajat-mikrokirja/>. Viitattu 5.8.2013.
- Shirky, C. (2008): *Here Comes Everybody: The Power of Organizing Without Organizations*. London: Penguin Press HC.
- Sitra: *Uusi demokratia -sivusto*. Verkkopalvelu. <http://www.sitra.fi/tulevaisuus/uusi-demokratia>. Viitattu 5.8.2013.
- Stranius, Leo (2009): "Epämuodollinen kansalaistoiminta - järjestötoiminnasta kevytaktivismiin". Teoksessa *Suomalaiset osallistujina - katsaus suomalaisen kansalaisvaikuttamisen tilaan ja tutkimukseen*. Oikeusministeriön demokratiayksikkö.
- Surowiecki, James (2004): *The Wisdom of Crowds: Why the Many Are Smarter Than the Few and How Collective Wisdom Shapes Business, Economies, Societies and Nations*. Little, Brown.
- Tapscott, D. & Williams, A. D. (2006): *Wikinomics - How Mass Collaboration Changes Everything*. USA: Portfolio, Penguin Group Inc.
- Time* (18.4.2012): "The World's 100 Most Influential People: 2012". http://content.time.com/time/specials/packages/article/0,28804,2111975_2111976_2112122,00.html. Viitattu 18.9.2014.

Ukkola, Tuulikki (2010): "Nettikansa ja vaikutusvalta".
Päiväkirjamerkintä 7.4.2010.
<http://www.ukkola.net/sisalto/paivakirja.htm>. Viitattu 19.4.2010.
Verkkopalvelu ei käytössä 5.8.2013.

Vanamo, Jyrki (2013): "Tulevaisuuden kaupungit suunnitellaan netissä". Teoksessa *Hiljainen signaali* (1/2013). Vapa Media. <http://hiljainensignaali.fi/post/42493221421/vuoden-2013-ensimmainen-ja-uudistunut-hiljainen>. Viitattu 5.8.2013.

Vegh, Sandor (2003): "Classifying Forms of Online Activism. The Case of Cyberprotests against the World Bank". Teoksessa McCaughey, Martha & Ayers, Michael D. (toim.): *Cyberactivism. Online Activism in Theory and Practice*. Routledge, New York.

Weber, Max (1978[1922]): *Economy and Society: An Outline of Interpretive Sociology. Vol I*. Roth, G. & Wittich, C. (toim.). Berkeley: University of California Press.

Yin, R. K. (2009): *Case Study Research: Design and Methods*. SAGE Publications, California.

Yle (15.10.2010): "Facebook-mielenosoitus latistui - osallistujia vain kourallinen". http://yle.fi/uutiset/facebook-mielenosoitus_latistui_-_osallistujia_vain_kourallinen/5651908. Viitattu 5.8.2013.

8. Mihin deliberatiivista demokratiaa tarvitaan tulevaisuudessa?

Johdanto

Deliberatiivisen demokratian keskeisin idea on, että julkisen päätöksenteon tulisi perustua harkinnalle ja keskustelulle, jossa päätösvaihtoehtoja punnitaan kaikkien niiden vaikutuspiirissä olevien ihmisten näkökulmasta. Ajatus siitä, että demokraattisen päätöksenteon tulisi perustua tasapuoliselle ja harkitsevalle keskustelulle, ei ole sinänsä uusi. Jo varhaiset edustuksellisen demokratian kannattajat, kuten John Stuart Mill, korostivat keskustelun merkitystä päätöksenteossa. Millin (1958[1861], 282) mukaan parlamentin tulisi olla ”mielipiteiden kongressi”, jossa tuodaan esille ja punnitaan eri näkökulmia. Häviäjätkin hyväksyvät tällaisen keskustelun perusteella tehdyt päätökset, koska he ovat vakuuttuneet päätösten perusteista.

1990-luvulta lähtien demokratiateoriassa on tapahtunut niin sanottu ”deliberatiivinen käänne”. Demokraattisen deliberaation roolia alkoivat korostaa toisaalta poliittista oikeudenmukaisuutta korostavat proseduralistit, kuten Charles Beitz (1989), ja toisaalta myös osallistuvan demokratian teoreetikot, kuten Benjamin Barber (1984). Deliberatiivisen demokratian filosofisia perusteita on hahmoteltu Habermasin

diskurssietiikassa sekä Rawlsin (1993) oikeudenmukaisuusteoriassa ja poliittisessa liberalismissa. Deliberatiivisen demokratian teoria esittää siis mallin siitä, millaista poliittista päätöksentekoa edeltävän julkisen keskustelun tulisi olla. Eri deliberatiivisen demokratian teoreetikoilla on tosin jossain määrin erilaiset näkemykset siitä, minkälaiset poliittiset instituutiot ja järjestelmät parhaiten edistäisivät tällaista julkista keskustelua.

Tässä artikkelissa tarkastelen sitä, mihin deliberatiivista demokratiaa tarvitaan tulevaisuudessa ja minkälaisia muotoja demokraattisella deliberaatiolla voisi olla. Esittelen aluksi deliberatiivisen demokratian perusideat sekä käsitykset siitä, minkälaisia poliittisia instituutioita se edellyttää. Tämän jälkeen tarkastelen deliberaation haasteita sekä sitä, miten näihin haasteisiin voitaisiin vastata demokraattisia instituutioita uudistamalla. Artikkelin lopussa esitän kaksi skenaariota demokraattisen deliberaation tulevaisuudesta, joista ensimmäisessä edustuksellisen päätöksenteon responsiivisuus ja tilivelvollisuus vähitellen heikkenevät. Toisessa skenaariossa päätöksenteon epädemokraattisia ja -deliberatiivisia tendenssejä ehkäistään uudistamalla demokraattista järjestelmää.

Deliberatiivisen demokratian perusideat

Deliberatiivisen demokratian keskeisenä ajatuksena on, että poliittisen vaikuttamisen tulee tapahtua argumentoimalla. Näin ollen ideaalissa deliberatiivisessa prosessissa sellaisten

tekijöiden kuin keskustelijoiden yhteiskunnallisen tai taloudellisen aseman tai heidän käytössään olevien valtaresurssien ei tulisi olla ratkaisevia. Deliberatiivisessa prosessissa argumentteja arvioidaan pelkästään niiden ansioiden perusteella - näitä ansioita ovat argumenttien johdonmukaisuus, faktuaalisten väitteiden todenmukaisuus sekä normatiivisten väitteiden yleinen hyväksyttävyys. (Habermas 1996.) Deliberatiivinen prosessi on siis osittain kollektiivinen (tai intersubjektiivinen), toisin sanoen se edellyttää, että ihmiset esittävät argumentteja julkisesti. Toisaalta se edellyttää myös argumenttien punnitsemista, mikä tapahtuu ainakin osittain yksilön ”pään sisällä”, toisin sanoen yksilön sisäisenä reflektiona (esim. Goodin 2000).

Deliberaation demokraattisuus edellyttää deliberatiivisen prosessin inklusiivisuutta. Inklusiivisuuden vaatimus koskee demokraattista päätöksentekoa yleisemminkin, ei vain deliberatiivista demokratiaa. Yleisesti ajatellaan, että kaikkien niiden, joita päätökset *sitovat*, pitäisi voida vaikuttaa demokraattiseen päätöksentekoon. Poliittisten päätösten vaikutukset ulottuvat yhä useammin yli perinteisten poliittisten yksiköiden, kuten kansallisvaltioiden, rajojen. Tästä johtuen ajatellaan, että kaikkien niiden, joiden elämään päätökset jollain olennaisella tavalla *vaikuttavat*, tulisi halutessaan voida osallistua myös päätöksentekoon (*all affected* -periaate). Myös demokraattiseen deliberaatioon pitäisi voida osallistua kaikkien päätösten vaikutuspiirissä olevien ihmisten. Näin ollen demokraattisessa päätöksenteossa tulisi joissain tapauksissa olla edustettuina myös muiden

poliittisten yksiköiden alueella asuvien ihmisten näkemykset; jotkut politiikan teoreetikot ovat edellyttäneet myös tulevien sukupolvien näkökulmien edustusta päätöksenteossa (ks. esim. Ekeli 2005).

Iris Marion Young on väittänyt kirjassaan *Inclusion and Democracy* (2000), että deliberatiivisen demokratian ongelmina ovat sekä ulkoinen että sisäinen poissulkevuus eli *ekskluusio*. Ulkoinen ekskluusio viittaa siihen, että monet päätösten vaikutuspiirissä olevat ihmiset on kokonaan suljettu päätöksenteon foorumeiden ulkopuolelle. Ulkoisen ekskluusion taustalla voi olla edellä mainittu poliittisten yksiköiden rajojen ongelma, joka voi estää päätösten vaikutuspiirissä olevia ihmisiä osallistumasta niitä koskevaan julkiseen keskusteluun. Ulkoisen ekskluusion taustalla voivat myös olla poissulkevat päätöksenteon käytännöt, jotka eivät salli kaikkien niiden, joita päätökset sitovat tai joihin ne vaikuttavat, osallistumista tai edustusta. Ulkoisen ekskluusion ongelmat ovat ilmeisiä ei-demokraattisissa poliittisissa järjestelmissä, mutta myös demokraattisissa järjestelmissä voi olla esimerkiksi sellaisia kansalaisuuden tai äänioikeuden rajauksia, jotka estävät joitakin väestöryhmiä osallistumasta päätöksentekoon tai sitä koskevaan julkiseen keskusteluun.

Sisäisellä ekskluusiolla Young puolestaan viittaa siihen, että deliberaatiossa voi esiintyä poissulkevia käytäntöjä. Vaikka kaikki ryhmät olisivatkin edustettuina deliberatiivisilla foorumeilla, joillakin ryhmittymillä saattaa olla vähemmän sananvaltaa. On esimerkiksi todettu, että hyvin koulutetut miehet dominoivat monilla deliberatiivisilla foorumeilla

(Himmelroos 2011). Osaltaan tähän voi vaikuttaa se, että deliberatiivisissa keskusteluissa pidetään ratkaisevana keskustelun laatua. Young ja muut feministiset teoreetikot ovat kritisoineet deliberatiivisen demokratian teoriaa siitä, että sen ihanteena oleva rationaalinen keskustelu on eksklusiivista ja sulkee pois naisten ja muiden marginalisoitujen ryhmien äänet.

Keskustelun rationaalisuuden korostaminen antaakin etulyöntiaseman koulutetuille ihmisille. Myös miesten ja naisten kommunikaation tavoissa on väitetty olevan perustavanlaatuisia eroja, ja deliberatiivisen demokratian teorian edellyttämien argumentaatiotapojen on väitetty olevan tyypillisempiä miehille kuin naisille. Youngin ja muiden feministien kritiikin seurauksena myös deliberatiivisen demokratian teoreetikot ovat tulleet tietoisemmiksi siitä, että keskustelun laatu ja sen inklusiivisuus ovat jännitteisessä suhteessa. Lisäksi monet teoreetikot ovat luopuneet kaikkein tiukimmista rationaalisuuden vaatimuksista, ja deliberatiivisen keskustelun osaksi on tietyin ehdoin hyväksytty esimerkiksi tarinankerronta ja retoriikka (esim. Dryzek 2001).

Demokraattinen deliberaatio edustuksellisissa järjestelmissä

Monet deliberatiivisen demokratian teoreetikot pitävät parlamentteja demokraattisen deliberaation keskeisimpinä foorumeina (Habermas 1996; Richardson 2002). Parlaamentaarinen päätöksenteko tapahtuu toisaalta suljettujen ovien

takana (valiokunnat, komiteat), toisaalta avoimilla foorumeilla, kuten parlamentin täysistunnoissa. Parlamentaarisessa järjestelmässä edustajien odotetaan edustavan äänestäjiensä intressejä ja arvoja. Parlamentaariset proseduurit, erityisesti työskentely valiokunnissa ja komiteoissa, edesauttavat erilaisten intressien ja arvojen yhteensovittamista, sillä näissä proseduureissa punnitaan eri päätösvaihtoehtojen perusteeksi esitettäviä argumentteja.

Jon Elster (1998) on korostanut sen tärkeyttä, että parlamentaarinen deliberaatio tapahtuu osittain suljettujen ovien takana ja osittain julkisuudessa. Suljettujen ovien takana tapahtuva deliberaatio, esimerkiksi valiokunnissa, edesauttaa edustajien välisen luottamuksen kehittymistä ja mahdollistaa sen, että edustajat voivat muuttaa kantojaan vakuuttavien argumenttien perusteella. Julkisuus taas kannustaa edustajia perustelemaan omat kantansa äänestäjille ja samalla mahdollistaa sen, että kansalaiset voivat kriittisesti arvioida päätöksenteon perusteita.

Yllä kuvatut ajatukset parlamentaarisesta deliberaatiosta ovat hyvinkin idealisoituja. Todellisuudessa sellaiset tekijät kuin hallitus-oppositio-asetelma ja puoluekuri rajoittavat deliberaation mahdollisuuksia parlamenteissa (Manin 1997; Pekonen 2011). Empiirisen tutkimuksen valossa parlamentaarinen päätöksenteko on yleensä vahvasti hallituspuolueiden ohjailemaa, ja päätöksenteon kannalta ratkaisevia ovat hallituspuolueiden väliset neuvottelut ja ”lehmänkaupat”. Jotkut deliberatiivisen demokratian teoreetikot ovat tosin huomauttaneet, että neuvottelujen rinnalla ja niiden lomassa

voi kuitenkin esiintyä ”deliberatiivisia liikahduksia”, joissa argumentit ovat ratkaisevia (McLaverty & Halpin 2008).

Myös Habermas (esim. 1996) on väittänyt, että parlamentit ovat päätöksentekoa edeltävän demokraattisen deliberaation keskeisin foorumi. Habermas kuitenkin korostaa myös parlamentaarisen päätöksenteon ja kansalaisyhteiskunnan välistä vuorovaikutusta. Kansalaisyhteiskunnan julkisessa keskustelussa tuotaisiin esille niitä ongelmia, jotka kaipaavat poliittisia ratkaisuja ja joita parlamentin tulisi siitä syystä käsitellä. Toisaalta kansalaisyhteiskunnan ja esimerkiksi joukkotiedotusvälineiden muodostamien julkisten sfäärien tulisi kriittisesti arvioida parlamentaarisen päätöksenteon perusteita.

Kansalaisyhteiskunnan ja edustuksellisen päätöksenteon välisen yhteyden toteutuminen edellyttää päätöksenteon julkisuutta ja vaaleissa tapahtuvaa kilpailua. Lisäksi tarvitaan julkisen keskustelun foorumeita, joilla päätöksenteon perusteista keskustellaan ja niitä arvioidaan. Vaaleissa tapahtuva kilpailu kannustaa ehdokkaita kuuntelemaan kansalaisyhteiskunnan julkisia sfäärejä. Jo valittuja edustajia se kannustaa perustelevaan näkemyksensä äänestäjilleen. Vaaleihin perustuvassa edustuksellisessa demokratiassa on kuitenkin myös heikkoutensa deliberatiivisen demokratian näkökulmasta. Nämä heikkoudet tulevat ilmeisiksi, kun tarkastellaan seuraavaa Gutmannin ja Thompsonin (1996, 128) tiivistämää käsitystä päätöksenteon tilivelvollisuudesta: *”Citizens and officials try to justify their decisions to all those who are bound by them and some of those who are*

affected by them.” Toisin sanoen deliberatiivinen demokratiakäsitys edellyttää, että poliittiset päätökset olisivat perusteltavissa kaikille, joita päätökset sitovat - ja joissakin tapauksissa myös niille, joiden elämään ne muutoin ratkaisevasti vaikuttavat. Tästä näkökulmasta nykymuotoisen edustuksellisen demokratian suurin heikkous on se, että vaalikilpailu kannustaa ehdokkaita ja puolueita vakuuttamaan oman vaalipiirinsä äänestäjät, eikä siis suinkaan kaikkia niitä, joita päätökset sitovat tai joiden elämään ne vaikuttavat. Edustuksellisissa demokratioissa ehdokkaiden kannattaa kalastella ainoastaan mahdollisten äänestäjiensä suosiota. Jossain tapauksessa tämä voi kannustaa sellaisiin poliittisiin kannanottoihin ja lopulta päätöksiin, jotka ovat muiden kuin ehdokkaan mahdollisten äänestäjien kannalta täysin kohtuuttomia. Näin ollen nykymuotoinen, vaalikilpailuun perustuva demokratia ei välttämättä ole omiaan edistämään toivotunlaista tilivelvollisuutta kaikille päätöksen vaikutuspiirissä oleville ihmisille.

Deliberatiivisen demokratian käsitys tilivelvollisuudesta edellyttäisi myös kansalaisilta kykyä arvioida päätöksiä ja niiden perusteita kriittisesti. Hyvin toimivassa deliberaatiivisessa demokratiassa kansalaisten tulisi pystyä arvioimaan poliittisia kysymyksiä myös muilta kuin omalta kannaltaan, toisin sanoen kohtuullisesti. Tietenkään tämä ei voi tarkoittaa sitä, että kansalaiset kävisivät läpi saman deliberatiivisen prosessin kuin heidän edustajansa, jotka joutuvat tekemään kompromisseja edustuksellisilla foorumeilla. Kansalaisilla tulisi kuitenkin olla käsitys siitä, että yhteiskunnassa voi olla

muitakin legitiimejä arvoja ja intressejä kuin heidän omansa. Lisäksi heidän tulisi olla valmiita hyväksymään se tosiasia, että joissakin tapauksissa myös muut kuin heidät omat intressinsä tai arvonsa voivat painaa eniten päätöksentekotilanteessa. Vaikka kansalaisten tulisi arvioida päätöksenteon perusteita, on heidän myös deliberatiivisessa demokratiassa jossain määrin vain luotettava päätöksentekijöiden harkintaan ja kykyyn tehdä päätöksiä. (Warren 1996.)

Demokraattisen deliberaation ajatellaan tuottavan oikeudenmukaisempia, johdonmukaisempia ja myös tosiasioihin perustuvia päätöksiä. Deliberaation tavoitteiden moninaisuus asettaa kyseenalaiseksi ajatuksen, että voisi olla tietynlainen deliberatiivinen prosessi, joka toteuttaisi kaikki nämä arvot. Deliberatiivisen demokratian teoreetikot korostavatkin, että deliberatiivista demokratiaa pitää ajatella järjestelmänä, jossa erilaiset deliberaation muodot ja foorumit ovat vuorovaikutuksessa keskenään. Esimerkiksi Jane Mansbridge ym. (2010; 2011) ovat tuoneet esille niin sanotun *deliberatiivisen järjestelmän* käsitteen. Deliberatiivinen järjestelmä koostuu deliberaation tuokioista ja paikoista, joiden tulisi olla vuorovaikutuksessa keskenään. Deliberatiiviseen järjestelmään kuuluu toisaalta poliittisia päätöksiä valmistelevia ja niitä tekeviä institutionalisoituja foorumeita sekä toisaalta kansalaisyhteiskunnassa harjoitettu vapaa deliberaatio.

Deliberatiivisessa järjestelmässä kaikkia deliberatiivisen demokratian tavoitteita ei aina tarvitse saavuttaa samalla foorumilla - toisin sanoen deliberatiivisen järjestelmän sisällä

on työnjakoa (Richardson 2002). Esimerkiksi asiantuntijoiden harjoittamalla deliberaatiolla on merkittävä rooli deliberaatiivisessa järjestelmässä, koska se parantaa päätöksenteon tiedollista laatua. Päätöksentekojärjestelmän demokraattisuuden kannalta olennaista on, että asiantuntijoiden deliberaatio on systemaattisesti vuorovaikutuksessa inklusiivisten deliberaation foorumeiden kanssa, joiden rooli on puolestaan ratkaiseva päätöksenteon oikeudenmukaisuuden näkökulmasta.

Vastaavasti myös samanmielisten ihmisten *enklaavideliberaatiolla* on roolinsa deliberaatiivisessa järjestelmässä. Enklaavideliberaatiolla tarkoitetaan julkista keskustelua, joka tapahtuu toisistaan erillisissä, samanmielisten ihmisten muodostamissa ryhmissä eli enklaaveissa. Perinteisessä edustuksellisessa demokratiassa puolueet ovat olleet keskeisiä enklaavideliberaation foorumeita. Samanmielisten deliberaatio voi edistää uusien ideoiden ja näkökulmien syntymistä. Sillä voi olla myös ratkaiseva merkitys marginalisoituneiden näkökulmien artikuloimisessa. Empiirisen tutkimuksen valossa samanmielisten deliberaatio edesauttaa poliittista mobiilisaatiota, kun taas erimielisyyden kohtaamisella voi jopa olla päinvastainen vaikutus (Mutz 2006).

Deliberaatiivinen demokratiateoria on normatiivinen teoria, joka tarjoaa välineitä arvioida erilaisten poliittisten järjestelmien toimivuutta. Kuten edellä on todettu, monet deliberaatiivisen demokratian teoreetikot näkevät jonkinlaisen edustuksellisen demokratian deliberaation kannalta ideaalina järjestelmänä. Kuitenkin parlamentaarisessa päätöksenteossa

on deliberatiiviselta kannalta monia puutteita, joita on kuvattu edellä, ja sama pätee kansalaisten ja päätöksentekijöiden vuorovaikutukseen. Viime aikoina eräät deliberatiivisen demokratian teoreetikot ovat myös esittäneet, että deliberatiivinen demokratia ei välttämättä ole sidoksissa edustukselliseen demokratiaan (Mansbridge ym. 2011). Myös kansainvälisiä järjestöjä, tai jopa globaalien ongelmien hallintajärjestelmiä voidaan tästä näkökulmasta arvioida deliberatiivisina järjestelminä.

Deliberatiivisen järjestelmän patologiat

Päätöksenteon ja kansalaismielipiteen eriytyminen

Monet teoreetikot ovat analysoineet deliberatiivisen järjestelmän mahdollisia ongelmia tai patologioita (esim. Mansbridge ym. 2011). Osa patologioista voi johtua siitä, että järjestelmä ei ole luonteeltaan demokraattinen, eikä siinä ole päätöksentekijöiden tilivelvollisuuden varmistavia instituutioita. Tällainen tilanne on leimallinen monille ei-demokraattisille valtiolle, joissa päätöksentekijöitä ei valita rehellillä vaaleilla. Myös kansainvälisissä järjestöissä tilivelvollisuus toteutuu heikosti, ja muissa kansainvälisen hallinnan järjestelmissä ei tyypillisesti ole mitään institutionaalisia mekanismeja, jotka varmistaisivat päätöksentekijöiden tilivelvollisuuden päätösten vaikutuspiirissä oleville ihmisille. Ylikansallinen päätöksenteko perustuu pitkälti hallitustenvälisiin neuvotteluihin, ja niihin osallistuvat

hallitukset ovat parhaimmillaankin tilivelvollisia ainoastaan omien valtioidensa äänestäjille. Äänestäjien mahdollisuudet arvioida päätöksenteon perusteita ovat rajallisia, koska päätöksenteko tapahtuu suljettujen ovien takana (Dahl 1999).

Deliberatiivisen järjestelmän patologioita voi esiintyä myös näennäisen hyvin toimivissa edustuksellisissa demokratioissa: esimerkiksi kansalaismielipiteen ja päätöksenteon eriytyminen ei ole ainoastaan epädemokraattisten päätöksentekojärjestelmien ongelma. Eriytymisen taustalla voi olla päätöksenteon monimutkaistuminen - esimerkiksi teknologinen kehitys on lisännyt asiantuntemuksen roolin merkitystä päätöksenteossa. Näin ollen kansalaismielipide voi olla ”alikehittynyttä” tai lähestulkoon olematonta teknisesti monimutkaisissa kysymyksissä. On huomattava, että teknistä erityisosaamista vaativissa kysymyksissä myös kansanedustajilla saattaa olla hyvinkin puutteelliset valmiudet tehdä päätöksiä. Näin ollen asiantuntijuuden korostuminen päätöksenteossa helposti siirtää päätösvaltaa valmisteleville tahoille, ennen kaikkea virkamiehille sekä heitä avustaville asiantuntijoille.

Kansalaismielipiteen ja poliittisen päätöksenteon eriytyminen taustalla saattavat myös olla uudet hallinnan muodot, jotka heikentävät päätöksenteon läpinäkyvyyttä ja samalla tilivelvollisuutta. Ylikansallisen päätöksenteon tarve monissa kansainvälistä koordinaatiota vaativissa kysymyksissä on lisännyt monitasoista hallintoa, jossa parlamentaarinen tilivelvollisuus voi toteutua ainoastaan epäsuorasti. Lisäksi myös muilla hallinnan tasoilla ovat yleistyneet erilaiset

verkostomaisen hallinnan muodot, joissa hallintoelimet koordinoivat toimiaan päämäärien saavuttamiseksi. Verkostomaisen hallinnan muodoissa pyritään usein ottamaan huomioon kaikkien niiden mielipiteet, joiden elämään päätökset ratkaisevalla tavalla vaikuttavat (Dryzek 2001).

Verkostomaisen hallinnan muotoja voidaan kritisoida siitä, että ne osaltaan heikentävät perinteiseen edustukselliseen demokratiaan olennaisesti kuuluvaa päätöksenteon tilivelvollisuutta. Carolyn Hendriks (2009) on kuvannut perinteisen edustuksellisen demokratian korvautumista verkostomaisen hallinnan muodoilla ”demokraattiseksi sopaksi”. Samalla kun vaaleilla valittujen edustajien rooli kutistuu verkostomaisessa hallinnassa, joudutaan kehittämään uusia argumentteja päätöksenteon legitimoimiseksi. Verkostomaisen hallinnan toimijat väittävätkin usein edustavansa niiden intressejä, joille perinteinen edustuksellinen päätöksenteko ei antaisi ääntä, kuten muiden valtioiden kansalaiset, tulevat sukupolvet ja ympäristö (ks. Hendriks 2009). Hendriks huomauttaa kuitenkin, että väitteet edustavuudesta tai edes uudenlaiset edustuksen muodot eivät edistä päätöksenteon tilivelvollisuutta ja responsiivisuutta samalla tavalla kuin perinteinen edustuksellinen demokratia.

Joissakin tapauksissa päätöksenteon eristäminen kansalaismielipiteestä katsotaan suorastaan edellytykseksi järkevälle päätöksenteolle. Myös perinteisissä edustuksellisissa demokratioissa tietyt päätöksenteon alueet, esimerkiksi keskuspankkien harjoittama rahapolitiikka, on tyypillisesti jätetty demokraattisen ohjauksen ulkopuolella. Näin on

haluttu varmistaa se, että päätöksentekoa eivät ohjaa poliittiset intohimot, vaan että se perustuu puolueettomien asiantuntijoiden arvioihin. Toisinaan vedotaan kansalaismielipiteen polarisoitumiseen tai alikehittyneisyyteen perusteltaessa sitä, että kansalaismielipiteen ei tulisi vaikuttaa päätöksentekoon (vrt. Stasavage 2007). Vaaleilla valitut päätöksentekijät voivat ainakin lyhyellä tähtämellä hyötyä tilivelvollisuuden heikkoudesta, koska näin he voivat välttää ikävät seuraukset vaalien yhteydessä.

Tietenkin tällainen päätöksenteon depolitisoiminen on viime kädessä demokratian vastaista. Depolitisoimisella saattaa olla myös epäsuoria vaikutuksia, jotka pitkällä tähtämellä heikentävät edelleen kansalaisten motivaatiota ja kykyä osallistua politiikkaan. Päätöksenteon tilivelvollisuuden heikentäminen voikin johtaa demokratian kannalta negatiiviseen kierteseen. Toisin sanoen tilivelvollisuuden heikkeneminen heikentää kansalaisten uskoa omiin vaikutusmahdollisuuksiinsa, mikä puolestaan heikentää kansalaisten motivaatiota ja kykyä harkita poliittisia kysymyksiä. Entistä heikompi ja alikehittyneempi kansalaismielipide voi puolestaan antaa perusteita sille, että kansalaisten vaikutusmahdollisuuksia päätöksentekoon vähennetään.

Enklaavideliberaatio

Przeworski (1998) esittää, että edustuksellisissa demokratioissa voi esiintyä ideologista dominaatiota, minkä johdosta jokin näkökulma hallitsee täysin julkista keskustelua.

Esimerkiksi feministiset teoreetikot ovat korostaneet sitä, että länsimaisissa demokratioissa on pitkään dominoinut maskuliininen diskurssi, joka on sulkenut pois naisten näkökulman (Fraser 1992). Tosin feministiset ”vastadiskurssit” ovat lisänneet tietoisuutta naisia alistavista käytännöistä, ja ajan mittaan muuttaneet näitä käytäntöjä. Myös taloudellisen kasvun ideologia on pitkään dominoinut länsimaisten demokratioiden julkista keskustelua ja usein estänyt vaihtoehtoisten näkökulmien esilletulon. Viime vuosikymmeninä taloudellisen kasvun diskurssia ovat haastaneet esimerkiksi ympäristöliikkeen kaltaiset vastadiskurssit.

Feministiset teoreetikot, kuten Nancy Fraser ja Iris Marion Young, ovat korostaneet, että erityisesti alistetuille ja marginalisoituneille ryhmille on tärkeää saada artikuloitua omia näkökulmiaan ja intressejään omissa piireissään. Näin ollen Fraser ja Young ovat korostaneet samanmielisten poliittisen keskustelun eli enklaavideliberaation merkitystä vallitsevien ideologioiden ja eksklusiivisten käytäntöjen haastamisessa. Toisaalta esimerkiksi Cass Sunstein (2002; 2007) on varoittanut enklaavideliberaation riskeistä. Ongelmaksi se muodostuu silloin, kun keskusteluissa esille tulleet argumentit ovat hyvin yksipuolisia ja keskustelijat kadottavat näkemyksen vaihtoehtoisten näkökulmien olemassaolosta tai oikeutuksesta. Sunsteinin mukaan deliberaatio samanmielisten ryhmissä voi johtaa mielipiteiden polarisoitumiseen sekä virhekäsitysten vahvistumiseen, koska vasta-argumentit eivät saa tilaa keskustelussa.

Tarkemmin analysoiden polarisoitumisen ja virhekäsitysten vahvistumisen taustalla voi olla kaksi erilaista mekanismia. Toisaalta syynä saattaa olla yksinkertaisesti se, että keskustelussa esitettyjen argumenttien joukko on hyvin yksipuolinen. Tietynlaiset näkemykset eivät ole edustettuina keskusteluissa, mikä ei kannusta osallistujia tarkastelemaan kriittisesti omia näkemyksiään. Toinen mahdollinen tekijä on se, että tietynlaisten näkemysten dominoidessa poikkeavia mielipiteitä edustavat ihmiset vaientavat itsensä. Tämäntyyppisten ”hiljaisuuden spiraalien” kehittyminen on osoitettu monissa sosiaalipsykologisissa tutkimuksissa (Noelle-Neumann 1984). Hiljaisuuden spiraalin kehittymisen taustalla voi myös olla ihmisten tarve osoittaa kuuluvuuttaan ryhmään ja korostaa ryhmäidentiteettiään.

Sosiaalipsykologiassa on pitkään keskusteltu niin sanotusta vahvistusharhasta (*confirmation bias*), joka tarkoittaa sitä, että ihmisillä on taipumus etsiä vahvistusta omille käsityksilleen ja samalla vältellä vastakkaisia mielipiteitä. Jotkut politiikan psykologiset tutkimukset (esim. Mutz 2006) osoittavat edelleen, että ihmisillä on taipumus välttää poliittisia erimielisyyksiä ja että he kokevat erimielisyyksien kohtaamisen usein epämukavana. Cass Sunsteinin mukaan vahvistusharhan kaltaiset mekanismit näkyvät myös siinä, miten ihmiset käyttävät uusia kommunikaatioteknologioita. Tietoverkoissa ihmiset valitsevat keskustelukumppaninsa pitkälti sen mukaan, edustavatko nämä samankaltaisia näkemyksiä kuin he itse (Sunstein 2007). Samankaltainen logiikka näyttäisi pätevän myös siinä, minkälaisia blogeja

ihmiset seuraavat. Näin ollen uudet kommunikaatioteknologiat olisivat omiaan vahvistamaan ihmisten sisäsyntyistä taipumusta enklaavideliberaatioon ja mielipiteiden polarisaatioon.

Deliberatiivisen järjestelmän kannalta mielipiteiden polarisaatio on ongelmallista, koska se voi kärjistää tilivelvollisuuden ongelmia. Mikäli äänestäjien mielipiteet ovat kovin polarisoituneita, heidän on vaikea ymmärtää omista poikkeavien näkökulmien oikeutusta päätöksenteossa. Tästä syystä he eivät myöskään todennäköisesti hyväksy päätöksentekijöiden tekemiä kompromisseja. Poliittisen keskustelun polarisoituessa demokraattinen tilivelvollisuus voi heikentää vaaleilla valittujen päätöksentekijöiden mahdollisuuksia pyrkiä kohtuullisiin päätöksiin. Tällöin saatetaan ajatella, että ainoa tapa saada aikaan päätöksiä on se, että eri poliittisia ryhmittymiä edustavat eliitit tekevät sopimuksia ilman, että kansalaismielipide pääsee niihin liikaa vaikuttamaan.

Enklaavideliberaation ongelmat näyttävät olevan tyypillisiä myös ylikansallisessa hallinnassa. Monet tämänhetkiset poliittiset ongelmat, kuten kansainväliseen talouteen ja ympäristöön liittyvät kysymykset, edellyttävät kansainvälistä yhteistyötä. Ylikansallinen päätöksenteko perustuu kuitenkin hallitustenvälisiin neuvotteluihin, joiden osapuolina ovat hallitukset ovat tilivelvollisia ainoastaan oman maansa äänestäjille - ja näillekin melko heikosti. Tämä kannustaa hallitusten edustajia perustelemaan toimintaansa hyvinkin kansallisesta näkökulmasta. Esimerkiksi EU-kysymyksiä

koskeva keskustelu on varsin erilaista eri EU-maissa, ja keskustelua hallitsevat kansalliset näkökulmat.

Demokraattiset innovaatiot ja uudistukset

Deliberatiiviset kansalaisfoorumit demokraattisina innovaatioina

Viime aikoina on puhuttu paljon niin sanotuista demokraattisista innovaatioista, jotka ovat edustuksellisen demokratian rinnalla käytettäviä uudenlaisia kansalaisosallistumisen instituutioita. Smithin (2009) demokraattisia innovaatioita käsittelevässä kirjassa analysoidaan muun muassa osallistuvaa budjetointia, deliberatiivisia kansalaisfoorumeita (*deliberative mini-publics*), suoraa demokratiaa ja e-demokratiaa. Monet deliberatiivisen demokratian teoreetikot ovat kannattaneet uusia kansalaisosallistumisen muotoja. Näitä on myös pidetty mahdollisina lääkkeinä yllä kuvattuihin deliberatiivisen järjestelmän patologioihin.

Deliberatiivisen demokratian teoreetikot ovat keskustelleet erityisesti niin sanottujen deliberatiivisten kansalaisfoorumeiden mahdollisuuksista. Deliberatiivisissa kansalaisfoorumeissa kansalaisille annetaan mahdollisuus tutustua tiettyyn asiakysymykseen perusteellisesti sekä keskustella siitä eri näkökulmia edustavien ihmisten kanssa. Kansalaisfoorumien osallistujille annetaan informaatiota aiheesta - tyypillisimmin he saavat kirjallisen tietopaketin ja kuulevat asiantuntijoita. Sen lisäksi he osallistuvat ohjattuihin

keskusteluihin pienryhmissä. Tunnetuimpia deliberatiivisia kansalaisfoorumeita ovat yhdysvaltalaisen Ned Crosbyn kehittämät kansalaisjuryt (*citizens' juries*), Tanskan teknologianeuvoston kehittämät konsensuskonferenssit ja yhdysvaltalaisen James S. Fishkinin kehittämät deliberatiiviset mielipidetutkimukset (*deliberative polling*).

Deliberatiiviset kansalaisfoorumit eroavat toisistaan huomattavasti kokonsa puolesta. Joissakin kansalaisfoorumeissa, kuten kansalaisjuryissä ja konsensuskonferensseissa, osallistujia on vain kymmeniä. Fishkinin kehittämässä deliberatiivisissa mielipidetutkimuksissa on sen sijaan satoja osallistujia, jotka valitaan koko väestöä edustavasta otoksesta. Deliberatiiviset kansalaisfoorumit eroavat toisistaan myös siinä suhteessa, tehdäänkö niissä ryhmäpäätöksiä vai ei. Nimensä mukaisesti konsensuskonferenssit laativat deliberaatioiden tuloksena yhteisen loppulauselman, jonka kaikki osallistujat voivat hyväksyä. Kansalaisjuryissä pyritään myös yksimielisyyteen, mutta toisinaan niissä käytetään äänestystä. Deliberatiivisissa mielipidetutkimuksissa ei tehdä ryhmäpäätöksiä, vaan osallistujien mielipiteitä tutkitaan ennen ja jälkeen keskustelujen.

Deliberatiivisissa kansalaisfoorumeissa pyritään yleensä siihen, että osallistujat edustavat koko aikuisväestöä pienoiskoossa. Useimmiten edustavuuteen pyritään niin, että osallistujat rekrytoidaan satunnaisesti koko väestöä edustavasta otoksesta. Näin ollen deliberatiiviset kansalaisfoorumit ovat herättäneet henkiin antiikin demokratian idean

siitä, että demokraattiset valinnat tapahtuvat arpomalla ja että näin ollen kaikilla kansalaisilla on yhtäläiset mahdollisuudet tulla valituiksi. Satunnaisotantaa sovelletaan ennen kaikkea deliberatiivisissa mielipidetutkimuksissa mutta myös useimmissa kansalaisjuryissä. Luonnollisestikin otosperusteiseen rekrytointiin liittyy myös itsevalikoitumista, koska vain osa kutsutuista osallistuu foorumin toimintaan. Joissakin tapauksissa kansalaisfoorumien järjestäjät valitsevat osallistujat vapaaehtoiseksi ilmoittautuneiden joukosta siten, että foorumi edustaa kuvaavasti eri sosiodemografisia ryhmiä. Näin toimitaan ennen kaikkea konsensuskonferensseissa.

On olemassa myös sellaisia deliberatiivisia kansalaisfoorumeita, jotka ovat avoimia kaikille kansalaisille (Fung 2003). Näistä tunnetuin muoto on joissakin Etelä-Amerikan kaupungeissa ja viime aikoina myös eri puolilla Eurooppaa käytetty osallistuva budjetointi. Osallistuvaan budjetointiprosessiin voivat osallistua kaikki kaupungin äänioikeutetut asukkaat, joten sen toteuttama käsitys edustuksellisuudesta poikkeaa edellä käsitellyistä deliberatiivisista kansalaisfoorumeista. Osallistuva budjetointi on monivaiheinen prosessi, joka sisältää suuria, kaupunginosittain järjestettäviä kansankokouksia, edustajien valintoja äänestämällä sekä pienemmissä työryhmissä harjoitettua deliberaatiota. Tunnetuin esimerkki on brasilialaisen Porto Alegren osallistuva budjetointi, jota on käytetty kaupungin päätöksenteossa jo vuodesta 1989.

Deliberatiivisten kansalaisfoorumien on todettu lisäävän osallistujien poliittista tietoa sekä kykyä ymmärtää muiden

näkökulmia ja osallistua politiikkaan (Andersen & Hansen 2007; Grönlund ym. 2010). Lisäksi on osoitettu, etteivät ne johda mielipiteiden polarisaatioon (Luskin ym. 2002). Toistaiseksi deliberatiivisilla kansalaisfoorumeilla ei kuitenkaan ole ollut kovin merkittävää roolia poliittisessa päätöksenteossa. Niitä on järjestetty päätöksenteon tueksi eräänlaisina neuvoa-antavina foorumeina monimutkaisissa asiakysymyksissä. Esimerkiksi Tanskassa konsensuskonferensseja on järjestetty melko systemaattisesti jo vuodesta 1987. Niitä on järjestetty parlamentaarisen päätöksenteon tueksi lainsäädäntöprosesseissa, jotka koskevat teknisesti monimutkaisia kysymyksiä, esimerkiksi geeniteknologiaa. Konsensuskonferenssien loppulauselmat on jaettu parlamentaarikoille, ja niiden on osoitettu joissakin tapauksissa myös vaikuttaneen lainsäädännön sisältöön (Joss 1998).

Joskus deliberatiivisia kansalaisfoorumeita on järjestetty herättämään julkista keskustelua keskeisistä poliittisista kysymyksistä. Ennen kaikkea deliberatiivisten mielipidemittausten avulla on pyritty vaikuttamaan julkiseen keskusteluun laajemminkin. Esimerkkinä mainittakoon deliberatiiviset mielipidemittaukset, jotka on järjestetty kansanäänestyskampanjoiden yhteydessä. Australiassa järjestettiin deliberatiivinen mielipidemittaus vuonna 1999 tasavaltaista perustuslakia koskevan kansanäänestyksen yhteydessä ja Tanskassa vuonna 2000 euroa koskevan kansanäänestyksen yhteydessä. Vaikka molemmat deliberatiiviset mielipidetutkimukset saivat melko paljon julkisuutta mediassa, niiden

vaikutukset kansanäänestyskampanjoihin ja äänestyksen tuloksiin eivät olleet kovin merkittäviä. (Fishkin 2003.)

Deliberatiivisia kansalaisfoorumeita voitaisiin käyttää myös poliittisen päätöksenteon esityslistan määrittelyssä. Tätä tarkoitusta palveli Kanadan British Columbiassa vuonna 2004 järjestetty kansalaiskokous, *Citizens' Assembly*, jolle provinssin parlamentti oli antanut tehtäväksi esittää suositus provinssin uudeksi vaalijärjestelmäksi (Warren & Pearse 2008). Kansalaiskokoukseen osallistui 160 kansalaista, jotka kokoontuivat pohtimaan vaihtoehtoisia vaalijärjestelmiä useampana viikonloppuna vuoden aikana. Kansalaiskokous päättyi lähes yksimielisesti suosittelemaan STV-järjestelmää (*Single Transferable Vote*). Vaaliuudistuksesta äänestettiin kansanäänestyksessä toukokuussa 2005, jossa 57,7 prosenttia äänestäjistä tuki vaalijärjestelmän uudistamista kansalaiskokouksen suositusten mukaan. Kuitenkin uudistuksen läpiviemiseksi olisi tarvittu 60 prosenttia äänistä provinssin parlamentin asettaman määräenemmistövaatimuksen takia.

Deliberatiivisia kansalaisfoorumeita on kritisoitu siitä, että niiden vaikutukset politiikkaan ovat olleet vähäisiä. Kansalaisfoorumeita on järjestetty satunnaisesti, ja niiden antamat ohjeet on monesti ohitettu vähin äänin. On vain muutamia tapauksia, joissa kansalaisfoorumit ovat olleet virallisesti osana päätöksentekoprosessia. Kaikkein vaikutusvaltaisimpia deliberatiivisen kansalaisosallistumisen muotoja ovat varmaankin olleet Porto Alegren ja eräiden muiden kaupunkien osallistuvat budjetit. Osallistuvalla budjetoinnilla on päätetty jopa viidenneksestä Porto Alegren kaupungin

budjetista. Osallistuvan budjetoinnin on todettu tuovan esille köyhimpien väestönsien äänen. Lisäksi ne ovat edistäneet päätöksenteon läpinäkyvyyttä ja tilivelvollisuutta sekä mahdollisesti vähentäneet korruptiota kaupunkien investoinneista päätettäessä. (Smith 2009, 61-62.)

Yleensä deliberatiiviset kansalaisfoorumit eivät kuitenkaan ole saaneet aikaan merkittäviä muutoksia poliittisen päätöksenteon käytännöissä. Kansalaisfoorumit ovat olleet leimallisesti top down -projekteja, eli poliittiset päätöksentekijät, eivät kansalaiset, ovat päättäneet niiden järjestämisestä. Joskus on jopa epäilty, että deliberatiivisten kansalaisfoorumien järjestämisellä on pyritty vaientamaan kriittisen kansalaisyhteiskunnan, toisin sanoen kansalaisliikkeiden ja oppositiopuolueiden, äänet. Päätöksentekijät voivat kansalaisfoorumeihin vedoten väittää, että kansalaisia on kuultu päätöksenteossa. Tällöin kansalaisfoorumien rooli voi olla jopa haitallinen deliberatiivisen järjestelmän näkökulmasta.

Deliberatiivisten kansalaisfoorumien suositukset on ollut suhteellisen helppo ohittaa, koska niiden rooli on ollut neuvoa-antava. Lisäksi päätöksentekijät eivät tyypillisesti ole sitoutuneet noudattamaan deliberatiivisten kansalaisfoorumien suosituksia tai edes julkisesti vastaamaan näihin. Päättäjät ovat voineet tulkita kansalaisfoorumien suosituksia oman mielensä mukaan ja poimia niistä omaan agendaansa parhaiten sopivat elementit. Kaiken kaikkiaan deliberatiivisten kansalaisfoorumien ja päättäjien välinen kommunikaatio on ollut alikehittynyttä, eikä deliberatiivisten kansalaisfoorumien

potentiaalia julkisen päätöksenteon tilivelvollisuuden kehittämiseksi ole juurikaan hyödynnetty.

Lisäksi deliberatiiviset kansalaisfoorumit ovat olleet pääasiallisesti *ad hoc* -luonteisia, toisin sanoen satunnaisia. Niitä on järjestetty joistakin tietyistä, poliittisten päätöksentekijöiden määrittämistä asiakysymyksistä poliittisten olosuhteiden ollessa suotuisia. Tämä on ollut omiaan vahvistamaan vaikutelmaa, että deliberatiiviset kansalaisfoorumit ovat palvelleet lähinnä poliittisten päätöksentekijöiden intressejä. Uudet verkostomaisen hallinnan muodot ovat myös osaltaan voineet lisätä deliberatiivisten kansalaisfoorumien kysyntää. Hendriksin (2009) ajattelumallia seuraten voidaan väittää, että deliberatiiviset kansalaisfoorumit voivat itse asiassa olla yksi elementti ”demokraattisessa sopassa”. Niihin nojautuen poliittiset päätöksentekijät voivat perustella tekemiään poliittisia kannanottoja tai päätöksiä. Samalla kansalaisfoorumien käyttöön liittyy epäily, että niiden käyttö palvelee poliittisten toimijoiden strategisia päämääriä tai pyrkimyksiä legitimoida omia poliittisia kantojaan.

Mikäli deliberatiivisten kansalaisfoorumien käyttö olisi institutionalisoituneempaa, epäilyt niiden käytön taustalla olevista motivaatioista voisivat hälvetä. Jos ei oteta huomioon joidenkin Etelä-Amerikan kaupunkien osallistuvaa budjetointia, lähimpänä deliberatiivisten kansalaisfoorumien institutionalisointumista ollaan ehkä Tanskassa, jossa konsensuskonferensseja on järjestetty säännönmukaisesti. Toisaalta Oregonissa on kokeiltu deliberatiivisten kansalaisfoorumien käyttöä kansanäänestyskampanjoiden yhteydessä antamaan

äänestys suosituksia äänestäjille (ks. Gastil & Knobloch 2011). Niin sanottu kansalaisaloitteiden arviointijärjestelmä (*Citizens' Initiative Review*) perustuu siihen, että deliberatiivinen kansalaisfoorumi ottaa kantaa aloitteeseen ja esittää keskeisimmät perusteet kannanotolleen. Oregonin kokeilussa kansalaisfoorumin muodostama kannanotto jaetaan kaikille äänestäjille äänestyslomakkeiden mukana.

Vaikka kansalaisaloitteiden arviointijärjestelmä on melko uusi instituutio, ja suuri osa äänestäjistä ei vielä tunne käytäntöä, se kuitenkin näyttää varsin lupaavalta tavalta käyttää kansalaisfoorumeita demokraattisen päätöksenteon laadun parantamiseksi. Jo British Columbian kansalaiskokous osoitti, että deliberatiivisten kansalaisfoorumien antamat suositukset voivat olla merkityksellisiä ihmisten äänestyspäätösten kannalta kansanäänestystilanteissa (Warren & Pearse 2008). Myös Oregonin tapauksessa on viitteitä deliberatiivisen kansalaisfoorumin mahdollisuuksista vaikuttaa kansalaisten äänestyspäätöksiin tarjoamalla argumentteja vaihtoehtojen puolesta ja vastaan.

Demokraattiset innovaatiot ja uudistukset lääkkeinä demokratian ongelmiin

Vaikka deliberatiivisten kansalaisfoorumien vaikutus on toistaiseksi ollut vähäistä, deliberatiivisen demokratian tutkijat ja aktivistit ovat esittäneet kansalaisfoorumeille paljon suurempaa roolia demokraattisissa järjestelmissä. Itse asiassa jo Robert Dahl (1989, 340-341) esitti eräänlaista

deliberatiivisen kansalaisfoorumin, niin sanotun mini-populuksen, institutionalisoimista vastauksena edustuksellista demokratiaa heikentäviin tendensseihin, kuten päätöksenteon monimutkaistuminen. Myös myöhemmässä keskustelussa deliberatiivisia kansalaisfoorumeita on katsottu tarvittavan erityisesti sellaisissa tilanteissa, kun edustuksellisissa päätöksentekoeleimissä tapahtuva deliberaatio ei ole riittävää. Parlamentaarisesta deliberaation ongelmien taustalla voi olla asiakysymyksen monimutkaisuus, edustajien omat edut tai kysymykseen liittyvien konfliktien syvyys.

Deliberatiivisia kansalaisfoorumeita on ehdotettu käytettävän teknisesti monimutkaisissa kysymyksissä, joissa vaaleilla valituilla edustajillakin voi olla vaikeuksia tehdä järkeviä valintoja. Monimutkaisissa kysymyksissä myös edustajilla voi olla puutteelliset resurssit tehdä informoituja ja harkittuja päätöksiä. Kysymysten monimutkaisuus aiheuttaa sen, että kansalaismielipiteeseenkään ei voi tukeutua. Parlaamentarisessa päätöksenteossa on aina ollut runsaasti työnjakoa, jossa parlamentaariset valiokunnat ja komiteat ovat erikoistuneet joidenkin kysymysten syvempään luotaamiseen. Deliberatiiviset kansalaisfoorumit voisivat olla yksi uusi elementti tässä työnjaossa. Tanskan konsensuskonferenssikäytäntö on hyvä esimerkki deliberatiivisten kansalaisfoorumien käytöstä siten, että ne tukisivat parlamentaarista päätöksentekoa (Joss 1998). Tosin deliberatiivisten kansalaisfoorumien asemaa voisi vahvistaa edelleen esimerkiksi siten, että niiden kannanotoista myös keskusteltaisiin julkisesti parlamentaarisilla foorumeilla.

Jotkut demokratiateoreetikot ovat suositelleet deliberatiivisten kansalaisfoorumien käyttöä erityisesti sellaisissa asiakysymyksissä, joissa edustajien omat intressit ovat vahvasti pelissä. Tällaisissa tilanteissa edustajien voi olla vaikea irrottautua omista, lyhytnäköisistä intresseistään ja ajatella asioita laajemmasta ja pidemmän tähtäimen näkökulmasta. Tällaisia kysymyksiä ovat monet perustuslailliset kysymykset ja erityisesti puolue toimintaa ja vaalijärjestelmää koskevat kysymykset. Juuri tämä ajatuksen kulku oli esimerkiksi British Columbian vaalijärjestelmää koskevan kansalaiskokouksen taustalla (Thompson 2008).

Deliberatiivisten kansalaisfoorumeiden käyttöä voisi suositella myös syviä ristiriitoja aiheuttavissa kysymyksissä. Joissakin tapauksissa kansalaismielipiteen polarisoituminen voi estää päätöksenteon edustuksellisilla foorumeilla. Äänestäjät voivat nähdä edustajien tekemät kompromissit heikkouden tai jopa petturuuden merkinä. Tällöin deliberatiivinen kansalaisfoorumi voisi olla keino avata lukkiutunut tilanne ja auttaa edustajien lisäksi kansalaisia näkemään asiat myös muiden osapuolien kannalta. Deliberatiivisia kansalaisfoorumeita on järjestetty joissakin syvästi jakautuneissa yhteiskunnissa, kuten Pohjois-Irlannissa tai Belgiassa. Niiden osallistajat ovat selvästikin alkaneet ymmärtää myös konfliktin vastapuolen näkökulmia sekä luottaa siihen, että myös konfliktin vastakkaista puolta edustavat ihmiset ovat valmiita hyväksymään järkeviä argumentteja (Luskin ym. 2014).

Tosin deliberatiivisten kansalaisfoorumien mahdollisuudet vakavien poliittisten konfliktien ratkaisussa voivat olla rajallisia. Kansalaisforumit kehittävät lähinnä niihin osallistuneiden kansalaisten mielipiteitä ja kykyä ymmärtää vastapuolta. Laajempi yleisö ei välttämättä pysty ymmärtämään tämän pienen joukon deliberaatioiden tuloksena syntyneitä suosituksia tai niiden perusteluja. Kuitenkin joskus tavallisten kansalaisten harjoittama deliberaatio voi herättää enemmän luottamusta kuin poliittisten eliittien deliberaatio. Näin asianlaita on varsinkin silloin, kun luottamus poliittisiin johtajiin on vähäistä, esimerkiksi poliittisen järjestelmän korruptoituneisuuden takia. Tällöin kansalaisforumit voisivat toimia keinona avata lukkiutuneita tilanteita. Erityisen tärkeää olisi myös se, että deliberatiiviset kansalaisforumit olisivat vuorovaikutuksessa suuren yleisön kanssa. Medianäkyvyyden lisäksi esimerkiksi kansalaisfoorumien edustajien julkiset kuulemiset voisivat olla yksi tapa lisätä forumien vaikuttavuutta yhteiskunnassa. Tästäkin on esimerkkinä British Columbian kansalaiskokous, jonka jäsenet osallistuivat julkisiin kuulemisiin provinssin eri osissa.

Demokraattisia innovaatioita käytettäessä olisi kiinnitettävä huomiota myös niiden ja vaaleilla valittujen edustuksellisten instituutioiden väliseen vuorovaikutukseen, sillä edustukselliset päätöksentekuelimet ovat varmasti jatkossakin keskeisimpiä demokraattisia instituutioita. Erityisesti deliberatiivisten kansalaisfoorumien käyttöä itse päätöksenteossa rajoittaa se, että niissä ei toteudu päätöksentekijöiden

tilivelvollisuus kansalaisille (Setälä 2011). Deliberatiivisten kansalaisfoorumien roolina olisi siis lähinnä tukea parlamentaarista deliberaatiota sekä paikata sen epäonnistumisia. Kansalaisfoorumien tehtävänä olisi vahvistaa parlamentaarista deliberaatiota tuottamalla uusia näkökulmia ja edistämällä päätöksenteon perusteiden artikulaatiota.

Deliberatiivisia kansalaisfoorumeita tai muita demokraattisia innovaatioita ei myöskään tule pitää ainoina lääkkeinä kaikkiin edellä esitettyihin deliberatiivisen järjestelmän ongelmiin. Myös edustuksellisen demokratian käytäntöjä olisi syytä vahvistaa - tosin keinot tähän eivät ole aivan itsestään selviä. Edustuksellisen demokratian keskeisin periaate on, että vaaleilla valitut edustajat ovat tilivelvollisia tekemistään päätöksistä. Demokraattista tilivelvollisuutta voisi ainakin periaatteessa vahvistaa lisäämällä edustuksellisen päätöksenteon avoimuutta ja läpinäkyvyyttä. Kuten edellä on todettu, avoimuutta ja läpinäkyvyyttä voidaan kuitenkin pitää jopa päätöksenteon esteinä esimerkiksi silloin, kun kansalaisten mielipiteet ovat polarisoituneita. Pyrkimykset avoimuuden ja läpinäkyvyyden lisäämiseksi voivatkin kääntyä itseään vastaan, koska ne voivat johtaa siihen, että todelliset päätöksentekoprosessit siirtyvät virallisilta foorumeilta epävirallisille ja ei-julkisille foorumeille. Edustuksellisen päätöksenteon tilivelvollisuutta voisikin kenties lisätä käyttämällä deliberatiivisia kansalaisfoorumeita päätöksenteon valmistelussa ja edistämällä kansalaisfoorumien ja päätöksenteon välistä julkista vuorovaikutusta ja kommunikaatiota.

Deliberatiiviset kansalaisfoorumit ovat vain yksi demokraattisten innovaatioiden tyyppi. Myös niin sanotun suoran demokratian muodot, erityisesti kansalaisaloitteet ja kansanäänestykset, näyttäisivät ainakin ensisilmäyksellä parantavan demokratian laatua. Kansalaisaloitteet voivat parantaa päätöksenteon inklusiivisuutta, koska niiden avulla myös puolueiden ulkopuolinen kansalaisyhteiskunta voi vaikuttaa poliittisen päätöksenteon esityslistaan (Schiller & Setälä 2012). Monet deliberatiivisen demokratian teoreetikot ovat tosin suhtautuneet kriittisesti erityisesti kansanäänestyksiin, koska kansanäänestyskampanjat eivät yleensä ole kovinkaan deliberatiivisia, ja kansalaismielipide on joissain tapauksissa saattanut niiden seurauksena polarisoitua entisestään. Pahimmassa tapauksessa kansanäänestykset voivat jopa heikentää parlamentaarisen deliberaation mahdollisuuksia (esim. Chambers 2001). Suoran demokratian instituutioiden välillä on kuitenkin merkittäviä eroja erityisesti siinä, miten ne suhteutuvat edustukselliseen päätöksentekoon. Tässä suhteessa deliberatiivisen demokratian teoreetikkojen esittämä kritiikki saattaa olla osittain ennenaikaista.

Tietyt suoran demokratian muodot, erityisesti kansalaisaloitteet ja oppositioryhmien aloitteeseen perustuvat päätöksentekoa kontrolloivat kansanäänestykset, voisivat lisätä päätöksenteon tilivelvollisuutta asiakysymykohtaisesti (Setälä 2006). Esimerkiksi niin sanotuissa hylkäävissä kansanäänestyksissä kansalaisten on mahdollista hylätä parlamentaarisen enemmistön säätämä laki tietyn määräajan sisällä. Hylkäävät äänestykset voivat perustua joko

kansalaisten tekemään aloitteeseen tai parlamentaarisen vähemmistön tekemään aloitteeseen. Esimerkiksi Sveitsissä 50000 äänioikeutettua kansalaista ja Tanskassa yksi kolmasosa kansankäräjien edustajista voi vaatia hylkäävää äänestystä.

Koska hallitukset yleensä haluavat välttää tällaisia äänestyksiä, ne pyrkivät välttämään niitä hankkimalla lakiesityksilleen riittävän tuen jo valmisteluvaiheessa. Näin ollen hylkäävät äänestykset ja niiden ennakointi lisäävät päätöksenteon konsensuaalisuutta ja ainakin mahdollisesti deliberaatiota edustuksellisilla foorumeilla. Kansanäänestykset itsessään kannustavat edustajia perustelemaan omat päätöksensä julkisesti äänestyskampanjoiden yhteydessä. Näin ollen hylkäävien äänestysten voidaan väittää lisäävän päätöksenteon tilivelvollisuutta asiakysymyskohtaisesti. Deliberatiivisia kansalaisfoorumeita voisi käyttää rutiininomaisesti hylkäävien äänestysten yhteydessä siten, että ne tarjoaisivat kansalaisille mahdollisuuden punnita lakimuutoksen puolesta ja sitä vastaan esitettyjä argumentteja. Lakimuutosta arvioivan kansalaisfoorumin julkilausumat tulisi antaa tiedoksi kaikille äänestäjille, jolloin poliittinen ristiriita ei näyttäytyisi pelkästään hallituksen ja opposition välisenä kiistelynä.

Tässä artikkelissa olen analysoinut joitakin demokraattisen deliberaation mahdollisuuksia heikentäviä kehityskulkuja. Nämä deliberatiivisen järjestelmän uhkakuvat johtuvat päätöksenteon kohteena olevien kysymysten, päätöksenteon tapojen ja myös yhteiskunnallisen keskustelun muuttuneesta luonteesta. Nämä voivat vaikuttaa päätöksentekoon liittyvään

deliberaatioon sekä päätöksentekijöiden ja kansalaisten väliseen vuorovaikutukseen. Taulukossa 1 on tiivistetty yhtäältä deliberatiivisen demokratian uhkakuvat ja toisaalta ne tavat, joilla demokraattiset innovaatiot ja edustuksellisen demokratian uudistaminen voisivat olla avuksi vastattaessa näihin uhkakuviin. Deliberatiivisten kansalaisfoorumien ja muiden demokraattisten innovaatioiden kaikkia mahdollisuuksia ei ole vielä kokeiltu tai edes kuviteltu. Kuitenkin osallistuvan budjetoinnin kaltaiset esimerkit osoittavat, että riittävän institutionalisoituneena demokraattiset innovaatiot voivat uudistaa poliittisen päätöksenteon käytäntöjä monin tavoin.

Taulukko 1. Deliberatiivisen demokratian skenaarit.

Deliberatiivisen demokratian uhkakuvat	Skenaario 1: Uhkakuvaan ei vastata	Skenaario 2: Uhkakuvaan vastataan
<p>Päätöksenteon demokraattinen ohjaus heikkenee esim. asiantuntijavallan roolin kasvamisen takia</p>	<p>Vaaleilla valittavat edustajat ovat valmistelevien virkamiesten ja asiantuntijoiden ohjattavissa; edustuksellisten instituutioiden merkitys vähenee</p>	<p>Deliberatiivisen kansalaisosallistumisen muotoja aletaan käyttää systemaattisesti päätöksenteon valmistelussa</p>
<p>Yhteiskunnallisen keskustelun polarisoituminen</p>	<p>Vaaleilla valittavat edustajat eivät pysty tekemään kaikkia osapuolia tyydyttäviä ratkaisuja, koska äänestäjien mielipiteet ovat polarisoituneita; paineet päätöksenteon eristämiseksi demokraattisilta vaikutuksilta kasvavat</p>	<p>Deliberatiivisia kansalaisosallistumisen muotoja käytetään lukkiutuneiden tilanteiden ratkaisemisessa; ylikansallista edustuksellista demokratiaa kehitetään ja deliberatiivista kansalaisosallistumista käytetään sen tukena</p>
<p>Uudet hallinnan muodot heikentävät demokraattista tilivelvollisuutta</p>	<p>Kansalaiset eivät voi tietää, ketkä ovat vastuussa poliittisista päätöksistä eivätkä pysty vaihtamaan politiikan suuntaa vaaleissa; tyytymättömyys järjestelmään lisääntyy erityisesti silloin, kun asiat menevät huonosti</p>	<p>Tilivelvollisuutta vahvistetaan lisäämällä läpinäkyvyyttä ja avoimuutta sekä käyttämällä deliberatiivisia kansalaisfoorumeita; hylkääviä kansanäänestyksiä käytetään lisäämään asiakysymyskohtaista tilivelvollisuutta; kansalaisfoorumeita käytetään hylkäävien äänestysten yhteydessä</p>

Johtopäätökset: Mihin deliberatiivista demokratiaa tarvitaan tulevaisuudessa?

Deliberatiivista demokratiaa tarvitaan tulevaisuudessa aivan samasta syystä kuin aikaisemminkin, toisin sanoen harkittujen ja oikeudenmukaisten poliittisten päätösten tekemiseksi. Demokraattisen deliberaation saavuttaminen ei kuitenkaan ole itsestään selvää edes vakiintuneissa edustuksellisissa demokratioissa, puhumattakaan ylikansallisesta hallinnasta. Tässä artikkelissa on kuvattu demokraattisen deliberaation mahdollisuuksia heikentäviä tekijöitä. Yhteiskuntien tekninen monimutkaistuminen korostaa asiantuntijoiden roolia demokraattisten päätöksentekoprosessien kustannuksella. Kansalaismielipiteen polarisoituminen heikentää deliberatiivisen päätöksenteon mahdollisuuksia edustuksellisissa instituutioissa. Demokraattisen tilivelvollisuuden hämärtyminen heikentää puolestaan edustajien ja äänestäjien välistä kommunikaatiota.

Demokraattisten innovaatioiden on ajateltu voivan lievittää edustuksellisen demokratian ongelmia ja samalla edesauttavan demokraattista deliberaatiota. On kuitenkin kiistanalaista, missä määrin demokraattiset innovaatiot voivat kompensoida perinteisen edustuksellisen demokratian heikkenemistä. Toistaiseksi demokraattisiin innovaatioihin ei yleensä ole liittynyt varsinaista päätösvaltaa, ja lisäksi niiden käyttö on ollut satunnaista ja perustunut lähinnä poliittisten päättäjien, ei kansalaisten, tahtoon. Tämä pätee erityisesti deliberatiivisiin kansalaisfoorumeihin. Vaikka demokraattisten

innovaatioiden tähänastiset vaikutukset ovat olleet melko vaatimattomia, on mahdollista, että niillä on huomattavasti merkittävämpi rooli tulevaisuuden demokratiassa.

Demokraattisten innovaatioiden lisäksi tulisi vahvistaa myös edustuksellista demokratiaa sekä kiinnittää erityistä huomiota demokraattisten innovaatioiden ja edustuksellisen demokratian väliseen vuorovaikutukseen. Keskeistä olisi niin ikään pyrkiä lisäämään edustuksellisen demokratian edellyttämää tilivelvollisuutta myös ylikansallisessa hallinnassa. Ylikansallisen hallinnan kasvava rooli näyttääkin demokratian, ei pelkästään deliberatiivisen demokratian, suurimmalta haasteelta. Näin ollen tarvittaisiin entistä tarkempia ideoita siitä, miltä demokratia voisi näyttää Dahlinkin (1989) peräänkuuluttaman kolmannen demokraattisen transformaation jälkeen.

Kirjallisuus

Andersen, Vibeke Normann & Hansen, Kasper Møller (2007): "How deliberation makes better citizens: The Danish Deliberative Poll on the euro". Teoksessa *European Journal of Political Research* (46), s. 531-556.

Barber, Benjamin (1984): *Strong Democracy. Participatory Politics for a New Age*. Berkeley: University of California Press.

Beitz, Charles R. (1989): *Political Equality*. Princeton: Princeton University Press.

Chambers, Simone (2001): "Constitutional Referendums and Democratic Deliberation". Teoksessa Mendelson, Matthew & Parkin,

Andrew (toim.): *Referendum democracy: citizens, elites, and deliberation referendum campaigns*. Basingstoke: Palgrave.

Dahl, Robert A. (1989): *Democracy and Its Critics*. New Haven, CT and London: Yale University Press.

Dahl, Robert A. (1999): "Can International Organizations be Democratic?" Teoksessa Shapiro, Ian & Hacker-Cordón, Casiano (toim.): *Democracy's Edges*. Cambridge: Cambridge University Press.

Dryzek, John (2001): "Legitimacy and Economy in Deliberative Democracy". Teoksessa *Political Theory* (29:5), s. 651-669.

Ekeli, Kristian Skagen (2005): "Giving a Voice to Posterity - Deliberative Democracy and Representation of Future People". Teoksessa *Journal of Agricultural and Environmental Ethics* (16), s. 429-450.

Elster, Jon (1998): "Deliberation and Constitution Making". Teoksessa Elster, Jon (toim.): *Deliberative Democracy*. Cambridge: Cambridge University Press.

Fishkin, James S. (2003): "Consulting the public through deliberative polling". Teoksessa *Journal of Policy Analysis and Management* (22), s. 128-133.

Fraser, Nancy (1992): "Rethinking the Public Sphere: A Contribution to the Critique of Actually Existing Democracy". Teoksessa Calhoun, Craig (toim.): *Habermas and the Public Sphere*. Cambridge Ma: The MIT Press.

Fung, Archon (2003). "Survey Article: Recipes for Public Spheres: Eight Institutional Design Choices and Their Consequences". Teoksessa *The Journal of Political Philosophy* (11), s. 338-367.

Gastil, John & Knobloch, Katie (2011): *Evaluation Report to the Oregon State Legislature on the 2010 Oregon Citizens' Initiative Review*. Department of Communication, University of Washington.

Goodin, Robert E. (2000): "Democratic Deliberation within". Teoksessa *Philosophy and Public Affairs* (29:1), s. 81-109.

Grönlund, Kimmo & Setälä, Maija & Herne, Kaisa (2010): "Deliberation and Civic Virtue - Lessons from a Citizen Deliberation

Experiment”. Teoksessa *European Political Science Review* (1), s. 95-117.

Gutmann, Amy & Thompson, Dennis (1996): *Democracy and Disagreement*. Harvard: Belknap Press.

Habermas, Jürgen (1996): *Between Facts and Norms*. Cambridge, Ma: The MIT Press.

Hendriks, Carolyn M. (2009): ”The Democratic Soup: Mixed Meanings of Political Representation in Governance Networks”. Teoksessa *Governance* (22:4), s. 689-715.

Himmelroos, Staffan (2011): *Democratically Speaking. Can Citizen Deliberation be considered reasoned and inclusive?* Esitelmä ”Frontiers of Deliberation” -työpajassa, ECPR Joint Sessions of Workshops, St Gallen, 12.-16.4.2011.

Joss, Simon (1998): ”Danish consensus conferences as a model of participatory technology assessment: An impact study of consensus conference on Danish Parliament and Danish public debate”. Teoksessa *Science and Public Policy* (25:1), s. 2-22.

Luskin, Robert & Fishkin James & Jowell, Roger (2002): ”Considered Opinions: Deliberative Polling in Britain”. Teoksessa *British Journal of Political Science* (32), s. 455-487.

Luskin, Robert C. & O’Flynn, Ian & Fishkin James S. & Russell, David (2014): ”Deliberating Across Deep Divides”. Teoksessa *Political Studies* (62), s. 116-135.

Manin, Bernard (1997): *The Principles of Representative Government*. Cambridge University Press: Cambridge.

Mansbridge, Jane & Bohman, James & Chambers, Simone & Estlund, David & Føllesdal, Andreas & Fung, Archon & Lafont, Christina & Manin, Bernard & Martí, José Luis (2010): ”The Place of Self-Interest and the Role of Power in Deliberative Democracy”. Teoksessa *The Journal of Political Philosophy* (18:1), s. 64-100.

Mansbridge, Jane & Bohman, James & Chambers, Simon & Christiano, Tom & Fung, Archon & Parkinson, John & Thompson, Dennis & Warren, Mark (2011): *A Systemic Approach to Deliberative Democracy*. Esitelmä ”Frontiers of Deliberation” -työpajassa, ECPR Joint Sessions of Workshops, St Gallen, 12.-16.4.2011.

- McLaverty, P. & Halpin, D. (2008): "Deliberative drift: the emergence of deliberation in the policy process". Teoksessa *International Political Science Review* (29:2), s. 197-214.
- Mill, John Stuart (1958[1861]): *Considerations on Representative Government*. Indianapolis, New York: The Bobbs-Merrill Company Inc.
- Mutz, D.C. (2006): *Hearing the Other Side. Deliberative versus Participatory Democracy*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Noelle-Neumann, Elisabeth (1984): *The Spiral of Silence: Public Opinion - Our Social Skin*. Chicago: University of Chicago Press.
- Pekonen, Kyösti (2011): *Puhe eduskunnassa*. Tampere: Vastapaino.
- Przeworski, Adam (1998): "Minimalist Conception of Democracy: a Defence". Teoksessa Ian Shapiro & Casiano Hacker-Cordón (toim.): *Democracy's Value*. Cambridge University Press: Cambridge, s. 23-56.
- Rawls, J. (1993): *Political Liberalism*. New York: Columbia University Press.
- Richardson, Henry S. (2002): *Democratic Autonomy. Public Reasoning about the Ends of Policy*. Oxford: Oxford University Press.
- Schiller, Theo & Setälä, Maija (2012): "Introduction". Teoksessa Setälä, Maija & Schiller, Theo (toim.): *Citizens' Initiative in Europe*. Basingstoke: Palgrave.
- Setälä, Maija (2006): "On the Problems of Responsibility and Accountability in Referendums". Teoksessa *European Journal of Political Research* (45:5), s. 701-723.
- Setälä, Maija (2011): "The role of deliberative mini-publics in democratic systems. Lessons from the experience of referendums". Teoksessa *Representation* (47:2), s. 201-213.
- Smith, Graham (2009): *Democratic Innovations. Designing Institutions for Citizen Participation*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Stasavage, David (2007): "Polarization and Publicity: Rethinking the Benefits of Deliberative Democracy". Teoksessa *The Journal of Politics* (69:1), s. 59-72.

Sunstein, Cass R. (2002): "The Law of Group Polarization".
Teoksessa *The Journal of Political Philosophy* (10:2), s. 175-195.

Sunstein, Cass R. (2007): *Republic.com 2.0*. Princeton N. J.:
Princeton University Press.

Thompson, Dennis (2008): "Who should govern who governs? The
role of citizens in reforming the electoral system". Teoksessa
Warren, Mark E. & Pearse, Hilary (toim.): *Designing Deliberative
Democracy. The British Columbia Citizens' Assembly*. Cambridge:
Cambridge University Press.

Young, Iris Marion (2000): *Inclusion and Democracy*. Oxford: Oxford
University Press.

Warren, M. E. (1996): "Deliberative Democracy and Authority".
Teoksessa *The American Political Science Review* (90:1), s. 46-60.

Warren, Mark E. & Pearse, Hilary (toim.) (2008): *Designing
Deliberative Democracy. The British Columbia Citizens' Assembly*.
Cambridge: Cambridge University Press.

9. Lähidemokratian tulevaisuus

Mitä on lähi- tai paikallisdemokratia? Mistä puhumme: päätöksenteosta vai palveluiden ja alueen järjestämisestä? Vai molemmista, näiden suhteesta? Millainen voisi lähidemokratian tulevaisuus olla? Tässä artikkelissa pohdin juuri näitä kysymyksiä. Koska tulevaisuuden tutkimus pohjaa trendeihin, historiallisiin tarkasteluihin ja teoretisointeihin, myös tässä artikkelissa käydään läpi vuosituhannen vaihteen jälkeisiä trendejä, teoretisoidaan niitä ja sijoitetaan historialliseen kontekstiin. Tarkasteluni ei erota toisistaan politiikkaa ja hallintoa, sillä nämä ovat toisiinsa ja demokratiaan kietoutuneita (Mansbridge 2003, 191). Lähidemokratian lisääminen myös korostaa valtion tai kunnan roolin kaventumista (esim. Fung & Wright 2001). Lähidemokratian tulevaisuus on myös suhteessa siihen, miten paikalliset palvelut ja niistä päättäminen ylipäänsä järjestetään. Samoin kuin globaalissa politiikassa, ei tässäkään valtion tai kunnan rooli voi radikaalisti muuttua.

Paikallishallinto muuttuu jatkuvasti. Puhutaan esimerkiksi muutoksesta hierarkkisesta ja eriytyneestä hallinnosta verkostohallinnoksi. Paikallishallinnossa *governance*- eli hallinta-ajattelun korostaminen (John 2001, 15-17; ks. myös Ryynänen 2012, 87-93) on desentralisoinut hallintoa ja korostanut pormestarien roolia sekä lisännyt yhteistyötä eri

hallinnonalojen välillä. Monella alalla sovelletusta hallinnan käsitteestä tuli julkishallinnon tutkimuksessa ja toteutuksessa tapa kuvata ja legitimoida verkostohallintoa ja julkis-yksityistä yhteistyötä. (Kjaer 2004, 190.) Tällaisessa hallinta-ajattelussa tai -tavassa on pyritty luomaan horisontaalisia verkostoja, linkittämään paikallisia julkisia ja yksityisiä toimijoita ja luomaan paikallisia innovaatioita. Tarkoitus oli myös parantaa hallinnon vaikeaselkoisuutta ja antaa mahdollisuuksia vaikuttaa muutenkin kuin edustuksellisia kanavia pitkin. Ideaalin mukaan, kun kansalaiset saadaan aktiivisemmin mukaan, he myös motivoivat poliitikkoja pohtimaan demokraattisen vastuun tehokkuutta. (John 2001, 16.) Toisaalta hallinnasta on tullut hallinnossa ja politiikassa tapa legitimoida tietäntyyppistä ajattelua sekä tiettyjä käytäntöjä, joissa valinnanvapaus lisääntyy yksityistämisen ja julkis-yksityisen yhteistyön kautta (Kjaer 2004, 191), mutta joiden taakse piiloutuvat politiikan ja vastuun kysymykset. Kuka lopulta vastaa ulkoistettujen palveluiden toimivuudesta?

Verkostoituminen näkyy myös siinä, että eri kunnat tai hallintokunnat tekevät yhteistyötä rajat ylittävissä asioissa, kuten liikenteen, terveydenhuollon tai kaavoituksen alueilla. Voidaan väittää, että metropolihallinto on juuri tätä rajat ylittävää toimintaa ja metropolidemokratia on sen demokratisointia (Taipale 2011). Onko lähidemokratia metropolidemokratiaa? Jos lähidemokratiassa on kyse kansalaisia lähinnä olevasta päätöksenteosta, alue- ja metropolipolitiikka on lähidemokratian vastaista politiikkaa. Metropoleissa on kuitenkin tyypillisesti useita päätöksenteon tasoja, eli kyse ei

ole ainoastaan siitä, että luodaan esimerkiksi metropoli-valtuustoja tai kuntayhtymiä. Lähidemokratia voisi toteutua metropolien eri alueilla eri tavoin, paikalliset tarpeet ja traditiot huomioiden.

Vaikka usein nämä kaksi asiaa rinnastetaankin, lähidemokratia ei ole automaattisesti deliberatiivista demokratiaa tai suoraa demokratiaa. Suora ja deliberatiivinen demokratia ovat päätöksentekotapoja, jotka voivat toteutua millä tasolla vain. Deliberatiiviseen demokratiaan liittyy keskusteleva päätöksentekomekanismi (ks. Maija Setälän artikkeli tässä teoksessa ja esim. Niinikoski & Setälä 2012). Suorassa demokratiassa on kyse siitä, että kansalainen vaikuttaa suoraan päätöksentekoon. Deliberatiivisessa demokratiassa korostuu mielipiteen muodostus vuorovaikutuksen kautta, kun taas suora demokratia keskittyy mielipiteen antamiseen. Lähidemokratiassa päätöksenteko voi olla suoraa, jolloin asianomaiset saavat tehdä päätöksen - sen sijaan että heitä vain kuullaan. Deliberatiivinen lähidemokratia painottaa tilaisuuksia, joissa asukkaat yhdessä keskustelevat asioista ja tekevät keskustelujen pohjalta päätöksiä. Deliberatiivinen ja suora demokratia voivat toki olla myös neuvoa antavia, mutta silloin demokraattinen päätös ja vastuu on toisella tasolla, esimerkiksi kunnanvaltuustolla.

Lähidemokratiakeskustelua nostattavat kuntauudistukset ja puhe metropoleista. Metropoleissa moninaisuus, etnis-sosiaaliset ryhmät, säännöt ja järjestelmät elävät vierekkäin ja päällekkäin. Metropolia ohjaava demokratia voi järjestäytyä eri alueilla eri tavoin. Metropolihallinnossa on kyse toisaalta

tilaa muokkaavista politiikoista ja toisaalta geopolitiikasta, siitä miten kukin alue toimii ja liittyy toisiin alueisiin (Robertson & Collin 2007). Metropolihallinnosta ei ole konsensusta, vaan systeemejä on erilaisia. Ne riippuvat pitkälle paikallisista hallinnon traditioista, jotka eroavat ympäri Eurooppaa (Heinelt & Kübler 2009). Samalla tavalla lähidemokratia voi toteutua eri tavoin kunnan eri osissa. Suomessakin alueellisia päätöksentekomekanismeja on otettu kunnissa käyttöön.

Miten kaupungin tulisi toimia, kysyy marxilainen maantieteilijä David Harvey (2012, 140) kirjassaan *Rebel Cities* korostaen, että perinteisesti tätä on pohdittu kapitalistiseen logiikkaan perustuen ja parhaaksi vaihtoehdoksi on katsottu korporatistinen hallinta, jossa progressiiviset voimat voivat päästä vallalle. Korporatismi on kuitenkin tapa juurruttaa valta tietyille eliiteille ja piireille, mitä on kritisoitu hallinta-ajattelussa (esim. John 2001, 17), joka sekin tosin tuottaa korporatismia. Paikallisessa päätöksenteossa aktiivien määrä on usein alueellista tai valtakunnallista pienempi, sillä asukaspohja on pienempi. Valta keskittyy helposti samoille toimijoille. Harvey kritisoi taipumusta keskittyä fetissinomaisesti yhteen oikeaan tapaan toimia, esimerkiksi joko suoran demokratian tai kansalaisraatien vaatimiseen. Monimuotoinen lähi- ja metropolidemokratia voisi vähentää vallan keskittymistä samoille henkilöille tai tietynlaisia päätöksentekotapoja suosiville.

Tarkempi kysymys kuin se, miten kaupunki toimii, olisi miten lähidemokratian palveluineen tulisi järjestäytyä - tai miten

sitä nimenomaan ei tulisi toteuttaa? Tähän voidaan vastata erilaisten skenaarioiden kautta. Tässä artikkelissa sovellan skenaarioita perinteisestä tulevaisuudentutkimuksesta poiketen. Skenaariot ovat pikemminkin esteettisiä, äärimmilleen tietynlaiseen ajattelutapaan vietyjä tulevaisuuskuvia, jotka tuskin toteutuvat juuri siinä muodossaan. Arkkitehtuurissa ja kaupunkisuunnittelussa tällaisia käytetään, jotta voidaan tuoda esiin muutoksen suuntaa (esim. Tress & Tress 2003). Ehkä tulevaisuus onkin yhdistelmä useammasta skenaariosta?

Käyn läpi lähidemokratian tulevaisuuden skenaarioita, jotka pohjaavat juuri nykyisiin yrityksiin hahmottaa tai suunnitella lähipalveluiden ja samalla lähidemokratian tulevaisuutta. Mallit ja visiot liittyvät paikalliseen palveluntarjontaan yhtä lailla kuin päätöksentekoon, sillä onhan lähipalveluiden järjestäminen yksi keskeisistä lähidemokratian kysymyksistä. Ne haastavat nykyiset ajatukset viemällä niitä pidemmälle tulevaan - myös menneiden esimerkkien kautta. On huomioitava, että lähidemokratia ei ole erillinen sfääri muista demokratian ulottuvuuksista, vaan siinä heijastuvat monilla muilla aloilla - ja muissa tämän kirjan artikkeleissa - esitellyt ideat paikallistasolla. Ne antavat lukijalle suuntaviivoja siitä, mitä lähidemokratian tulevaisuus voisi olla.

Palvelut, yhteisö ja subjekti

Uusi hallintomenettelylaki vuodelta 1982 ja New Public Management -ajattelu, uusi julkisjohtaminen 1990-luvun alusta, on tehnyt asukkaista asiakkaita (Ryynänen 2012, 103). Julkisen ja yksityisen välisen yhteistyön ja yksityisen puolen managerialismin ulottaminen julkishallintoon on vienyt huomion palveluntuotantoon - ja sillä mahdollisesti tehtäviin tuottoihin - pikemminkin kuin päätöksentekoon. Kun kuntauudistusta suunniteltiin Suomessa 2010-luvun alussa, pääpaino oli nimenomaan palveluiden tarjoamisessa, erityisesti niiden vastuiden keskittämisessä. Demokratian näkökulmaa ei juuri huomioitu. Tämä näkyi silloinkin, kun demokratiasta tahdottiin keskustella. Esimerkiksi oikeusministeriön kansalaisfoorumeja käsittelevä selvitys vuodelta 2012 pohti deliberatiivisen demokratian merkitystä: "Puntaroiva ja tasa-arvoinen keskustelu kansalaisfoorumeissa voi muovata kuntalaisten mielipiteitä kohtuullisemmiksi mahdollistaen kompromissit esimerkiksi palvelujen järjestämisessä." (Karjalainen 2012, 51.) Samoin Sitran *Ominvoimin - mutta yhdessä* (Aitamurto & Siivonen 2012) kertoo tekemisen demokratiasta esimerkkien kautta, ja kyseessä on pikemminkin uusien palveluiden kehittäminen ja tuotanto kuin demokratia.

Kunnat eivät ole pelkkiä palveluntarjoajia, kuten muun muassa David Harvey, Elinor Ostrom ja Andrew Sancton muistuttavat, vaan "demokraattisia mekanismeja, joiden avulla maantieteellisesti rakentuvat yhteisöt hallitsevat

itseään paikallistasolla" (Sancton 2000 sit. Harvey 2012, 81). Toisaalta demokratia ei ole pelkkää deliberaatiota tai päätöksentekoa päättämisen vuoksi. Demokratian muodot ovat sidoksissa tapoihin toimia. Kyseessä on julkisen sektorin, virkamiehistön, poliitikkojen, palveluntarjoajien ja kuntalaisten välisten roolien uudistuminen. Passiivinen kansalaisuus ei enää riitä. "Mitä enemmän tehtäviä siirretään varsinaisen kuntaorganisaation ulkopuolelle ja mitä enemmän yksityisiä palveluntuottajia on osallisina, sitä merkittävämiksi tulevat poliittinen tahto ja kansalaisten kyky läpinäkyvään osallistumisohjaukseen ja sopimuskontrolliin" (Ryynänen 2012, 134). Vaikka lähidemokratiaa ei alisteta suoraan palveluntarjonnalle, on lähidemokratiassa kyse myös julkisten palvelujen tarjoamisesta sekä tavoista, joilla niitä järjestetään.

Olennaista demokratian, palveluiden ja kansalaisuuden välisen yhteyden hahmottamiselle on subjektin rooli. Kansalainen subjektina hahmottaa roolinsa erilaisten muuttuvien rakenteiden, arkeensa ja ympäristöönsä liittyvien vaatimusten sekä haaveiden kautta. Tämä rooli ei ole luontainen tai ennalta annettu, vaan kehittyy aikaa myöten rakenteiden ja subjektin oman hahmottamisen kautta. Voidaan miettiä, miten trendeissä eroavat toisistaan ja kehittyvät vastaanottavan kansalaisen, laatua vaativan asiakkaan ja toiminnallisen kansalaisen subjektiviteetit? Miten ne liittyvät demokratiaan?

Asiakkaan rooli voidaan nähdä kunnallisen itsehallinnon perusperiaatteiden vastaisena, sillä se ei huomioi asukkaan

muita rooleja, esimerkiksi vaikuttajana, äänestäjänä ja päättäjänä (Ryynänen 2012, 103). Asiakkaan rooli keskittää huomion palveluja järjestävän hallinnon ja kuntalaisen suhteeseen huomioimatta demokratiaa, sitä että kuntalaiset edustajiensa välityksellä tai tulevaisuudessa suuremminkin päättävät palveluista, esimerkiksi niiden laajuudesta, sisällöstä ja prioriteeteista. Tulevaisuudentutkimuksen näkökulmasta dynaaminen subjekti on olennainen, sillä se mahdollistaa hypyn uusien rakenteiden, haaveiden ja vaatimusten maailmaan. Nykyisyydessä kansalaissubjekti kokee usein ympäristössään vallitsevan tilan luonnolliseksi ilman tarvetta tai mahdollisuutta muuttaa sitä.

Erilaiset näkökulmat ja trendit haastavat toisiaan tai elävät rinnakkain. Governance-ajattelu, New Public Management ja vaikkapa *yhteistuotanto* haastavat perinteisen "julkinen ja yksityinen palveluntuottaja" -vastakkainasettelun. Pestoffin yhteistuotannossa (2012, 30) voidaan lisätä vaihtoehtoja koko palvelutuotannon kentälle ja osallistaa kolmas sektori ja kansalaiset toimintaan. Voitaisiin palata siihen, että monet nyt joko rahalla ostetut tai yksin tuotetut palvelut, vaikkapa ruoanlaitto ja lasten hoito, toteutetaan yhteisöllisesti. Näin resursseja saattaisi vapautua myös laajemman yhteisön eteen toimimiseksi, ja jaettujen tehtävien laatuun voitaisiin panostaa.

Tämä edellyttäisi kansalaissubjektin uudistumista aktiiviseksi kansalaiseksi. Monissa yhteisöissä ihmisillä on kuitenkin rajalliset resurssit ottaa osaa palvelutuotantoon. Tällaisia rajoitteita voivat esimerkiksi olla syrjäytyminen ja puuttuva

sosiaalinen pääoma. Myös kiihtyvän työelämän vaatimukset jäävät vähälle huomiolle analyyseissa, joissa pyritään palaamaan yhteisölliseen aikaan. Sitoutuminen kansalaistoimintaan on kuitenkin laskussa. Kevyt- tai nettipohjaisen osallistumisen yleistyessä on vaikeaa saada ihmisiä mukaan ja ottamaan vastuuta pidemmäksi aikaa juuri edellä mainittujen ongelmien vuoksi. (Seppälä 2012.)

Demokratiaa on pyritty kehittämään demokraattisten innovaatioiden kautta. Näihin kuuluvat edustuksellista demokratiaa täydentävät osallistumisen ja päätöksenteon muodot - kansalaisraadit, asukasfoorumit ja kansankokoukset - joiden on odotettu kaventavan kuilua asukkaiden ja poliittisen päätöksenteon välillä ja parantavan päätöksenteon laatua (Niinikoski ja Setälä 2012). Sosiaalisten innovaatioiden käsite on noussut esille, kun on etsitty uusia toimintatapoja. Usein unohtuu, että sosiaaliset innovaatiot liittyvät sosiaaliseen oikeudenmukaisuuteen (ks. Moulaert & Ailenei 2005; González & Healey 2005). Kyse on teknisistä seikoista - kuten miten demokratiaa tulisi toteuttaa ja palvelut järjestää - laajemmasta asiasta: uuden subjektiviteetin syntymisestä.

Yksi olennainen osa subjektiviteetin muutosta olisi aktivoituminen vastaanottajasta tuottajaksi tai kumppaniksi. Hierarkkisissa lähidemokratiaorganisaatioissa, esimerkiksi kaupunginosayhdistyksissä ja kylätoimikunnissa, on perinteisesti ollut selkeät johtajat, joilla on selkeät vastuut. Ja kun johtaja tai hallitus on valittu, tiedetään, kuka tekee työt. Esimerkiksi Tulikukan (2012) mukaan Helsingin kaupunginosayhdistysten perinteinen hierarkia ja nuoremman polven

liikehdintä eroavat juuri rakenteensa perusteella. Nuorten verkostomaisessa toiminnassa tehdään interventioita nopeasti ja kysytään pikemminkin "mitä tahtoisit tehdä" kuin "mitä tahtoisit meidän tekevän" (mt., 87). Metropolidemokratiaa suunniteltaessa ei tule kysyä vain, mitä kunnan tai kaupunginosan tulee tehdä, vaan "millä tavalla paikallisena asukkaana tahtoisit olla mukana kaupungin toiminnassa ja tekemässä vastuullisia päätöksiä".

Esimerkiksi yhteistuotanto haastaa perinteisen erottelun tuottajiin ja käyttäjiin. Tiedon jakaminen on Michael Bauwensin (2012, 44-46) mukaan olennainen lähtökohta yhteistuotantoon. Jakaminen edellyttää kuitenkin erilaista lähestymistapaa toista ihmistä ja maailmaa kohtaan kuin vallalla oleva tapa oikeuksineen, omaisuuksineen ja yksityisyyksineen. Subjektin tulisi toimia pitkäjänteisesti ja selviytyä yhteistuotantoon liittyvien konfliktien, epäselvyyksien ja ristiriitojen maailmassa.

Uudenlaiset paikallistalouden muodot tulevat osaksi monien kuntalaisten todellisuutta niin laajaverkkoisella metropoli-alueella kuin harvemmin asutuissa kunnissa. Osaltaan myös tämä solidaarisuustalous uudistaa subjektiviteettia luomalla uusia haluja ja tarpeita sekä kohtaamisia toisten kanssa. Kohtaamisia tapahtuu myös sähköisillä foorumeilla politikoidessa ja paikallisyrittämisessä. Luultavaa on, että nämä eri muodot esiintyvät rinta rinnan, ja kaupunki palveluineen muodostuu niidenkin kautta. On pohdittava, miten päätökset tehdään ja miten hyvinvointi toteutuu

erilaisissa yhteisöissä, kun sosiaalinen pääoma ei kasaudu tasaisesti.

Voidaan puhua itseohjautuvista yhteisöistä demokratian ja tasa-arvoisen yhteiskunnan takeena, Ostromin monikeskisestä hallinnosta (*polycentric government*) ja Boochinin autonomisten yhteisöjen konfедераatiosta, mutta Iris Marion Youngin kritiikkiin viitaten Harvey korostaa sitä, että eriarvoisten systeemien välillä pitää olla tasaava voima (Harvey 2012, 152). Tämä voisi olla valtio, mutta läheisyysperiaatteen mukaan metropolihallinnon taso suoraan valittavine metropolivaltuustoineen, ja siihen liitettävine suoran demokratian vaikuttamiskanavineen, toimisivat tasaavina voimina.

Avoimeksi kysymykseksi jää myös, kenellä lopullinen vastuu palveluista, hyvinvoinnista tai vaikkapa kaavoituksesta on tai pitäisi olla: "Julkisen hallinnon oikeusvaltiollinen kytkentä edellyttää myös toimivallanjaon riittävää selkeyttä ja luotettavuutta" (Ryynänen 2012, 82). Kohtaamisten ja uuden subjektiivisuuden rinnalla palvelutuotannossa ja kaupungin järjestäytymisessä on pohdittava päätöksentekoa. Läpinäkyvyys ja budjettivastuu ovat tärkeässä osassa kun arvioidaan, miten lähidemokratia on toteutunut. Näillä voidaan minimoida alueellista eriytymistä yhteisöihin, joilla on radikaalisti erilaiset määrät sosiaalista pääomaa. Niin demokratian kuin voimaannuttamisen näkökulmasta läpinäkyvää ja vastuullista päätöksentekoa tulisi tehdä eri tasoilla, muutenkin kuin kansalaisraatien avulla - metropolin, laajemman alueen ja paikallisen kaupunginosan tasoilla, niin

että kullakin on oma vastualueensa. Asukassubjekti tunnistaa itsensä osaksi kaikkea näitä elinpiirejä.

Yrittäjät ja kuluttajat

Paikallinen yrittäjyys on nähty ratkaisuksi kuntien ongelmiin. Julkiset tahot voivat myös keskittää palveluiden oston paikallisille yrityksille. Kotimainen esimerkki Kiuruvedeltä on, että jo 1990-luvulta alkaen paikalliset yritykset ovat kehittäneet tuotteitaan julkisen tahon, koulujen keittiöiden, tarpeita vastaaviksi. Julkinen taho sitoutuu ostamaan paikalliset kalat, nokkoset ja muut suurkeittiöihinsä, ja koulujen ruokalistoilta näkyy lähiruoka. (Pölkki 30.9.2012.) Näin paikallista yrittäjyyttä tuetaan. Yhdistysmuotoisen kansalaisaktiivisuuden hiipuesssa paikallista aktiivisuutta on pyritty kanavoimaan myös osuuskuntamuotoiseksi, jolloin paikallisen toiminnan järjestäminen voisi olla yritystoimintaa; tätä on kaavailtu esimerkiksi Helsingin kaupungin kaupungin-osayhdistysten (HelKa) työpajassa vuonna 2011.

Kolmas toimintatapa on suurten yritysten panostus paikalliseen toimintaan, mikä voidaan nähdä kilpailuvalttina. "Annetaan takaisin yhteisölle" on motto, jota moni yritys käyttää kertoessaan kestävästä asenteestaan. Anglo-amerikkalaisessa maailmassa paikalliset kauppiat ovat vuosikymmenet sitouttaneet asiakkaita lupaamalla lahjoittaa rahaa paikallisille kouluille, sairaaloille ja hoitokodeille. Tämä on kiinnostava paikallistalouden muoto, jossa demokratia ja tapa rahoittaa paikallisia palveluja toteutuu kuluttamalla.

Yritykset nähdään osana vastuullista kansalaisyhteiskuntaa ja olennaisina toimijoina. Samalla julkinen sektori säästää.

"Takaisin yhteisölle" eivät osaa tuotoistaan anna vain paikalliset yritykset, vaan tämä on myös laajojen ketjujen retoriikkaa esimerkiksi Iso-Britanniassa ja Yhdysvalloissa, joissa myös vapaaehtoistyön ja filantropian traditio on vahva (Eckstein 2001). Missä määrin tulevaisuudessa palveluita tuottavat paikalliset yritykset? Kansainväliset yhtiöt vievät kuitenkin suuren osan tuotoistaan muualle kapitalismin perusperiaatteiden mukaan, ja niiden päätöksenteko on todellisuudessa kaukana paikallisyhteisöstä. Takaisin yhteisölle -trendin mukaan paikallisillakin yrityksillä tulee olemaan merkittävä rooli paikallisyhteisön palveluiden tarjonnassa ja erilaisten tapahtumien ja toimintojen rahoittamisessa. Paikallisyhteisön autonomia suoran tai edustuksellisen demokratian kautta on kuitenkin tällaisessa tilanteessa uhattuna. Samoin aktiivinen kansalainen tai kuntalainen muuttuu paikallisesti tiedostavaksi kuluttajaksi. Riittääkö se, että yritysten kautta panostetaan yhteisöön?

Mattenin ja Cranen mukaan yritykset siirtyvät yritys-kansalaisuuden alueelle juuri siinä vaiheessa, kun valtio ei enää kykene toimimaan kansalaisen vastaparina. Monet yritykset virkistävät tai korvaavat valtion toimintaa, esimerkiksi ruokkimalla köyhiä, avustamalla kouluja ja parantamalla yhteisöjä - paikaten 1980-luvun uusliberaalien leikkausten seurauksia. He myös muistuttavat, että samaan aikaan kun äänestysaktiivisuus on laskenut, kuluttaja-aktivismi on lisääntynyt. Jos yritykset hoitavat valtion velvollisuuksia,

niiden pitäisi olla myös vastuussa kansalaisille. (Matten & Crane 2004, 10-12, 16.) Palvelun ulkoistamisessa voittoa tavoittelevalle taholle päätäntävaltaa on ainoastaan ulkoistamisprosessissa: tilauksen määrittelyssä ja jatkosopimuksen tekemisessä sekä palvelun sisällön ja laadun määrittelyssä. "Takaisin yhteisöön" antava taho puolestaan harjoittaa hyväntekeväisyyttä, eikä yhteistyösuhde ole läpinäkyvä ja neuvoteltava. Tämä voidaan nähdä yhteistuotantona, joka - vaikka luokin yhteisöllisyyttä - ei ole ongelmaton tapa ratkaista paikallista palveluntuotantoa.

Julkisen hallinnon kumppanuusajattelussa kumppanin valinta on tärkeä ja poliittinen prosessi. Kun kaupunkien ajatellaan kilpailevan keskenään, demokratialle olennaiselle pohtimiselle ja debatoinnille jää vähän aikaa. Silloin kumppanuuspäätöksetkin tehdään nopeasti. Joustavuuden, tehokkuuden ja rationaalisuuden vaatimukset korostuvat, ja ne suljetaan usein debatin ulkopuolelle. Tällainen uusliberaali tulevaisuus jättää asukkaalle lähinnä mahdollisuuden vaikuttaa kuluttajana, ellei vaihtoehtoa osallisuudesta tuoda selvästi esiin (Purcell 2008). Vaikka kuluttajaverkostoja syntyikin esimerkiksi boikottien myötä, ovat verkostojen panostukset lähinnä yksittäisiä kampanjoita. Samaistumista paikan tai yhteisten ongelmien kautta ei välttämättä lähidemokratian perustaksi synny.

Skenaario: Kaupan kassalta osuuskuntatoimintaan

Maija ja Martta ovat saaneet ostosvuoren kerättyä ja menevät kassalle. Maksettuaan ostoksensa, kassa pyytää valitsemaan, mihin paikalliseen tai kansainväliseen hyväntekeväisyyteen 0,5 prosenttia ostosten hinnasta suunnataan. Martta valitsee viidestä napista paikallisen koulun iltapäiväkerhotoiminnan. Napit vaihtuvat ajoittain. Maija on tukenut välillä kansainvälisen valuuttarahaston uhrien säätiötä tai paikallisen jalkapallojoukkueen junioritoimintaa. Martta taas on valinnut tukea vaikkapa laitakaupungin tienparannushankkeita. Hänelle paikalliskohteet ovat tärkeimpiä, sillä julkinen sektori on ollut kriisissä. Paikallisveroja ei olla korotettu vuosiin, onhan taantuma tässäkin kaupungissa vähentänyt tuloja.

Naapurustossa viheralueita ylläpitää paikallinen osuuskunta, jonka toiminnassa Maija ja Marttakin ovat aktiivisia. Osuuskunta myy puutarhanhoitopalveluita yksityisille, ja toiminnasta saaduin varoin on kunnostettu yhteisiä viheralueita. Tänä vuonna puutarhankunnostusta on viety ensi kertaa kaupunginosan ulkopuolelle. Matka naapurikaupunginosaan paljasti, että siellä asukkailla ei ole resursseja omien saati yhteisten viheralueiden kunnostamiseen. Kun omassa kaupunginosassa puistot on saatu kukoistamaan ja niille riittää ylläpito, resursseja voidaan käyttää muuallekin. "Eihän tällainen osuuskunta toimisi naapurissa, sillä siellä asukkailla ei ole varaa ostaa palveluja, kun taimienkin sijaan raha menee ruokaan", Maija puuskahtaa. "Siellä on ollut erityisesti kiinnostusta hyötykasveihin, ja mekin olemme

panostaneet kaupunkiviljelyyn. Ehkä viljelypenkkejä tulee tännekin, jos onnistumme naapurissa."

Osuuskunta on myös lähidemokratian muoto. Sen kokouksissa paitsi tutustuu alueen muihin asukkaisiin ja heidän huoliinsa myös kommentoidaan kunnallista päätöksentekoa. Osuuskunta ottaa valinnoillaan kantaa paikallisesti. Se pyrkii laajentamaan toiminta-alueitaan esimerkiksi vanhustenhoitoon ja päivähoitoon, sillä kunta ei selvästikään pysty riittävästi huolehtimaan näistä alueista. "Päätöksenteko on kaukana opetuksen ja sosiaalitoimen suurlautakunnilla, joilla ei ole tilastoja tarkempaa käsitystä paikallisesta tilanteesta", Martta korostaa. "Oikeastaan paras tapa vaikuttaa meillä on juuri tämä: valikoit mitä ostat ja vielä kassalla painat nappia. Kuluttajana voi tehdä valintoja paremmin." Maijan ja Martan kotikunnassa valintojen teko on siirtynyt myös yksityisiin ja julkisiin terveyskeskuksiin, kouluihin ja hoitokeskuksiin. Niissä asiakas voi käydessään kertoa omasta tyytyväisyydestään ja siitä, mihin pitäisi panostaa. "Näiden mielipiteiden perusteella päätöksiä tekee tosin lopulta lautakunta: asiakkaiden panos ei vaikuta suoraan, niin kuin tämä puolikas prosentti meidän ostoksista."

Aikapankki

Vaihdantatalousajatus on modernisoitu urbaaniin yhteiskuntaan sopivaksi aikapankeissa. Enää palvelut eivät vaihdu kahden tekijän välillä tyyliin "sinä leikkaat minun hiukseni ja minä ulkoilutan koirasi", vaan työ tehdään suhteessa

kolmanteen tahoön, aikapankkiin, jonne työ kirjataan paikallisella valuutalla. Aikapankit syntyivät Yhdysvalloissa 1980-luvulla työkaluina sosiaalisten verkostojen ja epämuodollisen yhteisötuen uudelleen löytämiseksi (esim. Ozanne 2010, 2). Sittemmin liikehdintä on levinnyt ympäri maailman. Aikapankit toimivat Suomessakin. Stadin aikapankissa valuuttana on tovi, joka vastaa yhden tunnin työtä. Aikapankkien ansiosta vaihdanta, jota on tapahtunut kautta aikain yhteisöissä, institutionalisoituu. Yhteisö laajentuu ja palvelujen määrä ja palveluiden käyttäjien määrä kasvaa päivittäin.

Vaihtotoreja on erilaisia, mutta aikapankeissa kyse on nimenomaan aikapohjaisista talouksista (*time based economies*). Niissä jokaisen tunnin työ on samanarvoista, oli se sitten lakiavun antamista tai siivoamista. Aikapankkien eetos onkin ollut tasa-arvoinen yhteiskunta. Usein aikapankin päätöksenteko tehdään yhdessä. Etenkin siellä, missä valtion virallista valuuttaa on vähän ja työttömyys on korkealla, suuri osa jäsenten toiminnasta keskittyy aikapankkiin. Aikapankit nähdään rahatalouden rinnalla olevana vaihtoehtotaloutena ja solidaarisuustaloutena. (van der Wekken 2012).

Aikapankeissa yhteiseen toimintaan kerätään tietty osa transaktioista, esimerkiksi Stadin Aikapankissa 0,01 tovia, joka käytetään aikapankkia ylläpitävään toimintaan. Mahdollisen ylijäämän käytöstä päätetään yhdessä. Keskeinen ongelma on verotus, koska tovitöitä ei voi rahatalouden valuutassa verottaa. Työtä ja palveluja verotetaan, mutta aikapankeissa on perinteisesti vedottu amatöörimäisyyteen. Se kuitenkin

rajoittaa aikapankin toimintaa. Ruby van der Wekken (2012, 106), Stadin Aikapankin perustaja, näkee verotuksen positiivisena. Hän kysyy suoraan, miksei kunta voisi olla mukana aikataloudessa? Koska transaktioista peritään aikapankin tovikorvaus, myös verot voitaisiin periä samaan tapaan: toveina. Verottavan tahon, valtion tai kunnan, pitäisi vain keksiä, miten tovit käytetään. Aikapankit ovat tällä hetkellä Suomessa paikallisia, ja niissä kussakin on oma valuuttansa. Kunnan sijaan myös valtio voisi verottaa aikapankkeja ja esimerkiksi siirtää aikapankeista saadut verot valtionapuna kunnille tai muille paikallisille tahoille, kuten paikallisyhteisölle.

Aikapankkivero tarkoittaisi sitä, että valtio joutuisi institutionalisoimaan aikatalouden rahatalouden rinnalle ja rahatalouden monopoli murtuisi. Lyhyemmällä aikavälillä aikapankeista tulee kuitenkin osa taloutta. Samoin kuin pääomaa voi bourdieulaisittain ajatella useammasta näkökulmasta, myös talous voi toimia eri periaatteilla. Aikapankit luovat sosiaalista pääomaa ja yhteenkuuluvuutta (Seyfang 2004).

Skenaario: Organiset lähipalvelut

Liina ja Ville asuvat lapsineen vanhassa kerrostalolähiössä. He ovat keskittäneet toimintansa omaan ympäristöönsä. He käyvät töissä osa-aikaisesti. Lopun aikaa he hoitavat lapsiaan kotihoidontuella ja tekevät töitä aikapankin kautta. Palkkarahoilla he ostavat tarvittavat tuotteet lähikaupoista,

joiden tuotosta osa menee suoraan yhteisölle. Ruokatavaroista suuri osa saadaan aikapankin ruokaosuuskunnan kautta. Muu aikapankin kautta tehty työ, Liinan harrasteryhmän vetäminen ja Villen valokuvien käsittely sekä lasten koirien ulkoilutus, menevät palveluihin, joita Liina ja Ville perheineen tarvitsevat. Heillä käy aikapankin kautta siivooja, joka hoitaa homman paremmin ja joka tapauksessa säännöllisemmin kuin Ville ja Liina. Myös lasten iltapäivähoito ja harrastusryhmät sekä Villen niska-hartiahieronta ja Liinan huilutunnit maksetaan aikapankin kautta.

Kaupunki on harkinnut ulottavansa aikapankkitoiminnan myös päiväkoteihin ja kouluihin, sillä se verottaa aikapankkitoimintaa. Aikapankin oma tovero päätetään yhteisöllisesti, ja myös veroina kertyvien tovien käytöstä päätetään paikallisesti osallistuvan budjetoinnin kautta. Tällä hetkellä tovit käytetään vapaa-ajan ja kulttuurin sektoreilla, esimerkiksi paikallisilta taiteilijoilta ostetaan palveluja kunnallisverotoveilla.

Liinalle ja Vилlelle tähän lähiöön muuttaminen ei ollut hankala päätös. Heidän samanikäisiä kavereitaan oli muuttanut alueelle jo aiemmin. Siellä on myös erittäin hyvä tarjonta niin koulujen kuin kauppojen suhteen. Aikapankkitoiminta on aktiivista, mutta toisin kuin joissain muissa lähiöissä, aikapankki ja valtion tuet eivät ole ainoa toimeentulon lähde. "Elämme kuin pienessä paratiisissa", Liina tunnustaa. "Tämän paratiisin käärme on ero naapurilähiöihin. Toivomme pitävämme osa-aikatyömme, jotta meidän ei tarvitsisi lähteä täältä. Kaupunki ei ole vielä päättänyt tasata

alueellisia eroja esimerkiksi viemällä meidän tovejamme naapurilähiöihin. Onhan siellä monta paikkaa, mihin niitä voisi käyttää, terveydenhuoltoon, kuntoutukseen, virkistykseen ja vanhuspalveluihin, mutta miten sitten kävisi meidän yhteisömme autonomian."

Ville myöntää, että monen muun asian ohella matkailu lasten kanssa on helpompaa lähialueilla. "Tovit tunnustetaan koko metropolialueella, ja täältä löytyy aika jänniä paikkoja ja hauskaa tekemistä, kun vain etsii. Aiemmin matkustelimme ulkomailla, mutta se on turhan kallista ja hankalaa. Onhan tämä lähiöelämä ekologistakin", Ville naurahtaa. "Ehkä jonain päivänä tovit ovat globaali valuutta, ja meidän on helppo matkustaa kauaskin yhteisvaluutalla ja jopa työskennellä Intiassa tai Afrikassa. Nykyään keskustellaan aktiivisesti siitä, voisivatko tovit toimia kehitysapuna."

Paikallinen päätöksenteko

Kunnallisessa demokratiassa valta on valtuustolla ja lautakunnilla. Rynäsen (2012, 83) sanoin "julkisessa hallinnossa ollaan yhdellä jalalla politiikassa, ilman että oltaisiin poliitikko". Virkamiehistön valta näkyy myös paikallisessa päätöksenteossa esittelijöinä ja valmistelijona. Kunnanvaltuustojen lisäksi lautakunnilla on keskeinen valmisteleva rooli, mutta päätettäviä asioita on usein niin paljon, etteivät jäsenet ehdi käydä tarkasti läpi kaikkia niitä etukäteen, asiat ovat usein niin pitkälle valmisteltuja, ettei niihin pysty kokouksessa juuri vaikuttamaan ja virkamiehet

lähettävät kokousmateriaalit usein juuri ennen kokousta. Koska virkamiehillä on niin paljon valtaa, kuntalaisen kannattaisi olla yhteydessä asiaa valmistelevaan virkamieheen ja selvittää, milloin asiaa käsitellään lautakunnassa ja kertoa näkemyksensä lautakunnan jäsenille.

Hallinnan korostaminen hallinnon sijaan on haastanut weberiläistä tapaa hahmottaa hallinto ja politiikka vastakkainasetteluna. Uutta ei ole ainoastaan palvelutuotannon yksityistäminen ja hallinnon ja politiikan vaikutusvallan vähentyminen sen kautta. Uusi hallintoajattelu nostaa keskiöön kansalaisen ja hänen vastuunsa osallistua palvelujen tuotantoon, mutta jättää politiikan ja edustuksellisuuden paitsioon. Samaan aikaan puolueista on tullut osa hallintokoneistoa: instituutioita, jotka ovat hukanneet haastavan kansalaisliikkeen eetoksen ja muuttuneet osaksi valtiorakennetta ja vallan hyväveliverkostoja. Kunnissa niillä on valtaa poliittisen virkamiehistönkin kautta. Toisaalta poliittinen mobilisaatio on tullut tärkeämmäksi, sillä enää ei ole ylhäältä puhuvaa ääntä, jota nykyihminen uskoisi ja jonka näkemykset se omaksuisi kriitikittä. Poliitiikkaa ei välttämättä tehdä puolueiden kautta.

Politiikka ei ole hallitsemista, vaan vaihtoehtojen esittämistä ja niiden välillä päättämistä. Pekonen (2008) pohtii, että Suomessa politiikan sijaan korostuu hallitseminen:

Oireellista tässä on se, että suomalaisessa poliittisessa kulttuurissa hallitusten tehtäväksi ja rooliksi mielletään *edelleenkin* enemmän "hallitseminen" - täsmällisemmin ilmaistuna asioiden

pitäminen hallinnassa - kuin eksplisiittinen poliittinen johtaminen tai se, kenellä ja millaisilla voimilla hallitseva valta politiikassa kulloinkin on. Hallitusta ei tarkastella niinkään poliittisessa kontekstissa vaan pikemmin valtion kontekstissa.

Osin kyse on samasta kuin 1990-luvulla:

Samalla kun politiikka-sanan käyttöyhteys on laajentunut, samalla asioiden poliittisuus ja asioiden näkeminen ja tekeminen poliittisiksi on ainakin hetkellisesti "kuolettunut", sillä kerrotaanhan meille, että viime kädessä taloudelliset välttämättömyydet kuitenkin sanelevat sen, mitä voidaan tehdä (Pekonen 1995, 40).

Lähidemokratia avaa erilaisia mahdollisuuksia päätöksentekoon. Paikallisten vaalipiirien ja erilaisten asukasfoorumien ja aluetoimikuntien mahdollisuuksia ovat selvittäneet muun muassa valtiovarainministeriö ja oikeusministeriö. Selvityksissä todettiin, että kuntaliitosten myötä valtuutettujen työ muuttuu puolipäivätyöksi. Kyse ei ole siis ainoastaan siitä, että päätöksenteko etäännyy, vastoin esimerkiksi Euroopan unionin subsidiariteettiperiaatetta. Alueellisen edustuksen lisäksi erilaisten ryhmien edustus päätöksenteossa jää vähäisemmäksi. (Pihlaja & Sandberg 2012, 111-113.) Poliittinen osallistuminen kasautuu ja voi käydä niin, että lähidemokratian työkalut tarjoavat mahdollisuuksia jo ennestään aktiivisille kuntalaisille (Karjalainen 2012).

Suomalaisista aluetoimikunnista (Mikkelissä, Oulussa, Posiolla, Rovaniemellä, Salossa, Sonkajärvellä, Suomussalmella ja Vantaalla) osalla on selkeä ja suurikin budjetti ja vastuu, osalla roolina kommunikoida alueen ja päättävän tahon välillä. Tiedonkulku on usein heikkoa, päätökset tehdään perinteisten rakenteiden ja käytäntöjen kautta eikä osallistuminen ole hyvin ajoitettua, ja yhteistyö on usein epäsystemaattista. Vahvin toimintavalta on tuhannen asukkaan Sukevalla Sonkajärvellä sekä Yläkemijoen alueella Rovaniemellä, jossa alueellisen päätöksenteon perinne on pisin. Aluetoimikuntien paikallisosaamista hyödynnetään silti harvoin kunnallisessa hallinnossa ja päätöksenteossa. Toiminta on pikemminkin reaktiivista lausuntojen antamista kuin varhaisessa vaiheessa vaikuttamista.

Päätöksenteon portaiden lisääminen paikallisvaltuustojen, asukasfoorumien tai asukastoimikuntien kautta vaatii resursseja. Kuitenkin "hyvin pienilläkin taloudellisilla panostuksilla on mahdollista saada aikaan vaikuttavaa toimintaa, ja vastaavasti suurelta osin taloudelliset panostukset eivät ole automaattinen tae sille, että alueellinen toimielin onnistuu sille asetettuihin tehtäviin nähden" (Pihlaja & Sandberg 2012, 114). Käytännön töiden jakaminen on merkittävä valinta: "Kuka esimerkiksi valmistelee yhdessä käsiteltävät asiat, kuka huolehtii kokouskutsuista, kuka kirjoittaa pöytäkirjan, kuka tiedottaa, kuka vastaa päätösten toimeenpanosta? On tärkeä, että näiden käytännön tehtävien hoitamiseen on osoitettu riittävästi henkilökuntaa." (mt., 116) Näillä tehtävillä on myös poliittinen luonne, sillä valtaa voi

käyttää tälläkin tavalla, ja hankkeiden sekä koko elimen legitimitetti tai vastaanotto yhteisössä riippuu siitäkkin, kuka nämä asiat tekee ja miten. Enemmän kuin raporteissa tulee ilmi, olisi pohdittava kuntalaisen ja foorumin roolia.

Erillisessä raportissa selvitettiin asukasfoorumeita. Raportissa todettiin, että erimielisyyttä pystytään ilmaisemaan parhaiten deliberatiivisessa mielipidetutkimus- ja 2000-luvun kansankokousmallissa. Näihin myös osallistuu suurin joukko kuntalaisia, eikä konsensusta voida työstää samalla tavalla kuin pienessä ryhmässä. Herää kysymys, onko deliberaatioprosessi, johon osallistuu alle 20 kuntalaista demokraattinen. Raadeissa, joihin valitaan arpomalla ihmisiä erilaisista ryhmistä iän, sukupuolen, etnisyyden tai toiminnan perusteella eivät osallistujat oikeastaan edusta muita kuin itseään. Saman periaatteen mukaan voitaisiin valtuustopaikatkin arpoa, kuten saksalainen professori Hubertus Buchstein (2010) on ehdottanut, mutta silloin valtuutetut eivät olisi enää vastuussa kenellekään. Heidän ei tarvitsisi kamppailla seuraavan kierroksen äänistä. Aluefoorumien tai -toimikuntien jäsenetkään eivät ole poliittisessa vastuussa. On myös epäselvää, parantavatko aluetoimikunnat demokratia-vajetta tai se, että joko puoluepoliittisesti (Vantaa ja Mikkeli) tai alueen aktiivien joukosta valitaan vaikkapa seitsemän henkilöä edustamaan aluetta. Deliberatiivisen demokratian käytännöt juurtuvat hitaasti. Esimerkiksi Niinikosken ja Setälän (2012) tutkimus paljastaa, että Mikkeliissä oli vaikea rekrytoida edustavaa joukkoa kansalaisfoorumiin.

Etenkin pääkaupunkiseudun ja Oulun suuralueilla kysymykseksi nousi "Ketä alueellisen toimielimen jäsenen tulisi edustaa: itseään, arvojaan, aluettaan, järjestöään, alueen ihmisiä?" (Pihlaja & Sandberg 2012, 119). Poliitiikan teoriassa tapahtuva laaja-alainen edustuksellisuuskeskustelu johtaa helposti väärille urille, jos puhutaan institutionaalisesta edustuksellisuudesta, eli esimerkiksi siitä, että kukin edustaa omaa yhteiskunnallista- tai yhtä tai useampaa subjektipositiotaan. Pikemminkin edustaminen pitäisi nähdä poeettisena prosessina, jossa edustaja luo dynaamisen position, josta puhuu sekä kannat, joita ajaa joustavasti deliberatiivisessa prosessissa (Laclau 1996; Ankersmit 1996). Edustaminen on siis useampien näkemysten puntaroimista ja päättämistä niiden välillä. Päätös on eettis-moraalinen, ja viime kädessä edustaja tai puolue joutuu ottamaan vastuun siitä. Usein väitetään, että deliberatiiviset foorumit edustavat vain niitä, jotka ovat tulleet paikalle, mutta esimerkiksi demokratiatutkija Jane Mansbridgen mukaan paikalle tulevien tulisi olla paikalle tulemattomien epämuodollisia edustajia. Ideaalisti heidän tulisi edustaa vastakkaisia intressejä, samassa suhteessa kuin niitä esiintyy asukkaiden joukossakin. (Mansbridge 2003, 193.) Mutta toteutuuko tämä ideaali edustuksellisessa demokratiassakaan?

Deliberaatiossa pyritään kohti universaalialia päätöstä. Tällaisesta päätöksestä haaveileminen piilottaa alleen ristiriitojen, rajojen ja erimielisyyden todellisuuden. Usein deliberaatiossa tehdään kipeitäkin päätöksiä, joihin liittyvistä ongelmista päästään yli kertomalla päätösten

rationaalisuudesta ja syntyneestä konsensuksesta. (Mouffe 2000.) Fungin ja Wrightin mukaan monet osallistuvan demokratian kannattajat ovat jättäneet huomiotta vallan epätasaisen jakautumisen, mikä on todellisuutta myös kyseisillä foorumeilla. Vastustajat taas väittävät lähidemokratian lisäävän paikallista vallankäyttöä. (Fung & Wright 2003, 286.)

Ratkaisuksi valtiovarainministeriön selvityksessä esitetään kolmea mallia: kukoistava kansalaisyhteiskunta, vahvat aluelautakunnat ja lähikunta. Ensimmäinen velvoittaisi lakisääteisesti valtuuston "järjestämään asukkaiden ja alueiden sekä kunnan suunnittelu- ja päätöksentekorganisaation välinen yhteistyö suunnitelmallisesti ja vuorovaikutuksellisesti", esimerkkeinä muun muassa osallistuva budjetointi, kansalaisraadit, käyttäjälähtöinen innovaatio-toiminta, sähköiset tiedonhankinta- ja vuorovaikutusmenetelmät ja neuvoa antavat kansanäänestykset (Pihlaja & Sandberg, 148). Keinot valittaisiin paikallisesti. Osassa niistä on suoran ja osassa korporatistisen demokratian muotoja, kuten kunnan ja järjestöjen yhteisissä strategioissa. Esityksessä mainitaan olevan sama henki kuin nykyisessä maankäyttö- ja rakennuslaissa.

Toinen osallistuvan demokratian muoto on vahva aluelautakunta. Vahvuus tarkoittaa suunnittelu-, päätös-, toimi- ja budjettivaltaa sekä selkeää suhdetta kuntaan ja kunnan velvollisuuksia aluelautakuntaa kohtaan (mm. tiedotus, koulutus ja resurssit). Toimintamalli kirjattaisiin lakiin, samoin kuin pormestarimalli aikanaan. (Emt., 150.)

Kolmas malli on lähikunta. Siinä vastuu palveluista olisi lähialueella niiden palveluiden osalta, jotka ovat usein tarvittavia, välittämättömästi saavutettavia, pienelläkin asukas pohjalla toteutettavia, tehokkaimmin lähellä toteutettavia ja julkisen sektorin, yksityisen sektorin ja kansalaisyhteiskunnan yhteistyössä tuottamia. Näitä palveluita olisivat esimerkiksi lasten päivähoito, ikäihmisten palvelut, nuorison, vapaa-ajan, kulttuurin ja liikunnan lähipalvelut sekä osa teknisen ja ympäristötoimen tehtävistä. Lähikuntastatusta voisi hakea. Siellä toimisi kuntavaalien yhteydessä suoralla kansanvaalilla valittu lähivaltuusto ja lähihallitus. Ilman verotusoikeutta perusrahoitus tulisi suurkunnan budjetista. Suurkunta valmistelisi aluetta koskevia asioita yhdessä lähikunnan kanssa. Kolmas taso olisi aluehallinnon yksikkö. (Emt., 152-153.)

Yksi paikallisen päätöksenteon muodoista on osallistuvan budjetointi. Tämän Brasiliassa ja Intiassa paljonkin hyödynnetyn demokratian muodon perusidea on, että tietty osa tai tiettyyn tarkoitukseen varattu budjetti jätetään paikallisesti päätettäväksi. Joskus koko budjetti voidaan jakaa osallistuvan budjetoinnin menetelmällä. Lähtökohta on, että ihmiset päättävät paikallisista asioista suoraan deliberaatiivisessa prosessissa ilman välittäjiä. Prosessilla on erityinen merkitys Brasiliassa, jossa Porto Alegresta lähtien osallistuvan budjetoinnin mallia on kehitetty (esim. Souza 2001). Siellä välikädet ja korruptio veivät paitsi päätöksentekoa kauemmaksi myös välistä rahaa. Jopa kansallisessa kulttuuripolitiikassa tietyt osa-alueet on jätetty osallistuvan

budjetoinnin varaan. Hyviä tuloksia osallistuvasta budjetoinnista ja suunnittelusta on saatu myös yhteisöistä, jotka ovat pitkälle itseorganisoituneita ja jotka ovat julkisen hallinnon ulottumattomissa tai joiden erityistarpeita ei olla huomioitu.

Osallistuvassa budjetoinnissa on omat ongelmansa. Esimerkiksi brasilialaisessa kulttuuripolitiikassa osallistujien määrä oli pieni paikallistasolla. Paikalle tuli vain harvoja asiasta kiinnostuneita. Sen sijaan että budjetti oltaisiin jaettu useiden toimijoiden kesken, vakiintuneet kulttuuri-instituutiot veivät potin. Saattoi käydä niinkin, että tietylle säätiölle budjetoitiin kulttuurimäärärahoja jaettaviksi. Päätöksenteko siis etääntyi entisestään ja patruunoista ei päästy eroon (Semensato 2012).

Aktiivisten kansalaissubjektien muodostamiseksi valtaa pitää jättää myös paikallistasolle. Paikallisyhteisö vain ei välttämättä pidä huolta vähemmistöistä ja helposti juurruttaa vallan tietyille johtohahmoille ja heidän hyvänpäiväntutuilleen. Vastuun poistavan arpomisen sijaan johtohenkilöiden toimikautta voisi rajata niin, että paikallisista asukkaista moni joutuisi vuorollaan ottamaan vastuuta. Toimikauden ollessa määräaikainen sitoutumisongelma ei olisi suuri. Vastuutehtäviä eivät olisi vain edustajan tehtävät, vaan myös tiedottaminen, pöytäkirjojen laatiminen ja muu *de facto* poliittinen työ. Avustava ja mahdollisesti edustava poliittinen työ voitaisiin tehdä toivityönä niin, että paikallisdemokratian organisaation aikapankkitililtä

maksettavalla palkkiolla voisi palkata itselleen vaikkapa lasten- tai omaishoitajan, kokin tai siivoojan.

Skenaario: Päätöksentekoa asukastalolla

Mari ja Hanna viettävät iltaa asukastalolla. Meneillään on kokous, jossa keskustellaan uuden bussilinjan reitistä. Asukkaita on koolla kolmisenkymmentä. Virkamies Heikki Heikkinen esittelee erilaisia vaihtoehtoja. Aiemmin näissä tapahtumissa osanottajat olivat keski-ikäisiä 55-vuotiaita. Nykyään asukaskokouksissa käyvät kaikenikäiset. Mari muistaa tulleen mukaan aikana, jolloin asuinalueen asukasyhdistyksen puheenjohtajalla oli suuri valta yhteisössä. Hän dominoi asukaskokouksia persoonallaan ja mielipiteillään. Silloin moni jättäytyi pois, keskittyi muihin asioihin. Paikallisdemokratiaa kehitettiin kokoamalla kansalaisraateja, joihin kutsuttiin eri-ikäisiä ja eri taustoista tulevia ihmisiä. Kokousten onnistuminen edustavuuden osalta oli yhä epävarmaa, sillä kaikki raatilaiset eivät päässeet kukaan paikalle. Myös ihmiset, jotka halusivat nimenomaan vaikuttaa asioihin, valittivat etteivät löytäneet vaikutuskanavia.

Kaupunginvaltuuston näkökulmasta paikallisdemokratiaa oli kuitenkin tärkeää tukea. Eihän Purolan alueelta ollut yhtään valtuutettua kaupunginvaltuustossa, ja valtuuston kokoa ei tahdottu kasvattaa kuntaliitostenkaan myötä. Osa päätöksistä tahdottiin siirtää alueille valtuustolta ja lautakunnilta, sillä paikallista asiantuntemusta oli enemmän lähiyhteisössä. Silloin kaupunki keksi avoimet kansalaiskokoukset. Ensin näitä ohjasi

fasilitaattori, mutta hän ei saanut karistettua virkamiehen leimaa hartioiltaan. Sitten yhteisö otti itse haltuun kokousten emännöinnin: vuorollaan joku aktiiveista veti puhetta, motivoi pienryhmätyöskentelyyn, haastatteli virkamiehiä ja kyseli eri osanottajien tuntemuksia. Moniäänisyys lisääntyi. Fasilitaattorin tarkoituksena oli löytää konsensus, mutta paikallinen vetäjä tiesi, että oli monia asioita, joissa asukkaiden kannat jäivät ristiriitaisiksi. Kyse oli siitä, millä perusteilla tehty päätös nähtiin lopulta laajan joukon mielestä kaikkein legitiimeimmäksi, ilman että vähemmistömielipiteet jäivät jalkoihin.

Kaupungin tukema projekti ja onnistunut kuntalaisuuskokemus sai motivoitua erilaisia ihmisiä tulemaan mukaan päätöksentekoon. Siksi Marin ja Hannan vieressä istui nyt alueen lukiolaisia ja eläkeläisiä rinta rinnan. Mari tuumi, että enää mukana ei ole aina samoja kasvoja, vaan uusia ihmisiä tulee paikalle silloin, kun he kokevat, että päätettävät asiat koskettavat heitä. Purolan eteläosasta oli tullut paikalle erityisen paljon asukkaita, sillä alueelta oli hiljattain lopetettu bussilinja, jonka tarvetta tuleva linja tulisi paikkaamaan. Länsiosan asukkaat tahtoivat kuitenkin pysäkin myös omalle puutarha-alueelleen. Neuvotteluissa päädyttiin valitsemaan kaksi vaihtoehtoa bussilinjoista, joihin voisi vielä ottaa kantaa. Alueen asukkaiden mielipiteitä selvitettäisiin paikallislehden, koulun, kirjaston ja internetin avulla. Seuraava kokous tulisi tekemään lopullisen päätöksen. Toivottavasti silloin paikalla olisi vielä suurempi joukko.

Seuraavan kokouksen esityslistalla olisi myös paikallisen kirjaston seuraavan vuoden budjetti. Minkälaisia tarpeita asukkailla olisi? Keskityttäisiinkö kirjoihin, äänikirjoihin vai musiikkiin? Oliko joitain tiettyjä kirjoja tai teemoja, joista asukkaat olivat kiinnostuneita? Jätettäisiinkö rahaa lasten satunurkkaukseen vai kuukausittaiseen runopiiriin vai molempiin? Kirjastossa työskentelevä Hanna oli huomannut, että osallistuvan budjetoinnin myötä kirjaston käyttöaste oli lisääntynyt selkeästi. Kenties mahdollisuus vaikuttaa teki kirjastosta omemman. Myös kirjaston tiloja tahdottiin varata asukkaiden omaan käyttöön enemmän, sillä tiedettiin, että se on mahdollista.

Suora nettidemokratia

Nettidemokratian käyttö paikallisdemokratiassa houkuttelee, sillä tekniikka mahdollistaa osallistumisen. Edustuksellinen demokratia syntyi samaan aikaan kuin ajatus, että vallan oikeutus tulee kansalta, ja kansalla pitää olla valta päättää omista asioistaan. Käytännössä on mahdotonta koko kansan päättää asioista, ja olikin helpompaa, että he päättivät asioista edustajansa välityksellä. 2000-luvun alkuun mennessä monet suoran osallistumisen esteet on ylitetty. Päätöksentekoprosessit ja niihin liittyvä tieto ovat internetin välityksellä laajemman joukon saavutettavissa. Ihmisten vapaa-aika ja koulutus ovat lisääntyneet ainakin länsimaissa, ja mahdollisuudet asioihin perehtymiseen ovat entistä paremmat. On perusteltua ajatella, että osa päätöksistä

tehtäisiin jatkossa suoran demokratian keinoin internetin välityksellä.

Paikallisdemokratiassakin tarkoituksena on saavuttaa sujuvaa asiointia, tuottavuutta ja säästöjä. Lisäksi erilaiset yksityiset ja julkiset nettisivustot antavat mahdollisuuden vaikkapa merkitä kartalle ongelmakohtia sekä erilaisia toiveita, pyöriteistä ja lumenluonnista alkaen. Internetin avulla voitaisiin muutenkin kuulostella kuntalaisten tunteja.

Vuodesta 2012 päättäjät päätöksentekoon sitovia kansalaisaloitteita on päästy työstämään, ehdottamaan ja kannattamaan internetissä (kansalaisaloite.fi, ks. myös avoinministerio.fi). Vuonna 2013 avattu kuntalaisaloite.fi -sivusto antaa mahdollisuuden toteuttaa aloite kotikunnassaan. Kuntalakiin on jo 1990-luvulla kirjattu aloiteoikeus (28 §), jonka mukaan valtuuston tulee vähintään kerran vuodessa saada tietoonsa tehdyt aloitteet ja niistä seuranneet toimenpiteet. Jos aloitteen on allekirjoittanut vähintään kaksi prosenttia kuntalaisista, asia on otettava valtuuston käsiteltäväksi puolen vuoden kuluessa. Kuntalaisaloite.fi -sivusto auttaisi juuri aloitteiden työstämisessä ja prosessoimisessa.

Voidaankin sanoa Isaiiah Berliniä (2001) mukaellen, että internet ja tekniset työkalut muuttavat negatiivisia vapauksia positiivisiksi: oikeus esimerkiksi aloitteen tekemiseen oli kyllä olemassa, mutta nyt siihen on entistä paremmat mahdollisuudet.

Paitsi että internet tuo hallinnollisia etuja, verkko mahdollistaa sen, että kunnan asukkaat voivat näkemyksistä

riippumatta järjestäytyä. Kuntalaisen nettidemokratia voi yhtä hyvin tarkoittaa kampanjointia kuin palveluihin tarvittavien kriittisten massojen tai sosiaalisen pääoman keräämistä. Internet mahdollistaa myös (hallintoon ja poliittiseen päätöksentekoon nähden) autonomisen kuntalaistoiminnan, jonka muotoja esitellään alla.

Skenaario: Sähköisen demokratian verkostoissa

Tietokone temppuilee taas, tuskastelee Kai. Hänellä on kiire, eikä koneen uudelleenkäynnistäminen millään sovi aikatauluihin. On nimittäin aika äänestää parhaasta bussireitistä. Kai on ollut yhteydessä liikenneviraston miehiin jo kuukausia sitten ja valittanut siitä, kuinka bussilinja ei vastaa hänen ja hänen tuttujensa urbaania liikkumista. Jos bussi kiertäisi kaksi korttelia, se veisi suoraan uimahallin eteen. Virastolle on tullut muutama muukin ehdotus tätä poikittaislinjaa varten. Tänään alkoi äänestys, ja Kai oli jo innoissaan kirjautumassa tunnuksillaan sivustolle, jotta pääsisi klikkaamaan vaihtoehtoa "B" ja kertomaan - jälleen kerran - koko sosiaalisen median verkostolleen, mikä on paras vaihtoehto ja miten muidenkin kannattaa nyt äänestää.

Kaista on tullut nettivaikuttaja. Hän ottaa kantaa erilaisten kunnallisten, lähialueen, kansallisten ja eurooppalaisten kansanäänestysten suunnitteluun jo äänestyskysymystä aseteltaessa. Tärkeintä on kuitenkin paikallinen osallistuminen. Kain kotikunnan valtuusto lakkautettiin vuosia sitten. Viisi vuotta sitten hyväksytty uusi kuntalaki

mahdollistaa demokraattisen päätöksenteon yhteisön valitsemilla tavoilla. Kotikaupungissa järjestettiin kansanäänestys, joka kumosi valtuuston roolin. Siirryttiin suoraan vaikuttamiseen. Kaupunkilaisia edustaa virkamiesten lisäksi vain pormestari ja kolme eri alojen apulaispormestaria. Kaupunkilaiset ovat suoraan yhteydessä pormestareihin tai virkamiehiin. Päätökset tehdään nettiäänestyksinä. Jos Kain kone kaatuisi, hän voisi mennä lähikirjaston palvelupisteeseen antamaan äänensä. Virka-aikaan siellä päivystää demokratia-avustaja, joka kertoo ajankohtaisista hankkeista ja siitä, mitä asukas voi tehdä niiden eteen.

Interaktiivisten nettisivustojen ja kuukausittaisten kansanäänestysten lisäksi eräs vaikuttamisen paikka on lautakunnat. Lautakunnan jäsenet valitaan ilmoittautuneiden joukosta arpomalla kahdeksi vuodeksi kerrallaan painottaen asuinpaikkaa, sukupuolta ja ikää. Lautakunnan jäsenistä puolet vaihdetaan yhdellä kertaa. Puheenjohtaja ja varapuheenjohtaja valitaan äänestyksellä toisen vuoden lautakuntalaisista.

Kai ymmärtää, että edustuksellista demokratiaa toteutettiin aiemmin siksi, että ihmiset, joilla oli aikaa, mahdollisuuksia hankkia tietoa, mahdollisuus päästä kokouksiin ja kiinnostusta ylipäänsä, hoitivat muiden puolesta demokratian. Nyt se on kaikkien oikeus. Aiemmin kansaa edustavat poliitikot veivät kaupunkilaisten toiveet virkamiehille ja vahtivat virkamiehiä. Nyt se voidaan tehdä suoraan. Jos paljastuu, että virkamies ei toteuta äänestyksissä ja lautakunnissa sovittua politiikkaa, ottaa lahjuksia tai kieltäytyy selittämästä toimintaansa

julkisesti, hänet voidaan erottaa virastaan määräajaksi tai pidemmäksi aikaa. Tämänkin asia tulee kuukausittain päätettävien asioiden listalle.

"Kansan tahto toteutuu meillä nykyään suorana ilman valtaeliittiä", tuumii Kai. Kuitenkin hän tietää, että ne, jotka ovat aktiivisimpia kunnallispolitiikassa, tekevät yhä päätökset. Hän tietää olevansa paikallisvaikuttaja ja verkostoituvansa muiden verkkopolitiikassa aktiivisten kanssa. "Enää ei ole puolueita, mutta ne, joiden kanssa olen yhteydessä, ovat oikeastaan minulle se puolue - osio tai joukko, mistä puolue-sana alunperin tulee", Kai pohtii. "Ei meillä puoluekuria ole, välillä ollaan kovastikin eri mieltä, mutta onhan sitä sosiaalista painetta. Pelastettiin tuo läheisen joenrannan saunakin kaupungin säästölistalta. Siellä silloin tällöin heitetään löylyä ja pohditaan. Se on kaikille avoin paikka - 'livetila', ei mikään virtuaalitila. Vähän toinen asia on ottaa kantaa globaaleilla suoran demokratian foorumeilla, kun niitä kavereita ei ole tavannut aiemmin. Paitsi että olenhan tavannut monet Maailman sosiaalifoorumien aktiiveista ja johtohahmoista. Viimeksi oli tosi hauskaa Ulan Batorissa hengailta niiden kanssa."

Johtopäätökset: lähidemokratian tulevaisuus

Lähi- ja paikallisdemokratia edellyttää kansalaishenkeä, mutta myös edistää kansalaisuuden syntymistä (Ryynänen 2012, 116). Kyse on siis kansalaissubjektiuden oppimisesta ja välttämättömyydestä. Jos asukkaita ei kiinnosta tehdä

päätöksiä alueellaan, ei myöskään demokratia toteudu. Kunnallisvaaleissa äänestysaktiivisuus on vähentynyt. Vielä vuonna 1992 yli 70 prosenttia äänesti kunnallisvaaleissa, kun taas vuodesta 1996 äänestysaktiivisuus on ollut 60 prosentin tuntumassa, jopa alle. Syitä kuntavaalien alhaiseen äänestysprosenttiin on haettu kunnallisten kysymysten kiinnostamattomuudesta, luottamuksesta virkamiehistöön ja yleisestä politisoitumisen puutteesta. On myös huomioitu valtakunnallisen median toimintatapa kunnallisvaalien aikaan: keskustelu viedään valtakunnallisiin kysymyksiin ja valtakunnallisten puolue toimijoiden vastakkainasetteluun, jolloin paikalliset kysymykset eivät tule esille. Näin ei myöskään synny motivaatiota vaikuttaa kunnalliseen päätöksentekoon äänestämällä (Ryynänen 2012, 116).

Paikalliset päättämisen muodot muokkaavat kuntalaista kansalaiseksi tai kuluttajaksi. Subjektiviteetti syntyy interaktiosta ja sen mahdollistavista rakenteista. Tulevaisuuden lähidemokratia muokkaa samalla myös asukkaita. Hegemonisinkaan järjestelmä, kuten uusliberalistinen kaupunkipolitiikka, ei ole totaalinen, vaan sitä voidaan haastaa peräänkuuluttamalla osallistuvan demokratian muotoja (ks. Purcell 2008).

Edellä kuvatut tulevaisuuden lähidemokratian muodot korostavat erilaisia asukkaana olemisen tapoja. Skenaariossa 1, jossa yritykset antavat takaisin yhteisöihin, päätöksenteko tapahtuu kuluttajavalintojen kautta ja kassalla. Toisaalta lähidemokratiaa organisoidaan myös osuuskuntatoimintana. Osuuskunnan jäsenet luovat toisiinsa kontaktipinnan ja

yhteisen identiteetin. Skenaario pyrkii nostamaan esiin sen, että eri yhteisöissä osuuskuntatoimintaan on erilaiset resurssit. Tämä loi kohtaamisen toisten kanssa, ja tässä skenaariossa naapureilta voidaan jopa oppia. Samalla korostuu, että kuluttajuus ei voi olla samanlaista. Naapurikaupunginosan kuluttajilla ei ole samanlaisia mahdollisuuksia päättää, mihin rahaa laitetaan yritysten kautta. Lisäksi paikallisissa kaupoissa vaikuttaminen ei usein tuota tulonsiirtoja, vaan vaikutukset kohdistuvat lähiyhteisöön.

Myös skenaariossa 2 talous ja taloudellinen yhteistyö korostuvat. Paikallistasolla siirrytään rahataloudesta yhteisön omaan aikapohjaiseen valuuttaan, josta on tulossa myös maailmanlaajuisesti käytössä oleva valuutta. Skenaario paljastaa, että osin valuutankin vuoksi painopiste ja subjektien horisontti on paikallisessa toiminnassa, vaikka tulevaisuudessa kehitysyhteistyössäkin voitaisiin käyttää aikavaluutaa. Siinä missä osuuskuntatoiminta luo yhteisöä skenaariossa 1, toviekonomia mahdollistaa yhteisöllisen toiminnan skenaariossa 2. Yhteisön se tuottaa siinä mielessä, että transaktiot kulkevat aikapankin kautta jäseneltä toiselle lähialueella. Automaattisesti yhteisöä ei silti synny. Subjekti voi siis kuluttaa aikapankissa siinä kuin muuallakin, vaikka aikapankkiliike ja yksittäiset aikapankit peräänkuuluttavat yhteisöllisyyttä. Skenaariossa 2 aikapankki tuo kuitenkin resursseja paikalliseen päätöksentekoon, ja se sidotaan osaksi kunnallista järjestelmää, joka myös osin käytti aikapohjaista valuutaa.

Skenaariossa 3 tehdään päätöksiä asukastalolla. Skenaario pyrkii paljastamaan paikallisen päätöksenteon keskittyneisyyttä tiettyihin hahmoihin. Rotaation ja kevyt-osallistumisenkin kautta - mahdollisuus osallistua vain silloin, kun se itseä kiinnostaa - voidaan purkaa tiettyjä virkamiesten rooliin ja kylänvanhempiin liittyviä ongelmia. Tavallaan kyse on myös korporatismista, jota aiemmin artikkelissa sivuttiin. Toisaalta kyse on myös siitä, että siinä missä vanhat demokratian muodot ovat tuottaneet työpaikkoja virkamiehille, poliitikoille, puoluehenkilökunnalle ja analyytikoille, myös uudet demokratian muodot luovat työpaikkoja ja jopa uudet politiikan markkinat, kun fasilitaattorit ja kansalaisraatien järjestäjät tarjoavat palveluitaan. Näillä toimijoilla on suuri rooli demokratiaprosessin onnistumisessa ja mahdollisesti jopa sen suunnassa. Skenaariossa fasilitaattoreista hankkiudutaan eroon ja päädytään itseorganisoitumiseen. Voidaan kuvitella, että konfliktejakin syntyy, mutta onko toisaalta oletettava, että paikallinen asukas on kaikissa kysymyksissä puolueellinen? Toisin kuin esimerkiksi Mikkeliissä vuonna 2011, kuvitteellisessa Purolassa asukkaita riittää ja heitä tulee aiempaa enemmän asukastalolle. Päätöksentekijöiden määrää tai kattavuutta ei myöskään pyritä säätelemään valitsemalla tietyt hakijat, vaan toiminta on avointa kaikille kiinnostuneille. Skenaario välittää optimistisen kuvan siitä, että osallistuminen lisää kiinnostusta paikallisiin palveluihin. Kuntalaisuuskokemus päätöksenteossa edesauttaa aktiivisen kuntalaisuuden muodostumista - ja toisinpäin.

Skenaariossa 4 tietokoneen käyttövarmuus asettaa epäilyksiä nettidemokratian toteutumiselle. Skenaario kuitenkin paljastaa sen, että mobilisaatiota, mielipiteenmuodostusta ja ryhmiintymistä tapahtuu myös nettidemokratiassa, jossa yksilö on kuin suorassa suhteessa valtioon ja tekee päätöksiään yksin koneella. Skenaariossa perinteisten puolueiden paikan ovat ottaneet ryhmät, joiden kanssa kansalainen kommunikoi. Suora päätöksenteko mahdollistaa sen, että ne, jotka pääsevät toimivan koneen ja nettiyhteyden ääreen, voivat vaikuttaa. Valtaapitävä eliitti on muuttunut - valtaa on nyt vaikutusvaltaisilla nettiryhmillä. Virkamiesten vallassa pysyminen on kansalaisten napinpainalluksesta kiinni. Tässä toteutuu rosanvallonlainen vastademokratia (Rosanvallon 2008; virkamiehistä ks. myös Rosanvallon 2012).

Kukin skenaario esittelee tietyn lähidemokratian mahdollisuuden. Ne pohjaavat erilaisiin nykyisessä keskustelussa esiin tulleisiin ajatuksiin. Mikään skenaarioista ei ole suora vastaus demokratian kriisiin tai ruusuinen tulevaisuuden kuva. Ehkä ratkaisu on juuri monien erilaisten demokratiamuotojen päällekkäisyydessä. Moninaisuus, erilaiset kansalaisuuden muodot antavat yhdessä mahdollisuuden käsitellä erilaisia kysymyksiä. Skenaariot antavat aiheita myös sen pohtimiseen, miten paikalliset palvelut järjestetään, millä pohjalla on niiden rahoitus ja kuinka niistä päätetään. Olennaista on hahmottaa, että päätöksentekomekanismi sekä palvelut ja niiden järjestäminen liittyvät keskeisesti kuntalaisuuden kokemuksen muodostumiseen ja samalla kansalaissubjektiuden syntyyn.

Kirjallisuus

Aitamurto, Tanja & Siivonen, Riku (2012): *Ominvoimin - mutta yhdessä: Tekemisen demokratian ensimmäiset askeleet*. Sitra, Helsinki.

Ankersmit, F.R. (1996): *Aesthetic Politics: Political Philosophy Beyond Fact and Value*. Stanford University Press.

Bauwens, Michel (2012): "Evolving towards Partner State in an Ethical Economy". Teoksessa Andrea Botero, Andrew Gryf Paterson & Johanna Saad-Sulonen (toim.): *Towards Peer Production in Public Services: Cases from Finland*. Aalto-yliopisto, Crossover 15/2012.

Berlin, Isaiah (2001): *Vapaus, ihmisyys ja historia: Valikoima esseitä*. Gaudeamus.

Buchstein, Hubertus (2010): "Reviving Randomness for Political Rationality: Elements of a Theory of Aleatory Democracy". Teoksessa *Constellations* (17:3), s. 435-454.

Collin, Jean-Pierre & Mélanie Robertson (2007): *Gouverner les métropoles: Enjeux et portraits des expériences sur quatre continents*. Quebec: Les Presses de l'Université Laval.

Eckstein, Susan (2001): "Community as Gift-Giving: Collectivistic Roots of Volunteerism". Teoksessa *American Sociological Review* (66/6), s. 829-851.

Fung, Archon & Erik Olin Wright (2001): "Deepening Democracy: Innovations in Empowered Participatory Governance". Teoksessa *Politics & Society* (29:1), s. 5-41.

Fung, Archon & Erik Olin Wright (2003): "Countervailing Power in Empowered Participatory Governance". Teoksessa Fung, Archon & Erik Olin Wright (toim.): *Deepening democracy: Institutional Innovations in Empowered Participatory Governance*. Verso, Lontoo, s. 259-289.

González, Sarah & Patsy Healey (2005): "A Sociological Institutional Approach to the Study of Innovation in Governance Capacity". Teoksessa *Urban Studies* (42:11), s. 2055-2069.

Harvey, David (2012): *Rebel Cities*. Verso, Lontoo.

Heinelt, Hubert & Daniel Kübler (toim.) (2009): *Metropolitan Governance in the 21st Century: Capacity, Democracy and the Dynamics of Place*. Routledge.

Helsingin kaupungin demokratia-ryhmä (2011): *Loppuraportti*. Helsingin kaupunki.

<http://www.hel.fi/hel2/ajankohtaista/demokratiaryhma/Loppuraportti081111.pdf>

John, Peter C. (2001): *Local Governance in Western Europe*. London: Sage.

Karjalainen, Maija (2012): *Kansalaisfoorumit edustuksellisessa päätöksenteossa*. Oikeusministeriön julkaisu 51/2012. Helsinki.

Kjaer, Anne Mette (2004): *Governance: Key Concepts*. London: Polity.

Laclau, Ernesto (1996): *Emancipation(s)*. Verso, Lontoo.

Mansbridge, Jane (2003): "Practice-Thought-Practice". Teoksessa Fung, Archon ja Erik Olin Wright (toim.): *Deepening democracy: Institutional Innovations in Empowered Participatory Governance*. Verso, Lontoo, s. 175-199.

Matten, Dirk & Andrew Crane (2004): *Corporate Citizenship: Towards an extended theoretical conceptualization*. ICCSR Research Paper Series 4/2004. Nottingham.

Mouffe, Chantal (2000): *The Return of The Political*. Verso, Lontoo.

Moulaert, Frank & Oana Ailenei (2005): "Social Economy, Third Sector and Solidarity Relations: A Conceptual Synthesis from History to Present". Teoksessa *Urban Studies* (42:11), s. 2037-2053.

Niinikoski, Marja-Liisa ja Maija Setälä (2012): "Deliberatiivisen demokratian keinoja testaamassa: foorumikokeilu osana kunnallista päätöksentekoa". Teoksessa *Hallinnon Tutkimus* 4/2012, s. 261-275.

Ozanne, Lucie K. (2010): "Learning to exchange time: Benefits and obstacles to time banking". Teoksessa *International Journal of Community Currency Research* (14), s. A1-16.

Pekonen, Kyösti (1995): *Kohti uutta hallinta-ajattelua julkisessa hallinnossa?*. Helsinki: Painatuskeskus.

Pekonen, Kyösti (2008): "Poliittisten puolueiden ajankohtaiset haasteet". Artikkelin 1. versio julkaistu v. 2003. Teoksessa Saukkonen, Pasi (toim.): *Suomen poliittinen järjestelmä*. Valtiotieteellinen tiedekunta, Helsingin yliopisto. Verkkokirja, <http://blogs.helsinki.fi/vol-spj/puolueet/poliittisten-puolueiden-ajankohtaiset-haasteet/>.

Pestoff, Victor (2012): "Innovations in Public Services: Co-Production and New Public Governance in Europe". Teoksessa Botero, Gryf Paterson ja Saad-Sulonen (toim.): *Towards Peer Production in Public Services: Cases from Finland*. Aalto-yliopisto, Crossover 15/2012.

Pihlaja, Ritva ja Siv Sandberg (2012): *Alueellista demokratiaa - Lähidemokratian toimintamallit Suomen kunnissa*. Valtiovarainministeriön julkaisuja 27/2012. Helsinki.

Purcell, Mark (2008): *Recapturing Democracy: Neoliberalization and the Struggle for Alternative Urban Futures*. Routledge, Lontoo ja New York.

Pölkki, Minna (30.9.2012): "Kiuruveden koululaiset syövät lähijärvien kalaa: Koulun budjetista lähes puolet jää lähiseudulle". Teoksessa *Helsingin Sanomat*.

Rosanvallan, Pierre (2008): *Vastademokratia*. Vastapaino, Tampere.

Rosanvallan, Pierre (2013): *Demokraattinen oikeutus*. Vastapaino, Tampere.

Ryynänen, Aimo (2012): *Kunnallishallinnon kansainväliset vaikutteet*. Tampere: Tampere University Press.

Sancton, Andrew (2000): *The Assault on Local Government*. Montreal: McGill-Queen's University Press.

Semensato, Clarissa (2012): *The process of social participation in the Brazilian Cultural Policies: an analysis of the Municipal Cultural Conference in Campos dos Goytacazes*. ICCPR 2012 (konferenssijulkaisu). Barcelona.

Seppälä, Pauliina (2012): "Tiny social movements: Experiences of social media based co-creation". Teoksessa Botero, Gryf Paterson ja Saad-Sulonen (toim.): *Towards Peer Production in Public Services: Cases from Finland*. Aalto-yliopisto, Crossover 15/2012.

Seyfang, Gill (2004): "Working Outside the Box: Community Currencies, Time Banks and Social Inclusion". Teoksessa *Journal of Social Policy* (33/1), s. 49-71.

Souza, Celina (2001): "Participatory budgeting in Brazilian cities: limits and possibilities in building democratic institutions". Teoksessa *Environment and Urbanisation* (13), s. 159-184.

Taipale, Kaarin (toim.) (2011): *Metropolipolitiikka! - Helsingin seudun hallinta ja ihmisten ääni*. Into Kustannus: Helsinki.

Tress, Bärbel & Gunther Tress (2003): "Scenario visualisation for participatory landscape planning—a study from Denmark". Teoksessa *Landscape and Urban Planning* (64:3), s. 161-178.

Tulikukka, Pirjo (2012): "Learning peer-to-peer practices step-by-step: 3 cases from suburban Helsinki neighborhoods. Teoksessa Botero, Gryf Paterson ja Saad-Sulonen (toim.): *Towards Peer Production in Public Services: Cases from Finland*. Aalto-yliopisto, Crossover 15/2012.

Valtiovarainministeriö (VM) 28.8.2012: "Ministeri Henna Virkkunen alue- ja paikallishallintopäivillä: Julkiset palvelut turvattava kaikkialla Suomessa".
<http://valtioneuvosto.fi/ajankohtaista/tiedotteet/tiedote/fi.jsp?oid=363604>

van der Wekken, Ruby (2012): "Time banking: Building the commons, towards a solidarity economy". Teoksessa Botero, Gryf Paterson ja Saad-Sulonen (toim.): *Towards Peer Production in Public Services: Cases from Finland*. Aalto-yliopisto, Crossover 15/2012.

10. Demokraattinen Eurooppa?

Kolme skenaariota EU:n tulevaisuudesta

Euroopan integraation tiivistyminen on olennaisesti muuttanut maanosamme poliittisia rakenteita. Jäsenvaltiot ovat siirtäneet Euroopan unionille toimivaltaa kansallisen suvereniteetin kannalta hyvinkin keskeisillä politiikan lohkoilla, kuten valuuttapolitiikassa sekä ulko- ja turvallisuuspolitiikassa. Samalla jäsenmaat ovat vahvistaneet ylikansallisten instituutioiden roolia ja tukeneet enemmistöpäätöksenteon lisäämistä EU:n toimielimissä. Integraatio kattaa myös yhä suuremman osan Euroopan väestöstä ja valtioista. Nykyään EU on reilun puolen miljardin kansalaisen ja lähes 30 valtion yhteisö, jonka tunnuslauseena on osuvasti "moninaisuudessaan yhtenäinen".

EU:n poliittisen järjestelmän rungon muodostavat edelleen samat instituutiot, jotka perustettiin jo 1950-luvun alussa hiili- ja teräsyhteisöä varten: komissio, neuvosto, parlamentti, tuomioistuin sekä talous- ja sosiaalikomitea. Ainoat merkittävät lisäykset ovat valtioiden- ja hallitustenpäämiesten huippukokousten vakinaistaminen Eurooppa-neuvostoksi vuonna 1974 sekä alueiden komitean perustaminen Maastrichtin sopimuksella (1993). Alueiden komitea sekä

talous- ja sosiaalikomitea ovat neuvoa-antavia elimiä, joilla ei ole lainsäädännöllistä valtaa. Komissio vastaa lakialoitteista ja valvoo perussopimusten sekä säädösten toimeenpanoa. Lissabonin sopimuksen (2009) myötä valtaosa unionin laeista hyväksytään niin sanotulla yhteispäätösmenettelyllä (menettelyn virallinen nimi on "tavallinen lainsäätämisyjärjestys"), jossa komission aloitteen läpimeno edellyttää sekä Euroopan parlamentin (EP) että neuvoston hyväksyntää. Ylintä poliittista valtaa käyttää jäsenvaltioiden poliittisista johtajista koostuva Eurooppa-neuvosto, joka unionin "johtokuntana" vastaa tärkeimmistä ratkaisuksista ja luo suuntaviivat tulevaisuuden politiikalle.¹

EU:n poliittiseen järjestelmään kohdistuu kuitenkin muutospaineita. Tässä artikkelissa esitän kolme skenaariota unionin tulevaisuudesta ja arvioin niitä poliittisen osallistumisen ja politiikkaan vaikuttamisen näkökulmista. Ensimmäisen skenaarion mukaan EU säilyy varsin muuttumattomana. Toisessa skenaariossa EU kehittyy aidosti ylikansalliseksi demokratiaksi, jossa vallankäytön ytimessä ovat unionin pääministeri ja hallitus sekä liittovaltiollinen parlamentti. Kolmannessa skenaariossa unioni kehittyy päinvastaiseen suuntaan - eli integraatio purkautuu ainakin osittain, ja sen tilalle rakentuu ensisijaisesti jäsenmaiden keskinäiseen verkostoitumiseen perustuva järjestelmä. Ensin tarkastelen kuitenkin demokratiavajeen käsitettä. Artikkelin lopussa puolestaan keskustelen poliittisen osallistumisen ja politiikkaan vaikuttamisen haasteista unionissa, keskittyen

viimeaikaiseen EU-integraation kansalliseen politisoitumiseen euroalueen kriisin seurauksena.

Demokratiavaje?

Integraation politisoituminen ja erityisesti euroalueen kohtaamat vaikeudet ovat johtaneet voimistuneeseen keskusteluun unionin hyväksyttävyydestä ja demokraattisuudesta. Yleisesti on tulkittu unionin kärsivän demokratiavajeesta, joka lavasti ymmärrettynä viittaa kansalaisten heikkoihin mahdollisuuksiin vaikuttaa eurooppalaiseen politiikkaan. Demokratiavaje on kuitenkin kiistelty ja moniulotteinen käsite, jonka laajuudesta tai korjauskeinoista ei ole konsensusta tutkijoiden tai poliitikkojen keskuudessa. Ennen kaikkea esitykset demokratiavajeen ratkaisemiseksi tai kaventamiseksi heijastelevat kansalaisten ja poliitikkojen asennoitumista integraatioon. Federalistit kannattavat ylikansallista demokratiaa, EU:n vastustajien painottaessa kansallisen päätöksenteon merkitystä. Kysymys on myös siitä, mihin EU:n legitimizeetti ensisijaisesti nojaa - tuotoksiin vai kansalaisten suurempaan mahdollisuuteen vaikuttaa politiikkaan. Kollektiivisen identiteetin puuttumisesta johtuen eräät tutkijat ja poliitikot ovat argumentoineet, että integraation kannatus riippuu ennen kaikkea EU:n politiikan tuotoksista (*output*) - eli unionin kyvystä toteuttaa kansalaisten etujen mukaista politiikkaa. Ylikansallisen demokratian puolustajat sen sijaan painottavat kansalaisten vaikutusvallan ja poliittisen osallistumisen (*input*) merkitystä.

Tunnettu yhdysvaltalainen integraatiotutkija Andrew Moravcsik (2002; ks. myös Majone 2005) on jopa esittänyt, että integraatio on syventynyt ja EU:n päätöksenteko tullut toimivammaksi nimenomaan demokratiavajeen ansiosta - eli demokratian vahvempi soveltaminen olisi jarruttanut tai jopa estänyt yhdentymiskehitystä. Hänen mukaansa unionin toimielinten valtatasapaino, jäsenvaltioiden hallitusten kautta toteutuva välillinen demokraattinen valvonta sekä EP:n lisääntynyt valta ovat kukin samalla vahvistaneet unionin demokraattisuutta. Moravcsik on niin ikään painottanut, että vallan delegointi virkamiehille, itsenäisille keskuspankeille, tuomioistuimille ja erilaisille virastoille on arkipäivää myös EU:n jäsenvaltioissa. Moravcsik perustaa näkemyksensä demokratiavajeen oikeutuksesta osin siihen, ettei unionin toimivaltaan lukeudu kansalaisille tärkeimpiä asioita, kuten verotusta, hyvinvointivaltion tehtäviä, puolustuspolitiikkaa tai koulutus- ja kulttuuripolitiikkaa. Eli ylikansallisen demokratian lisääminen ei välttämättä vahvistaisi kansalaisten ja unionin sidettä, sillä EU:n tasolla päätettävät asiat ovat kansalaisten näkökulmasta vähempiarvoisia kuin jäsenvaltioissa päätettävät. Unionin toimivaltaan kuuluvat asiat ovat lisäksi osin luonteeltaan sellaisia - kuten kilpailupolitiikan valvonta tai sisämarkkinoiden sääntely - jotka sopivat paremmin muiden kuin vaaleilla valittujen instituutioiden päätettäväksi.

Moravcsikin ohella esimerkiksi Gabel (1998) on varoittanut konsensushakuisen päätöksenteon syrjäyttämisen vaaroista. On tärkeää, että kaikki jäsenmaat kokevat etujensa tulevan huomioituiksi EU:n politiikassa. Jäsenvaltioiden laajaan

konsensukseen perustuva päätöksenteko on Gabelin mukaan tarpeen niin kauan kuin jäsenvaltioiden väliset jakolinjat ovat ylikansallisia jakolinjoja tärkeämpiä, jotta unioni säilyisi elinvoimaisena ja vakaana ja sen päätöksenteko olisi hyväksyttävää. Eli institutionaalisten ratkaisujen on heijastettava unionin yhteisen identiteetin tilaa.

Vastakkaisen näkemyksen mukaan demokratiavaje johtuu nimenomaan siitä, että kansalaisilla ei ole riittävästi mahdollisuuksia osallistua ja vaikuttaa EU:n politiikkaan. Demokratiassa päätöksentekijöiden on oltava vastuussa kansalaisille toimistaan. Tämä vastuunalaisuus toteutuu ensisijaisesti säännöllisten vaalien kautta, joissa kansalaisilla on mahdollisuus valita kilpailevien ehdokkaiden ja puolueiden kesken. EU:ssa tämä ehto toteutuu erittäin vaivallisesti. Kansalaisilla on heikot mahdollisuudet vaikuttaa unionin päätöksentekoon - ennen kaikkea siksi, että kansalaisten mielipiteiden ja unionin harjoittaman politiikan yhteys on kovin epäsuora. On myös esitetty, että kansalaismielipiteelle on annettava vankempi jalansija unionin politiikassa, koska EU:n toimivalta kattaa jo nyt erittäin tärkeitä politiikan osalueita. Lisäksi ylikansallisen demokratian puolustajat ovat argumentoineet, että EU-tason vaalit vahvistavat kansalaisten tietoisuutta integraatiosta ja mahdollisesti jopa eurooppalaisen identiteetin kehittymistä - aivan samoin kuin yksittäisissä valtioissa, ja varsinkin liittovaltioissa, demokraattiset instituutiot ovat vahvistaneet kansalaisten ja valtion välistä sidettä. (Follesdal & Hix 2006; Hix 2008.)

Institutionaalisista ratkaisuista riippumatta on selvää, että ylikansallinen Euroopan tason demokratia kohtaa valtavia haasteita. EU ei muodosta mielekästä yhteistä julkisen keskustelun tilaa, jossa kansalaiset ja heidän edustajansa voisivat esittää vaihtoehtoisia näkemyksiä EU:n politiikasta ja maanosamme tulevaisuudesta. Euroopassa ei ole yhteistä kulttuuria, mediaa tai varsinaista puoluejärjestelmää. Kuvaavaa on, ettei ainakaan vielä ole vakavasti pohdittu yhteisen eurooppalaisen kielen omaksumista kansallisten kielten rinnalle - ehkä nimen omaan siksi, että yhteinen kieli on perusedellytys kansalaisten väliselle poliittiselle yhteisöllisyydelle (Johansson & Pyykkö toim. 2005; Castiglione & Longman toim. 2007). Kriitikot huomauttavat myös usein, että unionin monimutkaiseksi mielletty päätöksentekojärjestelmä suosii voimavaroiltaan vahvoja etujärjestöjä, joilla on siten merkittävä painoarvo unionin lakeja valmisteltaessa. (Lord 2004; Lord & Harris 2006; Eriksen & Fossum toim. 2012.)

EU:n poliittinen järjestelmä saakin ymmärrettävästi harvoin kiitosta. Federalistit eli liittovaltion kannattajat haukkuvat sitä tehottomaksi ja vaativat enemmistöpäätöksenteon lisäämistä. Heidän mukaansa alati laajentuva unioni tarvitsee poliittista johtajuutta ja vahvoja ylikansallisia instituutioita. Integraation vastustajat taas korostavat, ettei ylikansallinen demokratia sovellu vahvojen kansallisten identiteettien varaan rakentuvaan unioniin. Demokratia toimii täten paremmin tai luontevammin jäsenvaltioissa, eikä sitä tule soveltaa (ainakaan samassa laajuudessa) EU:n päätöksentekoon. Eli EU-

tason ylikansallinen demokratia olisi keinotekoista ja eliittivetoista, enemmän ylhäältä päin pakotettua kuin kansalaisten tahtoon perustuvaa. Federalisteja ja EU-kriitikkoja yhdistää kuitenkin yksi asia: molemmat kaipaavat lisää keskustelua unionin politiikasta ja integraatiosta. Seuraavissa alaluvuissa esitänkin vaihtoehtoisia skenaarioita unionin tulevaisuudesta, tarkastelun pääpainon ollessa poliittisen osallistumisen ja politiikkaan vaikuttamisen haasteissa (ks. myös Raunio 2014).

Skenaario I: EU säilyy muuttumattomana

Euroopan integraation on laajalti arvioitu saavuttaneen eräänlaisen tasapainon, jolla tarkoitetaan sekä EU:n ja sen jäsenmaiden välistä toimivallan jakoa että unionin poliittisen järjestelmän rakenteita. Tasapainon säilymiseen myötävaikuttaa ennen kaikkea unionin perustuslain eli perussopimusten muuttamisen vaikeus. Perussopimusten tarkistaminen nojaa jäsenvaltioiden yksimielisyyteen. Toisin sanoen yhdenkin jäsenvaltion vastustus riittää perussopimusten muutosten estämiseen. EU:n laajentuminen ei ainakaan helpota yksimielisyyden rakentamista. Unionissa tulee todennäköisesti aina olemaan yksi tai useampi jäsenmaan hallitus, joka asettuu ideologisista syistä tai kotimaansa poliittisten paineiden vuoksi poikkiteloin muiden maiden kanssa. Suomen kevään 2011 eduskuntavaalien jälkeen esittämät kansalliset vakuusvaatimukset euroalueen tukipaketeille ovat tästä erinomainen esimerkki.

Myös poliittinen tahto syventää integraatiota on vähentynyt. Tämä on loogista seurausta tapahtuneesta kehityksestä, onhan integraatio edennyt merkittävästi 1980-luvun lopulta alkaen. Hooghe ja Marks (2009; 2012) ovatkin katsoneet integraation siirtyneen passiivisen tai sallivan konsensuksen (*permissive consensus*) jälkeen aikaan, jolloin kansalaiset ja puolueet suhtautuvat aikaisempaa varauksellisemmin yhdentymisen tiivistämiseen. Kriittisempi kansalaismielipide yhdistettynä integraation kansalliseen politisoitumiseen rajoittaa aikaisempaa olennaisesti enemmän jäsenvaltioiden hallitusten liikkumatilaa EU-tason neuvotteluissa (*constraining dissensus*) - ja tämä puolestaan heikentää unionin kykyä uudistua ja rakentaa kaikille kelpaavia ratkaisuja maanosaa kohtaaviin haasteisiin.

Demokratian näkökulmasta nykymuotoiseen EU:n päätöksentekoon liittyy kolme isoa haastetta. Ensinnäkin unionin poliittinen järjestelmä on perin vaikeaselkoinen, vallan ja vastuun jakaantuessa eri EU:n ja jäsenvaltioiden instituutioiden kesken. Ennen kaikkea unionilla ei ole varsinaista hallitusta tai presidenttiä, vaan ylintä poliittista valtaa käyttää jäsenvaltioiden poliittisista johtajista koostuva Eurooppa-neuvosto, jonka päätöksenteko perustuu valtaosin yksimielisyyteen. Unionin päätöksentekoa voidaan luonnehtia konsensushakuiseksi, sillä myös EU:n normaali lainsäädäntö hyväksytään laajalla enemmistökoalitiolla: yhteispäätös-menettelyssä eli tavallisessa lainsäätämisyjärjestyksessä neuvosto hyväksyy komission aloitteen määräenemmistöllä ja

EP joko äänten tai jäsenten enemmistöllä. (Hix & Høyland 2011; Rasmussen ym. toim. 2013.)

Tiivistynyt integraatio on johtanut myös Euroopan tason ja kansallisen politiikan vuorovaikutuksen tai keskinäisriippuvuuden kasvuun. Unionia onkin luonnehdittu monitasoiseksi poliittiseksi järjestelmäksi tai hallintajärjestelmäksi (*multi-level governance*, MLG), joka käsitteenä rakentuu kolmen lähtökohdan varaan (Hooghe & Marks 2001). Ensinnäkin toimivalta jakaantuu usean eri päätöksentekotason, eli kunnallisen, alueellisen, kansallisen ja Euroopan tason kesken. Toiseksi yhteinen päätöksenteko ja sitä kautta toteutuva itsemääräämisoikeuden suhteellistaminen merkitsevät yksittäisten kansallisten hallitusten vallan vähenemistä. Kolmanneksi päätöksenteon eri tasot ovat vahvasti riippuvaisia toisistaan sillä seurauksella, että yhdellä tasolla harjoitettava politiikka on enenevässä määrin sidoksissa muiden tasojen ratkaisuihin.

Yhtäältä tämä konsensushakuisuus, vallan jakaantuminen ja päätöksentekotasojen keskinäisriippuvuus voidaan tulkita myönteiseksi ominaisuudeksi, sillä tarjoaahan se useita vaihtoehtoisia kanavia vaikuttaa EU:n ja jäsenvaltioiden päätöksentekoon. Esimerkiksi kaupungit, alueet ja etujärjestöt ovat kansallisen vaikuttamisen ohessa perustaneet toimistoja Brysseliin vaikuttaakseen suoraan unionin instituutioihin. Toisaalta päätöksenteon seuraaminen ja eri instituutioiden vastuualueiden tunnistaminen on kansalaisille ja tiedotusvälineille yhä hankalampaa. Tavallaan kyseessä on kahden poliittisen järjestelmän ominaisuuden välinen

ristiriita: jäsenvaltioiden ja EU:n vahva keskinäisriippuvuus todennäköisesti parantaa poliitikkojen kykyä ratkaista yhteiskunnallisia ongelmia, mutta samalla päätöksenteon läpinäkyvyys ja avoimuus heikkenevät. Sama haaste liittyy jäljempänä esiteltävään kolmanteen skenaarioon.

Toinen haaste liittyy kansalaisten mielipiteiden ja EU:n päätöksenteon väliseen yhteyteen. Kansalaisilla on edustuksellisen demokratian puitteissa kaksi kanavaa vaikuttaa EU:n päätöksentekoon: he valitsevat edustajat Euroopan parlamenttiin sekä jäsenvaltionsa parlamenttiin, joka valvoo hallituksensa toimintaa neuvostossa ja Eurooppa-neuvostossa. Molemmissa vaikutuskanavissa on kuitenkin vakavia ongelmia. Tarkasteltaessa kansallisia parlamenttivaaleja havaitaan Eurooppa-politiikan jääneen valtaosin kotimaan politiikan teemojen jalkoihin. Suomen kevään 2011 eduskuntavaalit olivat tässä suhteessa poikkeus euroalueen ongelmien noustua vaalien päätteeksi. Tutkimukset toki osoittavat EU-kysymysten roolin kasvaneen niin Euroopan parlamentin vaaleissa kuin kansallisten parlamenttien vaaleissa - eli EU vaikuttaa yhä useamman kansalaisen puoluevalintaan. Vastaavasti sisäisesti hajanaiset puolueet integraation suhteen voivat menettää ääniä näkemyserojensa takia (Hobolt ym. 2009; de Vries 2010; de Vries & Tillman 2011; de Vries ym. 2011; Hobolt & Spoon 2012). Eurooppa-politiikan kasvaneesta merkityksestä huolimatta äänestäjät valitsevat ymmärrettävästi puolueensa tai ehdokkaansa ensisijaisesti jäsenvaltioiden sisäpoliittisten tekijöiden perusteella. Kansalaisten integraationäkemykset eivät siis

välttämättä kanavoidu kovin hyvin unionin päätöksentekoon jäsenmaiden hallitusten kautta.

Toiseksi Euroopan parlamentti on lisääntyneestä vallastaan huolimatta jäänyt kansalaisille etäiseksi instituutioksi. Ensimmäisten, vuonna 1979 järjestettyjen eurovaalien kynnyksellä vaalien uskottiin tuovan kansalaiset mukaan ylikansalliseen päätöksentekoon ja siten vahvistavan integraation oikeutusta. Äänestysaktiivisuus on kuitenkin vähentynyt ensimmäisistä vaaleista lähtien. Vuoden 2014 kahdeksansissa EP-vaaleissa 43 % eurooppalaisista käytti äänioikeuttaan. Euroopan integraatioon kielteisemmin suhtautuvat jättävät todennäköisemmin äänestämättä kuin EU:n kannattajat (Mattila & Raunio 2005; Stockemer 2012; Walczak & van der Brug 2013). Kansalliset teemat ovat lisäksi hallinneet vaalikampanjoita, eikä vaalien ole näin tulkittu kaventaneen kansalaisten ja unionin välistä kuilua.

Eurovaalien alhaista äänestysprosenttia on yleisesti käytetty argumenttina ylikansallista demokratiaa vastaan. Tutkijat ovat tosin katsoneet, että alhainen äänestysprosentti on varsin odotettavaa, kun huomioidaan yhteisen eurooppalaisen identiteetin heikkous, EU:n poliittisen järjestelmän vaikeaselkoisuus sekä parlamentin asema unionin päätöksenteossa. Eurovaalit onkin mielletty "toisen asteen vaaleiksi", jotka ovat vähemmän tärkeitä kuin ensimmäisen asteen vaalit, joilla tarkoitetaan kansallisia parlamenttivaaleja. Tämän teorian mukaan kansalaisten äänestyskäyttäytymistä ohjaa ennen kaikkea ensimmäisen asteen vaalien asetelma, eikä niinkään se, mistä toisen asteen vaaleissa itse asiassa on kyse. (Reif &

Schmitt 1980; van der Eijk & Franklin toim. 1996; van der Brug & van der Eijk toim. 2007; Schmitt toim. 2009; Thomassen toim. 2009; Hobolt & Franklin toim. 2011.)

Kolmas haaste on kilpailevien vaihtoehtojen ja opposition puute. Integraatioon ja EU:n lainsäädäntöön liittyy aitoja jännitteitä, mutta näitä koskevat ristiriitaiset tavoitteet välittyvät heikosti kansalaisten tietoisuuteen. Esimerkiksi edes-mennyt johtava puoluetutkija Peter Mair (2007) kirjoitti integraation ja politiikan epäpolitisoitumisen (*depoliticization*) yhteydestä ja poliittisen opposition puutteesta. Hänen mukaansa puolueet ja kansalliset eliitit epäpolitisoivat kansallista ja Euroopan tason politiikkaa vaikenemalla EU-asioista ja rajaamalla Eurooppa-kysymykset julkisen keskustelun ulkopuolelle. Eurooppa-poliittista keskustelua ovatkin jäsenmaissa viritelleet lähinnä EU-kriittiset puolueet, kuten Perussuomalaiset Suomessa (Szczzerbiak & Taggart toim. 2008; Raunio 2011). Unionin päätöksentekojärjestelmästä puuttuu käytännössä kokonaan oppositio, joka tarjoaisi kilpailevia vaihtoehtoja ja siten tervehdyttäisi poliittista järjestelmää. Komissiolla ei ole varsinaista ohjelmaa, eikä se nykyisessä muodossaan kykene tarjoamaan kansalaisille riittävästi visioita maanosamme tulevaisuudesta. Jäsenvaltioiden ministereistä koostuvalla neuvostolla ei ole mitään yhtenäistä pitkän aikavälin suunnitelmaa. Sama pätee Eurooppa-neuvostoon, vaikka perussopimusten mukaan sen nimenomaisena tehtävänä on antaa virikkeitä integraatiolle. (Neunreither 1998.) Nykyään protesti kanavoituukin lähes yksinomaan kansallisten

hallitusten ja puolueiden kautta, jolloin yksi jäsenmaa voi usein estää tai ainakin hidastaa unionin päätöksentekoa.

Kilpailevien vaihtoehtojen esittäminen liittyy seuraavaan skenaarioon ylikansallisesta demokratiasta, jossa europuolueet tavoittelevat hallitusvaltaa EU-tason vaaleissa. Vaalit voittaneet puolueet muodostavat unionin hallituksen opposition keskittyessä hallituksen politiikan arvosteluun ja vaihtoehtoisten ratkaisujen tarjoamiseen.

Skenaario II: ylikansallinen demokratia

Integraation kehitystä tai EU:n päätöksentekoa analysoitaessa korostetaan yleensä jäsenvaltioiden hallitusten tai unionin instituutioiden merkitystä. Sama pätee mediaan, joka turhan harvoin muistaa mainita, mitä puoluetta EU:n päätöksentekoon osallistuvat toimijat edustavat. Unionin päätöksenteko on kuitenkin kansallisen päätöksenteon tapaan puoluepolitiikkaa. Eurooppa-neuvostossa ja neuvostossa ovat edustettuina puolueista rakentuvat jäsenvaltioiden hallitukset, komission kokoonpano heijastelee EP-vaalien tuloksia ja parlamentin toiminta perustuu ylikansallisten puolueyhmiin varaan. Täten koko integraatio ja unionin lainsäädäntö perustuvat puolueiden linjavalintoihin ja voimasuhteisiin (Manow ym. 2008; Lindberg ym. toim. 2008).

Integraatio ei ole tähänastisen kehityksensä perusteella erityisen vasemmistolainen tai oikeistolainen projekti. Integraatio on kuitenkin politisoitunut yhä selkeämmin unionin toimivallan ja ylikansallisen päätöksenteon lisääntymisen

myötä. Vasemmistopuolueiden kannatuksen lasku eri puolilla Eurooppaa 2000-luvun alussa on myötävaikuttanut EU:n politiikan markkinavetoisuuteen. Itse asiassa keskustaoikeistolaisilla puolueilla on ollut ideologinen värisuora EU:ssa viime vuosina: ne ovat hallinneet enemmistöä paikoista tai äänistä komissiossa, neuvostossa, Eurooppa-neuvostossa ja parlamentissa. Vaalikaudella 2009-2014 Euroopan parlamentissa oli kristillisdemokraattien ja konservatiivien muodostaman Euroopan kansanpuolueen (EPP) johdolla keskustaoikeistolainen enemmistö, komissiossa puheenjohtaja ja enemmistö jäsenistä tuli EPP:n ja Euroopan liberaalidemokraattien liiton (ALDE) jäsenpuolueista ja neuvostossa enemmistö hallituksista oli keskustaoikeistolaisia. Valitettavasti tämä puoluepolitiikan merkitys ei välity kansalaisille. Tiedotusvälineiden antama kuva unionista on valtiokeskeisyydessään varsin harhaanjohtava.

Ylikansallisessa demokratiassa puolueet sen sijaan nousisivat avoimemmin EU:n vallankäytön keskiöön. Ennen ylikansallisen demokratian analysointia onkin syytä esitellä lyhyesti europuolueet. Koska puolueiden ensisijainen tavoite on saada valtaa voidakseen toteuttaa agendaansa, ovat kansalliset puolueet integraation edetessä sijoittaneet voimavaroja yhä enenevässä määrin Euroopan tason puolueyhteistyöhön vaikuttaakseen EU:n (ja sen kautta myös kansalliseen) politiikkaan. Eurooppalaisen puolueyhteistyön tiivistyminen on siis loogista seurausta unionin vallan kasvusta. Mitä enemmän jäsenmaat siirtävät valtaa Brysseliin, sitä tärkeämpää

kansallisille puolueille on yhteistyö eurooppalaisten sisarpuolueidensa kanssa.

Europuolueiden tai puoluefederaatioiden merkitys oli hyvin alhainen aina 1980-luvun lopulle asti. Maastrichtin sopimus tunnusti virallisesti europuolueiden aseman yhdentymisessä ja Lissabonin sopimuksen artiklan 10(4) mukaan "Euroopan tason poliittiset puolueet myötävaikuttavat eurooppalaisen poliittisen tietoisuuden muodostumiseen ja unionin kansalaisten tahdon ilmaisemiseen". Puolueartikla kirjattiin Maastrichtin sopimukseen nimen omaan vuonna 1976 perustetun EPP:n sekä sosiaalidemokraattien ja liberaalien eurofederaatioiden puheenjohtajien yhteisestä aloitteesta. Puolueet reagoivatkin nopeasti sopimustekstiin. Euroopan sosiaalidemokraattinen puolue (ESP) perustettiin 1992 ja seuraavana vuonna syntyi Euroopan liberaalidemokraattinen puolue (ELDR; omaksui uuden nimen ALDE vuonna 2012) sekä Euroopan vihreiden puolueiden federaatio, joka muutti vuonna 2004 nimensä Euroopan vihreäksi puolueeksi (EGP). Kansallisista jäsenpuolueistaan riippuvaiset ja voimavaroiltaan heikot europuolueet vetosivat Maastrichtin sopimuksen puolueartiklaan vaatiessaan itselleen rahoitusta EU:n budjetista (Johansson & Raunio 2005). Vuodesta 2004 alkaen europuolueet ovat saaneet puoluetukea EU:n budjetista, mikä on johtanut myös uusien, pienempien europuolueiden syntyyn. Vuonna 2007 puoluetukea oikeutettiin saamaan myös europuolueisiin yhteydessä olevat Euroopan tason poliittiset säätiöt.²

Europuolueiden organisatorinen ja toiminnallinen tehokkuus on sidoksissa niiden jäsenpuolueisiin, jotka ovat vastuussa europuolueiden tavoitteiden edistämisestä niin kansallisella kuin Euroopan tasolla. Europuolueiden hallitseva piirre onkin jäsenpuolueiden itsenäinen asema ja liikkumavapaus. Europuolueiden kansalliset jäsenpuolueet ovat vanhoja järjestöjä, joiden identiteetti ja poliittinen profiili ovat useimmissa tapauksissa muovautuneet vuosikymmenten saatossa. Ei myöskään pidä väheksyä käytännön esteiden, kuten kielimuurin ja maantieteellisen etäisyyden, merkitystä. Kansalaisten ja europuolueiden suhde on toistaiseksi lähes olematon. Vaikka esimerkiksi suomalaiset puolueaktiivit kuuluvat kansallisen puolueensa välityksellä epäsuorasti europuolueeseen, on erittäin todennäköistä, ettei enemmistö heistä tunne oman europuolueensa ideologiaa tai toimintaperiaatteita (Raunio 2008). Europuolueet ovatkin nimestään ja ideologisesta yhtenäisyydestään huolimatta enemmän jäsenpuolueidensa yhteistyöelimiä tai kattojärjestöjä kuin kansallisiin puolueisiin rinnastettavia, keskitetysti toimivia puolueita. (Hix & Lord 1997; Ladrech 2000; Johansson & Zervakis toim. 2002; Lightfoot 2005; Hanley 2008; Bressanelli 2013; Timus & Lightfoot toim. 2014.)

Miten toimisi europuolueiden varaan rakentuva ylikansallinen demokratia? Europuolueiden varaan rakentuvan parlamentaarisen mallin ytimenä on todellisen EU-hallituksen ja lakiasäätävän kaksikamarisen parlamentin perustaminen (ks. myös Hix 2008, 166-178; Raunio 2009). Parlamentin kamareista ensimmäinen eli alahuone koostuisi nykyisen EP:n

tapaan suorilla vaaleilla valittavista edustajista. Toinen kamari eli ylähuone koostuisi jäsenvaltioiden edustajista. Heidät valittaisiin joko suorilla vaaleilla (kuten Yhdysvaltojen senaatissa) tai sitten he olisivat jäsenvaltioiden hallitusten edustajia (kuten neuvostossa tai Saksan Bundesratissa nykyään). Hallitus muodostettaisiin alahuoneen vaalien tuloksen pohjalta, ja sen olisi nautittava alahuoneen luottamusta. Paikkajako voisi perustua nykyiseen malliin, jossa molempien kamarien (neuvosto ja parlamentti) sisäiset valtasuhteet heijastavat osittain jäsenvaltioiden asukasmääriä. Toinen paikkajaon vaihtoehto olisi Yhdysvaltain kongressin malli, jossa alahuoneen paikkajako perustuisi suoraan tai lähes suoraan jäsenvaltioiden asukaslukuun ja ylähuoneessa olisi yhtä monta senaattoria jäsenvaltiota kohden niiden asukasluvusta riippumatta. Parlamentin kamarit olisivat tasavertaisia kaikissa lainsäädännöllisissä asioissa.

Parlamentarisessa mallissa europuolueet tarjoaisivat EP-vaaleissa äänestäjille kilpailevia vaihtoehtoja, vaalit voittava puolue tai puolueet muodostaisivat parlamentille vastuullisen hallituksen (eli nykyisen komission) ja hallitus toteuttaisi EP:n puolueyhmiensä tuella hallitusohjelmaansa. Kunkin europuolueen vaalikampanja perustuisi yhteiseen vaaliohjelmaan eikä kansallisten jäsenpuolueiden ohjelmiin, kuten nykyään voittopuolisesti tapahtuu EP-vaaleissa. Kampanjan veturina toimisi europuolueen puheenjohtaja, joka samalla olisi mahdollinen tuleva EU:n pääministeri.³

Parlamentarisen mallin toteutuminen ei välttämättä merkitsisi olennaista muutosta nykytilanteeseen. EU:n

perussopimusten mukaan komission puheenjohtajaehdokkaan valitsee Eurooppa-neuvosto määräenemmistöllä. Sen jälkeen puheenjohtajaehdokkaan on saatava EP:n hyväksyntä jäsenten enemmistöllä. Lissabonin sopimuksen mukaan Eurooppa-neuvosto "ottaa huomioon Euroopan parlamentin vaalit" puheenjohtajaehdokasta valitessaan. Parlamentti oli tosin jo ennen Lissabonin sopimusta edellyttänyt vaalituloksen kunnioittamista. Täten esimerkiksi vuosien 2004 ja 2009 vaalien jälkeen keskustaoikeistolaiset ryhmät - ja varsinkin suurin ryhmä EPP - ilmoittivat suoraan, etteivät ne hyväksy komission puheenjohtajaksi vasemmistolaista poliitikkoa tai sellaista komissiota, jossa enemmistö jäsenistä edustaa vasemmistolaisia puolueita. Vuoden 2014 vaaleissa europuolueet menivät astetta pidemmälle ja asettivat hyvissä ajoin ennen vaaleja ehdokkaansa komission puheenjohtajaksi. EPP säilytti vaaleissa suurimman puolueyhjmän aseman, ja sen ehdokas Jean-Claude Juncker onkin mitä todennäköisimmin komission seuraava puheenjohtaja.⁴ Puheenjohtajaehdokkaan saatua parlamentin hyväksynnän jäsenvaltiot valitsevat yhdessä tulevan puheenjohtajan kanssa komission muut jäsenet. Seuraavaksi koko komission on saatava EP:n hyväksyntä (äänten enemmistöllä). Lopuksi Eurooppa-neuvosto vielä nimittää komission virkaansa määräenemmistöllä. Komission toimikausi on yhtenevä EP:n vaalikauden kanssa, ja parlamentilla on oikeus erottaa koko komissio, muttei yksittäistä komissaaria. Komission erottamiseen vaaditaan jäsenten enemmistö ja kaksi kolmasosaa äänistä.

Ylikansallinen EU-hallitus olisi kuitenkin nykyisestä komissiosta poiketen selkeän puoluepoliittinen toimija. EU saisi pääministerin, josta tulisi komission puheenjohtajaa selvemmin unionin poliittinen johtaja. Näin varsinkin, mikäli hallituksen (komission) asemaa vahvistettaisiin Eurooppa-neuvoston ja neuvoston toimivallan kustannuksella. Europuolueiden pääministerikandidaatit joutuisivat kampanjoimaan ympäri unionia, ja siten he tulisivat ainakin tiedotusvälineiden kautta tutummiksi kansalaisille. Unioniin kehittyisi samalla puoluejakoon perustuva hallitus-oppositio-asetelma, jossa hallituksen ja opposition toiminta perustuisi EP:n puolueyhmiön varaan. Tämä edellyttäisi europuolueilta nykyistä suurempaa yhtenäisyyttä ja mahdollisesti myös hierarkkisempia organisaatioita. Tutkimusten mukaan euroedustaja äänestää todennäköisemmin kansallisen puolueensa tavoitteiden mukaisesti tilanteissa, joissa kansallisen puolueen ja EP-ryhmän näkökannat menevät ristiin (Hix ym. 2007). Ongelman ydin on eurovaalien ehdokasasettelu, joka tapahtuu yksinomaan jäsenvaltioissa kansallisten puolueiden toimesta. Yhtenäisemmän ja tehokkaamman europuolueen rakentaminen edellyttäisikin luultavasti eurovaalien ehdokasvalinnan muuttamista siten, että europuolueet voisivat vaikuttaa ainakin osin ehdokaslistojen muotoutumiseen. Muutoin kansalliset puolueet voisivat ohjailia euroedustajiensa toimintaa, ja tämä voisi laskea hallituksen toimintakykyä. On kuitenkin erittäin epätodennäköistä, että kansalliset puolueet antaisivat europuolueille oikeuden vaikuttaa ehdokasvalintaan.

Ylikansallista vaihtoehtoa on ymmärrettävästi arvosteltu siitä, että sen tuottama enemmistodemokratia olisi ristiriidassa EU:n vahvoihin kansallisiin identiteetteihin perustuvan monikulttuurisen luonteen kanssa. Ainakin osittainen ratkaisu voisi olla kaikkien jäsenmaiden edustus hallituksessa. Eli EU:n perussopimuksissa säädettäisiin kaikkien jäsenvaltioiden oikeudesta omaan ministeriinsä, aivan samoin kuin nykyään määrätään oikeudesta omaan komissaariin. Ehkä suurempi kysymysmerkki liittyy vaalien kiinnostavuuteen ja äänestysprosenttiin: johtaisiko EU-tason vaalien muuttuminen aidoiksi hallitusvaaleiksi äänestysprosentin olennaiseen nousuun? Kuten artikkelin toisessa osassa keskusteltiin, ovat unionin toimesta päätettävät asiat kansalaisten näkökulmasta valtaosin toisarvoisia jäsenvaltioiden toimivaltaan lukeutuviin kysymyksiin verrattuna. Siten kansalaisten ja unionin side ei välttämättä vahvistuisi, vaikka EU:n päätöksentekoa muutettaisiin demokraattisemmaksi. Lisäksi EU-tason puoluepoliittinen hallitus ei ehkä ole toimiva ratkaisu, kun huomioidaan puolueiden jäsenvaltioissa kohtaamat ongelmat, kuten kansalaisten etäänntyminen puolueista ja puolueiden heikentynyt kyky mobilisoida kansalaisia vaaleissa (Mair ja Thomassen 2010). Puoluepolitiikan korostaminen saattaisi myös johtaa kielteisempään suhtautumiseen integraatioon, kun huomioidaan kansallisten identiteettien ja sitä kautta jäsenvaltioiden merkitys Euroopassa.

EU:n poliittista järjestelmää on viime vuosikymmeninä järjestelmällisesti muutettu parlamentaariseen suuntaan. Tästä huolimatta on epätodennäköistä, että jäsenmaat olisivat

valmiita siirtymään ylikansalliseen parlamentarismiin, jossa pääministerin luotsaama EU-hallitus johtaisi Eurooppaa. Vielä epätodennäköisempää on EU:n kehittyminen Yhdysvaltojen tapaiseksi presidenttijohtoiseksi järjestelmäksi, jossa unionille valittaisiin suorilla vaaleilla presidentti (ks. Decker & Sonnicksen 2011; Karjalainen & Raunio 2003, 35-42; Johansson & Raunio 2004, 115-126). Integraation tiivistyessä jäsenvaltiot ovat ymmärrettävästi halunneet entistä tiukemmin säilyttää valta-asemansa ja veto-oikeutensa unionin päätöksenteossa. Käytännössä lähes kaikki jäsenmaat tukevat Eurooppa-neuvoston säilyttämistä unionin tärkeimpänä instituutiona ja haluavat pitää tiukasti kiinni oikeudestaan päättää unionin perussopimusten kohtalosta - sitä kautta ne säilyttävät veto-oikeuden toimielinten valtatasapainoon tehtäviin muutoksiin. Lisäksi neuvostolla on jatkossakin enemmän valtaa kuin parlamentilla. Neuvosto on keskeisessä roolissa jäsenvaltioiden välisessä koordinaatiossa, josta paras esimerkki on epäilemättä euroalueen ja laajemmin EU-maiden kansallisten talouspolitiikkojen koordinaatio. Hallitustenvälinen koordinaatio puolestaan liittyy vahvasti seuraavaksi esiteltävään kolmanteen skenaarioon, joka nojaa jäsenmaiden keskinäiseen yhteistyöhön.

Skenaario III: jäsenvaltioiden koordinaatioon perustuva Eurooppa

Kolmannessa skenaariossa integraatio purkautuisi ainakin osittain. Eli kaikkia jäsenvaltioita velvoittavat perus-

sopimukset ja niihin perustuvan ylikansallisen lainsäädännön korvaksi osin tai kokonaan löyhempi ja verkostomaisempi Eurooppa, jossa jäsenvaltiot tai erilaiset maaryhmät harjoittaisivat yhteistyötä. EU:n rooli tässä skenaariossa olisi toimia koordinoivana osapuolena: unioni ja sen instituutiot tarjoaisivat puitteet jäsenvaltioiden tai suppeampien valtioryhmien yhteistyölle.

Jäsenvaltioiden koordinaatioon perustuvan skenaarion tarkastelu on perusteltua siksi, että unionin on jo pitkään ennustettu hajaantuvan sisäisesti. EU:n sisäisestä eriytymisestä on käytetty monia termejä, kuten eritahtinen tai joustava integraatio sekä monen nopeuden tai kehän Eurooppa. Nämä ennusteet ovat perustuneet kahteen tekijään, joista ensimmäinen on jo edellä kuvattu yksimielisyysvaatimus EU:n perussopimuksia tarkistettaessa. Lissabonin sopimukseen johtanut prosessi osoitti, kuinka vaikeaa on rakentaa ratkaisu, jonka kaikki jäsenmaat voivat hyväksyä (Finke ym. 2012). Samoin esimerkiksi vuonna 2010 alkaneet pyrkimykset tiivistää jäsenmaiden talouspoliittista yhteistyötä ovat selkeästi osoittaneet yksimielisyysvaatimuksen seuraukset. Toinen tekijä on laajentuminen, jonka myötä yksimielisyyden rakentaminen vaikeutuu entisestään. Laajentumisten seurauksena unionin yhteiskunnallinen moniaineksisuus on lisääntynyt, sillä eurooppalaistumisesta huolimatta kullakin jäsenvaltiolla on omat kansalliset erityispiirteensä sekä talouden ja yhteiskunnan rakenteensa (Raunio & Saari toim. 2013). Tämän argumentaation mukaan monitahtisuus tai joustavuus on

kenties ainoa keino sovittaa yhteen jäsenmaiden ristiriitaisia näkemyksiä integraatiosta. Monitahtisuutta ovat tukeneet niin federalistit kuin EU:n vastustajat, mahdollistaahan se samanaikaisesti etujoukon irtaantumisen ja vastahakoisempien jättäytymisen tiiviimmän integraation ulkopuolelle.

EU:n perussopimuksissa on määritelty säännöt "tiiviimmälle yhteistyölle". Niiden mukaan tiiviimmän yhteistyön tarkoituksena on edistää EU:n tavoitteiden saavuttamista, suojella sen etuja ja vahvistaa sen yhdentymiskehitystä. Tiiviimmän yhteistyön piiriin on lukeuduttava vähintään yhdeksän jäsenmaata, ja siihen voivat myöhemmin liittyä kaikki niin haluavat jäsenvaltiot. Lisäksi Lisabonin sopimuksessa määritellään säännöt yhteisen turvallisuus- ja puolustuspolitiikan puitteissa harjoitettavalle rakenteelliselle yhteistyölle. Integraatio on toki aina edennyt monitahtisesti. Siitä tärkeimpiä esimerkkejä ovat euro ja Schengenin sopimus, joiden piiriin eivät ainakaan toistaiseksi lukeudu kaikki jäsenvaltiot. Silti monitahtisuus on toistaiseksi jäänyt enemmän ennusteiden ja spekulatiivisuuden asteelle. Jäsenmaat ovat kuitenkin vapaita harjoittamaan erilaista yhteistyötä tai kansallisten politiikkojensa koordinoitua, joko EU:n perussopimusten määrittämässä puitteissa tai muihin sopimuksiin perustuen. (Leuffen ym. 2013.)

Tutkijat ovatkin kiinnittäneet huomiota siihen, kuinka jäsenvaltiot ovat yhä useammin käyttäneet hallitustenvälistä koordinaatiota ja muita "uusia hallintamuotoja" (*new modes of governance*) tai "pehmeitä ohjauskeinoja" tavoitteidensa saavuttamiseksi. Oikeustieteellisessä kirjallisuudessa

käytetään myös termiä "pehmeä sääntely", jonka englanninkielinen vastine on *soft law*. Sillä tarkoitetaan oikeudellisesti ei-sitovia päätöksiä, joiden tarkoituksena on yleensä ohjeistaa valtioita tai muita toimijoita ja yhdenmukaistaa niiden käytäntöjä. Osin tämä ratkaisu on ollut pakon sanelema, sillä perussopimusten tarkistamisessa sovellettava yksimielisyysperiaate on usein estänyt uusien toimivaltuuksien siirtämisen unionille. Tuoreemmassa EU-kirjallisuudessa onkin tehty erottelu ylikansallisen, velvoittavan lainsäädännön sekä pehmeiden ohjauskeinojen ja niihin liittyvien suositusten ja muiden oikeudellisesti ei-velvoittavien päätösmuotojen kesken. Ylikansallinen EU-lainsäädäntö hyväksytään valtaosin yhteispäätösmenettelyllä, jossa komissio tekee aloitteet ja neuvosto yhdessä Euroopan parlamentin kanssa päättää lain hyväksymisestä. Yhteistä erilaisille pehmeille ohjauskeinoille on, että varsinaisen toimivallan kuulussa yleensä jäsenmaille pyrkii EU erilaisin suosituksin ja ohjeistuksin koordinoimaan jäsenvaltioiden toimia tai ohjaamaan niiden politiikkaa haluttuun suuntaan.

Pehmeät ohjauskeinot voidaan jakaa kahteen ryhmään. Yhtäältä talous- ja työllisyyspolitiikoissa harjoitetaan perussopimukseen perustuvaa koordinaatiota, johon liittyvät yhdessä nimetyt suuntaviivat ja erilaiset jäsenvaltioille annettavat suositukset ja seurannat. Varsinkin talouspolitiikkojen koordinaatio on tiivistynyt olennaisesti viime vuosina euroalueen ongelmien johdosta. Toisaalta jäsenmaat harjoittavat yhteistoimintaa avoimen koordinaation menetelmällä (*Open Method of Coordination, OMC*).

Avoimessa koordinaatiossa jäsenvaltiot määrittävät keskenään tavoitteet, mutta jäsenmaat voivat pitkälti itse valita ne keinot, joilla tavoitteisiin päästään. Sopimuksen toimeenpanoa tai tavoitteiden saavuttamista valvoo ensisijaisesti komissio (tai neuvosto). Lissabonissa maaliskuussa 2000 pidetyn Eurooppa-neuvoston kokouksen päätelmissä avoin koordinaatio määriteltiin keinoksi levittää hyviä toimintatapoja ja lisätä lähentymistä EU:n tärkeimpiin päämääriin sekä auttaa jäsenvaltioita kehittämään asteittain vastaavia toimintoja omassa maassaan. Avoimen koordinaation välineitä ovat indikaattorit, vertaileva analyysi, hyvien toimintatapojen vertailu sekä keskinäiseksi oppimisprosessiksi tarkoitetun määräaikaisen seurannan, arvioinnin ja vertaisarvioinnin järjestäminen.

Pehmeiden ohjauskeinojen käyttö on siis lisääntynyt runsaasti viime vuosina, ja toimivallan siirtoon liittyvien vaikeuksien vuoksi on syytä olettaa niiden painoarvon voimistuvan tulevaisuudessa. Tämä ei kuitenkaan välttämättä merkitse ylikansallisen lainsäädännön syrjäyttämistä tai vähenemistä. EU:n toimivaltaan lukeutuissa kysymyksissä sovelletaan vastaisuudessakin ensisijaisesti ylikansallista päätöksentekoa, jonka lopputuloksena syntyy kaikkia jäsenvaltioita velvoittavia lakeja. Mutta näiden rinnalla sovelletaan siis aikaisempaa enemmän erilaisia hallitustenvälisen koordinaation muotoja - ennen kaikkea siksi, että kyseiset politiikan alat lukeutuvat jäsenvaltioiden toimivaltaan. Tämä kehityssuunta jakaa tutkijoita. Yhtäältä on esitetty näkemyksiä, joiden mukaan kansallisten politiikkojen

koordinaatio kunnioittaa läheisyysperiaatetta ja kykenee paremmin ottamaan huomioon paikallisten olosuhteiden asettamat erityisvaatimukset. Jäsenmaiden vertailun on myös katsottu tuottavan hyödyllistä informaatiota, joka edistää oppimista ja parhaiden käytäntöjen leviämistä. Lisäksi on toivottu, että kansalliset tiedotusvälineet ja oppositiopuolueet käyttäisivät vertailevaa tietoa hyväkseen arvioidessaan tai kritisoidessaan hallitustensa tai EU:n toimia.

Kriitikot taas ovat huomauttaneet, että hallitustenvälinen koordinaatio lisää EU:n päätöksenteon vaikeaselkoisuutta ja virkamiesten tosiasiallista vaikutusvaltaa. Päätöksenteko siis siirtyy kansan valitsemista instituutioista suljettujen ovien taakse erilaisiin työryhmiin, joissa pienilukuinen, mutta aktiivisessa vuorovaikutuksessa oleva virkamieseliitti vastaa kansanedustajien ja ministerien asemesta politiikan sisällöstä. Onkin puhuttu politiikan verkostoitumisesta (englanniksi *network governance* tai *committee governance*), jossa kansallisten ja unionin instituutioiden virkamiesten sekä muiden asiantuntijoiden ympärille rakentuu vaikutusvaltaisia alakohtaisia verkostoja (ks. esimerkiksi Eising & Kohler-Koch toim. 1999; Kohler-Koch toim. 2003; Jordan & Schout toim. 2006; Christiansen & Larsson toim. 2007). Pehmeiden ohjauskeinojen suurimmaksi puutteeksi on mielletty juuri sen ei-velvoittava luonne: EU voi ainoastaan ohjeistaa jäsenmaita ja luottaa vertaisarviointin tuottamaan "sosiaaliseen paineeseen". Avoimeen koordinaatioon ja muihin pehmeisiin ohjauskeinoihin kielteisesti suhtautuvat ovatkin todenneet, että unionin tulisi pidättäytyä ohjeistuksesta ja keskittyä sen

toimivaltaan lukeutuviin asioihin. (Ks. esimerkiksi Ahonen 2003; Borrás & Greve toim. 2004; Zeitlin ym. toim. 2005; Borrás & Conzelmann toim. 2007; Tholoniati 2010.)

Poliittisen osallistumisen ja politiikkaan vaikuttamisen näkökulmista tämän skenaarion suurin haaste on eurooppalaisen politiikan ja päätöksenteon monimutkaistuminen. Mikäli jäsenvaltiot osallistuisivat oman harkintansa mukaan politiikan eri kysymyksissä tapahtuvaan yhteistyöhön, johtaisi se väistämättä EU:n päätöksenteon sirpaloitumiseen ja hajautumiseen - varsinkin jos hallitusten välisen koordinaation rinnalla säilyisivät EU:n ylikansalliset instituutiot nykyisine toimenkuvineen. Toiset jäsenvaltiot osallistuisivat mahdollisesti hyvinkin aktiivisesti eri politiikan sektoreilla toteutettavaan yhteistyöhön toisten jättäytyessä enemmän koordinaation ulkopuolelle. Tiedotusvälineiden, etujärjestöjen ja kansalaisten olisi näin hankalaa seurata politiikan valmistelua ja päätöksentekoa. Tässä yhteydessä on syytä painottaa, että maaryhmien koordinaatio tapahtuisi lähes yksinomaan virkamiesten tai ministereiden työryhmissä suljettujen ovien takana. Yritykset vaikuttaa politiikkaan keskittyisivät todennäköisesti kansalliselle tasolle, eli lobbauksen kohteina olisivat ennen kaikkea kansalliset virkamiehet ja ministeriöt. Kansallisen tason vaikuttaminen korostuisi erityisesti siinä tapauksessa, että koordinaation tuloksena ei syntyisi lakeja, vaan nykyisten pehmeiden ohjauskeinojen kaltaisia oikeudellisesti ei-velvoittavia suosituksia ja ohjeita.

Jäsenvaltioiden koordinaatioon perustuva EU johtaisikin kansallisen tason ja Euroopan tason vuorovaikutuksen kasvuun monitasoisen hallintajärjestelmän viitekehyksen mukaisesti. Pehmeiden ohjauskeinojen tavoin jäsenmaiden koordinaatio kuuluisi "harmaaseen alueeseen": virallisesti toimivalta säilyisi jäsenvaltioilla, mutta tosiasiallisesti koordinaatio ja EU voisivat vaikuttaa kansallisten ratkaisujen sisältöön. Eurooppalaisen politiikan tulevaisuutta ajatellessa onkin tärkeää kiinnittää huomiota hallitustenväliseen koordinaatioon kytkeytyvään tehokkuuden ja demokratian osittaiseen ristiriitaan. EU:n puitteissa tapahtuva hallitustenvälinen koordinaatio luultavasti vahvistaisi jäsenmaiden kykyä ratkaista kansallisia ja yleiseurooppalaisia yhteiskunnallisia ongelmia. Demokratian näkökulmasta tilanne olisi kuitenkin ongelmallinen, sillä kansalaisten olisi yhä vaikeampaa seurata päätöksentekoa ja tunnistaa eri instituutioiden vastualueet. Tutkijat ovatkin laajalti argumentoineet, että monitasoinen hallintajärjestelmä kansallisen ja Euroopan tason vuorovaikutusverkostoihin johtaa valta- ja vastuusuhteiden hämärtymiseen sekä vaaleilla valittujen instituutioiden vaikutusvallan vähenemiseen. (Bache & Flinders toim. 2004; Benz & Papadopoulos toim. 2006; Benz ym. toim. 2007; Tömmel & Verdun toim. 2009; Curtin ym. toim. 2010; Piattoni 2010; Sabel & Zeitlin toim. 2010; Bellamy toim. 2011.) Lisäksi kansalaisten, tai jopa kansallisten parlamenttien, oikeus tutustua erilaisiin asiakirjoihin on jo nyt puutteellisempi hallitustenvälisen koordinaation tapauksessa kuin

ylikansallisen lainsäädännön tapauksessa, jolloin asiakirjojen julkisuudesta säädetään laeilla.

Ovatko tässä artikkelissa esitellyt skenaariot pelkkää akateemista teoretisointia ilman kosketuspintaa todellisuuteen? Mihin suuntaan voimme olettaa unionin demokratian kehittyvän? Keskustelen lopuksi integraation tulevaisuudesta pääpainon ollessa poliittisen osallistumisen haasteissa.

Keskustelua

Euroopan unionin poliittisen järjestelmän muuttaminen on erittäin vaikeaa. Perussopimusten tarkistaminen edellyttää jäsenvaltioiden yksimielisyyttä, ja lisäksi integraation tiivistyttyä jäsenmaat ovat entistä haluttomampia luovuttamaan päätösvaltaansa unionille. EU:n toimivaltuuksien karsiminen nauttii kuitenkin vielä vähemmän kannatusta. Euroopan integraation onkin tulkittu saavuttaneen eräänlaisen tasapainon, jolla on tarkoitettu sekä EU:n ja sen jäsenmaiden välistä toimivallan jakoa että unionin poliittisen järjestelmän rakenteita. Näin ollen kolmesta esitellystä skenaariosta todennäköisin on ensimmäinen - eli EU:n poliittinen järjestelmä on jatkossakin yhdistelmä ylikansallista päätöksentekoa ja hallitustenvälistä yhteistyötä.

Unionin päätöksenteossa sovellettava yksimielisyysperiaate tai konsensushenkisyys ja unionin laajentumisen yhdistelmä luo yhtä kaikki paineita päätöksenteon uudistamiseen. Ylikansallisen demokratian merkittävä vahvistaminen

vaikuttaa vähemmän todennäköiseltä kuin asteittainen siirtyminen kohti jäsenvaltioiden koordinaatioon rakentuvaa Eurooppaa, sillä jälkimmäinen kehityssuunta ei edellytä unionin perussopimusten muuttamista. On siis perusteltua väittää, että ylikansallisten lakien rinnalla EU ja sen jäsenvaltiot turvautuvat jatkossa entistä enemmän erilaiseen hallitustenväliseen koordinaatioon. Osa tästä yhteistyöstä tapahtunee maaryhmittäin siten, että koordinaatioon osallistuu vain suppeampi joukko EU:n jäsenvaltioita. Kehityskulku myötävaikuttaa integraation joustavuuteen ja mahdollistaa jäsenmaiden erityistarpeiden huomioinnin, mutta samalla se tekee Euroopan politiikasta entistä vaikeaselkoisempaa. Joka tapauksessa on selvää, että unionin ja sen jäsenmaiden vuorovaikutus sekä keskinäisriippuvuus lisääntyvät entisestään. Euroopan monitasoisessa hallintajärjestelmässä on täten useita vaikutuskanavia, mutta kansalaisten on jatkossa yhä vaikeampaa tunnistaa päätöksistä vastuussa olevia instituutioita. Tämä puolestaan on omiaan etäännyttämään ihmisiä EU:sta ja mahdollisesti myös kansallisesta politiikasta.

Kansalaisten näkökulmasta EU ja sen poliittisen järjestelmän kehittäminen saattavat edelleen näyttäytyä kovin etäisiltä kysymyksiltä. Yksittäisen kansalaisen ääni hukkuu helposti reilun puolen miljardin kansalaisen unionissa. Pelkästään numeroiden valossa tarkasteltuna esimerkiksi päätös olla äänestämättä Euroopan parlamentin vaaleissa voikin vaikuttaa yhtä mielekkäältä ratkaisulta kuin äänestäminen. Tai miksi kansalainen uhraisi aikaansa hankkiakseen tietoa EU:sta,

mikäli hänellä ei kuitenkaan ole aitoja mahdollisuuksia vaikuttaa harjoitettavaan politiikkaan? Luontevimmin ihmisten tietoisuus integraatiosta lisääntyisi koulussa annettavan opetuksen ja julkisen keskustelun kautta. EU:n jäsenmaissa on suurta vaihtelua sen suhteen, kuinka paljon kouluissa opetetaan integraatiosta. Julkisen keskustelun käyminen on puolestaan ennen kaikkea puolueiden, kansalaisjärjestöjen ja tiedotusvälineiden tehtävä. Mutta kuten tässä artikkelissa on esitetty, ovat ainakin eurooppalaiset puolueet lähinnä pyrkineet välttämään julkista EU-keskustelua. Kansalaisten vahvempi osallistaminen on joka tapauksessa yksi unionin keskeisiä haasteita (Rose 2013), sillä integraatio on toistaiseksi ollut ensisijaisesti eliittien projekti: kansalaiset ovat enemmänkin passiivisesti hyväksyneet integraation kuin antaneet sille aktiivisen tukensa.

Toimivan demokratian yksi perusedellytys on yhteiskunnallinen keskustelu ja aitojen poliittisten vaihtoehtojen tarjonta. Tässä suhteessa euroalueen kohtaamat ongelmat ovat johtaneet integraation merkittävään kansalliseen politisoitumiseen ympäri Eurooppaa - myös Suomessa. EU:n kansallinen politisoituminen voi ainakin lyhyellä tähtäimellä hankaloittaa unionin päätöksentekoa, mutta pitkällä aikavälillä se tervehdyttää integraatiota tarjoten vankemman demokraattisen oikeutuksen unionin päätöksille. Integraation legitimitetti ja kannatus voivat riippua ennen kaikkea EU:n kyvystä toteuttaa kansalaisten etujen mukaista politiikkaa, kansalaisten poliittisen osallistumisen ja mielenkiinnon kohdistuessa jatkossakin

enemmän heitä lähempänä tapahtuvaan päätöksentekoon. Tämä ei kuitenkaan vähennä tarvetta tuoda kansalaiset vahvemmin mukaan eurooppalaiseen politiikkaan - pikemminkin päinvastoin. Paljon riippuu jäsenmaiden puolueiden ja instituutioiden halusta ja kyvystä aktivoida Eurooppakeskustelua ja esittää vaihtoehtoja niin integraation tulevaisuuden kuin EU:n päivänpolitiikan suhteen.

Viitteet

1. EU:n instituutioista on hyvää perustietoa niin unionin (http://europa.eu/about-eu/institutions-bodies/index_fi.htm), Eurooppatiedotuksen (www.eurooppatiedotus.fi) kuin Suomen hallituksen (<http://valtioneuvosto.fi/eu/tietoa/fi.jsp>) kotisivuilla. Parhaan ja analyttisimman akateemisen esityksen tarjoavat Hix ja Høyland (2011). Suomenkielisistä julkaisuista paras on Clerc & Elo (2014).
2. Euroopan tason poliittinen säätö on organisaatio, joka on yhteydessä Euroopan tason poliittiseen puolueeseen ja joka tukee ja täydentää kyseisen puolueen tavoitteita. Kyse on siis samanlaisista säätöistä tai järjestöistä, jotka tukevat Suomessa ja muissa unionin jäsenvaltioissa kansallisten puolueiden toimintaa. Vuonna 2012 EU:n budjetista tai tarkemmin Euroopan parlamentilta rahoitusta sai 13 europuoluetta ja 12 poliittista säätöä. (Gagatek & Van Hecke 2014.)
3. Hallituksen puoluepoliittisen kokoonpanon näkökulmasta kaikkien EP-vaalien jälkeen selkeästi turvallisim ja ehkä jopa käytännössä ainoa realistinen vaihtoehto olisi ollut EPP:n ja ESP:n kahden suuren koalitio (mahdollisesti liberaaleilla vahvistettuna). Ainoa merkittävä ero olisi koskenut pääministerin puoluetta: vuosien 1979, 1984, 1989 ja 1994 vaalien jälkeen hallitusta olisi todennäköisesti johtanut ESP, vuosien 1999, 2004, 2009 ja 2014 vaalien jälkeen EPP. (Hix

ym. 2004; Hix 2008, 166-178; Karjalainen & Raunio 2003, 25-27; Johansson & Raunio 2004, 106-109; Raunio 2009; 2014.)
4. Parlamentti äänesti Junckerin valinnan puolesta heinäkuussa. Uuden komission on määrä aloittaa toimintansa marraskuussa 2014.

Kirjallisuus

Ahonen, Pertti (2003): "EU-politiikan avoin koordinointi 'pehmeänä' EU-hallintana: katsaus jatkotutkimusta ajatellen". Teoksessa *Politiikka* (45:3), s. 223-235.

Bache, Ian & Flinders, Matthew (toim.) (2004): *Multi-level Governance*. Oxford: Oxford University Press.

Bellamy, Richard (toim.) (2011): "Symposium on Democracy and New Modes of Governance". Teoksessa *Government and Opposition* (46:1).

Benz, Arthur & Harlow, Carol & Papadopoulos, Yannis (toim.) (2007): "Accountability in EU Multilevel Governance". Teoksessa *European Law Journal* (13:4).

Benz, Arthur & Papadopoulos, Yannis (toim.) (2006): *Governance and Democracy: Comparing National, European and International Experiences*. Lontoo: Routledge.

Borrás, Susana & Conzelmann, Thomas (toim.) (2007): "Democracy and Soft Modes of Governance in the EU". Teoksessa *Journal of European Integration* (29:5).

Borrás, Susana & Greve, Brent (toim.) (2004): "The Open Method of Co-ordination: Theoretical, Empirical and Methodological Challenges for EU Studies". Teoksessa *Journal of European Public Policy* (11:2).

Bressanelli, Edoardo (2013): "Competitive and Coherent? Profiling the Europarties in the 2009 European Parliament Elections". Teoksessa *Journal of European Integration* (35:6), s. 653-668.

Castiglione, Dario & Longman, Chris (toim.) (2007): *The Language Question in Europe and Diverse Societies: Political, Legal and Social Perspectives*. Oxford: Hart Publishing.

Christiansen, Thomas & Larsson, Torbjörn (toim.) (2007): *The Role of Committees in the Policy-Process of the European Union: Legislation, Implementation and Deliberation*. Cheltenham: Edward Elgar.

Clerc, Louis & Elo, Kimmo (2014): *Aatteesta instituutioksi: Euroopan unionin historia ja rakenteet*. Helsinki: Avain.

Curtin, Deirdre & Mair, Peter & Papadopoulos, Yannis (toim.) (2010): *Accountability and European Governance*. Teossarjassa *West European Politics* (33:5).

de Vries, Catherine E. (2010): "EU Issue Voting: Asset or Liability? How European Integration Affects Parties' Electoral Fortunes". Teoksessa *European Union Politics* (11:1), s. 89-117.

de Vries, Catherine E. & Tillman, Erik R. (2011): "European Union Issue Voting in East and West Europe: The Role of Political Context". Teoksessa *Comparative European Politics* (9:1), s. 1-17.

de Vries, Catherine E. & van der Brug, Wouter & van Egmond, Marcel H. & van der Eijk, Cees (2011): "Individual and contextual variation in EU issue voting: The role of political information". Teoksessa *Electoral Studies* (30:1), s. 16-28.

Decker, Frank & Sonnicksen, Jared (2011): "An Alternative Approach to European Union Democratization: Re-Examining the Direct Election of the Commission President". Teoksessa *Government and Opposition* (46:2), s. 168-191.

Eising, Rainer & Kohler-Koch, Beate (toim.) (1999): *The Transformation of Governance in the European Union*. Lontoo: Routledge.

Eriksen, Erik Oddvar & Fossum, John Erik (toim.) (2012): *Rethinking Democracy and the European Union*. Lontoo: Routledge.

Finke, Daniel & König, Thomas & Proksch, Sven-Oliver & Tsebelis, George (2012): *Reforming the European Union: Realizing the Impossible*. Princeton, NJ: Princeton University Press.

Follesdal, Andreas & Hix, Simon (2006): "Why There is a Democratic Deficit in the EU: A Response to Majone and Moravcsik". Teoksessa *Journal of Common Market Studies* (44:3), s. 533-562.

- Gabel, Matthew J. (1998): "The Endurance of Supranational Governance: A Consociational Interpretation of the European Union". Teoksessa *Comparative Politics* (30:4), s. 463-475.
- Gagatek, Wojciech & Van Hecke, Steven (2014): "The development of European political foundations and their role in strengthening Europarties". Teoksessa *Acta Politica* (49:1), s. 86-104.
- Hanley, David (2008): *Beyond the Nation State: Parties in the Era of European Integration*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Hix, Simon (2008): *What's Wrong With the European Union and How to Fix It*. Cambridge: Polity Press.
- Hix, Simon & Høyland, Bjørn (2011): *The Political System of the European Union. 3rd edition*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Hix, Simon & Lord, Christopher (1997): *Political Parties in the European Union*. Basingstoke: Macmillan.
- Hix, Simon & Noury, Abdul & Roland, Gérard (2004): "How to Choose the European Executive. A Counterfactual Analysis, 1979-1999". Teoksessa Blankart, Charles B. & Mueller, Dennis C. (toim.): *A Constitution for the European Union*. Cambridge: MIT Press, s. 169-201.
- Hix, Simon & Noury, Abdul & Roland, Gérard (2007): *Democratic Politics in the European Parliament*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Hobolt, Sara B. & Franklin, Mark N. (toim.) (2011): "Electoral Democracy in the European Union". Teoksessa *Electoral Studies* (30:1).
- Hobolt, Sara B. & Spoon, Jae-Jae (2012): "Motivating the European voter: Parties, issues and campaigns in European Parliament elections". Teoksessa *European Journal of Political Research* (51:6), s. 701-727.
- Hobolt, Sara B. & Spoon, Jae-Jae & Tilley, James (2009): "A Vote Against Europe? Explaining Defection at the 1999 and 2004 European Parliament Elections". Teoksessa *British Journal of Political Science* (39:1), s. 93-115.

- Hooghe, Liesbet & Marks, Gary (2001): *Multi-Level Governance and European Integration*. Lanham: Rowman & Littlefield.
- Hooghe, Liesbet & Marks, Gary (2009): "A Postfunctionalist Theory of European Integration: From Permissive Consensus to Constraining Dissensus". Teoksessa *British Journal of Political Science* (39:1), s. 1-23.
- Hooghe, Liesbet & Marks, Gary (2012): "Politicization". Teoksessa Jones, Erik & Menon, Anand & Weatherill, Stephen (toim.): *The Oxford Handbook of the European Union*. Oxford: Oxford University Press, s. 840-853.
- Johansson, Karl Magnus & Raunio, Tapio (2004): *Politiska partier i den europeiska författningen*. Tukholma: SNS Förlag.
- Johansson, Karl Magnus & Raunio, Tapio (2005): "Regulating Europarties: Cross-Party Coalitions Capitalizing on Incomplete Contracts". Teoksessa *Party Politics* (11:5), s. 515-534.
- Johansson, Karl Magnus & Zervakis, Peter (toim.) (2002): *European Political Parties between Cooperation and Integration*. Baden-Baden: Nomos.
- Johansson, Marjut & Pyykkö, Riitta (toim.) (2005): *Monikielinen Eurooppa: Kielipolitiikkaa ja käytäntöä*. Helsinki: Gaudeamus.
- Jordan, Grant & Schout, Adriaan (toim.) (2006): *The Coordination of the European Union: Exploring the Capacities of Networked Governance*. Oxford: Oxford University Press.
- Karjalainen, Keijo & Raunio, Tapio (2003): *Mitä konventin jälkeen? Kohti ylikansallista demokratiaa*. Helsinki: Elinkeinoelämän valtuuskunnan (EVA) raportti.
- Kohler-Koch, Beate (toim.) (2003): *Linking EU and National Governance*. Oxford: Oxford University Press.
- Ladrech, Robert (2000): *Social Democracy and the Challenge of European Union*. Boulder: Lynne Rienner.
- Leuffen, Dirk & Rittberger, Berthold & Schimmelfennig, Frank (2013): *Differentiated Integration: Explaining Variation in the European Union*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.

- Lightfoot, Simon (2005): *Europeanizing Social Democracy? The Rise of the Party of European Socialists*. Lontoo: Routledge.
- Lindberg, Björn & Rasmussen, Anne & Warntjen, Andreas (toim.) (2008): "The Role of Political Parties in the European Union". Teoksessa *Journal of European Public Policy* (15:8).
- Lord, Christopher (2004). *A Democratic Audit of the European Union*. Lontoo: Palgrave Macmillan.
- Lord, Christopher & Harris, Erika (2006): *Democracy in the New Europe*. Lontoo: Palgrave Macmillan.
- Mair, Peter (2007): "Political Opposition and the European Union". Teoksessa *Government and Opposition* (42:1), s. 1-17.
- Mair, Peter & Thomassen, Jacques (2010): "Political representation and government in the European Union". Teoksessa *Journal of European Public Policy* (17:1), s. 20-35.
- Majone, Giandomenico (2005): *Dilemmas of Integration: The Ambiguities & Pitfalls of Integration by Stealth*. Oxford: Oxford University Press.
- Manow, Philip & Schäfer, Armin & Zorn, Hendrik (2008): "Europe's party-political centre of gravity, 1957-2003". Teoksessa *Journal of European Public Policy* (15:1), s. 20-39.
- Mattila, Mikko & Raunio, Tapio (2005): "Kuka edustaa EU:n vastustajia? Euroopan parlamentin vaalit 2004". Teoksessa *Politiikka* (47:1), s. 28-41.
- Moravcsik, Andrew (2002): "In Defence of the 'Democratic Deficit': Reassessing Legitimacy in the European Union". Teoksessa *Journal of Common Market Studies* (40:4), s. 603-624.
- Neunreither, Karlheinz (1998): "Governance without Opposition. The Case of the European Union". Teoksessa *Government and Opposition* (33:4), s. 419-441.
- Piattoni, Simona (2010). *The Theory of Multi-level Governance: Conceptual, Empirical, and Normative Challenges*. Oxford: Oxford University Press.
- Rasmussen, Anne & Burns, Charlotte & Reh, Christine (toim.) (2013): "Twenty Years of Legislative Codecision in the European Union:

Experience and Implications". Teoksessa *Journal of European Public Policy* (20:7).

Raunio, Tapio (2008): "Euroopan integraation vaikutus Suomen puoluejärjestelmään". Teoksessa Paloheimo, Heikki & Raunio, Tapio (toim.): *Suomen puolueet ja puoluejärjestelmä*. Helsinki: WSOY, s. 185-207.

Raunio, Tapio (2009): "Europuolueiden tulevaisuus". Teoksessa Mickelsson, Rauli (toim.): *Puolueiden tulevaisuus*. Helsinki: Oikeusministeriön julkaisuja 2009:6, s. 214-238.

Raunio, Tapio (2011): "Missä EU, siellä ongelma: populistinen Eurooppa-vastaisuus Suomessa". Teoksessa Wiberg, Matti (toim.): *Populismi: kriittinen arvio*. Helsinki: Edita, s. 197-220.

Raunio, Tapio (2014): "Monitasoinen Eurooppa: kansalaisten vai valtioiden yhteisö?" Teoksessa Forsberg, Tuomas & Raunio, Tapio (toim.): *Politiikan muutos*. Tampere: Vastapaino, s. 123-153.

Raunio, Tapio & Saari, Juho (toim.) (2013): *Euroopan paras maa? Suomen muuttuva asema Euroopan unionissa*. Helsinki: Gaudeamus.

Reif, Karlheinz & Schmitt, Hermann (1980): "Nine Second-Order National Elections: A Conceptual Framework for the Analysis of European Election Results". Teoksessa *European Journal of Political Research* (8:1), s. 3-44.

Rose, Richard (2013): *Representing Europeans: A Pragmatic Approach*. Oxford: Oxford University Press.

Sabel, Charles F. & Zeitlin, Jonathan (toim.) (2010): *Experimentalist Governance in the European Union: Towards a New Architecture*. Oxford: Oxford University Press.

Schmitt, Hermann (toim.) (2009): "European Parliament Elections after Eastern Enlargement". Teoksessa *Journal of European Integration* (31:5).

Stockemer, Daniel (2012): "Citizens' support for the European Union and participation in European Parliament elections". Teoksessa *European Union Politics* (13:1), s. 26-46.

Szczerbiak, Aleks & Taggart, Paul (toim.) (2008): *Opposing Europe? The Comparative Party Politics of Euroscepticism: Volume 1, Case Studies and Country Surveys*. Oxford: Oxford University Press.

Tholoniati, Luc (2010): "The Career of the Open Method of Coordination: Lessons from a 'Soft' EU Instrument". *Teoksessa West European Politics* (33:1), s. 93-117.

Thomassen, Jacques. (toim.) (2009): *The Legitimacy of the European Union after Enlargement*. Oxford: Oxford University Press.

Timus, Natalie & Lightfoot, Simon (toim.) (2014): "Europarties between 'deepening and widening'". *Teoksessa Acta Politica* (49:1).

Tömmel, Ingeborg & Verdun, Amy (toim.) (2009): *Innovative Governance in the European Union: The Politics of Multilevel Policymaking*. Boulder: Lynne Rienner.

van der Brug, Wouter & van der Eijk, Cees (toim.) (2007): *European Elections and Domestic Politics: Lessons from the Past and Scenarios for the Future*. Notre Dame: University of Notre Dame Press.

van der Eijk, Cees & Franklin, Mark N. (toim.) (1996): *Choosing Europe? The European Electorate and National Politics in the Face of Union*. Ann Arbor: University of Michigan Press.

Walczak, Agnieszka & van der Brug, Wouter (2013): "Representation in the European Parliament: Factors affecting the attitude congruence of voters and candidates in the EP elections". *Teoksessa European Union Politics* (14:1), s. 3-22.

Zeitlin, Jonathan & Pochet, Philippe & Magnusson, Lars (toim.) (2005): *The Open Method of Co-ordination in Action: The European Employment and Social Inclusion Strategies*. Bryssel: Peter Lang.

Osa III

Johtopäätökset

11. Johtopäätöksiä

Millaista poliittinen osallistuminen voisi olla tulevaisuudessa?

Tässä viimeisessä luvussa kootaan aikaisempien lukujen teesejä tarkastelemalla poliittisen osallistumisen edellytyksiä ja tulevaisuuden muotoja neljästä eri näkökulmasta. Lähtökohtana on näkemys, että vaikka politiikka voidaan ymmärtää vapauden alueena, eivät poliittiset toimijat, yksilöt, liikkeet ja puolueet kehity omalakisesti piittaamatta muun yhteiskunnan kehityksestä. Poliittisen subjektin toimintaa ohjaavat aikaa myöten kehittyneet rakenteet ja mekanismit (esim. Bhaskar 1989; Sayer 1994). Ne rajoittavat toimintamahdollisuuksia, mutta myös monimutkaisuudessaan mahdollistavat uusien löytämisen. Päivittäinen elämämme on noiden rakenteiden uusintamista tai muuttamista. Rakenteet saattavat olla sellaisia, joita ei politiikalla voida hallita, kuten mannerlaattojen liikkeet. Usein ne ovat sellaisia, jotka ovat kehittyneet politikoinnin seurauksena lähes itsestään selviksi olioiksi, kuten kansallisvaltiot. Edellä olevissa artikkeleissa on tuotu esille näitä rakenteita, jotka saattavat muuttaa poliittisen osallistumisen tapoja.

Poliittisesta osallistumisesta puhuttaessa yksi tärkeä rakenteistuma on uskomusten järjestelmä, jota käytämme merkityksellistäessämme ja analysoidassamme eteen tulevia asioita ja rakentaessamme uutta todellisuutta käyttäen hyväksi olemassa olevaa merkityksenantoa. Tätä rakenteistumaa kutsumme diskurssiksi. Hayward Alkerin ja David Sylvanin mukaan se on kaiken merkityksenannon taustalla olevaa, ja siksi he kutsuvatkin sitä taustadiskurssiksi (Alker & Sylvan 1994). Taustadiskurssi saattaa näyttäytyä ajallisena tai paikallisena. Hegemoninen ajattelutapa koostuu olemassa olevista merkitysten järjestelmistä sekä ajankohtaisten tapahtumien, kuten sodan, teollistumisen tai minkä tahansa kehityksen tulkinnoista. Se on siis eräänlaista ajan ideologiaa, jota kaikki eivät välttämättä hyväksy, mutta jonka puitteissa kaikkien on lähes pakko toimia. Poliitiikan kielessä ajan ideologia näyttäytyy tavallisimmin metaforina: esimerkiksi toisen maailmansodan jälkeisinä vuosikymmeninä Suomessa käytettiin politiikassa paljon militaarimetaphoria. Poliitiikkaa tehtiin sodan termistöllä ja siten ikään kuin sodan logiikalla. Teollistuminen toi politiikkaan konemetaphoria ja markkinausko liike-elämän metaforia. (Ks. Mickelsson 1999; vrt. myös Patomäki ja Lahtinen tässä kirjassa.) Erilaiset metaforat ovat hyvin tyypillisiä poliittista vaikuttamista merkityksellistäessä (Mickelsson mt.; Charteris-Black 2004). Yksi toimintaa määrittävä ajatusrakenne on myös kristinusko, joka on antanut meille edistysuskon ja tavan jäsentää maailma toisensa kumoaviin kategorioihin.

Yksin olevalla ihmisellä on maksimaalinen vapaus; hän on vapaa kaikista pidäkkeistä, joita muiden ihmisten yhteiskunnassa tapahtuva toiminta hänelle asettaa. Mutta koska hän on yksin, ei hänellä ole mahdollisuutta päästä toiveisiinsa, koska niiden toteuttamiseen tarvitaan muita ihmisiä. (Sartre 1978.) Saadaksean jonkin muutoksen aikaan yhteisessä todellisuudessa yksilö tarvitsee kumppanin, tai useita. Syntyy liike, jonka on synnyttänyt konflikti toiveiden ja todellisuuden välillä. (Mt.) Liike tarvitsee toimiakseen solidaarisuutta, ja liikkeen tehtävä on järjestelmän rajojen rikkominen, siis pyrkimys muuttaa olemassa olevia rakenteita. Näin toteaa italialainen liiketutkija Alberto Melucci (1989, 29). Olen hyödyntänyt Meluccin ajatuksia rakentaessani mittarin yhteiskunnallisen osallistumisen edellytyksille. Lisäksi olen saanut vaikutteita Kari Palosen (1993) politiikan käsitettä määrittelevästä tutkimuksesta sekä sosiaalista pääomaa tutkivasta kirjallisuudesta (esim. Ilmonen 2000). Tarkastelen poliittista osallistumista ehdollistavia rakenteita neljästä näkökulmasta. Ne ovat:

- Sosiaaliset verkostot ja julkisuus
- Konfliktit ja ideologiat
- Poliitiikan teon paikat ja politiikan subjektit
- Poliitiikan maantieteellinen ulottuvuus

Kategoriat ovat päällekkäisiä ja toisiaan täydentäviä. Sosiaaliset verkostot toimivat sekä yksityisen että julkisuuden piirissä, ja politiikka toimii aina julkisuudessa. Poliitiikan maantieteellinen ulottuvuus näkyy varsinkin konflikteissa,

joita politiikassa käsitellään ja sitä myötä myös ideologioissa. Teollisuusyhteiskunnan modernissa maailmassa politiikan teon paikat ja subjektit toimivat pääasiassa kansallisvaltion maantieteellisessä ulottuvuudessa, mutta globalisaation ja integraation myötä kansallisvaltioiden parlamentit ovat joutuneet antamaan yhä enemmän päätösvaltaa ylikansallisille elimille, kuten Euroopan unionille. Globaaliongelmien - varsinkin ympäristöuhkien - ovat tuottaneet yhä kattavampia, myös kansallisvaltioita sitovia sopimuksia. Näihin politiikan teon paikkoihin kehittyi omanlaisensa politiikan subjektit. Tästä johtuen käsittelen poliittisen osallistumisen mahdollistavia rakenteita kolmessa alaluvussa, joihin olen sisällyttänyt julkisuuden ja politiikan maantieteellisen ulottuvuuden.

Artikkelini taustalla on ajatus, että elämme epävakauden aikakautta, poliittisen osallistumisen murroksessa. Niinpä lähtökohtani on lähellä epälineaarista aikakäsitystä, josta Petri Kylliäinen aiemmin tässä kirjassa kirjoitti.

Sosiaaliset verkostot ja julkisuus

Sosiaalisen pääoman käsitteellä on monta tulkintaa, mutta niillä kuitenkin selkeä ydin, jonka Kaj Ilmonen on pelkistänyt kolmeen kohtaan. Sosiaalinen pääoma koostuu a) *sosiaalisista verkostoista* ja niiden tavasta organisoidua b) verkostot koossa pitävästä *luottamuksesta* ja c) siihen kytkeytyvien *normatiivisten sääntöjen* vastavuoroisesta odotuksesta. Eri

tutkijoiden, kuten Ilmosenkin, mukaan keskeistä käsitteessä on luottamus. (Ilmonen 2000, 10.)

Sosiaaliset verkostot ovat samankaltaisten ihmisten ryppäitä, ja niiden kiinteys vaihtelee heikoista vahvoihin. Esimerkiksi puolueen syntymiseen eivät kovin heikot sosiaaliset verkostot riitä. Modernissa maailmassa verkostot olivat vahvoja ja toisenlaiset ihmiset keskuudestaan poissulkevia. Karl Marx korosti työväenluokan olevan mahdollinen, koska työväestöllä on edellytykset jakaa samanlaisia kokemuksia ja tuntea solidaarisuutta toisiaan kohtaan (ks. Ilmonen 2000). Verkostoista syntyi luokkia, jotka leiriytyivät, ja intensiivisimmässä kehitysvaiheessa tiettyyn luokkaleiriin kuuluvat ihmiset eivät kohdanneet muiden leirien jäseniä. Luokkaleirejä pystyssä pitäneet kollektiivi-identiteetit mahdollistivat kollektiivisubjektien, kuten uskonnollisten yhdyskuntien, ammattiliittojen, kulttuuriseurojen, yhteiskuntaluokkien ja vihdoinkin puolueiden syntymisen. Identiteetti merkitsee ihmisten samaistumista johonkin, samalla se kieltää jonkun toisen identiteetin (Burke 1950, 19-23). Näin syntyivät modernille yhteiskunnalle tyypilliset väestöryhmien vastakkainasettelut, kuten eri kansallisuudet, porvarit/työläiset, kaupunkilaiset/maalaiset sekä eri kieli- ja etniset ryhmät.

Verkoston kiinteydestä ja toisaalta niiden sulkeutuneisuudesta saadaan jatkumo, jolla voidaan mitata liikkeen ja puolueen käytettävissä olevia resursseja. Usein toistetun Granowetterin (1973) teesin mukaan kiinteät verkostot ovat eksklusiivisia, kun taas löysät verkostot inklusiivisia.

Eksklusiivisten verkostojen voidaan olettaa olevan toiminnaltaan tehokkaampia, koska niiden jäsenet ovat niihin sitoutuneempia kuin inklusiivisissa verkostoissa toimivat. Italialaisen puoluetutkija Angelo Panebiancon käsitteitä käyttäen inklusiivisiin verkostoihin perustuvien puolueiden vaikuttamiskeinona on diffuusio, eli kantojen esille tuominen tekemällä niitä tunnetuksi muualla yhteiskunnassa, ja eksklusiiviset puolueet taas pyrkivät penetraatioon, eli voimakkaan ja yhtenäisen kollektiivisubjektin luomiseen, jonka avulla puolue ja sen ympärille muodostunut monoliittinen toimija ajaa asiaansa yhteiskunnassa. (Panebianco 1988.) Yhteiskunnallisia liikkeitäkin voi ryhmitellä samalla tavalla. Tavallisimmin liike toimii inklusiivisesti ja sen toimintastrategiana on diffuusio, mutta historiassa on paljon esimerkkejä liikkeistä, joiden keskeisimpänä moottorina on ekskluusio, jolloin liikkeen identiteetti rakentuu voimakkaalla väestöryhmien polarisaatiolla.

Maurice Duvergerin mukaan puolueet syntyivät joko parlamentin sisäisesti tai ulkoisesti. Sisäisesti syntyneiden puolueiden sosiaaliset verkostot olivat ulkoisesti syntyneitä vähäisemmät ja kiinteydeltään heikommat. Duverger kutsui sisäisesti syntyneitä puolueita kaaderipuolueiksi. Ne toimivat pääasiassa parlamentissa ja niiden ei hegemoniansa vuoksi tarvinnut luoda vahvaa vastakkaista identiteettiä ja sen johdosta kiinteitä verkostoja. Ulkoisesti syntyneet puolueet (kuten Suomessa Työväenpuolue ja Maalaisliitto) olivat aluksi äänioikeudettomien järjestöjä. Niiden pyrkimys tasa-arvoon

vaatii polarisoivien identiteettien käyttämistä. (Duverger 1967.)

Sosiaalisten verkostojen kanssakäymisen normit ovat tärkeä osa niiden olemusta. Vaikka kanssakäyminen olisi kasvokkaista, voivat ihmisten suhteet olla autoritäärisiä. Varsinkin puolueiden synnyn aikaan (Suomessa noin sata vuotta sitten) autoritääriset ja hierarkkiset suhteet ymmärrettiin ohittamattomaksi normiksi. Vaikka Jumalan ja keisarin auktoriteetti oli kumottu, oli sen tilalle tullut ideologian ja sen ensisijaisten tulkitsijoiden auktoriteetti (vrt. Michels 1986, 56-74). Tämän lisäksi yhteiskunta, johon modernit puolueet syntyivät, oli pakotettu alueellisiin kontakteihin ja niiden varaan rakentuviin alueellisiin identiteetteihin. Matkat toisille seuduille olivat vaivalloisia ja kestivät kauan. Oli toki kansallista ja jopa ylikansallista merkityksenantoa, esimerkiksi suomalaisissa työväen kirjastoissa luettiin saksalais- ja brittiläisperäistä aatteellista kirjallisuutta (Ehrnrooth 1992). Alueiden välillä vallitsi hierarkia, jossa ylimmän tason (kuten puoluepiirien) alueella oli enemmän jäseniä kuin alemman tason (kuten kuntien) alueella. Hierarkkinen alueellinen edustuksellisuus on luonut hierarkkiset rakenteet puolueisiin. Territoriaalinen hierarkkisuus on rajoittanut valtakunnallisen ja kansainvälisen politiikan usein eliitin tehtäväksi. (Michels 1986; Sartre 1978; Rammstedt 1978.)

Sosiaalisten verkostojen rakennetta ja toimintatapaa kuvataan kahden jatkumon kentällä. Sosiaalinen verkosto voi olla vuorovaikutteinen tai sitä hallitsee autoritäärinen johtaja. Toinen ulottuvuus mittaa läsnä olevuutta. Välittömästi läsnä

olevat ryhmät eivät voi kasvaa kovin suuriksi - sen vuoksi esimerkiksi tyypilliset modernit puolueet ovat turvautuneet edustuksellisuuteen ja hierarkkisuuteen. Robert Michels puhui aikanaan (1986[1911]) välittömän demokratian teknisistä esteistä. Internet ja sosiaalinen media on kaatanut näitä esteitä. Verkostomaisessa organisaatiossa voi toimia vuorovaikutteisesti lukuisten ihmisen kanssa, sitä eivät rajoita seinät, eikä myöskään ajan niukkuus.

Benedict Anderson pitää kansakuntaa kuvitteellisena yhteisönä, koska kukaan ei koskaan ole tavannut - eikä pystykään tapaamaan - normaalin kokoisen kansakunnan kaikkia jäseniä. Kansakuntien ominaisuuksien luonnin mahdollistivat kirjapainot. Niiden avulla pystyttiin tehokkaasti levittämään materiaalia, jotka rakenteistivat kansakunnalle tyypillisinä pidetyt ominaisuudet. (Anderson 2007.) Suomenkin kansalliseen rakentamiseen ovat kirjapainot ja niiden tuotokset, kuten Kalevala ja Seitsemän veljestä, vaikuttaneet erittäin paljon, ja kirjoittihän Zacharias Topelius myös Maamme-kirjan, jossa hän määritteli suomalaisten heimojen piirteet. Myös sosiaaliset verkostot ovat modernien liikkeiden ja puolueiden synnystä lähtien tarvinneet laajentuakseen julkisuutta.

Liikkeet ja puolueet ovat nekin kuvitteellisia yhteisöjä. Moderni puolue tarvitsi syntyäkseen kattavan lehdistön luomaan (kuvitteellista) puolueyhteisöä. Suomen aikanaan voimakkaaksi kehittynyt puoluelehdistö on kuihtunut viimeisten 20 vuoden aikana, ja puolueen rakenteistuminen on tapahtunut puolueista riippumattomien tiedotusvälineiden

kautta. Sosiaalinen media eroaa vuorovaikutteisuutensa vuoksi vanhemmasta mediasta. Kun sähköinen ja printtimedia rakentavat vertikaalisia keskus-satelliitti-mallisia hierarkioita, joissa sanoman esittäjä ja vastaanottaja eivät kohtaa välittömästi ja tasavertaisesti, sosiaalinen media rakentaa verkostomaista horisontaalista vaikutuskenttää, jossa voi olla keskuskin, mutta tämä ei ole mitenkään välttämätöntä (ks. Hintikka tässä teoksessa).

Kuvio 1: Sosiaalisten verkostojen rakenne ja toimintatapa.

	Vuorovaikutteiset	Yksipuoliset
Välittömästi läsnä olevat	Autonominen, pieni toimintaryhmä	Autoritäärinen, johtaja ja massa
Välillisesti läsnä olevat	Horisontaalisesti toimiva, sosiaalinen media	Vertikaalisesti toimiva, tiedotusvälineet

Vuosisadan lopulla länsimaissa tapahtuneita muutoksia sosiaalisissa verkostoissa on luonnehdittu monilla nimillä. Yleisesti on puhuttu sekä kansalaisten että myös poliitikkojen yksilöitymisestä; kollektiivisubjektien hajoamisen jälkeen ihmiset on tuomittu olemaan yksilöitä, kuten Zygmunt Bauman sanoi. Toisaalta yksilöityminen ei kuvaa kokonaan tätä ilmiötä: ennalta määrättyjen yhteisöjen tilalle ovat tulleet yksilöllisiin valintoihin perustavat yhteisöt (Bauman 2002, 237; Lash 1995, 160-161; Häyhtiö 2010, 26).

Tuleeko poliittinen vaikuttaminen jatkossa perustumaan ennalta määrättyihin vai yksilöllisiin valintoihin perustuviin yhteisöihin? Kansallisvaltio ja asuinalue ovat ennalta määrättyjä yhteisöjä - ei ole mitään syytä epäillä, etteikö

niissä koostuisi keskeisiä sosiaalisia verkostoja myös tulevaisuudessa. Toisaalta ei ole myöskään syytä epäillä, etteivätkö ne hajaantuisi yhteisöihin, jotka yksilöt itse valitsevat. Toinen mielenkiintoinen kysymys tulevaisuuden sosiaalisista verkostoista perustuu kuvion 1 esittämään tilanteeseen: Ovatko verkostot tulevaisuudessa enemmän vuorovaikutteisia kuin yksipuolisia ja perustuvatko ne välittömään vai välilliseen yhteydenpitoon? Tietenkin vastaus tähänkin kysymykseen on "sekä että", ne ovat molempia. Emilia Palosen artikkelia tulkiten metropoliverkostot muodostuvat sekä naapuruston välittömistä yhteyksistä että internetissä muodostuvista välillisistä yhteisöistä. Rajan näiden välillä ei tarvitse olla veitsenterävä, ja koska sosiaalinen mediakin perustuu jossain määrin ihmisten henkilökohtaisiin kontakteihin, ei ole helppo sanoa, tuleeko tämäntapainen lähiyhteisö olemaan enemmän kuviteltu (andersonilaisessa mielessä) kuin todellinen. Tämä toki riippuu myös yhteisön koosta. Internet-yhteisön luonne riippuu paljon myös sen rakenteesta, eli onko se keskitetty, jaettu vai hajaantunut (ks. Hintikka tässä teoksessa).

Välittömiin kontakteihin perustuvia yhteisöjä on muitakin kuin asuinyhteisöt, kuten työ- ja harrasteyhteisöt. Näiden ja asuinyhteisöjen välillä ei ole välttämättä mitään sidettä nykyisin, kuten modernien liikkeiden ja puolueiden synty- ja kukoistusaikana. Zygmunt Baumanin mukaan olemme siirtyneet raskaasta modernista notkeaan moderniin. Baumanin kielikuvissa 'raskas' viittaa järkähtämättömään teräkseen, kun taas keveys, norjuus ja notkeus viittaavat

uusiin tilanteihin mukautuviin kaasuun ja öljyyn. Raskaassa modernissa ihmiset identifioituivat ennalta määrättyihin luokkiin, notkeaa modernia hallitsee yksilöityminen. Ihmisen tarvitsee luoda oma subjektinsa. Raskasta modernia hallitsi käsitys yhdestä totuudesta ja pelastussuunnitelmasta, notkeassa modernissa tällaiset käsitykset on kyseenalaistettu. (Bauman 2002.)

Raskaan modernin todellisuudessa kuviteltujen (luokka)-yhteisöjen identiteetit olivat koherentteja lähiyhteisöjen identiteettien kanssa. Ihmiset siis asuivat, kävivät töissä ja viettivät vapaa-aikaansa samanlaisten ihmisten kanssa: tilannetta voitiin kutsua esimerkiksi porvariston, työläisten ja maalaisten luokkaleireiksi (Negt & Kluge 1981; Mickelsson 2007). Baumanin mukaan notkeaa modernia hallitsevat puolestaan naulakkoyhteisöt, ne eivät ole missään tapauksissa elinikäisiä, kuten luokkayhteisöt, vaan niihin voi liittyä ja ne voi jättää halunsa ja tarpeensa mukaisesti. Sosiaalisessa mediassa vaikuttavat yhteisöt ovat tällaisia. Tapio Häyhtiö ja Jarmo Rinne (2007) puhuvat refleksiivisestä politiikasta, jossa yhteisöön liittyminen, siinä toimiminen ja siitä poistuminen on vaivatonta ja vähän sitoutumista vaativaa. Toki naulakko-yhteisyyskin saattaa poikia pidempää sitoutumista, kuten Tiina Rättilän artikkelin käsittelemässä Occupy-liikkeessä.

Konfliktit ja ideologia

Mikko Lahtisen mukaan kansalaisyhteiskunta voi olla myös poliittisen kamppailun areena. Poliittisen kamppailun

tuloksena syntyy kollektiivista oppimista, ja näin itsestään selvinä pidetyt asiat (tai doxat, ks.Patomäki tässä teoksessa) muuttuvat. Konflikti kuuluu sosiaaliseen todellisuuteen ja se on yhteiskunnallisen liikkeen syynä ja puolueen olemassaolon oikeuttaja. Vanhan tulkinnan kyseenalaistaminen on ollut alkusysäys uudentalaiselle poliittiselle toiminnalle, kuten muun muassa Rättilän artikkelissa todetaan. Osallistumisen historia on täynnä itsestäänselvyyksien kyseenalaistamisia orjuudesta sukupuolirooleihin. Modernit yhteiskunnalliset liikkeet ja puolueet ovat nimittäin ristiriitojen synnyttäminä.

Seymor M. Lipset ja Stein Rokkan (1967) esittivät yhteiskunnassa esiintyvien halkeamien (*cleavage*) olevan puolueyhmittymisen perusta. Puolueyhmittymiä ovat edeltäneet yhteiskunnalliset liikkeet, kuten kansallisuusliike, työväenliike ja agraariliike. Lipsetin ja Rokkanin laajasti omaksuttu käsitys on, että puolueet ovat syntyneet yhteiskuntaa jakavien konfliktien seurauksina, mutta ne ovat myös konfliktirakenteiden ilmentäjiä, muuttajia ja säilöjiä. Modernit liikkeet ovat olleet puolueiden edeltäjiä, mutta myös puolueiden oikeuttajia.

Usean muun kulttuuriin tapaan länsimaissa on suhtauduttu konfliktiin torjuvasti, on hamuttu ikuista harmoniaa, jossa arkiset konfliktit ovat muisto vain. Kuitenkin yhden keskeisimmän elämänalueen, politiikan, ydin on yhteiskuntaa jakavissa konflikteissa. Teollisuusyhteiskunnan hierarkkisessa puoluejärjestelmässä valtakunnallisilla konflikteilla oli suuri merkitys paikalliseen identifioitumiseen ja verkostoitumiseen. Tästä ovat osoituksena sisällissodan jälkeen Suomessa

syntyneet luokkaleirit, jotka vaikuttivat alueellisesti erittäin voimakkaasti jopa 1980-luvulle asti.

Liikkeet ovat olleet konfliktien ensimmäisiä ilmaisijoita, niillä ei ole ollut vielä kovin selkiintynyttä analyysia konfliktin syystä, eikä siis myöskään näkemyksiä konfliktin ratkaisusta. Useimmiten liikkeiden ilmaisema konflikti on ideologian siemen; ideologia paljastaa vallitsevan tilanteen olevan seurausta ihmisten tahdosta ja näin ollen myös muutettavissa. Ideologia sisältää kolme toisiinsa kuuluvaa elementtiä (Heywood 2007):

1. jostakin näkökulmasta laadittu *kuvaus* olemassa olevasta tilanteesta
2. edellä mainitusta analyysistä johdettu *visio* tulevaisuudesta sekä
3. *strategia*, jolla päästään toivottuun tulevaisuuteen.

Otthein Rammstedtin mukaan ideologia syntyy, kun kehittymässä oleva kollektiivisubjekti näkee konfliktin syyn olevan rakenteissa (Rammstedt 1978; Hyvärinen 1985, 92-115). Yhteiskunnallisiin rakenteisiin vaikuttaminen on raskaan modernin oloissa koettu pitkäjänteiseksi työksi, sitäkin varten ideologioiden ympärille ovat syntyneet puolueet. Suomalaiset puolueet ovat ideologioissaan vedonneet tulkitsemaansa *ydintotuuteen*, kuten vaikkapa kansallisuusaatteeseen ja sosialismiin, kannattajaryhmänsä intresseihin sekä keskeisiin arvoihinsa (Mickelsson 2007, 330-331, 336, 338; ks. myös Pulkkinen 1998). Keskeisin vanhoista konflikteista on tulonjakoa koskeva ristiriitaisuus, jolle on syntynyt

vasemmisto-oikeisto-jako. Tärkeitä ovat myös periferian ja keskuksen väliset ristiriidat sekä ristiriidat etnisten ja uskonnollisten ryhmien välillä. (Lipset & Rokkan 1967.) Lipsetin ja Rokkanin jo vuonna 1967 ilmestyneessä teoksessa esitetään puolueyhmittymien ja niiden oikeuttamien konfliktiulottuvuuksien jäätyshypoteesi. Vuosisadan alussa syntyneet puolueet hegemonisoivat edelleen poliittista agenda, ja yhteiskunta toimii puolueiden syntyhetkellä vallinneiden ristiriitaulottuvuuksien varassa.

Ydintotuusajattelu koki suomalaisten puolueiden ideologisessa materiaalisissa tiensä pään 1980-luvun kuluessa. Tämän tilalle puolueet ryhtyivät julistamaan *arvoideologiaa*. Kun ydintotuuteen perustuvan ideologian julistaminen oli tulevaisuuden epävarmuuden vuoksi epäuskottavaa, alkoivat puolueet vedota keskeisiin arvoihinsa, joiden varaan ne perustavat poliittisen päätöksensä. (Mickelsson 2007, 330-331.)

Oleellista raskaan modernin ristiriitaulottuvuuksissa oli se, että ne olivat pääasiassa kansallisia. Nykyisin politiikan maantieteellinen ulottuvuus on laajentunut, ja niinpä keskeisimmät ristiriitaulottuvuudet ovat globaaleja tai ainakin kansainvälisiä. Globaalit ympäristöongelmat pakottavat katsomaan kansallisten rajojen yli, ne ja globaali talous tekevät maailmasta erittäin keskinäisriippuvaisen. Heikki Patomäen artikkelissaan esittämät politiikan kolme kenttää - talousliberalismi, nationalismi ja virheistä oppiminen - voidaan nähdä myös ristiriitaulottuvuuksina. Ne toimivat kaikki toistensa vastinparina, varsinkin kun virheistä oppimisen

kenttä ymmärretään globaalin näkökulman huomioivaksi talouden sääntelyksi ja globaalipolitiikan demokratisoinniksi. Heikki Paloheimo on artikkelissaan kiinnittänyt huomiota myös nationalismiin ja globalisaation väliseen ristiriitaan. Lahtisen, Patomäen ja Paloheimon kirjoituksissa konfliktulottuvuus toimii keskeisenä hegemonisena tekijänä määräten pidemmän ajanjakson keskeisiä poliittisia agendoja, se on eräänlainen ajan ideologia. Sekä Patomäen että Paloheimon kirjoituksista on luettavissa Lahtisen kirjoituksen keskeinen väite, että poliittiset kamppailut eivät tapahdu ainoastaan edustuksellisella päivänpolitiikan tasolla, vaan syvemmillä. Syvälliset poliittiset valinnat tehdään ihmisten arkipäiväisissä toimenpiteissä. Euroopan laajuinen nationalisti- ja populistipuolueiden suosion nousu on seurausta nationalismiin ja globalismiin jännitteen kasvusta.

Globalisaatioon liittyy myös Tiina Rättilän esiin tuoma uusliberalismin vastaisuus, joka oli keskeinen Occupy-liikkeen kokoaja. Liikkeessä vaadittiin toimia, jotka purkavat globaalia markkinavaltaa, muun muassa demokratian uudistamista sekä paikallisen talouden ja lähimarkkinoiden suosimista. Sukupuolten väliset roolit ja suhteet ovat olleet monessa kulttuurissa kyseenalaistamattomia asioita.

Tapio Häyhtiö ja Jarmo Rinne (2007) ovat nostaneet esiin käsitteen refleksiivinen politiikka. Refleksiivisessä politiikassa ristiriidat eivät fokusoidu enää mihinkään ideologioihin, vaan ovat ikään kuin tapauskohtaisia, eikä niitä varten kokoontunut protesti pysty tai ehdi muodostamaan ristiriitaa selittävää, rakenteellisiin analyyseihin perustuvaa ideologiaa.

Yhtenäisen ideologian kokoaminen olisi vaikeaa, a) koska protestiin osallistujat saattavat omata toisistaan syvästikin poikkeavat arvomaailmat ja b) koska protestien osallistujat eivät muodosta mitään jatkuvuutta korostavaa ryhmää. Tietysti voidaan huomauttaa, että historia tuntee paljon tilanteita, joissa protesti on ollut ensin hahmoton mutta tuonut myöhemmin esiin uuden ristiriitaisuuden, jonka ympärille ovat muodostuneet ryhmät ja näille vastaryhmät. Esimerkiksi finanssikapitalismia vastaan protestoinut Vallataan Wall Street -liike provosoi finanssikapitalismia puolustavien ryhmien kannanottoja sekä vauhditti erilaisten protestiryhmien ja jopa jatkuvuutta tavoittelevien puolueiden muodostusta. Mikko Lahtinen näkee, että näissä hegemoniaa vastustavissa projekteissa on uudistuksen siemen. Vastahegemonistiset projektit on koottu monesta erilaisesta intressistä; esimerkiksi Saksan liittotasavallassa syntynyt vaihtoehtoliike, joka kehittyi vihreäksi puolueeksi, oikeutti itseään modulaari-ideologialla, joka oli koottu eri alaideoioista. Modulaari-ideologia oli enemmän inklusiivista kuin eksklusiivista. Niinpä Liittotasavallan vihreät oli koottu monesta erilaisesta aineksesta: alussa mukana olivat useat vaihtoehtoryhmät, kuten kommunistit, uusi vasemmisto, antroposofit, sosiaaliset ja kristilliset liikkeet, populaarit antimodernistit, arvokonservatiivit sekä ekologiset survivalistit (Talshir 2002).

Politiikan teon paikat ja subjektit

Politiikan teon paikan ja subjektin määrittelemine on yksinkertaista: politiikan teon paikka ilmoittaa, missä politiikkaa tehdään, ja subjekti sen, kuka tai mikä sitä tekee. Nopeasti katsoen näillä käsitteillä ei ole keskenään mitään yhteistä, mutta itse asiassa ne ovat edellytykset toisilleen ja samalla muodostavat jatkumon.

Taulukko 1: Politiikan teon paikka–subjekti-jatkumo.

Politiikan teon paikka	Politiikan subjekti
Konfliktisuus, kontingenttisuus	Koheesio, suunnitelma
Monta ristiriitaista tavoitetta	Yksi tavoite
Jatkuvuus	Projektimaisuus, liike
Oikeuttaminen tilallista	Oikeuttaminen ajallista
Rakenne	Toiminta

Politiikan teon paikoissa lähtökohtatilanne on konfliktinen ja kontingentti, sen sijaan subjektilta edellytetään yhtenäistä mielipidettä - siis antikonfliktisuutta. Politiikan teon paikalta edellytetään jonkinlaista jatkuvuutta, kun subjekti voi olla joko pysyvämpää tai tilapäistä. Riittävästi resursoitu politiikan teon paikka on edellytys poliittisen subjektin syntymiselle ja toiminnan jatkumiselle, toisaalta politiikan teon paikkaakaan ei synny ilman siellä toimivia poliittisia subjekteja. Edellä esitetty on niin liberalistisen kuin arendtilaisen ajattelun mukaista. Rawlsin esittämiä oikeudenmukaisuuden edellytyksiä (oikeus puolueisiin, vaaleihin, oppositioon ja

sananvapauteen) voidaan pitää politiikan teon paikkoina (Rawls 1990). Arendt on kuvannut näitä mahdollisia politiikan teon paikkoja yleisemmin sanoessaan politiikan edellytykseksi julkista aluetta, esiintymisen ja ilmaantumisen tilaa, josta käsin voidaan aloittaa jokin uusi asia (Arendt 1959).

Politiikan teon paikka voidaan määritellä monella tavalla. Konkreettisemmillaan se on kokoontumisen tila, johon nykyiset ja tulevat politiikan subjektit kokoontuvat tekemään politiikkaa. Toinen näkökulma koskee tuossa paikassa tehtävän politiikan funktiota: onko se politisointia, päätöksen valmistelua, päätöksentekoa vai päätöksen toimeenpanoa. Kolmas näkökulma tarkastelee paikan sääntöjä - onko se suoran, osallistuvan vai edustuksellisen demokratian teon paikka. Lisäksi voidaan tarkastella paikan päätössääntöjä, eli tehdäänkö päätökset enemmistöperiaatteella vai yksimielisyyteen pyrkien. Nämä määrittelyt ovat ainakin osittain limittäisiä, sillä niin tilan tekniset ominaisuudet kuin paikan funktiotkin sanelevat usein paikan säännöt.

Poliittinen subjektius voidaan jakaa kollektiivi- ja yksilösubjektuuteen sekä pysyvään ja tilapäiseen subjektuuteen. Ulrich Beckin mukaan yksinkertaisessa modernissa puolueet ymmärrettiin pysyviksi (tai pitkäikäisiksi) kollektiivisubjekteiksi. Refleksiivisessä modernissa alapolitiikkaa harjoittavat kansanliikkeet ovat ottaneet puolueiden poliittisen subjektin roolin, mutta ne ovat tilapäisiä (kollektiivisiä) subjekteja. (Beck 1997.) Oheiseen taulukkoon on koottu esimerkkejä nelikenttään yllämainituista jaoista.

Taulukko 2. Poliitiikan subjektit.

	Yksilö	Kollektiivi
Tilapäinen	tilapäispoliitikko, liikkeen aloittaja, äänestäjä, nettikirjoittaja, adressin allekirjoittaja	liike
Pysyvä	poliitikko, valtiomies, diktaattori	puolue, valtio, EU

Kansa kokoontuu torilla

Politiikan teon paikkojen teknisiä ominaisuuksia kuvaa käsitepari tori-kabinetti. Tori mahdollistaa mahdollisimman suuren osanottajajoukon samanaikaisen läsnäolon: siispä torilla olevaan poliittiseen kokoukseen osallistumisessa ei ole mitään rajoitteita, kun taas kabinettia politiikan teon paikkana käyttävät ovat jo moneen kertaan ja monesta syystä valikoituneita toimijoita. Tässä osiossa tarkastelen, millaisia rajoitteita asettavat ja mahdollisuuksia antavat erilaiset politiikan teon paikat poliittisen subjektin synnylle ja toiminnalle. Käsittelyjärjestys on inklusiivisista paikoista eksklusiivisiin, siis suoran demokratian paikoista edustuksellisen demokratian paikkoihin.

Antiikan Kreikassa agoralla (torilla) kokoontui kansankokous *ekklesia* (esim. Palonen 1993, 161). Robert Michels on kuvannut, miksi kansankokoukset eivät teknisesti voi toteuttaa demokratiaa vaan ovat johtamassa oligarkian syntyyn. Hän vetoaa muun muassa siihen, että ulkoilmassa voi jyllyttää ukkonen (ja kokous purkaantua), eikä kenellekään ole sellaista

ääntä, joka kantaisi 10 000 osanottajaa vetävän torin tai salin kaikille kuulijoille. Näiden syiden lisäksi Michelsin voidaan tulkita viittaavan siihen, että kansankokoustilanne ei mahdollista osanottajien horisontaalista verkottumista, vaan puhujan ja kuulijan suhde on yksipuolinen, keskus-satelliittimainen. Äänekkäin ja karismaattisin puhuja tulee keskeisimmäksi uuden poliittisen subjektin kantajaksi, kuuntelijoiden persoonat hämärtyvät ja tulevat toissijaisiksi. (Michels 1986, 46.) Michels viittaa tuolloin puheenaiheena olleeseen joukkojen psykologiaan, mutta kansankokouksen horisontaalisen verkottumisen estää myös ajallinen mahdottomuus. Tuhannen osanottajan kommunikointi toistensa kanssa ja yhteisen mielipiteen muodostaminen tämän kautta kestäisi hyvin pitkän ajan. Michels kirjoittaa, että valta annetaan johtajalle, ja tämän aiheuttavat psykologiset syyt, kuten joukkojen tarve kunnioittaa. Niinpä Saksin tehdastyöläiset ottivat Lutherin kuvan pois seinältään ja laittoivat tilalle työväenjohtaja Bebelin kuvan (mt., 67). Michelsin aikalainen ja maanmies Max Weber puhuu karismaattisesta johtajasta, joka tuo arkipäivään lupauksen paremmasta huomisesta (Weber 1964; ks. myös Kyntäjä 1986, 11).

Julkinen ja kaikille pääsyn mahdollistava tila on ollut politiikan teon paikkana tavallisimmin yhteiskunnan murroskohdissa. Suomessakin demokraattista hallintoa vaatinut "Punainen julistus" luettiin 1.11.1905 Tampereen Raatihuoneen parvekkeelta ja kaksi päivää myöhemmin Helsingin Rautatietorilla. Julistuksen oli laatinut päätoimittaja

Yrjö Mäkelin ja se hyväksyttiin huutoäänestyksellä molemmissa paikoissa (Mickelsson 2007). Kyse oli Michelsin kuvaamasta kansankokousmallista, kokoukseen oli kaikille vapaa pääsy, mutta päätöksen valmisteluvastuu oli jäänyt yhdelle ihmiselle, Yrjö Mäkelinille. Occupy-liikkeen politiikan teon paikkoja ovat olleet ennen kaikkea pitkän ajanjakson kestäneet, Espanjasta ja Yhdysvalloista lähteneet, leireiksi muodostuneet kansankokoukset, joita on järjestetty ympäri maailmaa. Tämän lisäksi liike on levittäytynyt myös tietoverkkoihin, kuten 2000-luvun alusta Meksikossa toiminut zapatisti-liikekin (Tiina Rättilän artikkeli tässä kirjassa; Kylliäinen & Mickelsson 2011, 154; Holloway 2005). Erotuksena Punaisen julistuksen hyväksyneistä kansankokouksista ovat niin zapatistit kuin Wall Streetin valtaajatkin tehneet itse myös kaiken valmistelun. Heitä ei paikalle houkuttanut mikään tarkkaan mietitty julkilausumaluonnos, vaan yleinen antipatia vallitsevaa maailmanjärjestelmää vastaan. Lisäksi 2000-luvun liikkeissä pyritään välttämään asioiden henkilöitymistä. Uusimmat liikkeet erottuvat vanhoista kansankokouksista myös siinä, että kun vanhat kansankokoukset vain politisoivat asian julistamalla "me vaadimme", niin 2000-luvun liikkeet ovat vihkiytyneet 1900-luvun lopun "tee se itse" -ajatukselle (Rinne 2011, 10-17). Uudemmat liikkeet paitsi politisoivat ja valmistelevat asiat niin pyrkivät myös toteuttamaan päätöksiä, ennen kaikkea purkamalla itsestäänselvyyksiä ja käyttäytymällä eri tavalla kuin on totuttu.

Uusien kansankokouksien subjektien konstruointi eroaa huomattavasti vanhoista kansankokouksista. Kun vanhoissa

kokouksissa subjekteja olivat johtaja (kuten Yrjö Mäkelin) ja joukot, niin uusissa kansankokouksissa pyritään kaikin keinoin välttämään kenenkään nostamista muita osanottajia tärkeämmäksi hahmoksi (ks. Rättilä tässä teoksessa). Lieneekö autoritäärisen mallin kaukaisuus ja yleinen tasa-arvoistumiskehitys johtaneet siihen, etteivät joukot enää kunnioita johtajiaan, siitäkin syystä että kollektiivisubjekteja - joita Michels joukoksi kutsui - ei enää ole olemassa (ks. Bauman 2002). Joukot-johtaja-subjektipari on edelleen olemassa, mutta se on saanut rinnalleen liikkeitä, jotka korostavat enemmän liikkeen omaa karismaa kuin sen mahdollisen johtajan ylivertaisuutta.

Tietoverkot ovat tuoneet ratkaisun ainakin yhteen Michelsin esittämään oligarkian syntyssyyhyn - verkostomainen organisaatio mahdollistaa vertikaalisen keskus-satelliitti-organisaation korvautumisen ryhmällä, jossa voi olla useita tasavertaisia keskuksia, tai ääritapauksessa jokainen osallistuja on rihmaston keskus (ks. Hintikka tässä teoksessa). Tilapäispoliitikko on tämän tyyppisen verkkovaikuttamisen tyypillinen subjekti, mutta toisaalta samalla politiikan teon paikka. Tällaisten paikkojen subjektiluonteessa on mielenkiintoista se, että niissä ei korosteta niinkään henkilöitä ja liikettä kuin asiakysymystä. Internetin luomat verkostot yhdistävät henkilökohtaisten kontaktien ja yksipuolisen joukkoviestinnän hyvät puolet. Sillä pystyy kommunikoimaan vastavuoroisesti - siis horisontaalisesti, mutta myös tavoittaen suuria joukkoja samanaikaisesti.

Nettiverkostot ovat antaneet monia mahdollisuuksia ennen kaikkea poliittisille liikkeille. Ne ovat poistaneet muun muassa Michelsin kuvaamia ajan ja paikan teknisiä esteitä sekä poliittisen toiminnan hierarkioita. Refleksiivinen politiikka toimii nimenomaan tilapäispoliitikkojen varassa, eli kuka tahansa voi halutessaan olla tärkeä poliittinen subjekti verkostomallissa, joka mahdollistaa huomattavasti runsaampien keskinäissuhteiden synnyn kuin hierarkkinen keskustasatelliitti-malli. Kun tietoverkon kautta voi viestiä hetkessä koko maailmaan, on mahdollista, että kenestä tahansa voi tulla merkityksellisenkin globaalien liikkeen alulle panija.

Teknisten rajoitteiden ja mahdollisuuksien lisäksi politiikan teon funktiot määrittävät politiikan teon paikkaa. Poliitiikan vaiheita on neljä: asian politisointi, eli asian ymmärtäminen ihmisen päätettäväksi, mutta myös konfliktiseksi ja kontingentiksi (ks. Palonen 1993). Toinen vaihe on päätöksen valmistelu, siis eri ratkaisuvaihtoehtojen kartoitus ja asiaan syvempi perehtyminen. Kolmas vaihe on päätöksenteko ja neljäs päätöksen toimeenpano. Jokaisessa näissä vaiheissa on olemassa poliittinen aspektinsa, eikä päätöksen toimeenpanokaan ole vain rationaalista ja teknistä toimimista, kuten Max Weber (1964) edellytti. Tavallisemmin päätöksissä on tulkinnanvaraa, näin ollen siis "puolueettomat virkamiehet" tekevät usein politiikkaa. Tästä on huomauttanut muun muassa Anthony Giddens (1995) ja korostanut, että myös hallinto eli päätösten toimeenpano on politisoitava. Emilia Palosen mukaan uusi hallinta-ajattelu (governance) tukee

myös tätä ajatusta, koska se antaa laajemman vastuun asukkaille.

Paikan poliittinen funktio on tavallaan myös normi, mitä paikassa voi tehdä, mutta tarkemmat säännöt määrittelevät, kuka päätöksentekoon saa osallistua ja miten. Tässäkin ääripäinä ovat täysin inklusiivinen ja täysin eksklusiivinen politiikan teon paikka. Toiseksi paikan normistoon kuuluvat erilaiset päätössäännöt, kuten se ratkaiseeko äänten enemmistö vai pyritäänkö keskustelulla yhteisymmärrykseen. Tärkeää on myös, tehdäänkö päätös edustuksellisesti, suoran demokratian keinoin vai osallistuvaa demokratiaa hyväksi käyttäen.

Jarmo Rinne (2011) on tuonut esille, miten internet on toiminut erityisesti politisoinnin välineenä. Mutta kuten ylhäältä on luettavissa, se liittyy erottamattomasti 2000-luvun kansankokouksiin ja erilaisiin itsehallintokokeiluihin, kuten zapatisti-liikkeeseen. Emilia Palonen taas valottaa artikkelissaan tietoverkkojen mahdollisuuksia päätöksenteon välineenä. Koska tietoverkot poistavat kommunikoinnista ajan ja paikan estettä ja mahdollistavat verkoston samanaikaisen kommunikoinnin, voisi niissä toteuttaa deliberatiivista demokratiaa. Verkostot olisivat laajan ja syvän julkisen harkinnan areenoita, politiikan suunnittelun ja valmistelun paikkoja. Kari A. Hintikka on esitellyt artikkelissaan erilaisia verkosto-organisaatioiden muotoja. Se, onko sosiaalinen media organisoitunut sosiaalseksi verkostoksi, yhteisöksi, kollektiiviksi vai rihmastoksi määrittää osaltaan, voiko verkostossa

vain politisoida ja evaluoida, vai voiko siellä myös valmistella päätösehdotuksia ja päättää asioista?

Toreilta jatketaan asukasraateihin

Kaikki mukaan ottava, toreilla ja tietoverkoissa tapahtuva politikointi on tavallisimmin tilapäistä, siellä ei pysty muodostumaan pitempiaikaisia poliittisia subjekteja ilman että toimintatapoja rationalisoidaan. Useimmin tämä on merkinnyt edustuksellisuuden mukaan ottamista, joka väistämättä voimistaa toiminnan sääntelyä (siis toimijoiden välittömien vaikutusmahdollisuuksien kaventamista). Tämä merkitsee myös täydellisen inklusion vaihtumista osittaiseen eksklusioon. Jokaisella ei olekaan enää mahdollisuutta osallistua poliittisen subjektien luontiin kaikilla mahdollisilla politiikan teon paikoilla. Muun muassa tällä tavalla perusteltiin teollisuusyhteiskunnan puolueiden syntyä. (Ks. esim. Weber 1964; Michels 1986; Sartre 1978; Rammstedt 1978; Panebianco 1988.)

Nykyisin on ryhdytty ajattelemaan, että toiminnan jatkamisesta johtuva rationalisointi ei välttämättä vaadi osanottajien poissulkemista. Tällaista esittää muun muassa Emilia Palonen, joka pohtii artikkelissaan lähidemokratian tulevaisuutta. Hänenkin skenaarioihinsa on vaikuttanut paljon netin suomat mahdollisuudet, kuten päätöksenteko nettiäänestyksen avulla. Kuten aiemmin on todettu, paikallisyhteisöt eivät ole aina andersonilaisessa mielessä pelkästään välittömään henkilökohtaiseen läsnäoloon

perustavia yhteisöjä, vaan varsinkin suuret metropolit ovat myös kuviteltuja yhteisöjä, joissa yhteisöidentiteettiä luodaan sekä painettujen että sähköisten medioiden tuottamien julkisuuksien avulla. Tämä tekninen ulottuvuus määrää myös poliittisten subjektien laadun.

Emilia Palonen jakaa paikallisyhteisön poliittiset subjektit asukas/asiakas -rooleihin. *Asiakas*-rooli pohjautuu yksilökeskeiseen asenteeseen, asiakkaat eivät muodosta mitään yhteisöjä ja demokratiakin toteutuu yksilöiden äänestäessä valmisteltujen päätösehdotusten välillä. Asiakademokratiassa politiikan funktioista toteutuu ainoastaan päätöksenteko; politisoinnin, valmistelun ja päätösten toteuttamisen hoitaisivat epäpoliittisiksi koetut virkamiehet. Sen sijaan *asukas* on aktiivinen yhteisön rakentaja - monessa mielessä. Aktiivinen asukas voi olla alueellaan jatkuvuutta korostava poliitikko, mutta kenestä tahansa voi tulla ainakin tilapäispoliitikko, erityisesti tapauksissa, joissa keskustellaan jostain suuremmasta hankkeesta, tai vaikkapa alueen kaavoituksesta ja budjetista. On oletettavaa, että varsinkin kiistanalaiset hankkeet provosoivat erilaisia liikkeitä, mutta muuttuvatko nämä refleksiivistä politiikkaa harjoittavat ryhmät jatkuvuutta korostaviksi ja syvemmästä ristiriidasta oikeutuksen saaviksi puolueiksi?

Tämäntyypisiä jatkuvuuksia korostavia ryhmiä voi hyvin kutsua puolueiksi. On mielenkiintoista pohtia, ovatko nämä puolueet pelkästään uniikkeja ja alueellisia ryhmiä ja olisiko niillä samanlaiset kansalliset siteet kuin olemassa olevilla puolueilla, vai organisoituisivatko ne joidenkin muiden

ristiriitaulottuvuuksien mukaan, vai olisivatko ne kansainvälisiä tai peräti globaaleja verkostoja? Perinteisillä puolueilla on ollut kolme areenaa: parlamentti-, jäsen- ja vaaliareena (esim. Key 1964). Parlamenttiareenalla toimiva parlamenttipuolue toimii läsnäoloyhteisönä päättäen kannoistaan hallituksessa ja eduskunnassa. Jäsenareena on perinteisesti muodostanut hierarkkisesti rakentuneen järjestöpuolueen, jonka toimintaan on pääsy ainoastaan jäsenillä. Vaalipuolueessa yhtenäinen puoluesubjekti kohtaa ohjelmillaan ja ehdokkaillaan kansalaiset vain vaalien edellä.

Verkostopuolueisuus kyseenalaistaa tämän vanhan asetelman kahdestakin syystä. Ensinnäkin verkostot pakottavat puolueita luopumaan eksklusiivisesta luonteestaan ja poistamaan rajaa puolueen jäsenten ja muiden väliltä. Toiseksi verkostomaisesti ja horisontaalisesti organisoitunut puolue poistaisi perinteisen järjestöpuolueen hierarkian, kuten Hintikka on todennut (2009). Paikallistasolla on otollista toteuttaa deliberatiivista demokratiaa, kuten jo monet esimerkit ympäri maailmaa ovat osoittaneet. Asukasraadit ja -foorumit sekä muun muassa osallistuva budjetointi ovat politiikan teon paikkoja, jotka voivat rikkoa vanhanlaista eksklusiivisuutta ja eroja korostavaa puoluesubjektiutta, jos pyritään deliberatiivisten normien mukaiseen puhe-tilanteeseen. Puolueilla on Maija Setälän mukaan taipumus muodostaa enklaaveja, jotka eivät hyväksy piiriinsä muita kuin tietyllä tapaa ajattelevia, ja näin toleranssi toisenlaisia mielipiteitä kohtaan vähenee (Setälä 2009).

Näin ollen voisi olettaa, että deliberatiiviseen demokratiaan sopimattomat, oman kantansa lukinneet puolueet suljetaan pois asukasraadeista ja -foorumeista sekä osallistuvan budjetin laadinnasta. Tämän tapaista kehitystä on tapahtunut joissakin uusissa demokraattisissa käytännöissä, kuten muun muassa Maailman sosiaalifoorumissa. Tästä syystä voidaan olettaa, että deliberatiivisessa paikallisdemokratiassa puoluesubjektien merkitys vähenee. Toisaalta Setälä toteaa Mutziin nojautuen, että samanmielisten enklaaveillakin on roolinsa deliberaatiivisessa demokratiassa, koska ne pystyvät artikuloimaan uusia asiakysymyksiä politiikan esityslistalla muita ryhmiä tehokkaammin. Tämän lisäksi enklaavisilla ryhmillä on kyky mobilisoida uusia ihmisiä poliittiseen toimintaan, koska samanmielisyys motivoi ihmisiä toimintaan ja erimielisyys vähentää toimintamotivaatiota. Enklaavit mahdollistavat myös marginaaliryhmien kantojen esiin tuomisen. (Ks. Setälä tässä teoksessa.)

Voidaan siis olettaa, että tulevaisuudessa deliberatiivista demokratiaa harjoitetaan sekamallissa, jossa on sekä avoimia valmistelu-, päätöksenteko- ja evaluaatiota harjoittavia deliberatiivisia elimiä sekä esimerkiksi marginaaliryhmien ja eri aatetaustoja omaavien enklaaveja sekä puolueitakin. On myös muistettava, että asukasraadit ja osallistuva budjetointi eivät poista tarvetta keskitetyille edustukselliselle politiikalle. Niinpä institutionaalista jatkuvuutta ja sille kerääntynyttä poliittista kompetenssia tarvitaan jatkossakin.

Mikko Lahtinen vaatii, että politiikan painopisteen tulee siirtyä edustuksellisesta poliittisesta järjestelmästä

kansalaisyhteiskuntaan. Kansalaisyhteiskunnan on ymmärretty olevan ihmisten välittömässä kokemuspiirissä. Se toimii tiloissa, joissa on mahdollisuus interaktiiviseen kommunikaatioon, kuten asuinalueilla, virastoissa, työpaikoilla ja kouluissa, eli paikoissa, joissa ihminen arkenaan vaikuttaa. Lahtinen huomauttaa, että kansalaisyhteiskunnan politiikan teon paikka on ennen kaikkea poliittisen kamppailun arena eikä niinkään deliberatiivisen demokratian onnena. Lahtinen olettaa, että kansalaisyhteiskunnasta lähtisi demokratian syventyessä ja arkipäiväistyessä vastahegemoninen prosessi, joka muuttaisi vallitsevan hegemonian mukaisia tapoja ajatella ja tehdä asioita. Keskinäinen vastahegemoninen paikallinen prosessi voisi olla tällainen sytyke. Olemme huomanneet, että hallituksia horjuttavat protestit ovat syntyneet puiston rakentamisesta ja bussilippujen hintojen nostamisesta. Setälän esittämät uudet politiikan teon paikat voisivat provosoida myös Lahtisen kaipaamaa vastahegemonista prosessia.

Emilia Palosen artikkelissa on uudennäköisiä poliittisiakin subjekteja, jotka voisivat olla osa Lahtisen esittämää vastahegemonista prosessia. Toisaalta paikallisyrittäjät ja aikapankit ovat vain uuden näköisiä, eivät loppujen lopuksi uusia. Suomessakin perustettiin jo 1800-luvulla ja varsinkin 1900-luvun alkupuolella paikallisia pankkeja ja osuuskuntia, joiden periaatteena oli "auttaa köyhiä ihmisiä auttamaan itseään". (Esim. Gebhard 1927.) Tosin paikalliset osuus- ja säästöpankit toimivat tuolloisessa Suomessa paikallisessa taloudessa, valtio näyttäytyi alueilla vain ajoittain. Palosen

visio ulottuu globaaliin tai sen jälkeiseen maailmaan. Paikalliset pankit ja osuuskunnat ovat olleet (ja ovat vieläkin) erittäin tärkeitä poliittisia subjekteja aluetta kehitettäessä. Paikallisen pankin ja osuuskaupan johtajien sana on painanut paljon muun muassa kuntasuunnittelussa. Uudet yrittäjät voisivat vastahegemoniaa harjoittaessaan käyttää aivan toisenlaisia ajattelu- ja toimintatapoja kuin nuo nationalismin ja teollistumisen nousun aikana syntyneet osuuskunnat ja säästöpankit. Ei ole kuitenkaan itsestäänselvää, että paikalliset yritykset ajattelisivat paikalliselle tasolle rahaa jättäessään aina kaikkien asukkaiden etuja. Saattaa olla, että liikeyrityksen etu ajaa sen ohi. Siksi tasapuolisuuden nimissä näiltä yrityksiltä tulee edellyttää demokraattista hallintoa, joka on omiaan provosoimaan keskustelua ja mahdollistamaan vastahegemonisen projektin. Osuuskunnat olivat teollisuusyhteiskunnan demokraattisia yrityksiä, joita hallittiin edustuksellisesti. Uudet sosiaaliset ja tekniset innovaatiot voivat kehittää osallistuvampaa demokratiaa hallinnoimaan vastahegemoniaa toteuttavia yrityksiä. Aikapankissa on myös poliittiset ulottuvuutensa, nimittäin siitä voi tulla kaikkia asukkaita hyödyttävä sosiaalisuutta lisäävä käytäntö, mutta myös vain työkykyisten ja aktiivisten ihmisten eksklusiivinen yhteisö. Henkilöt, jotka eivät kykene tekemään vastapalvelusta, jäisivät aikapankin ulkopuolelle ja tulisivat jopa torjutuiksi paikallisyhteisöstä. On siis oleellista, millaisen poliittisen subjektin politiikan teon paikkana oleva aikapankki luo.

Poliittiset subjektit voivat muodostaa paikallistasolle heterogeenisen verkoston, joka perustuu niin tilapäisiin kuin jatkuviin yhteenliittymiin. Perinteinen puoluesubjektius tarvitsee uuden orientaation osallistuvan demokratian laajennettua. Tuleeko puolueista jonkinlaisia verkostojen solmukohtia, joissa ovat sekä aineelliset voimavarat, tieto ja taito sekä jatkuvuus politiikan teossa? Liikkeet, yksittäiset henkilöt ja osallistuvan demokratian eri mielipideryhmät olisivat vaihtelevissa suhteissa toisiinsa.

Jatkavatko puolueet tulevaisuudessa?

Jan Sundbergia tulkiten suomalaistyyppinen järjestöpuolue on saanut keskeisen voimansa runsaasta jäsenistöstä, ja tätä taas edesauttaa se, että puolueet toimivat portinvartijoina kunnallisiin luottamustoimiin pääsulle (Sundberg 1996, 245-248). Jos paikallisella tasolla lisätään puolueista riippumatonta, todellista päätösvaltaa omaavaa osallistuvaa demokratiaa, voi sekin merkitä puolueiden roolin muuttumista, kenties pienentymistä. Suomessa kuntien määrän raju lasku ja uusien suurkuntien uudenlaiset aluehallintojärjestelyt ovat uhka perinteiselle järjestöpuolueisuudelle. Toki kuntien yleishallinto, kuten Suomessa kunnanvaltuustot, tulevat edelleen perustumaan jatkuvuutta toteuttaville puolueille. Voidaan myös olettaa, että osallistuvaan demokratiaan perustuvista, "puolueista vapaista" kansalaisfoorumeista ja -raadeista tulee yhteisöjä, joista puolueet rekrytoivat jäseniä ja kuntatason päättäjiä.

Kaikki moderneja puolueita kuvaavat määritelmät lähtevät siitä, että puolueiden keskeinen - ja jopa yksinomaisen - politiikan teon maantieteellinen ulottuvuus on valtio ja politiikan teon paikkoina valtion hallintoelimet, kuten parlamentti ja hallitus. Esimerkiksi Alan Ware (1996, 5) määrittelee puolueet seuraavasti: "Puolue on instituutio, joka pyrkii vaikuttamaan valtiovaltaan yrittäen päästä vaikuttamaan maan hallitukseen. Se myös kokoaa yksittäiset intressit yhteisiksi intresseiksi ja toimii niiden puolesta." Waren määrittelemä perinteinen valtakunnan tason puolue on enemmän eksklusiivinen kuin inklusiivinen. Vaikka viime vuosikymmeninä erilaiset inklusiiviset kansanliikkeet ovat median ohella politisoineet asiakysymyksiä, määräävät ammattipoliitikot ja virkamiehet parlamentin agendan, valmistelevat asian päätöskelpoiseksi ja päättävät siitä. Tämän lisäksi päätösten toimeenpano on ammattipoliitikkojen ja virkamiesten käsissä, kun taas päätösten toteuttamisen valvontaan osallistuvat myös muut, kuten media ja harrastajapoliitikot.

Puoluemuodoista vanhin on *parlamenttipuolue*, joko kokosi samoin ajattelevia valtiopäivämiehiä yhteen keskustelemaan ja sopimaan strategioista jo Antiikin Kreikassa, mutta myös esimerkiksi 1700-luvun Britanniassa ja Ruotsissa (Mickelsson 2007). Parlamenttipuolueen keskeinen politiikan subjekti on parlamenttiryhmä, jonka eksklusiivisuus/inklusiivisuus-asteeseen vaikuttaa paljon puolueen omaksuma aate. Oikeistolaiset puolueet ovat taipuvaisia omaksumaan *uskottu mies* -edustuskäsityksen, jonka mukaan äänestäjät valitsevat

itselleen asianhoitajan valtion elimiin. Uskotulla miehellä on oikeus itsenäiseen harkintaan. Tällä tavalla on ajateltu parlamenttipuolueissa tai kaaderipuolueissa, kuten Maurice Duverger niitä kutsui. Sen sijaan suurten kansanjoukkojen muodostamisessa hierarkkisesti organisoituneissa järjestöpuolueissa edustajien piti olla valtuuttamansa ryhmän *delegaatteja*. Lähinnä poliittisen vasemmiston kannattaman käsityksen mukaan delegaatin on tarkoin kuunneltava valitsijoitaan, joita käytännössä edustaa puolueen järjestöverkosto ja sen edustuselimet. Näin ollen delegaatin poliittinen harkinta on sidottu edustettavien ennalta antamiin ohjeisiin.

Edellisten väliin sijoittuu käsitys edustamisesta *mandaattina*. Edustajalla on mandaatti toimia edustuselimissä puolueen päämäärien toteuttamiseksi. Neljäs edustajatyyppi on *valitsijoidensa kaltainen*. Näin ymmärrettynä edustajalla pitää olla valitsijoidensa arvot ja sosiaalinen asema. (Pettit 2009, 61-89.) Edustamisen äärikäsitykset ovat ajan saatossa vanhentuneet. Yhteiskuntaluokkien tapaisten kollektiivisubjektien hajoamisen myötä delegaattikäsityksen kannattajien on yhä vaikeampaa hakea oikeutustaan delegoijiltaan. Suurten kansanjoukkojen sijaan delegoijaksi voi paljastua vaikkapa pieni järjestöjohtajien ryhmä, joka tekee päätöksensä eksklusiivisemmin kuin kaikille puolueen kansanedustajille avoin eduskuntaryhmä. Toisaalta kun koulutustaso on noussut, ei voida olettaa, että uskottu mies-edustaja olisi kaiken taitava politiikan ammattilainen, joka on kansalaisten järkevän kritiikin tavoittamattomissa.

Muutkin kuin ammattipoliitikot ovat päässeet muotoilemaan eduskunnan agendaan puolueiden ohjelmatyön kautta. Eeva Aarnion (1998) mukaan vaikuttaminen poliittiseen agendaan on poliittisen ohjelmatyön keskeinen funktio. Viime vuosisadan lopulla puolueet pyrkivät laatimaan ohjelmiaan entistä avoimemmin pyrkien saamaan ohjelmatyöhön mukaan myös muita kuin puolueiden jäseniä. Puolueet hakivat kannattajiinsa yhteyttä, mutta ohjelmatyö oli kuitenkin tiukasti puoleen omissa käsissä. Puolueet ovat kokeilleet myös "joukkoistamista". Tämä tarkoittaa ohjelmatyön ja poliittisen ongelman laittamista julkiseen harkintaan. (Mt.) Joukkoistamista on hyödynnetty paljon varsinkin teknisemmissä asioissa, mutta politiikassa se lienee vaikeampaa, koska siinä on paljon epäselviä ja tulkinnanvaraisia asioita. Teknisiin ongelmiin on helppo löytää joukkoistamisella ratkaisu käyttämällä mielikuvitusta ja oikeita päättelysääntöjä. Mutta kun oikeaan päätökseen vaaditaan politiikassa vakaumusten, uskontojen ja muiden arvojen lisäksi yhteistä tulkintaa ongelman syistä, ratkaisuehdotusta ja vieläpä kuvitelmaa ratkaisun jälkeisestä maailmasta, on joukkoistaminenkin vaikeampaa.

Maija Setälä on esitellyt erilaisia deliberatiivisen demokratian menetelmiä, kuten kansalaisraateja. Voidaan olettaa, että tulevaisuudessa eduskunnan vaikutuspiirissä on tilapäisiä ja pysyviä kansalaisraateja, jotka pyrkivät löytämään optimaalisen ratkaisun.

Puolueet ovat olleet Suomessakin erittäin keskeisiä poliittisia subjekteja käsiteltäessä valtakunnallisia asioita.

Mielenkiintoista on pohtia, onko näin tulevaisuudessa. Järjestöpuolueisuuden hiivuttua demokratiaa on tullut toteuttamaan erilaisia tässä artikkelissa aiemmin käsiteltyjä innovaatioita, jotka eivät enää perustu puolue-elämästä tuttuihin edustuksellisiin ja hierarkkisiin toimintatapoihin, vaan horisontaalisiin verkostoihin. Yksi näistä on avoin ministeriö, jonka tarkoituksena on valmistella kansalaisaloitteita esityskuntoon. Verkosto voi siis kyetä tekemään kaikkia politiikan teon vaiheita politisoinnista päätöksen toteuttamiseen valvontaan. Verkostot tuovat lisää inklusiivisuutta poliittiseen prosessiin, poistavat ajan ja paikan luomia esteitä ja antavat kansalaisille todellisen osallistumiskanavan, jos niin halutaan.

Ylikansalliset ja globaalit politiikan teon paikat ja subjektit

Voisi hyvin olettaa, että avoimen ministeriön tapaiset inklusiiviset verkostot alkaisivat toimia myös ylikansallisessa politiikassa. Kehittynein ylikansallinen poliittinen organisaatio on Euroopan unionilla, joka on Tapio Raunion mukaan nykyisellään yhdistelmä hallitusten välistä ja ylikansallista vaikuttamista. Vaikka EU pyrkii luomaan erilaisilla kampanjoilla "EU-kansalaisuutta", mielenkiinto Euroopan tasoiseen vaikuttamiseen on todella vähäistä. Raunio sanoo erääksi syyksi eurooppalaisen identiteetin puuttumisen. Useat erilaiset kielet ja kulttuurit estävät myös eurooppalaisen poliittisen julkisuuden esiinnousun. Euroopan laajuista keskustelua voivat käydä äidinkielellään ainoastaan britit.

Muita valtakieliä, kuten saksaa, ranskaa, italiaa ja espanjaa ei suuressa osassa Eurooppaa ymmärretä. Niinpä vaikka avoimen ministeriön tapaiset verkostot olisivat periaatteessa inklusiivisia, rajoittaa kielitaidon puute suurta määrää ihmisiä osallistumasta eurooppalaisen poliittisen julkisuuden rakentamiseen.

Puolueet ovat europarlamentin tärkeimpiä poliittisia subjekteja. Ne ovat ryhmittyneet ideologisesti samalla tapaa kuin eurooppalaiset kansalliset puolueet. Itse asiassa ne ovat vain parlamenttipuolueita, eikä järjestöpuolueen kaltaista yhteyttä jäseniin niillä juurikaan ole. Voisi olettaa, että EU:n parlamentarisointi, jota Raunio esittää toisena skenaarionaan, lisäisi osallistumista *eurooppalaiseen* politiikkaan. Tämä tarkoittaisi myös sitä, että politiikan fokus olisi Euroopassa eikä se olisi suinkaan tulos jäsenvaltioiden intressikamppailuista. Parlamentaarisemman Euroopan puoluemalli ei todennäköisesti olisi 1900-luvun järjestöpuoluemalli, vaan se koostuisi - toki osin järjestöpuolueesta - mutta myös televisio-puolueesta ja ennen kaikkea verkostopuolueesta. Tietysti kaiken pohjalla olisivat parlamenttiryhmiä muodostamat yhteisöt. Vuorovaikutus erilaisten puoluemuotojen välillä olisi sekä horisontaalista että vertikaalista ja sitä tekisivät niin ammattipolitiikoista, poliittisista aktiiveista ja tilapäis-politiikoista muodostuneet ryhmät.

Raunion esittämässä kolmannessa skenaariossa integraatio purkautuu ja Euroopan unionin tilalle rakentuu jäsenmaiden keskinäiseen verkostoitumiseen perustuva järjestelmä. Tällainen järjestelmä vähentäisi EU:n tasoisten politiikan teon

paikkojen merkitystä, ja näin ollen myös osallistumismahdollisuudet vähenisivät. Poliittikaan osallistuttaisiin erilaisten yhden asian liikkeiden kautta, politiikan keinoista käytössä olisivat ainoastaan politisointi ja evaluointi. Myös vaalien merkitys vähenisi, ja sitä myötä eurooppalaisen julkisen poliittisen tilan ylläpitäminen tulisi vähemmän merkitykselliseksi.

Maailman keskinäisriippuvuuden kasvu on merkinnyt globaalihallinnon tarpeen lisääntymistä. Keskinäisriippuvuutta ovat aiheuttaneet paitsi globaalit ympäristö- ja kehitysongelmat myös talouden globalisoituminen. Heikki Patomäki ennustaa artikkelissaan uusliberalistisen kauden päättymistä ja globaalin keynesiläisyyden alkamista 2020-luvulla. Globaali keynesiläisyys on lähestymistapa, joka korostaa taloudellisten ongelmien julkista ja demokraattista hallintaa maailmanjärjestelmän mittakaavassa. Patomäen mukaan "tarvitaan sellaisia globaaleja hallinnan mekanismeja, jotka kykenevät säätelemään rahan määrää, tasoittamaan ylijäämiä sekä ohjaamaan taloudellisen kasvun muodostumista, koostumusta ja jakautumista planetaarisessa mittakaavassa". Patomäki esittää politiikan teon paikoiksi muun muassa maailmanparlamenttia ja maailman keskuspankkia. On selvää, että tällaisten elinten pitää olla edustuksellisesti valittuja ja eksklusiivisia. Mutta miten takaisimme jokaisen osallistumismahdollisuuden, jotta muun muassa maailmanpankin ja maailmanparlamentin toiminnasta tulisi julkista ja demokraattista?

Puolueet ovat olleet kansallisvaltioissa keskeinen väylä edustajien ja valitsijoiden välillä, miksei myös globaalissa demokratiassa. Kansallisvaltioissa puolueet ovat muodostuneet erilaisten intressiryhmien ja maailmankatsomusten ympärille. Voimme olettaa, että näin tapahtuu myös maailmanlaajuisessa politiikassa. Globaalien puolueiden muodostuminen voi tapahtua monesta eri lähtökohdasta. Yksi on se, että sen globaalipuolueiden rungon muodostaisivat länsimaiset kansalliset puolueet. Globaalipuolueet olisivat näin ollen muodonmuutoksen kokeneita kansallisten puolueiden kansainvälisiä yhteistyöorganisaatioita. Varsinkin sosialisteilla on pitkä historia tällaisista järjestöistä, konservatiiveilla ja kristillisdemokraateilla se on hieman lyhyempi. Vihreät puolueet ovat myös rakentaneet maailmanlaajuisia yhteistyöorganisaatioita. Toinen vaihtoehto olisi, että puoluejärjestelmä organisoituisi kulttuurialueittain: tällaiset puolueet edustaisivat eurooppalais-yhdysvaltalaisista, latinalais-amerikkalaisista, islamilaisista, afrikkalaisista ja itäaasialaisista kulttuurialueista. Puolueet voisivat organisoitua myös edustamaan rikkaita, kehittyvää ja köyhää maailmanosaa. Neljäs vaihtoehto on, että olemassa olevat, hallituksista riippumattomat globaalit järjestöt muodostuvat puolueiksi. Jo nykyäänkin sellaiset järjestöt kuin Maan ystävät, Maailman sosiaalifoorumi ja Greenpeace ovat olleet osallistujina kansainvälisissä ilmastoneuvotteluissa. Ne ovat siis tosiasiasa osapuolia - puolueita. On myös mahdollista, että globaaleille kysymyksille syntyisi aivan omanlaisensa puoluekenttä (ks. Mickelsson 2005).

Maailmanlaajuinen puolue olisi enemmän parlamenttipuolue ja vähemmän järjestöpuolue, mutta se voisi olla ennen kaikkea verkostopuolue. Erilaiset pysyvät instituutiot, siis puolueet, antaisivat resursseja tilapäisille organisaatioille, jotka keskittyisivät yhden asiakysymyksen politisointiin ja/tai evaluointiin. Toki avoimen ministeriön kaltaiset päätöksenvalmisteluorganisaatiot voisivat toimia osana globaalia puoluekenttää.

Politiikan maantieteellinen ulottuvuus kasvaa paitsi ylikansallisten politiikan teon paikkojen ja subjektien lisääntymisen myötä niin myös siten, että kaikilla politiikan maantieteellisillä tasoilla (kaupunginosissa, alueilla, valtioissa ym.) joudutaan ottamaan huomioon päätöksen globaalit vaikutukset, varsinkin ympäristöasioissa.

Yksisuuntainen media on myös politiikan teon paikka

Mediaa ei tavallisesti pidetä politiikan teon paikkana, vaan nimensä mukaisesti välineenä, joka kertoo politiikasta. Mutta tosiasiaa ilman mediaa sekä politisointi että evaluointi olisi vaivalloista, ellei mahdotonta. Näin ollen on hyvä syy ymmärtää media myös politiikan teon paikaksi. Olen jo aiemmin käsitellyt vuorovaikutteisen median mahdollisuuksia olla politiikan teon paikkoina sekä tuonut esille, miten tärkeässä osassa yksisuuntainen media on ollut puolueiden kuvitteellisten yhteisöjen rakenteistamisessa. En ole kuitenkaan tarkemmin pohtinut seuraavia kysymyksiä: millaisia politiikan teon paikkoja tiedotusvälineet ovat, onko

mediassa politiikan tekeminen inklusiivista vai eksklusiivista, millaisia normeja medially on ja millaisia poliittisia subjekteja se luo?

Selvää on ainakin, että media toimii portinvartijana, kun liikkeet ja puolueet politisoivat asiakysymyksiä. Tämän lisäksi ne arvostelevat päätöksentekoa ja toimeenpanoa. Oleellista on siis kysyä: Millainen media on politiikan teon paikkana valikoidessaan ja kehystäessään julkaisemaansa materiaalia? Thomas Meyer on nimennyt kirjansa (2002) provokatiivisesti: "Miten media kolonisoii politiikkaa?" Meyer tähdentää, että politiikan ja median logiikat ovat erilaisia. Kun politiikka on pitkäjänteistä ja monimutkaista vaihtoehtojen kartoitusta, haluaa media antaa asioista pelkistetyn kuvan ja vielä pikaisesti. Meyer toteaa myös, että media on henkilöinyt politiikkaa. Varsinkin televisio vaatii kasvoja ja kaikki media dramatiikkaa. Ammattinsa vuoksi julkisuutta tarvitsevat poliitikot joutuvat mukautumaan median vaatimuksiin päästääkseen myönteisessä mielessä esille.

Media voi valita ja kehystää informaationsa joko Meyerin löytämän logiikan mukaisesti tai toisaalta omistajan yksittäisen intressin mukaisesti. Esimerkiksi mainosrahoitteinen media ei voi kovin paljon arvostella mainostajiaan, ja toimituksen mahdollisuudet puuttua suuromistajiensa liiketoimiin on omistajan etiikan varassa. Vuorovaikutteinen media vaikuttaa myös yksisuuntaisen median tulevaisuuteen. Onkin oletettavaa, että ammattitaitoiset toimittajat keskittyvät vaativampaan

journalismiin ja esimerkiksi politisoivat tiettyjä asioita tutkivan journalismin avulla.

Yhteenvetoa - millaista poliittinen osallistuminen voisi olla tulevaisuudessa?

Kuten jo aiemmin on tullut todettua, kaikki tähän kirjaan kirjoittaneet tutkijat olettavat meidän elävän poliittisen osallistumisen murroskautta. Mihin tuo murros sitten voisi johtaa? Petri Kylliäisen artikkelista voi tehdä seuraavat visiot:

- Syklisen aikakäsityksen mukaan murros johtaisi nykyisen trendin kyllästymiseen ja uuden alkuun. Uusi trendi kävisi läpi syklisen kehityksen noususta huippuun, taantumiseen ja romahtamiseen. Heikki Paloheimon kirjoitus ennakoii tämän tapaista kehitystä.
- Dialektisen käsityksen mukaan vanhan trendin korvaisi uusi vastakkainen trendi sekä näistä kehittyvä synteesi. Globaalin uusliberalismin tilalle tulisi säännellympi talous joka antaisi tilaa politiikalle. Kehitys voisi olla kansallista tai globaalia.
- Lineaarisen käsityksen mukaan talouden ja kulttuurin globalisaatio laajentaisi maailmanlaajuista demokratiaa ja yhteisymmärrystä.
- Epädeterministisen käsityksen mukaan tulevaisuus muodostuu eri ihmisten ja intressipiirien toimien kasaumasta ja myös ihmisten tahdosta. Siksi tulevaisuutta on vaikeaa ennustaa.
- Epälineaarisen käsityksen mukaan olemme distribuutiotilanteessa, jossa kamppaillaan tulevaisuuden suunnasta. Kaaosvaihetta seuraa toimien vakiintuminen ja tasaisemman kehityksen kausi, jota hallitsee vakiintunut ajattelutapa - hegemonia.

Seuraan tässä vaihtoehtojen tarkastelussani viimeksi mainittua ajattelutapaa, jonka pohjalta teen erilaisia visioita.

Sosiaalisten verkostojen - siis yhteisöjen - muodostuminen ei tapahdu Heikki Patomäen ja Mikko Lahtisen ajatusta seuraten ainakaan mitenkään epäpoliittisesti. Kirkon, kylän, kaupungin ja kansallisvaltioiden muodostamien yhteisöjen synnyn taustalla ovat olleet paitsi maantieteelliset välttämättömyydet myös tietty poliittinen, hegemoninen ja poissulkeva ajattelutapa. Poliittisuus näyttäytyy arkipäivän elämässä, mentaliteeteissa ja ideologioissa. Yksi keskeisimmistä poliittiseen osallistumiseen vaikuttavista konflikteista maailmassa tulee olemaan nationalismin ja globalismin välinen kiista, johon erityisesti Heikki Paloheimo kirjoituksessaan viittaa. Nationalistisen ajattelutavan mukaan poliittinen osallistuminen rajoittuisi kansallisvaltioihin. Valtioita pidettäisiin keskeisinä toimijoina maailmassa, eikä kansalaisten poliittinen osallistuminen ulottuisi juurikaan valtioiden rajan ulkopuolelle. Globaalidemokratia edellyttää aivan toisentyypistä orientaatiota. Siinä valtion tason poliittinen osallistuminen on vain yksi vaikuttamismuoto monien tasojen joukossa: sen rinnalla olisi globaaleja, transnationaalisia, postnationaalisia ja kansainvälisiä poliittisen osallistumisen muotoja. Todennäköistä on, että globaali poliittinen ajattelu tulee ohentamaan kansallisia painotuksia. Toki myös on selvää, että näiden kahden trendin vastakkainasettelu voi kasvaa.

Erityisesti Heikki Patomäki tuo artikkelissaan esille uusliberalismin ja globaalikeynesiläisyyden välisen jännitteen.

Globaalikeynesiläisyyden hegemonian kasvu lisääisi politiikan teon paikkoja ja tuottaisi uusia poliittisia subjekteja. Valtiot, valtiomiehet ja puolueet ovat olleet keskeisiä poliittisia subjekteja 1900-luvun yhteiskunnissa. Tulevaisuudessa poliittisten subjektien kirjo moninaistuu. Pysyvien subjektien, kuten puolueiden, rinnalle tulee paljon väliaikaisia subjekteja, puolueiden luonne muuttuu ja jopa marginalisoituu varsinkin asioiden politisoinnissa sekä poliittisen agendan kokoamisessa. Marginalisoinnin vastapainoksi puolueet kiihuhtavat myös globaaliin politiikkaan. Uusien demokratiakäsitysten, kuten deliberatiivisen demokratian, ilmaantuminen vauhdittaa poliittisten subjektien moninaistumista. Tämän rinnalla kehitystä samaan suuntaan ajaa tietoverkkojen kehittyminen: vertikaalisten hierarkioiden tilalle tulevat horisontaaliset verkostot. Vaikka tietoverkot luovat aivan uudenlaisia poliittisen osallistumisen maantieteellisiä ulottuvuuksia myös läsnäoloyhteisöissä pystytään kehittämään innovaatioita, jotka vievät poliittista osallistumista antiautoritäärisempään ja epähierarkkisempaan suuntaan, kuten muun muassa Emilia Palosen ja Tiina Rättilän kirjoitukset osoittavat.

Joka tapauksessa nykyinen poliittisen osallistumisen muutos avaa meille mahdollisuuksien portit. Maailmamme ei ole sama kuin sata vuotta sitten, jolloin nyt väistymässä olevat poliittisen osallistumisen tavat ja rakenteet syntyivät. Jotain uutta on tulossa!

Kirjallisuus

Aarnio, Eeva (1998): *Päämäärät liikkeessä. Puolueohjelmien kirjoittamisen muuttuvat merkitykset Suomessa 1950-luvulta 1990-luvulle*. Jyväskylä: Jyväskylän yliopistopaino.

Alker, Hayward R. & David Sylvan (1994): "Kuinka diskurssianalyysi voi edesauttaa politiikkatieteen kehittymistä?" Teoksessa *Kosmopolis* (24:3), s. 5-25.

Anderson, Benedict (2007): *Kuvitellut yhteisöt. Nationalismin alkuperän ja leviämisen tarkastelua*. Vastapaino: Tampere.

Arendt, Hannah (1959): *The Human Condition. A Study of the Central Dilemmas Facing Modern Man*. New York: Doubleday Anchor Books Doubleday & Company, Inc.

Bauman, Zygmunt (2002): *Notkea moderni*. Tampere: Vastapaino.

Beck, Ulrich (1997): *The Reinvention of Politics. Rethinking Modernity in the Global Social Order*. Cambridge: Polity Press.

Bhaskar, Roy (1989): *Reclaiming Reality. A Critical Introduction to Contemporary Philosophy*. London: Verso.

Burke, Kenneth (1950): *A Rhetoric of Motives*. New York: Prentice-Hall.

Charteris-Black, Jonathan (2004): *Politicians and rhetoric. The persuasive power of metaphor*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.

Duverger, Maurice (1967): *Political Parties. Their Organization and Activity in the Modern State*. London: Methuen.

Ehrnrooth, Jari (1992): *Sanan vallassa, vihan voimalla. Sosialistiset vallankumousopit ja niiden vaikutus Suomen työväenliikkeessä 1905-1914*. Helsinki: SHS.

Gebhard, Hannes (1927): *Suomen osuuskauppaliike tätä nykyä*. Pellervo-seura: Helsinki.

Giddens, Anthony (1995): "Elämää jälkitraditionaalisessa yhteiskunnassa". Teoksessa Ulrich Beck & Anthony Giddens & Scott Lash: *Nykyajan jäljillä*. Vastapaino, Tampere, s. 83-152.

- Granovetter, Mark S. (1973): "The Strength of Weak Ties". Teoksessa *American Journal of Sociology* (6/1973), s. 1360-1380.
- Heywood, Andrew (2007): *Political Ideologies, an Introduction. 4th ed.* Palgrave MacMillan: New York.
- Hintikka, Kari A. (2009): "Kansalaiset, liikehdinnät, puolueet ja internet". Teoksessa Rauli Mickelsson (toim.): *Puolueiden tulevaisuus*. Oikeusministeriön julkaisuja (2009:6): Helsinki.
- Holloway, J. (2005): *Change the World Without Taking Power*. Pluto Press. London.
- Hyvärinen, Matti (1985): *Alussa oli liike. Tutkimus yhteiskunnallisten liikkeiden mahdollisuuksista*. Tampere: Vastapaino.
- Häyhtiö, Tapio (2010): *Demokratiaa vai toimintaa? Näkökulmia kansalaislähtöiseen verkkopolitiikkaan, teoriaan ja käytäntöön*. Poliitiikan tutkimuksen laitos, Tampereen yliopisto.
- Häyhtiö, Tapio & Jarmo Rinne (2007): "Satunnaisesta politiikosta refleksiiviseksi toimijaksi - Poliittisen osallistumisen muutoksesta". Teoksessa *Politiikka* (2/2007, 49:2), s.76-91.
- Ilmonen, Kaj (2000): "Sosiaalinen pääoma: käsite ja sen ongelmallisuus". Teoksessa Kaj Ilmonen (toim.): *Sosiaalinen pääoma ja luottamus*. SoPhi, Jyväskylän yliopisto, s. 9-38.
- Key, V. O. (1964): *Politics, Parties & Pressure Groups*. New York: Crowell.
- Kylliäinen, Petri & Rauli Mickelsson (2011): "Maailmanjärjestelmä, sen ideologiset perusteet ja globaalit kriisit". Teoksessa Donner-Amnell Jacob & Saija Miina & Jouni Pykäläinen & Sari Tuuva-Hongisto (toim.): *Maailma haastaa, metsä tulevaisuuden ratkaisuissa*. Itä-Suomen yliopisto, Metsätieteiden osasto, Silva Carelia 56. Joensuu.
- Kyntäjä, Timo (1986): "Alkusanat: Robert Michels ja oligarkiateoria". Teoksessa Robert Michels: *Puoluelaitos nykyajan demokratiassa*. Helsinki: WSOY, s. 5-17.

- Lash, Scott (1995): "Refleksiivisyys ja sen vastinparit: rakenne, estetiikka ja yhteisö". Teoksessa Ulrich Beck & Anthony Giddens & Scott Lash: *Nykyajan jäljillä*. Vastapaino: Tampere, s.153- 235.
- Lipset, Seymour M. & Stein Rokkan (1967): *Party systems and voter alignments : cross-national perspectives*. New York : Free Press.
- Melucci, Alberto (1989): *Nomads of the present: social movements and individual needs in contemporary society*. Toim. Joanna Keane & Paul Mier. Hutchinson Radius: Lontoo.
- Meyer, Thomas (2002): *Media democracy: how the media colonize politics*. Thomas Meyer with Lew Hinchman. Cambridge: Polity Press.
- Michels, Robert (1986[1911]): *Puoluelaitos nykyajan demokratiassa*. Juva: WSOY.
- Mickelsson, Rauli (1999): *Samanlaiset ja erilaiset puolueet. Retoriikka- ja diskurssianalyttinen tutkimus kokoomuslaisten ja sosialidemokraattien jäsenlehdissä ilmaisemista käsityksistä omista puolueistaan vuosina 1965-1995*. Turun yliopisto.
- Mickelsson, Rauli (2005): "Ovatko kosmopoliittiset puolueet mahdollisia?" Teoksessa *Futura* (1/2005).
- Mickelsson, Rauli (2007): *Suomen puolueet. Historia, muutos ja nykypäivä*. Vastapaino: Tampere.
- Negt, Oskar & Alexander Kluge (1981): *Geschichte und Eigensinn*. Frankfurt A/M: Zweitaudeins.
- Palonen, Kari (1993): *Politikointi - politisointi - politiikka. Tulkinta politiikan ajatusmuodon pelikielikaikaloista. Opetusmonisteita 1*. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Panebianco, Angelo (1988): *Political Parties: Organization and Power*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Pettit, Philip (2009): "Varieties of public representation". Teoksessa Ian Shapiro & Susan C. Stokes & Elisabeth Jean Wood & Alexander S. Kirshner (toim.): *Political Representation*. Cambridge University Press: Cambridge.
- Pulkkinen, Tuija (1998): *Postmoderni politiikan filosofia*. Gaudeamus: Tampere

Rammstedt, Otthein (1978): *Soziale Bewegung*. Frankfurt am Main: Suhrkamp.

Rawls, John (1990[1972]): *The Theory of Justice*. Oxford: Oxford University Press.

Rinne, Jarmo (2011): *Henkilökohtaistuva politiikka: tutkimusmatkoja refleksiiviseen kansalaistoimintaan*. Tampereen Yliopistopaino. Sarja: Acta Universitatis Tamperensis.

Sartre, Jean-Paul (1978): *Critique of Dialectical Reason*. London: NLB.

Sayer, Andrew (1994): *Method in Social Science; a realist approach, 2nd ed.* Routledge: London.

Setälä, Maija (2009): "Puolueet ja deliberatiivinen demokratia". Teoksessa Rauli Mickelsson (toim.): *Puolueiden tulevaisuus*. Oikeusministeriön julkaisuja (2009:6). Helsinki.

Sundberg, Jan (1996): *Partier och partisystem i Finland*. Esbo: Schildts Förlags Ab.

Talshir, Gayil (2002): *The Political Ideology of Green Parties. From the Politics of Nature to Redefining the Nature of Politics*. Palgrave: New York.

Ware, Alan (1996): *Political Parties and Party Systems*. New York: Oxford University Press.

Weber, Max (1964): *The Theory of Social and Economic Organization*. New York: Free Press.